

**МУАССИСАИ ДАВЛАТИИ ТАЪЛИМИИ «ДОНИШГОҲИ
ДАВЛАТИИ КЎЛОБ БА НОМИ АБУАБДУЛЛОҲИ РЎДАКӢ»**

Бо ҳуқуқи дастнавис

УДК – 371.4+378 (2-тоҷ)

ББК – 74.03(2)+74.113.8 (2-тоҷ)

С –35

САФАРЗОДА МУНИР ВАТАН

**НАЗАРИЯ ВА АМАЛИЯИ АНДРАГОГИКА ДАР НИЗОМИ
ТАКМИЛИ ТАҲАССУСИ КАДРҲОИ ПЕДАГОГӢ ДАР
ШАРОИТИ НАВИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

ДИ С С Е Р Т А Т С И Я

**барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои педагогӣ
аз рӯи ихтисоси 13.00.01. – Педагогикаи умумӣ, таърихи
педагогика ва таҳсилот**

Мушовирони илмӣ:

**Ҷумъахон Алимӣ - доктори илмҳои
филологӣ, профессор,**

ДУШАНБЕ – 2023

МУНДАРИЧА	
ИХТИСОРАҲО	4
МУҚАДДИМА	5-12
ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ	12-24
БОБИ 1. АНДРАГОГИКА: ТАШАККУЛ, ХУСУСИЯТҲО ВА АСОСҲОИ НАЗАРИЯВӢ	25
1.1. Пайдоиш ва ташаккули андрагогика.....	25-37
1.2. Хусусиятҳои хоси таълими калонсолон.....	37-78
1.3. Асосҳои назариявии андрагогика.....	78-99
1.4. Таълими калонсолон ва асосҳои ҳуқуқии он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	99-106
Хулосаи боби якум.....	107-108
БОБИ 2. АСОСҲОИ ТЕХНОЛОГИЯИ ТАЪЛИМИ КАЛОНСОЛОН	109
2.1. Амсилаи ташкилӣ – фаъолияти раванди таълим.....	109-126
2.2. Хусусияти фаъолияти андрагогӣ.....	126-147
Хулосаи боби дуюм.....	148-149
БОБИ 3. РУШДИ НАЗАРИЯ, МЕТОДИКА ВА АМАЛКАРДИ МУТАҚОБИЛАИ ТАЪЛИМИ РАСМӢ, ҒАЙРИРАСМӢ ВА ИНФОРМАЛӢ	150
3.1. Муносибатҳои методологӣ ба мафҳуми «таҳсилоти ғайрирасмӣ» ва мақоми он дар низоми тақмили ихтисос.....	150-164
3.2. Масъалаҳои методологии рушди назарияи «таълими ғайрирасмӣ» оид ба назарияи фалсафӣ-антропологии иртибот ва муошират.....	164-180
3.3. Ҷанбаҳои дидактикии таълими ғайрирасмӣ дар низоми рушди касбият.....	180-202
3.4. Воридкунии таҳсилоти ғайрирасмӣ ба низоми тақмили ихтисос.....	202-213
Хулосаи боби сеюм.....	214-215

БОБИ 4. НАТИЧАҲОИ ОЗМОИШ ОИД БА МУАЙЯН КАРДАНИ МАҚОМИ ТАҲСИЛОТИ ҒАЙРИРАСМӢ ДАР НИЗОМИ ТАКМИЛИ ИХТИСОС.....	216
4.1. Маълумоти курсҳои тақмили ихтисос дар ташкилоти таҳсилоти иловагии касбӣ (дар мисоли вилояти Хатлон).....	216-245
4.2. Пурсиши посухдиҳандагон оид ба маълумоти ғайрирасмӣ дар низоми тақмили ихтисос.....	245-270
4.3. Натиҷаи марҳилаҳои озмоиш оид ба ворид намудани таҳсилоти ғайрирасмӣ дар таҳсилоти расмӣ.....	270-284
Хулосаи боби чорум.....	285-286
ХУЛОСАҲО.....	287
1. Натиҷаҳои илмӣ диссертатсия.....	287-292
2. Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии таҳқиқот.....	292-295
НОМГӢИ АДАБИЁТ.....	296-344
1. Феҳристи сарчашмаҳои истифодашуда.....	296-336
2. Феҳристи интишороти илмӣ довталаби дарёфти дараҷаи илмӣ.....	336-344

ИХТИСОРАҲО

ВНМО – вирусҳои норасоии масъунияти одам

ИҶШС – Иттиҳоди Ҷамоҳири Шӯравии Сотсиалистӣ

МТМУ – муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ

Ғ – таълими ғайрирасмӣ

ТИК – технологияи иттилоотию коммуникатсионӣ

ТК – таълими калонсолон

ТМ – таҳсилоти муттасил

ТР – таълими расмӣ

ТТК – технологияи таълими калонсолон

ФМДТИБКСМ – Филиали Муассисаи давлатии “Донишкадаи
тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф”

ҶТ – Ҷумҳурии Тоҷикистон

МУҚАДДИМА

Муҳим будани мавзуи таҳқиқот. Дар шароити кунунии баланд бардоштани сифати таҳсилот дар муассисаҳои таълимии ҷумҳурӣ, таҳаввул ва рушди соҳаи маориф, илм ва техника, аз ҷумла, дар бахши таҳсилоти калонсолон беш аз пеш аҳамияти муҳимми бунёди ва амалӣ пайдо мекунад. Нақши таҳсилоти калонсолон дар охири асри XX ва оғози садаи навин дар саросари кишварҳои ҷаҳон нисбати воридшавии таълимгирандагон ба фазои таълиму омӯзиш ва дарки амиқи фаъолнокии равандҳои инноватсионӣ муҳим арзёбӣ мегардад.

Ислоҳоти ҷомеа ва низоми маориф ҳамчун ҷузъи пешбарандаи он, пеш аз ҳама, сифати нави фаъолияти педагогӣ ва тағйир додани шуури шахсонеро, ки ба ислоҳоти маориф нигоҳи тоза доранд, тақозо мекунад. Гузариш аз таълими анъанавӣ ба низоми ба толибилм нигаронидашуда бидуни омӯзгори фаъол ва эҷодкор, ки афзалиятҳои фаъолияти касбӣ ва рушди худро мустақилона муайян карда тавонад, ғайриимкон аст.

Таҳлили таҷрибаи оммавӣ ва пешқадами такмили ихтисоси кормандони соҳаи маориф, инчунин, таҳқиқоти назариявӣ оид ба ин масъала гувоҳӣ медиҳад, ки дар низоми такмили ихтисоси муаллимон дигаргуниҳои ба назар намоён ба амал меоянд: мақсад, мазмун, усул ва шаклҳои раванди такмили ихтисос тағйир меёбанд. Муҳаққиқон бо дарназардошти зарурати ба вучуд овардани шаклу усулҳои нави таълими калонсолон (ТК) фаъолияти низоми такмили ихтисоси кормандони соҳаи маорифро дар иртибот бо рушди андрагогика нишон дода, роҳу усулҳои нави ҳалли ин масъаларо пешниҳод мекунанд.

Таърихи ташаккул ва инкишофи таълими инсон ҳамчун як соҳаи мустақил нишон медиҳад, ки омӯзиш бояд пайваста ва муттасил бошад. Азбаски ҳайати кадрҳои корхонаю муассисаҳо аксаран одамони калонсол мебошанд, омӯзиш бояд бо назардошти синну сол, ҷанбаҳои иҷтимоию психологӣ, миллӣ ва дигар хусусиятҳои онҳо ба роҳ монда шавад. Андрагогика ҳамчун як қисми илми педагогикаи муосир ба ин

мақсад нигаронида шуда, масъалаҳои назариявӣю амалии таълим, омӯзиш ва тарбияи насли калонсолро дар тӯли тамоми умр дар бар мегирад. Ба маънои васеъ андрагогикаро ҳамчун илми худшиносии шахсии инсон дар тамоми умр фаҳмидан мумкин аст. Одатан, қисме аз одамон дар синни ҷавонӣ дониши васеъ гирифта, қисмати дигар тадричан, давра ба давра дар давоми умри худ дониш, таҷриба, малака ва салоҳият ба даст меоранд. Андрагогика ба рушди шахсият мусоидат карда, барои пайдо кардани мавқеи вай дар ҳаёт, дарк намудани дониш ва иттилооти зехнӣ-маърифатӣ ёрӣ мерасонад.

Маълум аст, ки майдони бархӯрди манфиатҳои илмӣ барои соҳаи донишазхудкунии калонсолон нигаронида шудааст. Вазифаи асосии андрагогика мувофиқи маънои аслиаш роҳнамоии калонсолон буда, барои рушди ҳамаҷонибаи маърифатӣ-зехнии онҳо роҳ мекушояд. Маҳз аз ҳамин хотир, дар нимаи дуюми асри XX дар соҳаи таълими калонсолон ҳамчун талаботи нави таҳсилот ташаккул ёфта, илми нав – андрагогикаро ба миён овард, ки имрӯз босуръат рушду нумӯъ дорад. Асосҳои андрагогӣ ва усулҳои технологияи ТК дар марҳилаи таҳаввул ва ташаккул қарор дошта, ба тамоми соҳаи маориф нақши мусбии худро мегузорад.

Андрагогика пайдоиши низоми ҳамоҳангшудаи илмӣ ва мақоми ниҳоии худро ҳамчун яке аз илмҳои мустақили таълимӣ ҳанӯз ба пуррагӣ касб накардааст. Асосҳои назариявӣ ва илмӣ-методологии он натавонанд дар ҷумҳурии мо, балки дар кишварҳои хориҷ низ ҳануз мавриди омӯзиш ва таҳқиқи васеъ қарор наёфтааст. Аз ин лиҳоз, гузориши мантиқии масъала ва таҳқиқи баррасии ҳамаҷонибаи илмӣ-назариявии он муҳим ва мубрам будани мавзӯи диссертатсияи моро собит месозад.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Дар адабиёти илмӣ тоҷик андрагогика мавриди баррасӣ, тасниф ва тавсифи профессор Ҷ. Алимӣ («Андрагогика», 2013) қарор гирифта, дар адабиёти илмӣ рус дар ду мақолаи Б.М. Бим-Бад «Маориф дар шароити сотсиализатсия» (1996) ва

С.Г. Вершловский «Таълими давомдор: Таълими таърихӣ ва назарияи падида» (2008) андешаву назари муаллифонро инъикос намудааст. Сонитар, таълимоти андрагогӣ ва ё калонсолон аз ҷониби як зумра муҳаққиқони рус мавриди таҳқиқ, омӯзиш ва мулоҳизаронӣ қарор гирифтааст.

Дар хориҷа масъалаҳои ташаккул ва рушди андрагогика дар таълифоти Б. Самоловчев «Соҳаҳои маориф дар гузашта ва пеш аз мо» (1963) баррасӣ шудааст. Нимаи дуоми асри XX, аз солҳои 50-60 сар карда, оид ба ҷанбаҳои гуногуни таҳсилоти калонсолон: ташкилӣ, фалсафӣ, сотсиологӣ, иҷтимоию психологӣ таҳқиқотҳои зиёд гузаронида шуданд. Дар асарҳои бархе аз муаллифону муҳаққиқони хориҷӣ (солҳои 50-60) масъалаҳои ташкили таълими калонсолон, риояи принципҳои дидактикию методии он ба миён гузошта шуд. Аз ҷумла, дар диссертатсияҳои илмӣ-таҳқиқотии А.Д. Пинг «Баъзе проблемаҳои таълими калонсолон ва педагогика» (1969), А.В. Даринский «Педагогикаи калонсолон, предмет ва вазифаҳои он» (1969), М. Дурко «Ҷанбаҳои педагогии таълими калонсолон» (1966), Н.И. Бокарев «Баъзе проблемаҳои таълими калонсолон ва педагогика» (1969), И. Лорде «Омӯзиши пайвастшавӣ» (1952), Ч. Кидд «Чӣ тавр калонсолон меомӯзанд» (1959), Г.Л. Миллер «Таълим ва омӯзиш дар таълимӣ калонсолон» (1969), Ч. Мак Кинли «Усулҳои эҷодӣ барои синфҳои калонсолон» (1960), М. Семенский «Андрагогика ва назарияи таълим» (1967), Б. Морган «Усулҳо дар таълими калонсолон» (1960), Б. Самоловчев «Соҳаҳои маориф дар гузашта ва пеш аз мо» (1963), Ф. Урбачик «Дидактика взрослых» (1965), Л. Турос «Мавқеи андрагогҳо дар системаи илмҳои педагогӣ» (1971) масъалаи таълими калонсолон махсус баёни худро ёфтааст. Аксарияти муаллифон таълими калонсолонро дар доираи педагогика баррасӣ намуда, вижагиҳои ТК-ро дар педагогикаи калонсолон махсус ишора мекунанд.

Солҳои 1950-1960 дар асарҳои муҳаққиқон Б. Самоловчев «Соҳаҳои маориф дар гузашта ва пеш аз мо» (1963), профессори машҳури олмонӣ Ф. Поггелер «Усули таълимӣ калонсолон» (1966), назарияшиноси швейтсария муҳаққиқони лаҳистонӣ Л. Турос «Мавқеи андрагогҳо дар системаи илмҳои педагогӣ» (1971), М. Семенский «Андрагогика ва назарияи таълим» (1967), истилоҳи «андрагогика» бори аввал пайдо шуд. Муаллифони мазкур кӯшиш кардаанд, ки тафовути байни андрагогика ва педагогикаро муайян кунанд.

Оғози ташаккули андрагогикаро ҳамчун илми мустақил метавон ба соли 1970 нисбат дод, ки асари бунёдии назарӣ ва амалии муҳаққиқи барҷастаи амрикоӣ М.Ш. Ноулз «Амалияи муосири таълими калонсолон» (1976) исботи барҷастаи фикри гуфташуда аст. Аммо М.Ш. Ноулз «Донишҷӯи калонсол: намуди нодида гирифташуда» (1973) на дар ин ва на дар таълифоти баъдӣ принципҳои бунёдӣ, сохтори андрагогӣ ва амсилаи андрагогии омӯзиширо равшан муайян накардааст.

Дар солҳои минбаъдаи асри ХХ ба омӯзиши проблемаҳои ТК бахшида шуда қорҳои зиёде анҷом дода шуданд. Муҳаққиқон ба масъалаҳои зерин тавачҷуҳ зоҳир карданд: таҳияи барномаҳо ва дастурҳо оид ба таҳсилоти калонсолон: Д.Х. Брундеж «Принсипҳои омӯзиши калонсолон ва татбиқи онҳо дар банақшагирии барнома» (1980), Д.В. Вермайл «Ислоҳоти ба донишомӯз нигаронидашуда» (1975), Р.Г. Багнал «Принсипҳои таълими калонсолон дар тарҳрезӣ ва идоракунии таълим» (1978), Э.Ж. Бун «Таҳияи барномаҳо дар таълими калонсолон» (1985), К. Гриффин «Барномаи таълимии назарияи таълими калонсолон ва якумра» (1983), Д. Макерачер «Принсипҳои омӯзиши калонсолон ва татбиқи онҳо дар банақшагирии барнома» (1980), А.Б. Кнокс «Рушд ва омӯзиши калонсолон» (1977), Ф. Рейс «Дастур оид ба омӯзиши кушод: Интиҳоб, тарҳрезӣ ва дастгирии маводи таълимии кушод» (1989), П.А. Мак Лаган «Кӯмак ба дигарон омӯхтан: Тарҳрезии барномаҳо барои калонсолон» (1985); фардикунонии ТК Д.М. Сабчевич

«Таълими мустаъқилона барои таҳсилоти якумрӣ» (1985), М.Ш. Ноулз «Донишҷӯи калонсол: намуди нодида гирифташуда» (1973), К.А. Туф «Лоихаҳои омӯзишии: равиши нав ба назария ва амалия дар омӯзиши калонсолон» (1979), Т. Элсдон «Пешрафт ва проблемаҳои таълими калонсолон» (1985), С. Брукфилд «Фаҳмидан ва мусоидат намудан ба омӯзиши калонсолон» (1986); хусусиятҳои кори омӯзгорон дар ТК Э. Чонс «Таълими калонсолон: равиши омӯзиши фаъол» (1987), Д. Нойер «Дастури амалияи формати: Г санъати консевоир ва ташаккули таълим» (1981), Ч. Пивето «Дастури амалияи формати: Г санъати консевоир ва ташаккули таълим» (1981), М. Лесне «Тарбияи педагогӣ ва ташаккули калонсолон» (1977), А. Рочерс «Озодии Лиам» (1986); хусусиятҳои хоси кори донишомӯзони калонсол Ю.Н. Кулюткин «Психология обучения взрослых» (1985), К.П. Кросс «Калонсолон ҳамчун донишҷӯён» (1981), Р. Гросс «Роҳҳои нави омӯзиш» (1977), Ч. Миллитан «Услубҳои маърифатӣ ва омӯзандаи калонсолон» (1976), М.Ш. Ноулз «Донишҷӯи калонсол: намуди нодида гирифташуда» (1973), Р. Кафарелла «Омӯзиш дар калонсолон» (1991), С. Меррием «Омӯзиши калонсолон» (1991), Ҳ. Титгенс «Калонсол дар соҳаи таълиму тарбия» (1972), К. Роджерс «Нигоҳе ба психотерапия, шахс шудан» (1994), Ч. Вейберг «Калонсол дар соҳаи таълиму тарбия» (1972), принципҳои хусусияти дидактикӣ ва методологии ТК Э. Чонс «Таълими калонсолон: равиши омӯзиши фаъол» (1987), С. Брукфилд «Фаҳмидан ва мусоидат намудан ба омӯзиши калонсолон» (1986), К.Т. Элсдон «Пешрафт ва проблемаҳои таълими калонсолон» (1985), Г. Юнг «Дидактикаи хурди калонсолон» (1983), Л.Н. Лесохина «Мазмуну усулҳои таълимӣ калонсолон» (1985), М.В. Галбрейт «Усулҳои омӯзиши калонсолон» (1991), Э. Дик «Дидактикаи хурди калонсолон» (1983), И. Лорд «Омӯзиши пайвастшавӣ» (1952), Р. Мукиелли «Усулҳои фаъол аз педагогии калонсолон» (1985), М. Ржегак «Педагогикаи зирех» (1974), Ф. Поггелер «Усули таълимӣ калонсолон» (1966), Ф. Урбачик «Дидактика дорослых» (1965), Л. Турос «Мавқеи

андрагогҳо дар системаи илмҳои педагогӣ» (1971), таъмини шароит барои таҳсилоти калонсолон Р. Пирс «Ба вучуд овардани иқлим барои таълимӣ калонсолон» (1958), Г.К. Хунсакер «Ба вучуд овардани иқлим барои таълимӣ калонсолон» (1958); ҳавасмандкунӣ дар раванди ТК Қ.В. Нолл «Санчидабарой барои таълими калонсолон» (1985); тайёр кардани омӯзгорон-андрагогҳо дар ТК К.Д. Легге «Таълим ва тақмили минбаъдаи муратаббӣни калонсолон» (1983), Л.Х. Годтс «Тайёр кардани муаллимон ба таълимӣ якумра» (1984), М.Д Савичевич «Таълими мустақилона барои таҳсилоти якумрӣ» (1985), С.М. Грабовски «Тайёр кардани мураббӣни калонсолон» (1981), А.Г. Чарнли «Омӯзиши омӯзгорон барои калонсолон» (1982), К.Т. Элдон «Пешрафт ва проблемаҳои таълими калонсолон» (1985), Ч. Линч «Маорифи доимӣ ва ташаккули кадрҳои таълим» (1978).

Мутаассифона, ғояҳои пешбарандаи М.Ш. Ноулз («Донишҷӯи калонсол: намуди нодида гирифташуда» (1973) дар асарҳо ва диссертатсияҳои илмӣ тақмили минбаъдаи муназзам ва мантиқӣ наёфтаанд. Дар байни фарогирии бузургии умумичаҳонии таҳсилоти калонсолон дар нимаи дуюми асри XX, ки дар он равишҳо ба ташкили таълим дар сатҳи эмпирикӣ, ба истиснои таҳсилоти ғайрирасмии калонсолон, ҳамчунин назариявӣ татбиқ мешуданд, дар фаҳмидан ва асоснок кардани ин равишҳо зиддияти равшан мавҷуд буд.

Зарурат ва ба мақсад мувофиқ будани асосҳои низоми илмии таълими калонсолон таҳқиқи қонунҳои асосӣ, принципҳо ва тафовут ва фарқияти онро аз принципҳои мавҷудаи ТК тақозо мекунад. Чунин усули муносибат ба таҳқиқоти илмии мазкур масъалаи интихоби объект, предмет, ҳадафи таҳқиқот, вазифаҳои онро мушаххасан ба маърази муҳокима, омӯзиш ва таҳқиқ мегузорад.

Дар нимаи дуюми асри XX шурӯъ аз солҳои 1950-1960 таҳқиқоти сершуморе оид ба ҷанбаҳои гуногуни таълими калонсолон: ташкилӣ, фалсафӣ, сотсиологӣ, иҷтимоӣ-психологӣ гузаронида шудаанд.

Дар асарҳои зумрае аз муаллифон, аз ҷумла, олимони хориҷӣ А.В. Даринский «Педагогикаи калонсолон, предмет ва вазифаҳои он» (1969), А.Д. Пинг «Баъзе проблемаҳои таълими калонсолон ва педагогика» (1969), Н.И. Бокарев «Баъзе проблемаҳои таълими калонсолон ва педагогика» (1969), М. Дюрко «Ҷанбаҳои педагогии таълимӣ калонсолон» (1966), Ҷ. Кидд «Чӣ тавр калонсолон меомӯзанд» (1959), И. Лорд «Омӯзиши пайвастанавӣ» (1952), Г.Л. Миллер «Таълим ва омӯзиш дар таълимӣ калонсолон» (1969), Ҷ. Мак Кинли «Усулҳои эҷодӣ барои синфҳои калонсолон» (1960), Б. Морган «Усулҳо дар таълими калонсолон» (1960), Б. Самоловчев «Соҳаҳои маориф дар гузашта ва пеш аз мо» (1963), М. Семенский «Андрагогика ва назарияи таълим» (1967), Л. Турос «Мавқеи андрагогҳо дар системаи илмҳои педагогӣ» (1971), Ф. Урбачик «Дидактика дорослых» (1965) баъзе масъалаҳои ташкили ТК низ баррасӣ гардидаанд, ки аслан аз нуқтаи назари дидактикӣ ва методологии таҳсили калонсолон бармеояд. Аксари ин муаллифон чунин тарзу шакли таълимро дар доираи илми педагогика баррасӣ карда, баъзан ба хусусиятҳои ТК дар педагогикаи калонсолон низ ишораҳо кардаанд.

Солҳои 1950-1960 дар асарҳои олимони М.Д Савичевич «Таълими мустақилона барои таҳсилоти якумрӣ» (1985) ва Б. Самоловчев «Соҳаҳои маориф дар гузашта ва пеш аз мо» (1963), профессори маъруфи олмонӣ Ф. Поггелер «Усули таълимӣ калонсолон» (1966), назариётчи швейтсарӣ Г. Ханселман «Андрагогика» (1951), олимони лаҳистонӣ М. Семенский «Андрагогика ва назарияи таълим» (1967) ва Л. Турос «Мавқеи андрагогҳо дар системаи илмҳои педагогӣ» (1971) аввалин маротиба истилоҳи «андрагогика» пайдо шуд. Ин муаллифон кӯшиш ба харҷ доданд, ки фарқияти байни андрагогика ва педагогикаро муайян намоянд.

Оғози ташаккули андрагогикаро ҳамчун як илми мустақил метавон ба кори бунёдии донишманди машхури амрикоӣ ва соҳибтаҷриба М.Ш.

Ноулз «Амалияи муосири таълими калонсолон», «Современная практика обучения взрослых» (соли 1970) марбут донист.

Дар солҳои минбаъдаи асри XX корҳои зиёде ҷиҳати омӯзиши масъалаҳои фардии мушаххаси ТК бахшида шудаанд. Муҳаққиқон ба масъалаҳои зерин диққати асосӣ додаанд:

– таҳияи барномаҳо ва дастурҳои таълимӣ барои таҳсилоти калонсолон: Р.Г. Бэгнэл, Е.Ҷ. Бун, В.Г. Брэндеч, Д. Макерэчер, К. Гриффин, А.Б. Нокс, П.А. Маклэгэн, Ф. Рейс;

– фардикунонии ТК С. Брукфилд, М.Ш. Ноулз, Д.М. Сабчевич, А. Таф, Д.В. Вермайл;

– хусусиятҳои кори муаллимон дар ТК: Э. Ҷонс, М. Лен, Д. Нуайе, Ж. Пивето, А. Роджерс, К.Т. Элсдон;

– хусусиятҳои хоси кори хонандагони калонсол: Л.И. Антсиферова, Ю.Н. Кулюткин, Р. Коули, Дж. Миллитэн, К.П. Кросс, Р. Гросс, М.Ш. Ноулз, С. Меррием, Р. Кафарелла, Р. Роджерс, Г. Титгенс, И. Вайнберг, К. Т. Элсдон, С.О. Хаул;

– асосҳои методологӣ ва принципҳои дидактикии ТК: Л.Н. Лесохина, С. Брукфилд, Э. Дик, Э. Ҷонс, Г. Юнг, Г. Фрамм, М.В. Гэлбрэйт, Г.В. Куйперс, И. Лорч, Р. Мукиелли, П. Пашка, Ф. Пёггелер, М. Ржегак, Л. Турос, Ф. Урбанчик;

– таъмини шароити таълимӣ барои калонсолон: Г.К. Хансейкер, Р. Пирс;

– ҳавасмандкунонӣ дар раванди ТК: Ҷ.В. Нолл, Р.Ҷ. Влодковски;

– омода кардани муаллимон-андрагогҳо барои ТК: Л.Г. Годс, С.М. Грабовски, К.Д. Легге, Ҷ. Линч, Д. Савичевич, А.Г. Чарнли, К.Т. Элсдо.

Таҳқиқоти муаллифони дар боло зикршуда бобати ба низом даровардани маълумоту донишҳо дар соҳаи андрагогика саҳми назаррас

гузоштаанд. Дар ҳамин ҳол, баъзе самтҳои ин мавзӯ ҳанӯз ҳам ба қадри кофӣ омӯхта нашудаанд. Дар байни чунин чанбаҳои камтар омӯхташуда, пеш аз ҳама, масъалаҳои марбут ба методҳо ва шаклҳои тақмили ихтисоси омӯзгоронро қайд кардан лозим аст.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо ва мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқоти диссертсионӣ дар доираи татбиқи Барномаи давлатии рушди низоми тақмили ихтисос ва бозомӯзии касбии кормандони соҳаи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2019-2023 (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 июли соли 2017, №357) ва Барномаи рушди таълими касбии калонсолони Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020 (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 июли соли 2016, №268) анҷом дода шуда, бевосита ба мавзӯи илмӣ-таҳқиқотии кафедраи педагогикаи умумидонишгоҳии Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи А. Рӯдакӣ барои солҳои 2018-2022 дар мавзӯи «Шакл ва технологияҳои муосири инноватсионии тақмили маҳорати касбии омӯзгор дар муассисаҳои таълимӣ» иртибот дорад.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот. Омӯзиши асосҳои назариявӣ ва амалии андрагогика, таҳияи механизми амалигардонии он дар низоми тақмили тахассуси кадрҳои педагогӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Вазифаҳои таҳқиқот. Барои ноил шудан ба мақсади таҳқиқот **вазифаҳои** зерин гузошта шуданд:

- омӯзиш ва таҳлили таҷрибаи ҷаҳонӣ дар ташаккули андрагогика ҳамчун як илми мустақил оид ба таълими калонсолон;
- омӯхтани амсилаҳои мавҷудаи андрагогии таълим ва таҳияи технологияи амалигардонии андрагогика дар низоми тақмили тахассус;
- мурағаб кардани муқаррароти ибтидоии муносибатҳои методологӣ ба таълим;

- таҳияи дастгоҳи концептуалӣ ва заминаи истилоҳии андрагогика;
- таҳия намудани муқаррароти асосии технологияи таълими калонсолон;
- рушд додани амсилаи фаъолияти дастурдиҳандаи андрагог;
- таҳия кардани талаботи асосӣ ба салоҳияти андрагог;
- таҳияи асосҳои мундариҷаи таълими устои андрагог.

Объекти таҳқиқот - Раванди аз курсҳои тақмили ихтисос ва бозомӯзӣ гузаронидани омӯзгорон дар низоми маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Мавзӯи (предмети) таҳқиқот - Назарияи андрагогика ва амалияи таҳсили калонсолон дар низоми маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Фарзияи таҳқиқот: Андрагогика дар сурате метавонад ҳамчун назарияи таълим рушд ёфта, барои беҳтар гардидани донишҳои таҳассусии омӯзгорон мусоидат намояд, **агар:**

- хусусиятҳои хоси таълими калонсолон дар робита бо асосҳои назариявӣ ва методологии илми андрагогика таҳқиқ гардида, роҳу усули мушаххаси фаъолияти ин қишри муҳимми ҷомеа коркард гардад;
- маҷмӯи мафҳумҳои, ки мазмуни андрагогиро тавсиф мекунанд, ошкор гардида, таҳаввули андешаҳо дар ин бора дар партави таълими калонсолон дар заминаи риояи асосҳои ҳуқуқӣ нишон дода шавад;
- масъалаҳои методологии рушди назарияи «таълими ғайрирасмӣ» оид ба назарияи фалсафӣ-антропологии иртибот ва муошират равшан карда шуда, амсилаи педагогии таълими калонсолон дар низоми тақмили ихтисос санҷида ва дар таҷрибаи педагогии ин самти таҳсил роҳандозӣ гардад;
- ҷанбаҳои дидактикии таълими ғайрирасмӣ дар низоми рушди касбии омӯзгор-андрагог, қонуниятҳои сохтор, фаъолият ва рушди он аз

мавқеи табиати илми андрагогика дар низоми такмили ихтисос муайян ва такмил дода шавад.

Марҳила, макон ва давраи таҳқиқот. Чамъоварии мавод, омӯзиш ва таҳлили адабиёти вобаста ба мавзӯ ва объекти таҳқиқот, нашри мақолаҳои илмӣ ва таҳияи диссертатсия дар тамоми давраҳои таҳқиқотӣ (солҳои 2016-2022) дар се марҳила иҷро гардидааст. Натиҷаҳои ҳосилшудаи назариявӣ ва амалӣ дар рафти озмоиши педагогӣ пайваста санчида, дақиқ мегардиданд, ки якҷанд марҳиларо дар бар мегирифт:

– **марҳилаи аввал** (солҳои 2016-2018) - давраи таҳқиқоти назариявӣ ва ташхисии мушкилоти таълими ғайрирасмӣ (ТҒ). Дар ин марҳила сатҳи рушди назариявии проблема дар назария ва амалияи таълими муаллимон омӯхта шуд; муносибатҳои методологӣ ба рушди назарияи ТҒ дар низоми такмили ихтисос муайян гардид; тамоюлҳо ва омилҳои, ки ба тағйири низоми такмили ихтисос таъсир мерасонанд, ошкор карда шуд; мундариҷаи саволномаҳо, пурсишномаҳо таҳия ва вазъи таҳсилоти калонсолон санчида шуд; самтҳои стратегии раванди таҳсилоти калонсолон муайян гардид, ки дар асоси он ҷанбаҳои назариявии ТҒ муқаррар карда шуд.

– **марҳилаи дуюм** (солҳои 2018-2020) бо таҳқиқоти назариявӣ озмоишӣ оид ба рушди назария ва методологияи ТҒ дар низоми такмили ихтисос алоқаманд аст: таҳияи барномаи озмоишӣ ва воситаҳои ташхиси он; гузаронидани кори озмоишӣ; равиши маҳаллӣ ва мунтазами мавқеи назариявӣ ва ҷузъи дидактикии таълими ғайрирасмӣ; гузаронидани марҳилаҳои таҷриба.

– **марҳилаи сеюм** (солҳои 2020-2022) - давраи эҷодии озмоиш гузаронида шуда, фарзияи таҳқиқ ислоҳ ва такмил дода шуда, натиҷаҳои дар рафти назорати мақсаднок бадастомада инъикос ва таҳлил карда шуд, ки дар он мавқеи назариявӣ, таҷҳизоти дидактикӣ бар пояи маълумоти таҷрибавӣ ба асос гирифта шуд. Дар ин марҳала инчунин коркард, мурағаб намудан ва ҷамъбасти маводи илмӣ, таҳияи

хулосаҳои назариявӣ ва тавсияҳои амалӣ рӯч ба ТҒ сураат гирифт. Ҳамчунин, тавсияҳо, таҳия ва нашри монографияҳо, дастурҳои методӣ оид ба мушкилоти таҳқиқ, ба итмом расонидани кор дар шакли диссертатсияи докторӣ, дурнамои таҳқиқоти минбаъда дар соҳаи ТҒ барои калонсолон самараи ин марҳилаи таҳқиқ мебошанд.

Натиҷаҳои пажӯҳиши илмиро метавон чунин арзёбӣ кард: асосноксозии назариявӣ ва методологии ғояҳо ва пешниҳодҳо; истифодаи низоми муносибатҳои методологӣ оид ба рушди назарияи таълими ғайрирасмӣ; истифодаи маҷмӯи усулҳои иловагии таҳқиқотии мувофиқ ба ҳадаф, гипотеза, вазифа ва роҳҳои ҳалли мушкилот; асоснокӣ ва заминаҳои озмоишӣ; гуногунии усулҳо ва воситаҳои фаъолияти таҷрибавӣ; муқоисаи натиҷаҳо бо таҷрибаи васеи тақмили ихтисос дар низоми таҳсилоти расмӣ ва ғайрирасмӣ, маълумоте, ки дар таҳқиқоти қаблӣ ба даст омада буд; озмоиши васеъ ва татбиқи натиҷаҳои бадастомада дар амалияи педагогӣ дар минтақаҳои гуногуни Тоҷикистон.

Асосҳои назариявӣ ва методологии таҳқиқотро ташкил мекунанд:

– методологияи педагогика ва таҳқиқоти педагогӣ (таълифоти В.Ю. Новожилов, А.М. Новиков, А.П. Тряпитсина, Л.А. Шипилина, Д.И. Фелдштейн, Н.В. Бордовская, Л.Н. Бережнова, Н.А. Вершинина, Б.С. Гершунский, В.И. Загвязинский, В.В. Краевский ва дигарон);

– назарияи муносибат ҳамчун категорияи методологӣ дар таълим (таълифоти Е.В. Бондаревская, Н.В. Бордовская, П. Джарвис, В.А. Розин, Т.А. Ромм, Е.В. Титова, О.С. Анисимов ва дигарон);

– назарияи фалсафӣ-антропологии муошират (таълифоти С.В.Кривих, Б.Ф.Ломов, А.А.Макареня, В.В.Сериков, Б.М. Бим-Бад, О.А.Иванова ва дигарон);

– назарияи ТК (таълифоти З.И. Змеев, Р.А. Исламин, В.Ю. Кричевский, Ю.Н. Кулюткин, А.И. Кукуев, Н.Д. Никандров, А.А. Макарена, А.Е. Маро, Е.Н. Мединский, А.М. Митина, М.Ш. Ноулз, Б.Г.

Онушкин, В.И. Подобед В.И. Слободчиков, Г.С. Сухобская, Э.П. Тонконогая, И.С. Батракова, Н. Букин, Б.И. Водовозов, Т.А. Василкова, А.А. Вербитский, С.Г. Вершловский, М.Т. Громкова, А.В. Даринский, А.И. Жилина ва дигарон);

– ҷанбаҳои назариявии олимони ватанӣ ва хориҷӣ оид ба ТМ (таълифоти Ҷ. Алимӣ, А.М. Мирализода, М. Ахмед, Дж. Балан, П. Джарвис, П. Кумбс, М. Грендстафф, С. Хазе, К. Мак Коннелл, М. Тейт, П. Фордхэм, К.Б. Миллер, Р. Каффарелла, С. Флетчер, Грифф Фолле, И. Саломон, Клаудио Заки Диб, Майкл Фуланидр, М.А. Донсова, А.А. Жадко, Д. Кариевич, Т. Мухлаев, Л.Ю. Монахов, А.Р. Масалимов, Н.Ю. Морозова, Д. Палант, Н.Н. Слободяник);

– асосҳои назариявии такмили ихтисоси ҳайати профессорону педагогон (таълифоти О.Н. Крилова, Н.Г. Милованова, Н.Н. Суртаева, А. Никитин, В.Ю. Никитин, И.Ю. Алкашина, С.В. Алексеев, В.Г. Воронсов ва дигарон);

– ғояи такмили ихтисос дар марҳилаҳои мухталифи ҳаёти инсон (таълифоти С.С. Кашлев, А.А. Лобанов, Ю.В. Сенко Е.В. Ткаченко, Б.Е. Фишман, С.Н. Чистякова, А.А. Вербицкий, Е.Ф. Сезер ва дигарон).

Сарчашмаи маълумот. Хуччатҳои танзимкунандаи равандҳои ислохот дар соҳаи маориф дар даҳсолаҳои охир, аз ҷумла, санадҳои меъёрии ҳукукии соҳавии Ҷумҳурии Тоҷикистон: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҳсили калонсолон» (аз 24 феввали соли 2017, №1394, бо Қарори Маҷлиси намояндагони МОҶТ аз 26 октябри соли 2016, №584 қабул шуда, бо Қарори Маҷлиси миллии МОҶТ 16 феввали соли 2017, №334 тасдиқ шудааст), Барномаи давлатии рушди низоми такмили ихтисос ва бозомӯзии касбии кормандони соҳаи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2019-2023, Барномаи рушди таҳсилоти касбии калонсолон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2015, Барномаи рушди таҳсилоти касбии калонсолон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои

2016-2020, Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030, Низомномаи Агентии давлатии ҳифзи иҷтимоӣ, шуғл ва муҳоҷират, қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 октябри соли 2007, №518, аз 5 марти соли 2008, №115, аз 2 феввали соли 2009, №77, аз 29 апрели соли 2009, №276 дар соҳаи мусоидат ба шуғли аҳоли, стандартҳои таҳсилоти касбӣ, барномаҳо, лоиҳаҳои таҳқиқоти ЮНЕСКО.

Заминаҳои эмпирикӣ. Дар таҳқиқот методҳои зерин истифода шуданд:

- **назариявӣ** – таҳлили адабиёт, сарчашмаҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ҷамъбаст, таҷзия ва ҷамъбасткунӣ;

- **таҷрибавӣ** – намудҳои гуногуни мусоҳиба (мустақим, ғайримустақим, расмикунонидашуда, мақсаднок ва пурсиши озод), усули муоширати шахсӣ бо мусоҳиб, мушоҳидаҳои расмӣ ва ғайрирасмӣ, мусоҳибаҳо, ҷамъбасти таҷрибаи пешқадами педагогӣ, озмоиши педагогӣ. Усулҳо ҳамчунин бо истифодаи ТИК татбиқ карда шуданд. Ин ба мо имкон дод, ки аз доираи васеи андешаҳои муаллимон баҳраманд гардем;

- **оморӣ** – рейтинг, коркарди омории маълумоте, ки дар озмоиши педагогӣ ба даст оварда шудаанд.

Пойгоҳи таҳқиқот. Корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ дар заминаи марказҳои таълими калонсолон, филиалҳои Донишкадаи ҷумҳуриявии тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф дар минтақаҳои Кулоб ва Бохтари вилояти Хатлони Ҷумҳурии Тоҷикистон гузаронида шуданд.

Иштирокчиёни таҳқиқот дар давраи аз соли 2016 то 2022 омӯзгорони фанҳои гуногун, роҳбарони хадамоти методӣ, роҳбарони муассисаҳои таълимӣ, андрагогҳои вилояти Хатлони Ҷумҳурии Тоҷикистон (бо фарогирии умумии пурсидашудагон зиёда аз 1800 нафар) буданд.

Ин ба мо имкон дод, ки натиҷаҳоро на барои як минтақа, балки барои низоми такмили ихтисос дар тамоми Тоҷикистон муқаррар ва муайян созем. Дар раванди корҳои таҷрибавӣ-озмоишии таҳқиқот аз минтақаҳои Кӯлоб ва Бохтари вилояти Хатлони Ҷумҳурии Тоҷикистон 468 нафар иштирок намуданд.

Навгони илмӣ таҳқиқот:

1) кори диссертатсионии мазкур аввалин таҳқиқоти проблемаи асосҳои андрагогии таълим дар низоми соҳаи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Натиҷаҳои таҳқиқ, ки заминаи назариявии андрагогикаи муосир ва таълими калонсолонро ташкил медиҳад, барои рушди минбаъдаи таҳқиқот дар соҳаи ТК аҳамияти муҳим дорад.

2) давраҳои рушди таълими андрагогии калонсолон муайян ва сохтори хронологии он таҳия гардид;

3) заминаи назариявӣ бобати ташкили амалии таҳқиқоти илмӣ дар соҳаи ТҒ ва андрагогика муайян карда шуд;

4) механизми омода кардани ҳайати кории илмӣ ва таълимӣ дар низоми такмили ихтисос ва азнавтайёркунии ҳайати педагогӣ коркард карда шуд;

5) амсилаҳои фаъолияти дастурдиҳандаи андрагог асоснок карда шуда, малақаҳои асосӣ, дониш, сифат, салоҳиятмандии педагогии ӯ муайян карда шуд. Ин усули фаъолияти андрагог аз салоҳияти анъанавии омӯзгор-педагог фарқ мекунад;

6) дар асоси ғояҳои бунёдӣ (назариявӣ) ва хулосаҳои, ки дар шакли таҷриба санчида шуд, монография, дастурҳои таълимӣ-методӣ, барномаҳои курсҳои такмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф, мақола ва фишурдаҳои илмӣ таҳия гардид;

7) методология, назария ва самтҳои, ки нақши ТҒ-ро дар низоми такмили ихтисос тавсиф мекунанд, муайян карда шуд;

8) дар асоси таҳқиқоти илмии ватанӣ ва хориҷӣ концепсияҳои назариявии фазои концептуалии таълими ғайрирасмӣ кадрҳои педагогӣ мураббӣ карда шуд.

Нуқтаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Сохтори хронологии андрагогика ҳамчун илм дар бораи таҳсили калонсолон, ки дар байни илмҳои марбут ба таълим нисбатан нав буда, ба ҳадафҳои таълиму тарбияи калонсолон нигаронида шудааст.

2. Давраҳои ташаккули андрагогика ҳамчун илми мустақил, моҳият, фарқият ва умумияти илмҳои мухталиф дар бораи инсон (фалсафа, ҷомеашиносӣ, психология) ва маориф (педагогика, иқтисод, фалсафаи таълим, сотсиологияи таълим).

3. Ҳафт мавқеи оғоз барои андрагогика: 1) хонандагонӣ калонсол ба мустақилият, худидоракунӣ мекӯшанд ва худро чунин эътироф мекунанд; 2) таҷрибаи ҳаёти доранд, ки он ҳамчун манбаи муҳими таълим истифода мешавад; 3) барои ҳалли мушкилоти муҳими ҳаёти омӯзонида шудаанд; 4) ба истифодаи мустақими малакаҳо, донишҳо ва сифатҳои ҳосилшуда таълим мекунанд; 5) фаъолияти таълимӣ тавассути омилҳои муваққатӣ, фазоӣ, дохилӣ, касбӣ ва иҷтимоӣ роҳандозӣ мегардад; 6) дар раванди таълим нақши роҳбарикунанда доранд; 7) раванди таълим дар шакли фаъолияти муштараки хонандагон ва педагогҳо дар ҳама марҳилаҳои омӯзиш таъмин мегардад.

4. Амсилаи таълими андрагогӣ маҷмӯи низомҳои қонунгузори асосиро намояндагӣ мекунад, ки ташкили фаъолияти омӯзандаи калонсол ва мураббиро барои ҷорӣ намудани таълим, ки аз рӯи панҷ хосиятҳои асосӣ гурӯҳбандӣ шудааст, танзим менамояд:

- ҳудодоҳии хонанда;
- таҷрибаи хонанда;
- ҳавасмандӣ ва ҳадафҳои таълими хонандаи калонсол;
- истифодаи донишҳои азхудкардаи хонанда;

- малакаҳо ва сифатҳо;
- иштирок дар ташкили раванди таълим.

Ин амсила аз амсилаи педагогии таълим фарқиятҳои худро дорад.

5. Амсила ба принципҳои асосии андрагогии таълим, ки мухтасар (дар шакли тезис) ифода шудаанд, асос ёфтааст: афзалияти фаъолияти мустақилонаи калонсолон, фаъолияти муштараки онҳо ва педагог, вобастагӣ аз таҷрибаи хонанда, фардикунонӣ, низомӣ, контекстуалӣ, интихобӣ, воқифии маърифатӣ, таҷдиди натиҷаҳои омӯзиш, рушди эҳтиёҷоти таълимӣ;

6. Методологияи ТК низоми аз ҷиҳати илмӣ асоснокшудаи амалҳои хонандагони калонсол ва педагогҳо мебошад, ки барои ноил шудан ба мақсадҳои таълимӣ кӯмак мерасонад. Он дар амалия аз ҷониби хонандагони калонсол ва педагогҳо (андрагогҳо) дар шакли амалиёти муайян, амалҳо ва вазифаҳои техникӣ дар ҳар яке аз шаш марҳилаи чараёни таълим иҷро карда мешавад: 1) ташхис; 2) банақшагирӣ; 3) фароҳам овардани шароит; 4) татбиқсозӣ; 5) баҳодихӣ ва 6) ислоҳи раванди таълим. Ин низоми амалҳо ва вазифаҳои хонандагону педагогҳо бо амсилаи педагогии таълими анъанавӣ фарқ мекунад.

7. Амсилаҳои фаъолияти дастурдиҳандаи андрагог, малакаҳои асосӣ, дониш, сифат, тамоюлоти арзиши педагогии ӯ.

8. Технологияи оmodасозии педагог-андрагоги салоҳиятнок, ки ба коркарди механизми баландбардории малакаҳо, дониш ва сифатҳои касбии омӯзгорон мусоидат менамояд.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот:

– мафҳуми ТҒ васеъ гардида, дар ин замина таҳаввулоти ғояҳо ошкор карда шуд, ки баҳри татбиқи як қатор муносибатҳои методологӣ аз рӯйи концепсияи таҳсилоти калонсолон мусоидат намуда, имкон фароҳам меорад, то чанбаҳои гуногуни ТҒ муайян гардида, бо таъба ба назарияи фалсафӣ ва антропологияи муошират ҳамчун як шакли фаъолияти коммуникатсионӣ дар раванди таълим баррасӣ гардад;

– ҳамоҳангсозии ҷанбаҳои назариявӣ, ки дар илми педагогика барои рушди муносибати андрагогӣ дар ТК пешбинӣ шудааст, дар назарияи ТҒ пешниҳод шудааст;

– ба сифати методологияи калидӣ истифода шудани назарияи фалсафӣ ва антропологияи муошират барои эҷоди ҷанбаҳои назариявии ТҒ асоснок гардида, тибқи он ТҒ фаъолияти коммуникатсионӣ муқаррар шудааст;

– ҷузъҳои ТҒ ҳамчун фаъолияти коммуникатсионӣ муайян карда шудааст (робита, мақсад, мавзӯи муошират, эҳтиёҷот ба муошират, ҳавасмандии коммуникативӣ, фаъолияти коммуникатсионӣ, вазифаҳои коммуникатсионӣ, воситаҳои алоқа, воситаҳои коммуникатсионӣ);

– таҷзияи се гурӯҳи принсипҳо (андрагогӣ, эвтагологӣ, принсипҳои таҳсилоти инноватсионии муттасил) пешниҳод карда шудааст, ки он имкон медиҳад ҷанбаҳои методологияи ташкилӣ ва ҳам дидактикии омӯзишро ҳамчун асос барои дониши нави назариявии ТҒ ба назар мегирад;

– ҷузъҳои назарияи ТҒ ҳамчун фаъолияти коммуникатсионӣ дар заминаи антропологияи фалсафӣ баррасӣ карда шудааст;

– муносибатҳои методологӣ, қонуниятҳо, омилҳо, тамоюлҳо, самтҳо ва масъалаҳои марбут ба таълими мазкур мавриди омӯзиш қарор дода шудааст;

– ҷанбаи дидактикии ТҒ аз ҷиҳати назариявӣ асоснок гардида, таъсири он ба интиҳоби усулҳо, технологияҳо ва роҳҳои ташкили ҷараёни таълими педагогон нишон дода шудааст.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот. Асоснокӣ ва эътимоднокии натиҷаҳои асосӣ, хулоса ва муқаррароти таҳқиқоти озмоиширо нуктаҳои зерин таъмин менамоянд:

– асоснокии назариявӣю методологияи ғоя ва муқаррарот;

- истифодаи низоми равишҳои методологӣ дар таҳияи назарияи таҳсилоти ғайрирасмӣ;
- истифодаи маҷмуи усулҳои иловагии таҳқиқот, ки ба ҳадаф, фарзия, вазифаҳо ва масъалаи ҳалшаванда мувофиқанд;
- намояндагии пойгоҳи таҷрибавӣ-озмоишӣ ва намунаҳо;
- гуногунии усулҳо ва воситаҳои фаъолияти таҷрибавӣ-озмоишӣ;
- муқоисаи натиҷаҳо бо таҷрибаи ғании баланд бардоштани сатҳи таҳассус дар низоми таҳсилоти расмӣ ва ғайрирасмӣ ва маълумоти дар таҳқиқоти қаблӣ гирифташуда;
- санҷиши васеъ ва татбиқи натиҷаҳои дар амалияи педагогӣ бадастомада дар минтақаҳои гуногуни Тоҷикистон.

Мутобиқати диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзӯ ва муҳтавои таҳқиқоти диссертатсионӣ ба самтҳои зерини шиносномаи ихтисоси илмии 13.00.01. – Педагогикаи умумӣ, таърихи педагогика ва таҳсилот мувофиқ мебошанд:

- *банди 1.* Методологияи таҳқиқотҳои педагогӣ, корҳои таҳқиқотӣ дар рушди илми педагогика, ҳамбастагӣ ва татбиқпазирии онҳо; усулҳои таҳқиқотҳои педагогӣ;
- *банди 6.* Консепсияи таҳсилот (сифати таҳсилот ва арзёбии он, равандҳои инноватсионӣ дар таҳсилот;
- *банди 7.* Педагогикаи амалӣ (ҷамъбаस्तкунии таҷрибаи пешқадам; ҳаракати инноватсионӣ дар таҳсилот; фаъолияти таҷрибавии муассисаҳои таълимӣ).

Саҳми шахсии доктараби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот дар амалисозии тадбирҳои зерин зуҳур меёбад:

- гузарондани таҳлили назариявӣ ва методологияи рушди проблемаи ТМ, таҳияи асосҳои концептуалӣ, методологӣ, технологӣ ва ташкилии таълими ғайрирасмӣ;
- коркарди ҷанбаҳои назариявии таълими ғайрирасмӣ;

– муайян намудани омилҳо ва тамоюлҳои муайянкунандаи тағйироти низоми такмили ихтисос;

– муайян кардани функсияҳо, гурӯҳи принципҳои таълими ғайрирасмӣ;

– ташкил ва гузаронидани озмоиши педагогӣ;

– инкишофи таълими ғайрирасмии дидактикӣ;

– идоракунии фаъолияти таҳқиқотии олимони ҷавон;

– идоракунии якҷанд лоихаҳо;

– таҳияи нашрияҳои марбут ба мавзӯи таҳқиқ, диссертатсия ва автореферати он.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Натиҷаҳои таҳқиқоти илмӣ дар диссертатсия пешниҳодшуда дар монографияҳо ва дастурҳои таълимӣ «Андрагогика (таҳсилоти идоманокӯ ғайрирасмӣ)», (2017), «Андрагогика: ташаккул, хусусиятҳо ва асосҳои назариявӣ», (2021), «Андрагогика: омилҳои тақдир ба инсон», (2016), «Асосҳои технологияи таълими калонсолон», (2020), «Назария ва методикаи таълими расмӣ ва ғайрирасмӣ», (2021), «Технологияи рушди таълими ғайрирасмӣ», (2017), «Ҷанбаҳои назариявии тақдир ба инсон ва андрагогика (дар мисоли Ҷумҳурии Тоҷикистон)», (2016), инчунин маърузаҳо дар конференсияҳои мухталифи илмӣ ва амалӣ, бахусус дар конференсияи ҷумҳуриявӣ байналмиллалӣ «Рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи истиқлолият», (Кӯлоб, 2018), «Ҳамкорӣ байналмиллалӣ муассисаҳои таълимӣ-омилҳои муҳими баланд бардоштани сифати таълим» (Хучанд, 2018), «Тарбия ва тайёр намудани муаллимони математика дар мактабҳои олии омӯзгории Тоҷикистон дар шароити имрӯза» (Кӯлоб, 2019), «Илм ва технологияи асри XXI» (Кӯлоб, 2020), «Нақши муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ дар таъмини рушди устувори минтақа дар ҳошияи саноатикунӣ босуръати кишвар» (Душанбе, 2020), «Масъалаҳои методологии рушди назарияи «таълими ғайрирасмӣ» тибқи назарияи фалсафӣ-антропологӣ ва коммуникатсионӣ» (Душанбе,

2020), «Навгониҳо дар таҳсилоти олии касбии муосир» (Кӯлоб, 2021), «Нақш ва аҳамияти таълими фосолавӣ дар шароити пайдоиш ва паҳншавии бемориҳои сироятӣ» (Кӯлоб, 2021) ва конферонси ҳарсолаи илмӣ ва амалии ҳаёти профессорону омӯзгорони Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ.

Натиҷаҳои таҳқиқ дар чараёни хондани курсҳои озмоишии муаллиф – «Андрогогика: моҳият ва мундариҷа» ва «Усулҳои таълими калонсолон» дар Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ ва Филиали Муассисаи давлатии «Донишкадаи ҷумҳуриявии тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф» дар минтақаи Кӯлоб мавриди истифодаи амалӣ қарор дода шудааст.

Интишори натиҷаҳои диссертатсия. Натиҷаҳои таҳқиқот дар 61 интишороти муаллиф инъикос ёфтаанд, ки аз онҳо 7 номгӯй монографияҳо, васоит ва дастурҳои таълимию методӣ, 54 номгӯй мақолаҳои илмӣ дар маҷаллаҳои тақризшавандаи тавсиянамудаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти ҶТ, аз ҷумла, 30 номгӯй дар алоҳидагӣ ва 24 номгӯи боқимонда мақолаҳои дар дигар нашрияҳо, маводи конференсияҳои илмӣ байналмилалӣ (РИНЦ) ва ҷумҳуриявӣ дар нашрияҳои шомили Пойгоҳи китобхонаи илмӣ электроники eLIBRARY.ru бачопрасида ташкил медиҳанд.

Соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия. Таҳқиқоти диссертатсионӣ аз бахшҳои «Муқаддима», «Тавсифи умумии кор», чор боб, бахши «Хулосаҳо» бо зербахшҳои «Натиҷаҳои асосии илмӣ диссертатсия» ва «Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо», бахши «Номгӯи адабиёт» бо зербахшҳои «Феҳристи сарчашмаҳои истифодашуда» ва «Феҳристи интишороти илмӣ доктараби дарёфти дараҷаи илмӣ» иборат аст.

Ҳаҷми умумии диссертатсия аз 344 саҳифаи матни компютери бо ёрии протсессори матнии Microsoft Word ҳарфҷинишуда иборат буда, 45 расму диаграмма ва 64 ҷадвалро дар бар гирифтааст. Рақамгузори

расму чадвалҳо барои ҳамаи бахшҳои диссертатсия умумӣ мебошад.
Рӯйхати адабиёт фарогири 463 номгӯй мебошад.

БОБИ 1. АНДРАГОГИКА: ТАШАККУЛ, ХУСУСИЯТҲО ВА АСОСҲОИ НАЗАРИЯВӢ

1.1. Пайдоиш ва ташаккули андрагогика

Дар охири ҳазорсолаи дуум ТК омили муҳимми рушди тамоми инсоният мегардад. Имрӯзҳо ба инсоният бисёр бухронҳои ҷаҳонӣ, монанди бухронҳои экологӣ, ҳастай, демографӣ, камшавии захираҳо, хатари гуруснагӣ, низоъҳои иҷтимоию миллӣ ва монанди инҳо таҳдид мекунад. Аммо хатари асосии даврони мо бухрони салоҳияти инсон ва шахси калонсолест, ки вазифаҳои асосии иҷтимоиву иқтисодиро дар ҷомеа иҷро мекунад. Маҳз дар ин солҳо мушкилии рақами яки ҳар як фарди ҷомеа ин қафомонии суръати рушди ӯ, зарурати баланд бардоштани салоҳиятнокиаш дар тамоми соҳаҳои ҳаёти иҷтимоӣ бинобар сабаби тағйирёбии босуръати олами атроф ба андешаи Б.И. Вернадский, аз қабилҳои ноосфера ва афзоиши ба он алоқаманди ҳолатҳои стресс дар дохил, гуфтан мумкин аст, дар антропосфера (яъне майдони наздиктарини бархӯрд бо ҷаҳони беруна)-и ҳар як шахс буд [165, с. 95-114]. Салоҳиятнокии нокифояи одамон ва умуман, ҷомеа сабаби асосии ҳама таҳдидҳо ва бухронҳои дар боло овардашуда мебошад. Чаро мушкилоти таълими ҳамаи одамон, новобаста аз синну сол, дар охири асри гузашта хеле шадид гардид?

Маълум шуд, ки инсоният бояд саводнок шавад. Дар изҳороти дахлдори аъзои Комиссияи байналмилалӣ ЮНЕСКО оид ба муайян намудани стратегияҳои рушди таҳсилот дар ҷаҳон, ки соли 1972 дар асари бунёдие бо номи «*Таҳсил*» нашр шудааст, дар робита ба роҳҳои зинда мондани инсоният ва мутобиқшавӣ ба мушкилоти замони муосир гуфта мешавад, ки инсоният бояд пайваستا инкишоф ёбад, дар мачмуъ, ҳар як шахс дар ҳама синну сол бояд омӯзад [222, с.11-12].

Ҳамзамон, комилан маълум шуд, ки калонсолонро бо усулу воситаҳои, ки дар таълими кӯдакон ва наврасон истифода мешаванд,

самаранок омӯзонидан мумкин нест. Дар айни замон, талабот ба равишҳои нав ҷиҳати ташкили ТК ниҳоят зарур аст.

Ҷустуҷӯи чунин муносибатҳо, аслан, дар муддати хеле тӯлонӣ, амалан аз лаҳзаи ТК оғоз шудааст ва ин ҳамон лаҳзае рух дод, ки шахси аввал ба шахси дигар чизе таълим меод. Инҳо, албатта, калонсолон мебошанд. Ба онҳо лозим меомад, ки пеш аз таълим додани фарзандонашон худ бо ягон роҳ қонунмандии дунёро омӯзанд ва зинда монданро ба яқдигар таълим диҳанд. Яъне, ТК нисбат ба таълими кӯдакон бо тартиби хронологӣ пештар пайдо шудааст.

Таърихан, ба таълими кӯдакон диққати махсус дода шуда, барои таълими онҳо усул, шакл ва воситаҳои гуногун муқаррар гардида буд. Яқинан, ин бо хусусияти таълимгирандагон ва вазифаҳои таҳсилот робита дошт. Дар ниҳоят, вазифаи калонсолон аз он иборат буд, ки таҷрибаи бо роҳи душвор азхудкардаашонро ба дигарон расонанд. Ҳамзамон кӯшиш намоянд, ки хурдсолонро тарзе омода созанд, то ин ки ба ҳаёти мушкили калонсолон ворид шуда тавонанд; дар мисоли таҷрибаҳои талх аз бадбахтиҳову хатарҳои муҳит онҳоро огоҳ месохтанд, дар муҳлати кӯтоҳ ин ва ё он корро ба онҳо ёд меоданд, аммо аз надоштани сифатҳои таълимӣ вазъу пешомадҳои мураккаби ҳаётро ба ҷавонон расонида наметавонианд.

Оҳиста-оҳиста дар тӯли асрҳо эътиқод ба он ташаккул ёфтааст, ки аз ҳама чизи муҳим ба кӯдак додани дониш, малака ва сифатҳои зарурӣ барои ворид шудан ба ҷаҳони калонсолон мебошад ва баъдан худӣ ҳаёт ҳама чизро ба ӯ меомӯзонад.

Бинобар ин, мутафаккирони бузург, аз ҷумла файласуфон, нависандагон ва муаллимон донишҳои маҳдуди калонсолонро ҷиҳати таълими хурдсолон эҳсос кардаанд. Бисёре аз онҳо ба таври беихтиёр ё қомилан огоҳона дар натиҷаи мулоҳиза ва мушоҳидаҳо ба хулосае омаданд, ки захираҳои дониш, малака, сифат ва хосиятҳоеро, ки инсон дар кӯдакӣ ва наврасӣ мегирад, барои тамоми роҳи тӯлонӣ ва сардии мушкилоти зиндагӣ кофӣ нест. Бинобар ин, ӯ бояд тамоми умр омӯзад.

Аммо дар ниҳоят, шахс дар тӯли ҳаёташ дигаргун мешавад ва аз ин рӯ, вай дар солҳои мухталиф ба таври гуногун меомӯзад.

Дар асл, инҳо тахминҳо андешаҳои ҷолиб буданд. Ҷабҳаҳои иҷтимоӣ, саноатӣ ва маишии мавҷудияти инсон дар тӯли садсолаҳо талошхоро барои таълими инсон дар тӯли ҳаёти ӯ талаб мекунад ва илова бар ин, ба ӯ иҷоза намедихад, ки ин корро бо сабабҳои воқеӣ ҳаллу ҷасл намояд, яъне мунтазам савияи дониши худро баланд бардорад. Мутаносибан, ТК дар тӯли солҳои зиёд инкишофи ҳамачонибаро ба даст оварда, он минбаъд низ барои рушди илмомӯзии калонсолон ва самаранокии таълими онҳо мусоидат хоҳад намуд.

Аммо дар кишварҳои гуногун таҳаввулоти бузурги инқилобӣ ба вуқӯъ омад, аз ҷумла инқилоби саноатӣ, иҷтимоӣ ва ҷангҳои харобиовари сарзаминҳо, ки кишварҳоро фаро гирифта буд. Ҷомеа ба кадрҳои нави коргар, муҳандисон, хизматчиёни ҳарбӣ, олимон, одамони ба талаботи замони муосир рақобатпазир-шаҳрвандони дорои маълумоти касбӣ ниёз доштанд. Дар асри XIX одамон дарк карданд, ки таълими мактабии шумораи ками одамонро фарогиранда дар ҳар як кишвар барои ҳалли мушкилоти наво, ки дар назди онҳо истодааст, кофӣ нест. Зарур аст, ки на танҳо тичорати мактабӣ беҳтар карда шавад, балки тарзи бозомӯзии оммаи афзояндаи аҳолии калонсол низ мавриди омӯзиш қарор дода шавад. ТК бо дарназардошти кишварҳои гуногун, аз ҷумла, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун як соҳаи мустақил дар назди Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати тандурурестӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳоли ва зерсохторҳои он арзи ҳастӣ намуда истодааст.

Аммо як асри пурраи то миёнаҳои асри XX гузашта зарурати эҷоди илми махсуси ТК ба вуҷуд овард, ки далели муносибати нави мушаххаси ташкили ТК мебошад. То он вақт таҷрибаи бой дар ташкили амалии ТК миқдори зиёди маълумоти эмпирикӣ, мушоҳидаҳои хусусиятҳои омӯзандагони калонсол ва раванди таълиму тарбия вуҷуд дошт. Маҳз

дар ҳамон вақт фанни нави илмӣ дар соҳаи маориф-андрагогика ташаккул ёфтани гирифт.

Истилоҳи «андрагогика», ки монанди истилоҳи «педагогика» аз калимаи юнонии andros (мард, шавҳари баркамол, калонсол) + gogika (сарвар, пешрав) сохта шудааст, бори аввал аз тарафи муаллими олмонӣ А. Капп дар соли 1833 бо мақсади таъйин кардани як бахши махсуси педагогикаро ба андрагогика ворид карда шудааст. А. Капп дар китоби худ «*Ҷояҳои таълими Платон*» майлу хоҳиши калонсолонро барои омӯختан ва эҳтиёҷи онҳоро ҷиҳати машғул будан ба омӯзиш дар тамоми марҳилаҳои ҳаёт зарур донист ва муҳтавои китоби ӯ низ аз ТК иборат буд [164, с. 235-247]. Ақидаи андрагогия дар ибтидои асри ХХ дар Олмон ҳамчун зарурати ТК маъмул гашта буд, вале дар ростои андрагогия ҳамчун технологияи ТК дар соҳаҳо чизе нагуфтаанд – овардааст Т. Ермакова [117, с. 39].

Пайдоиши «андрагогика» ҳамчун илми мустақили ТК бо як қатор сабабҳо ва омилҳои хусусиятҳои гуногундошта пайдо шудааст: *ичтимоию иқтисодӣ, фарҳангӣ, педагогӣ ва шахсӣ*.

Мушкилоти рушди иҷтимоию иқтисодӣ якбора масъалаи зарурати таълим додани на танҳо кӯдакон ва ҷавонон, балки калонсолонро ба миён овард. Аз тарафи дигар, сатҳи рушди иҷтимоию иқтисодии кишварҳои пешрафтаи ҷаҳон имкон дод, ки ин омӯзиш ба воситаҳои молиявӣ ва моддию техникӣ таъмин карда шавад.

Тамоми соҳаи маориф дар нимаи дуюми асри ХХ ба таври назаррас тағйир ёфт. Концепсияҳои таълими ройгон, инчунин, ТМ вучуд доштанд ва таҳсилоти калонсолон хеле рушд кард. Пешрафти технологияҳои иттилоотӣ имкон дод, ки раванди таълим ба тарзи нав ташкил карда шавад.

Зарурат ба миён омада буд, ки ҳамаи ин омилҳои таълимӣ баррасӣ шуда, шарҳу тавзеҳ ёбанд ва муносибатҳои нави таълимӣ дар шароити тағйирёбандаи иҷтимоию иқтисодӣ ва илмию техникӣ пешниҳод карда шавад.

Пайдоиши андрагогика ҳамчун илми мустақил низ бо дастовардҳои илм дар бораи инсон ва маориф ҳамроҳ буд. Саҳми асосиро дар тайёр кардани шароит барои пайдоиши андрагогика фалсафа гузоштааст. Дар оғози асри XX тафаккури фалсафӣ кӯшиш кард, ки вобаста ба мушкилоти асри худ нақши шахсро дар таърих, ҷаҳон ва ҳастӣ ҳаллу фасл кунад.

Чустучӯӣи посух ба саволҳо дар бораи ин нақш ба пайдоиши чараёни пурқуввате оварда расонид, ки мавқеи шахсиятро дар ҷомеа муайян кардааст (аз лотинӣ «персона»-шахс). Намояндагони ин тамоюли фалсафӣ инсонро ҳамчун воқеияти аввалия ва арзиши олии рӯҳӣ, унсури ибтидоии рӯҳии мавҷудият эътироф мекунанд.

Файласуфони рус низ даҳсолаҳои аввали асри зикршуда ба ин тамоюл наздик буданд, алахусус Н. Бердяев [47, с. 125-130], Л. Шестов [328, с. 97-105] ва В.С. Степин [307, с. 79-83]. Дар асарҳои худ «Худоодам», одамро ҳамчун ҷавҳари баландтарини дунё, одамро ҳамчун шахси созандаи озод ҷустуҷӯ карданд. Онҳо муносибати нав нисбат ба фаҳмиши инсон ва дар муҳити ӯ гаштанд, ки дар асарҳои файласуфони экзистенциалӣ П.С. Карако [165, с. 107-133], К. Ясперс [331, с. 257-269] ва В.С. Степин [307, с. 99-103] бештар инъикос ёфтанд. Се шарти асосии экзистенциализм барои ташаккули андрагогика хеле муҳим буд.

Якум, экзистенциалистҳо изҳор намуданд, ки худи мавҷудият ва фаъолият кардан (ё мавҷудияти экзистенциалӣ)-и инсон арзиши оӣ ва асоси тартиботи ҷаҳонӣ мебошад. Ҳастӣ, ба ақидаи экзистенциалистҳо, бо томии мавҷудият, принципҳои воқеӣ ва субъективии ҷаҳон ба даст оварда мешаванд.

Дуюм, файласуфони экзистенциалӣ мафҳуми озодии инсонро ҳамчун озодии интиҳоб тавсия намудаанд. Инсон озод, ба андешаи онҳо, на танҳо аз омилҳои табиӣ ва иҷтимоӣ ба даст омадааст, балки як мавҷудияти худбавучудоранда, маҳлуки худбавучудорандаи интиҳобӣ мебошад.

Ҳамин тариқ, мутафаккирон одамро на ҳамчун ҷисми ғайрифайол, бароҳат, бо шароити беруна муайяншуда арзёбӣ кардаанд, балки ўро танҳо ба ин шароитҳо мутобиқшаванда, ҳамчун ғайро, эҷодкор, ниятдошта (яъне, мақсаддор, барои ноил шудан ба ҳадафи муайян равонашуда) ошкор намуданд.

Сеюм, файласуфон ғояи муҳимтарини масъулияти инсонро дар назди худ барои интиҳоби худ пешниҳод карданд. Мувофиқи ифодаи экзистенциалистҳо, ҳолатҳо чи гунае бошанд, шахс худаш бояд барои интиҳоби ҳолати мавҷудият, интиҳоби арзишҳо ва муайян кардани тарзи зиндагии худ масъул бошад.

Ҳамин тариқ, фалсафаи асри XX ба дарки нақши ҳалқунандаи инсон дар тақдирӣ худ ва тақдирӣ олами атрофи он оварда расонид. Вай ба фаҳмидан кӯмак кард, ки шахс ҳарчанд аз шароити табиӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии мавҷудияти худ вобаста аст, метавонад шахсияти худ, низоми арзишҳои маънавӣ ва ахлоқии худро бисозад.

Психология дар рушди худ фаҳмиши навро дар бораи ташкили ҷараёни таълим ва нақши худи шахсро дар ин раванд ворид кард. Нақши бештарро барои фаҳмиш ва ташкили раванди таълим, махсусан барои хонандагони калонсол корҳои олимоне ифшо кардааст, ки дар самти психологияи гуманистӣ таҳқиқот бурдаанд, алахусус олимони амриқоӣ К. Рочерс [281, с. 75-79] ва А. Маслоу [382, с. 15].

Психологияи инсондӯстӣ асоси худро ҳамчун низоми ҷудонашаванда ошкор, муайян ва эътироф менамояд, зеро новобаста ба таъсири шароити беруна, интиҳоби роҳҳои воқеӣ ва субъективӣ дар доираи қонунгузориҳои мамлакат ҳатмӣ буда, имконияти мустақилона интиҳоб намудани худшиносӣ ҳосил инсон аст. Муқаррароти асосии ин назария, асосан ҷунинанд: шахс бояд ба пуррагӣ омӯхта шавад; ҳар як шахс беназир аст, аз ин рӯ, таҳлили парвандаҳои ҷудогона нисбат ба ҷамъбасти омӯрӣ аз ҳад зиёд асоснок ва арзишманд нест; таҷрибаи одами дунё ва худ дар ҷаҳон воқеияти асосии ҳаёти инсон бояд ҳамчун як раванди ягонаи ташаккул ва ҳастии инсон доништа шавад; шахс дорои

неруи рушди пайваста ва худтатбикқунӣ дорад, ки он чузъи табиати ӯст; шахс дорои дараҷаи муайяни озодӣ мебошад, ба он маъно ва арзишҳое, ки ӯ дар интихоби худ амал мекунад; одам мавҷудияти фаъол, дорои мақсади пешакӣ ва эҷодӣ мебошад.

Ба ақидаи равоншиносон - «гуманистҳо» ҳавасмандӣ дар рафтори одамон нақши калидӣ дорад, ки на мутобиқшавӣ ба муҳити зист, на рафтори бароҳатӣ, балки афзоиши ибтидои созандаи худи инсон, хоҳиши шахс барои ташкил кардани беҳамтоии ботини худ «феноменалӣ» ва ноил шудан ба тамомияти шахсияти ӯ дарки маънои мавҷудияти ӯро таъмин мекунанд.

К. Роҷерс панҷ муқаррароти асосии таълимро аз нуқтаи назари психологияи гуманистӣ пешниҳод кардааст. [281, с. 89-107]:

1. Мо наметавонем мустақиман каси дигарро омӯзонем, мо метавонем танҳо ба ӯ кӯмак расонем;

2. Инсон танҳо вақте бомуваффақият меомӯзад, ки чизи омӯхтааш мустақиман ба нигоҳ доштан ё такмил додани ӯ робита дорад. Таҷрибае, ки ба хонанда нисбат ба ӯ ночиз ба назар мерасад, танҳо вақте ҳазм мешавад, ки сохтори мавҷудбуда суст шудааст ва ба дарки он майл дорад;

3. Таҷрибае, ки аз ҷониби хонанда ҳазм шудааст, метавонад ба тағйирот дар вучуди инсон оварда расонад, тамоюл ба таҳриф тавассути рамз чараён дорад.

4. Шароити корӣ дар сохтор боз ҳам мураккабтар ва таҳдидҳо зиёд мегардад;

5. Вазъи таълимӣ, ки барои самаранокии таҳсилот ҳамчун объект бештар мусоидат менамояд, ҳолатест, ки дар он:

- таҳдиди худи хонанда кам карда мешавад;
- дарки мухталифи соҳа сабуктар мешавад.

Психологияи инсондӯстӣ ҷиҳати дарк кардани ташкили раванди таълим паҳлӯҳои мусбати бисёр ба бор овард:

- фаҳмиши омӯзиш ҳамчун фаъолияти мустақили хонанда;

- эътирофи нақши пешбарии хонанда дар чараёни таълим;
- ғояи омӯзиш дар шароити ҳаёти воқеӣ барои ҳалли мушкилоти ҳаёти воқеӣ; дарки зарурати истифодаи таҷрибаи шахсии хонанда;
- асоснок кардани имконият тавассути омӯзиш баҳри ноил шудан ба худтатбиққунии шахсӣ;
- эътирофи зарурати озодии интиҳоб барои хонандагон дар чараёни таълим оид ба ҷабҳаҳои мухталифи омӯзиш.

Фаъолияти хонанда дар доираи омӯзиш (тренинг), ки аз нуқтаи назари психологияи инсондӯстӣ ташкил карда шудааст, дар баробари раванди таълимии омӯзиш дар гузаронидани амалиёт ва амалҳои расмӣ, ақлӣ, эҷодӣ ифода меёбад. Дар баробари ин, барои ҳамаи падидаҳои чараёни таълим сатҳи баланди озодии интиҳоб амалӣ карда мешавад. Таълим бо дарки пурра дар ҳама марҳилаҳо ва амалиёти омӯзиш тавсиф карда мешавад. Муаллим ба ҳайси мураббӣ, машваратчӣ ба хонанда кӯмак мекунад.

Дарки хусусиятҳои таълим барои калонсолон, инчунин, бо мулоҳизаҳои нақши таълим дар ҳаёти инсон ва нақши инсон дар таъсиси он аз ҷониби бисёр олимону педагогҳои маъруфу ботаҷриба дар алоқамандӣ бо ҳамдигар татбиқ карда шудааст. Нақши муҳимро дар раванди фаҳмиш психологи файласуф ва педагоги машҳури амрикоӣ Ч. Дюи бозидааст. Дар аввали асри XX ӯ барои ислоҳоти мактаб ва баргараф кардани хусусияти зохирпарастӣ (схоластикӣ)-и таълим, канорагирии ӯ аз ҳаёт, кӯшиш кард, то ин ки дар бораи баъзе хусусиятҳои низоми мактаби ғарбӣ ақидаҳо пешниҳод кунад. Вай андеша дошт, ки ба кӯдакон бояд дар асоси манфиатҳои мушаххас ва мувофиқи таҷрибаи шахсии онҳо таълим дода шавад. Ғайр аз ин, ӯ фикр мекард, ки шакли беҳтарини омӯзиш, ин таълим дар чараёни фаъолияти мушаххас аст.

Ғояҳои асосии педагогикаи прагматикӣ Ч. Дюи дар ниҳоят ғояи пешбари нақши хонанда дар чараёни таълим буд [115, с. 69-77].

Дар солҳои 1920 ғояҳои педосентризм дар тамоми ҷаҳон, алалхусус дар Россия ба туфайли асарҳои Л.С. Виготский [65, с. 275-283] ва Г.Ш. Бобоева васеъ паҳн гаштанд [62, с. 202-203].

Инро дар нимаи дуюми асри XX педагоги бузурги рус К.Д. Ушинский хуб ҳис карда буд. Таҷрибаи таълими калонсолонро дар мактабҳои якшанбе, ки дар нимаи дуюми асри XX ба таври васеъ паҳн шуда буданд, таҳлил намуда, ӯ якчанд ғояҳои асосиро барои ТК ифода кард [319, с. 56-69]. Дар мақолаи машҳури «*Мактабҳои якшанбе*» (соли 1861) ӯ муайян кардааст, ки ҳангоми ТК зарур аст: пайваस्ताгии таълим бо фаъолияти истеҳсолии хонандагон таъмин карда шавад; муқаррар кардани ҳадафҳои воқеӣ ва амалан муҳимми омӯзиш; истифодаи таҷрибаи ҳаётии хонандагон дар таълим; барои ноил шудан ба чашмрасии омӯзиш ба фардиқунонии таълим рӯ овардан лозим аст, то ин ки хонандагони калонсол рушд кунанд.

«Вазифаи асосии мактабҳои якшанбе – менависад К.Д. Ушинский – ин бедор кардани қобилияти фикрии хонандагон ба худфаъолиятӣ ва огоҳ намудани онҳо ба ҳақиқати одат кардан, нишон додан, ки бояд дар қучо бошанд, вале онҳоро ба китфи худ набаред». К.Д. Ушинский таъкид мекард, ки «на танҳо расондани ин ё он дониш, балки дар ӯ хоҳиши ва қобилияти ба даст овардани дониши навро бе педагог» ва «омӯзиширо дар тамоми ҳаёт» инкишоф диҳед [319, с. 118-121].

Бо рушди ТК дар асри XX чамъбасти таҷрибаи нави ТК ғояҳо ва концепсияҳои нав пайдо шудан гирифтанд, ки ба пайдоиши андрагогика чун илми мустақил оварда расониданд.

Дар назария ва амалияи таҳсилоти Россия дар ду даҳсолаи аввали асри XX ТК шарҳи худро дар концепсияи таълими беруназсинфӣ пайдо кард. Дар шакли бештар пурра концепсияи таълими беруназсинфиро олими барҷастаи рус Е.Л. Меданский мураттаб намуд [226, с. 76-81], низоми таълими беруназсинфӣ бошад, нисбатан пурра дар даҳаи аввали асри XX аз тарафи В.И. Чарноулский пешниҳод шуда буд [324, с. 65-68]. Ҳамзамон, Н.Н. Меданский дар шароити муосир зери мафҳуми таҳсили

ғоибона ҳама таҳсилоти ғайрирасмӣ ва қисман таҳсилоти муттасилро мефаҳмид [226, с. 43-47].

Дар солҳои 1920-1930 дар Иттиҳоди Шӯравӣ корҳои зиёде дар самти ТК дар доираи фаъолияти мактабҳои коргарӣ, мактабҳои коргарчавонон ва мактабҳои деҳқонӣ анҷом дода шуданд. Ходими маъруфи давлатӣ ва ҷамъиятӣ Н.К. Крупская якчанд омилҳои муҳимми муайянкунандаи хусусияти таълими калонсолон, алахусус, коргаронро қайд намуда буд [184, с. 65-77].

Дар ИЧШС пас аз Ҷанги Бузурги Ватанӣ тавачҷуҳи зиёд ба таҳсилоти умумии калонсолон дода мешуд. Дар солҳои 1960-1970 А.В. Даринский [108, с. 68-70], А.Д. Пинт [271, с. 133-139] ва Н.И. Бокарев [270, с. 66-71] хусусиятҳои таълими умумии калонсолонро муайян карда, доираи вазифаҳоро баён карданд ва хусусиятҳои хоси педагогикаи калонсолонро тавсиф карданд. Ю.Л. Кулюткин баъзе хусусиятҳои психологии таълими калонсолонро мухтасар ифода намудааст [190, с. 73-79].

Дар нимаи дуюми асри XX дар бисёр асарҳои олимони дар боло зикршуда ҷанбаҳои сершумори ТК омӯхта шудаанд.

Дар асарҳои муаллифони рус ва хориҷӣ дар солҳои 1950-1960 қисман мушкилоти таълими калонсолон, асосан принципҳои дидактикӣ ва методологии таълим баррасӣ карда шудаанд А.В. Даринский [108, с. 68-70], А.Д. Пинт [270, с. 130-137], Н.И. Бокарев [270, с. 67-70], М. Дюрко [350, с. 88-93], Ҷ. Кидд [364, с. 123-135], И. Лордч [379, с. 157], Г.Л. Миллер [388, с. 57-68], Дж. Маккинли [384, с. 107-129], Б. Морган [389, с. 361], Ф. Пёглер [392, с. 195-202], Б. Самоловчев [290, с. 73-81], М. Семенский [298, с. 60], Л. Турос [399, с. 44-48], Ф. Урбачик [318, с. 88-95]. Ҷамзамон, аксари ин муаллифон таълими калонсолонро дар педагогика баррасӣ намуда, баъзан ба хусусиятҳои ТК дар педагогикаи калонсолон ишора мекунанд.

Дар солҳои 1950-1960 дар асарҳои муҳаққиқони югославӣ Д. Савичевич [395, с. 4], Ф. Рейс [393, с. 137-142] ва Б. Самоловсев [290, с. 95-

103], профессори маъруфи олмонӣ Ф. Поггелер [392, с. 114-123], назариётчи швейтсарӣ Х. Ханселман [395, с. 47-53] ва олимони Полша М. Семенский [298, с. 60] ва Л. Трос [399, 47-49] истилоҳи «андрагогика» бори аввал пайдо шуд. Муаллифон кӯшиш карданд, ки тафовути андрагогикаро аз педагогика муайян кунанд.

Аммо танҳо дар соли 1970 асари бунёдии назариётчи машҳури амрикоӣ ва таҷрибадори ТК М.Ш. Ноулз «Амалияи муосири таълими калонсолон» пайдо шуд, ки заминаи низоми ҳамоҳанг ва мукаммали низоми илмии таълими калонсолонро, ҳамчун илми мустақил гузошт [366, с. 53-61]. Дуруст аст, ки дар асарҳои минбаъдаи М.Ш. Ноулз мавзӯ, усулҳои асосӣ, сохтори андрагогика ва заминаи ягонаи илмии амсилаи пешниҳодшудаи таълимӣ дақиқ ифода ёфтааст [367, с. 104].

Дар солҳои минбаъдаи асри ХХ корҳои зиёде анҷом дода шуданд, ки ба омӯзиши масъалаҳои мушаххаси ТК бахшида шудаанд. Асоси бисёр корҳои онҳоро то дараҷае нишондодҳои М.Ш. Ноулз ташкил мекунад [370, с. 77-83].

Диққати асосии муҳаққиқон ба масъалаҳои зерини ТК бахшида шудаанд:

- таҳияи барномаҳо ва дастурҳои таълимӣ барои ТК Р.Г. Бэгнэл [334, с. 126-127], Э. Дж. Бун [335, с. 57-63], Д.Г. Брэндеч [338, с. 187-190], Д. Макерэчер [338, с. 87-93], К. Гриффин [356, с. 46-53], А.Б. Нокс [373, с. 59-63], П.А. Маклэгэн [385, с. 79-80], Ф. Рейс [393, с. 173-181];
- фардикунонии таҳсилоти калонсолон С. Брукфилд [337, с. 167-179], М.Ш. Ноулз [370, с. 78-81], Д.М. Савичевич [396, с. 23-24], А. Таф [398, с. 107-113], Д.В. Вермайл [401, с. 99-127];
- фароҳам овардани шароити таҳсил барои калонсолон Г.К. Хансейкер [361, с. 74-76], Р. Пирс [361, с. 33-45];
- ҳавасмандӣ дар ТК Ч.В. Нолл [365, с. 56-71], П.А. Чарвис [362, с. 68];
- хусусиятҳои фаъолияти педагогон дар ТК Э. Чонс [363, с. 88-89], М. Лесне [376, с. 55-58], Д. Нуайе [391, с. 90-103], Ж. Пивето [391, с. 109-113], А. Рочерс [394, с. 33], К.Т. Элсдон [352, с. 47];

– хусусиятҳои хоси кори хонандагони калонсол Ю.Н. Кулюткин [190, с. 98-100], Р. Коули [340, с. 40], Дж. Миллигэн [340, с. 39], К.П. Кросс [333, с. 245-259], Р. Гросс [357, с. 135-137], М.Ш. Ноулз [369, с. 90-91], С. Меррием [386, с. 56-59], Р. Кафарелла [386, с. 65-66], Р. Роҷерс [394, с. 33], Г. Титгенс [397, с. 129-130], И. Вайнберг [397, с. 57-67], К.Т. Элсдон [352, с. 47-48], Дж. Кид [364, с. 231-235];

– хусусияти принципҳои дидактикӣ ва методологии ТК Л.Н. Лесохина [195, с. 100-105], С. Брукфилд [337, с. 231-233], Э. Дик [349, с. 56-66], Э. Чонс [363, с. 54-57], Г. Юнг [349, с. 33-41], Г. Фрамм [400, с. 96-99], М.В. Гэлбрэйт [353, с. 65-67], И. Лорч [379, с. 157], Р. Мукиелли [390, с. 155-156], Б. Морган [389, с. 361], Ф. Пёггелер [392, с. 98-103], М. Ржегак [280, с. 107-109], Л. Турос [399, с. 48-49], Ф. Урбачик [318, с. 89-93];

– тайёр кардани педагогон – дастурдиҳандаҳо барои таълим додани калонсолон Л.Г. Годд [394, с. 67-70], С.М. Грабовски [355, с. 76-77], К.Д. Легге [374, с. 54-55], Дж.Д. Линч [380, с. 53-58], Д.М. Савичевич [396, с. 24], А.Г. Чарнли [341, с. 32-36], К.Т. Элсдон [352, с. 47].

Аммо ғояҳои асосии концептуалии М.Ш. Ноулз дар ин асарҳо минбаъд рушди низомнок надошанд [371, с. 50-53]. Бо вучуди ин, таҳқиқоти ин муаллифон оид ба зарурат ва мувофиқи мақсад будани таҷдиди тарху усулҳои таҳсилоти калонсолон дар муқоиса бо педагогика ҷиҳати рушди соҳа нақши калидӣ бозидаанд.

Ташаккули асосҳои андрагогика, амсилаи таълимии андрагогӣ дар солҳои 1970-1980 тавассути асарҳои андрагоги машҳури амрикоӣ М.Ш. Ноулз [370, с. 38-39], Р. Левис [377, с. 170-171], олими англис П. Чарвис ва гурӯҳи олимони ҷавони англис аз Донишгоҳи Ноттингем сурат гирифт [362, с. 67-68].

Дар соли 1970 М.Ш. Ноулс асари бунёдии худро оид ба андрагогика бо номи «*Таҷрибаи муосири таълими калонсолон: Андрагогика бар зидди педагогика*» нашр кард. Дар он ӯ муқаррароти асосии илми нави таълимиро мухтасар баён карда, амсилаи андрагогии таълимро пешниҳод намуд [368, с. 15-16].

Профессори англис П. Чарвис дар як қатор асарҳои худ, дар муқоиса бо муносибатҳои педагогӣ, хусусиятҳои муносибати андрагогии таълимро нишон дод [362, с. 73].

Олими амрикоӣ Р.Г. Ангело дар асари бунёдии худ «*Хонданро чӣ гуна бояд ёд гирифт*» имкониятҳои калонсолонро барои омӯзиши принципҳои андрагогӣ муайян кард [333, с. 98-99].

Гурӯҳи олимони ҷавони Донишгоҳи Ноттингем дар асари худ «*Роҳ ба сӯи назарияи рушди андрагогика*» амсилаи таълимии худро дар асоси принципҳои андрагогика сохтанд [237, с. 36-39].

Ҳамзамон, муаллифони дар боло номбаршуда заминаҳои асосии зеринро ба асос гирифтанд:

1. таҳсил-фаъолияти иҷтимоии шахс;
2. нақши пешрафта дар равандҳои иҷтимоӣ, аз ҷумла дар соҳаи маориф, ки мавзӯи ин фаъолият аз ҳуди шахс вобаста аст;
3. ба монанди тамоми фаъолияти инсон таълим вақте ба самараи дилхоҳ меаҳад, ки он ба қонеъ гардонидани ниёзҳои асосии инсон равона шудааст;
4. ТК аз таҳсилоти ғайрикалонсолон қомилан фарқ мекунад, ки бо фарқҳои қуллии байни одамони калонсол ва ғайрикалонсол, умуман, ба раванди таълим алоқаманд аст.

Моҳияти муносибати андрагогӣ ба таълим чист? Хусусиятҳои асосии фаъолияти хонандагон ва педагог дар раванди таълим чӣ гунаанд? Фарқи асосӣ байни асосҳои андрагогӣ ва педагогӣ дар чӣ зоҳир меёбанд? Ёфтани посухҳо ба ин саволҳо ва таҳияи муқаррароти асосии андрагогӣ ҷавҳари таҳқиқоти мазкур хоҳад буд.

1.2. Хусусиятҳои хоси таълими калонсолон

Одами калонсол кист? Дар назария ва амалияи таълим ханӯз ҳам баҳс дар мавриди таърифи шахси калонсол аз нуқтаи назари сотсиологӣ, психологӣ ва педагогӣ рафта истодааст. Ин бо он шарҳ дода мешавад, ки вобаста ба фаҳмиши мавзӯи ҷараёни таълим назарияи таълим ва ташкили он сохта мешавад.

Таърифи аз ҳама васеи ТК соли 1976 дар ҷаласаи умумии ЮНЕСКО дар Найроби садо дод: «дар ҷомеа ҳама гуна шахси калонсол мавриди эътироф қарор дорад», аммо барои ташкили амалии омӯзиш дар як кишвари мушаххас таърифи мазкур чандон фаҳмиши зиёде намедихад [210, с.34].

Олимони амрикоӣ Г.Г. Даренвалд [343, с. 8] ва С.Б. Меррием чунин меҳисобанд, ки шахси калонсол *«ин шахсест, ки аз нақши хонанда дар таҳсили рӯзона (нақши иҷтимоии кӯдакон ва наврасон) ба вуҷуд омада, нақши коргар, ҳамсар ва падару модарро ба уҳда гирифтааст. Калонсол шахсе мебошад, ки аз ҷиҳати иҷтимоӣ нақшҳои муҳимми истехсолиро иҷро мекунад ва барои ҳаёти шахсии худ масъулият дорад»* [346, с. 6].

Муҳтавои ин гуфтаҳо дар он аст, ки «калонсолӣ» на бо синну сол, балки бо омилҳои иҷтимоӣ-психологӣ алоқаманд аст, ки аз як тараф ҳуди шахс татбиқ мекунад ва аз тарафи дигар, аз ҷониби ҷомеа эътироф шуда, дар ҳаёти ҷамъиятӣ зоҳир мешавад. Ин муносибат ҷиҳати таърифи калонсол дар асарҳои М.Ш. Ноулз равшантар мушоҳида мешавад. Ӯ он касро шахси калонсол меҳисобад, ки аввалан, *«мисли шахси калонсол рафтор мекунад, яъне нақшҳои калонсолро мебозад (коргар, ҳамсар, волидайн, шахрванди масъул, сарбоз) – омӯзиши сотсиологӣ»* ва баъдан, *«худогоҳии ӯ таърифи равонӣ аст»*. Одам калонсол аст, зеро вай ҳудро барои ҳаёти худ масъул медонад [368, с. 89-90].

Дар ҳуди ҳамон рӯҳия шахси калонсолро олим Ю.Н. Кулюткин тавсиф мекунад: калонсол дар навбати аввал шахси аз ҷиҳати иҷтимоӣ ташаккулёфта буда, мутобиқи меъёрҳо ва талаботи ҷомеа қодир аст, ки мустақилона ва масъулиятшиносона қарор қабул кунад [190, 57-63]. Вай объекти фаъолияти иҷтимоӣ ва меҳнатӣ буда, ҳаёти мустақилона пеш мебарад: фаъолияти истехсолӣ, иҷтимоӣ ва шахсӣ дорад. Ӯ мустақилона қарор қабул мекунад, рафтори ҳудро фаъолон танзим мекунад. Аммо, албатта, маҳдудиятҳои синнусолӣ барои давраи калонсолӣ дар ҳаёти инсон вуҷуд доранд, ки онро олимони бо роҳҳои гуногун муайян кардаанд. Таҳқиқотчи Е.Л. Степанова [306, с. 78-95] ба ҳаёти калонсолӣ

аз 18 то 40 сола, Ю.Н. Кулюткин [190, с. 89-93] аз 16 то 70-соларо мутааллиқ медонанд. Муҳаққиқи фаронсавӣ ва коргари амалӣ дар соҳаи ТК Р. Муккили ба шахсони калонсол мардону занони аз 23-сола болоро мансуб медонад, ки ба ҳаёти касбӣ ҷалб шуда, нақшҳои фаъоли иҷтимоӣ ва уҳдадорихои оилавиرو ба дӯш гирифтаанд [390, с. 233-234].

Дар ТК ин навъи вобастагии тафаккур, ки хоси кӯдакӣ ва наврасӣ намебошанд, ба вучуд омадаанд. Онҳо ба муносибатҳои иҷтимоии намуди дигари вобастагии тафаккур ворид шуда, «*мушкилоти ташкили ҳаёт*» ва «*уфуқи вақт*» (нақшаҳои шахсӣ ва иҷтимоии худ)-ро ба дӯш гирифтанд ва онҳо фаҳмиши прагматикӣ, воқеии ҳамгиروي иҷтимоӣ, мавқеъ, қобилият ва кӯшишхоро доранд [24-М].

Ҳамин тариқ, ҳамон шахсеро калонсол ҳисобидан мумкин аст, ки дар ҳаёт бошуурона ва бо масъулият амал карда, ба корҳои муайян машғул аст. Чунин ба назар мерасад, ки таҳқиқоти ҷиддиро метавон ба иҷрои нақши табиӣ дохил кард. Одами калонсол, дар муқоиса бо шахси ғайрикалонсол, дорои вазифаҳои физиологӣ ва психологии нисбатан ташаккулёфта, аз ҷумла фазои эҳсосӣ-иродавӣ мебошад. Шахси калонсол бо сатҳи баланди худогоҳӣ фарқ мекунад: вай худро беш аз пеш мустақил, худидоракунанда, аз ҷиҳати моддӣ-иқтисодӣ мустақил, комилҳуқуқ, соҳибахлоқ ва психолог дарк мекунад.

Фарқи муҳимми байни калонсол мавҷудияти таҷрибаи калони ҳаётӣ мебошад, ки дар се ҷабҳа зоҳир мегардад; маишӣ, касбӣ ва иҷтимоӣ.

Шахси калонсол бо камолоти физиологӣ, психологӣ, иҷтимоӣ, маънавӣ, иқтисодӣ ва таҷрибаи ҳаётӣ пайваста бо масъулияти том, кордонӣ, рафтор, гуфтор ва пиндори худ ба таври кофӣ аз шахсони хурдсол фарқ мекунад.

Консепсияи одами калонсолро ба асос гирифта, гуфтан мумкин аст, ки дар ҷараёни таълим ӯ бояд интизор шавад, ки дар раванди таълим огоҳона ва масъулиятшиносона муносибат намояд. Илова бар ин, азбаски шахси калонсол, одатан, дар ягон фаъолияти мушаххас иштирок мекунад, эҳтиёҷи ӯ ба таълим вобаста ба дараҷаи муайян бо фаъолияти

асосии касбии \bar{u} алоқаманд аст, ҳамчунин, бо дигар нақшҳои иҷтимоӣ иртибот мегирад. Аз ин рӯ, вай ҳадафҳои мушаххаси амалии воқеиро пайгирӣ мекунад. Инчунин, маълум аст, ки агар шахси калонсол нақшаҳои муқарраршудаи иҷтимоии бар дӯшдоштаро сари вақт иҷро намояд, дар шароити имрӯза мувофиқи қоидаву талабот ҳаёт ба сар барад, \bar{u} нисбат ба фаъолияти таълимӣ таваҷҷуҳи қавӣ пайдо намудааст. Ин бо зарурати фаврии ҳалли масъалаи муҳимми ҳаёт тавассути омӯзиш муайян карда мешавад.

Ҳамзамон, калонсолон кӯшиш менамоянд, ки дониш, малака ва сифатҳои ҳангоми омӯзиш ҳосилшударо барои ҳалли ҳар чи зудтари мушкилӣ истифода намояд. Дар фаъолияти таълимӣ хонандаи калонсол ногузир ба таҷрибаи ғании худ (ҳамарӯза, касбӣ, иҷтимоӣ) такя мекунад ва он аксар вақт ҳамчун манбаи муҳимми омӯзиш барои худ ва ҳамкоронаш хизмат мекунад. Калонсол чун қоида ба фаъолияти касбӣ машғул аст, оилаи хуб, масъулияти иҷтимоӣ ва бори гарони зиндагӣ дорад. Ҳамаи ин омилҳо ба хонандаи калонсол ба андозаи зиёд ба тамоми раванди таълимии \bar{u} таъсир мерасонанд.

Ҳамин тариқ, мо хонандаи калонсолро ҳамчун шахсе муайян карда метавонем, ки панҷ хусусияти асосӣ дорад, ки аз хонандаи ғайрикалонсол фарқ мекунад:

- худро бештар ҳамчун шахси мустақил ва худидорақунанда эътироф мекунад;
- таҷрибаи ҳаётӣ (ҳамарӯза, касбӣ, иҷтимоӣ) меандӯзад, ки манбаи муҳимми тарбия барои худ ва ҳамкоронаш мегардад;
- хоҳиши омӯختан ва ҳавасмандӣ барои ҳалли масъалаҳои зиндагӣ тавассути фаъолияти таълимӣ ва расидан ба мақсадҳои мушаххас бо хоҳиши \bar{u} муайян карда мешавад;
- саъй мекунад, ки дониш, маҳорат, малака ва сифатҳои ҳосилшударо фавран амалӣ намояд;
- фаъолияти таълимии \bar{u} , асосан, бо омилҳои муваққатӣ, фазой, касбӣ, маишӣ, иҷтимоӣ вобаста аст.

Ҳамзамон, агар шахси калонсол ба омӯзиши худ бошуурона муносибат кунад, вай қобилиятҳои воқеии худро баҳо дода метавонад.

Имконият ва қобилияти калонсолон барои таълим кадомҳоянд? Оё онҳо метавонанд барои бомуваффақият таҳсил кардан мадад расонанд? Ҷавоби ин саволҳои муҳим, на ба таври одӣ, балки бо таҳлили омилҳои физиологӣ, иҷтимоӣ, маишӣ ва истеҳсолӣ, ки ба раванди таълиму тарбия калонсолон мусоидат мекунанд, ё монеъ мешаванд, дохил мешаванд.

Дар муддати тӯлонӣ, ҳар ду назариядон ва педагогҳо фикр мекарданд, ки калонсолон дар таълим муваффақ буда наметавонанд. Психологи швейтсарӣ В. Конфинти аллакай дар солҳои 20-уми асри гузашта ақидаи бартариятдоштаи психологҳоро дар бораи он, ки камолоти шахс синну солест, ки бо «*сангҳои равонӣ*» тавсиф шудааст, ба монанди қодир набудан ба воридкунии тағйироти мусбат мухтасар баён намудааст. Дар тарҷумаи русии яке аз китобҳои аввалини психологияи ТК психологи машҳур Торндайк (соли 1931) қайд кардааст, ки «*хурофот, ки психология ва педагогикаи кӯхнаро дар назди худ гузоштааст, чунин аст, ки шахси калонсол нисбат ба наврасе, ки барои таҳсил дар синни 35-40-сола маблағҳои калон талаб мекунад, камтар қобилият дорад, солҳо ва натиҷаи ин гуна омӯзишҳо вақт ва захираҳои ба онҳо сарфшударо асоснок карда наметавонанд*» [342, с. 58-60]. Табиист, ки бо синну сол, баъзе функсияҳои физиологии ҷисми инсон, ки ба ҷараёни таълим вобастаанд, каме заиф мегарданд: вайроншавии кори узви биниш, қобилияти шунавоӣ, вайроншавии хотира, суръат ва тағйирпазирии тафаккур ва суръати аксуламал суст мешавад. Аввалан ин, ки ин падидаҳои манфӣ пас аз панҷоҳ соли умри инсон ба амал меоянд. Дуюм, дар баробари ин, сифатҳои мусбате вучуд доранд, ки ба омӯзиш мусоидат мекунанд, ба монанди соҳиб гардидан ба таҷрибаи ҳаётӣ, дақиқиву оқилӣ дар хулосабарорӣ, таҳлили амиқ ва ғайра. Таҷрибаҳои равоншиносони амрикоӣ нишон медиҳад, ки дар ҳолатҳои омӯзиш фаҳмиши амиқ, қобилияти мушоҳида ва хулосаҳо бароварданро талаб мекунад ва ин ҳолатҳо дар калонсолон нисбат ба ҷавонон беҳтар рух медиҳад.

Ба ақидаи мо, қариб дар ҳама ҳолатҳо калонсолон суръати азхудкунии мавод, иҷрои вазифаҳои таълимӣ ва ғайраҳоро аз даст медиҳанд. Аммо он тавре, ки И. Лорге (дар соли 1952) қайд карда буд, ба ҳеҷ вачҳ ин омилҳо далели қобилияти омӯхтани калонсолон шуда наметавонад [379, с. 157].

Олимони Р.Б. Каттелл [339, с. 90-121] ва Г.Ч. Лонг [378, с. 109-110] чунин меҳисобанд, ки мо дар бораи қобилияти зеҳнии зудҳаракатӣ дар марҳилаи ташаккулёбӣ ва шахшуда қарордошта суҳбат карда метавонем. Қобилияти зудҳаракатӣ оне ҳисоб мешавад, ки барои ҳалли ҳама гуна масъалаҳое, ки аз таҷриба, таъсири фарҳанг, илму маориф вобастаанд ва бо сохторҳои нейрофизиологии инсон алоқаманданд, қодир аст. Ин қобилиятҳои ақлонӣ, ҷисмонӣ, психологӣ ва ғайра вобаста ба синну сол суст мешаванд. Қобилиятҳои ташаккулёфта, баръакс, чунин малакаҳоро дар бар мегирад, ки шахс дар натиҷаи омӯзиш, таҷрибаи ҳаёт, таъсири фарҳангу тамаддун, муоширати шифоҳӣ, малакаҳои арифметикӣ, сарчашмаҳо ва роҳи дурусти дониши навро ба даст меорад. Бо гузашти синну сол онҳо суст намешаванд, балки қавӣ мегарданд.

Олимони дигар, аз қабиле Д.Г. Брандэйч [338, с. 76-77] ва Д. Маккерчер [338, с. 134-138] одатан фикрдоранд, ки қобилияти ғайришифоҳӣ надоштани шахс, яъне онҳое, ки бо фаъолияти суҳанронӣ алоқаманд нестанд, вобаста ба синну сол заиф мешаванд ва қобилияти шифоҳӣ баланд мешавад.

«Бо синну сол – мегӯяд, Ю.Л. Кулюткин – вазифаҳои мухталифи психо-физиологӣ бо ҳамдигар бештар пайванд мешаванд ва ба ягон омезиши маълумот аз манбаъҳои гуногун ва пешниҳоди маълумот ба қорбарон дар шакли ягона дохил мешаванд, ки ин зоҳиран ба инсон имкон медиҳад, ки камбудии рушди як вазифа (масалан, хотира)-ро ҷуброн кунад ва баҳри рушди функцияи дигар (масалан, тафаккур) мусоидат кунад» [190, с. 31-32].

Тафаккури калонсолон – мегӯяд, Е.Л. Степанова [306, с. 67-69] – назар ба тафаккури ҷавонон гузариши фасеҳтар дар муносибати ҷузъҳои

рамзӣ, мантиқӣ ва таъсирбахш тавсиф мешавад . Ҳамин тарик, онро метавон ҳамчун як таҳқиқоти собитшудаи олимони мухталиф ва ҳаётӣ арзёбӣ кард, ки қобилияти омӯзиши калонсолон аз 20 то 60 сол чандон тағйир намеёбад. Тибқи далелҳои эътимоднокии олимони А.М. Хуберман [358, с. 19-20] ва Е.Л. Степанова [306, с. 76-78] дар байни одамони дорои фаъолияти зеҳнӣ ин қобилиятҳо дарозтар давом мекунад.

Албатта, имконияти таълими ҳар як шахс аз он вобаста аст, ки кореро ӯ дар ҷои кор вобаста ба фаъолияти меҳнатӣ иҷро мекунад, то чӣ андоза хастакунанда аст ва ё то чӣ андоза дар оила масъулият дорад ё чӣ қадар вақти холигиашро барои омӯзиш сарф кардааст, кадом муассисаҳои таълимӣ барои таълими ӯ дастрасанд (аз ҷиҳати ҷуғрофӣ, шакли таҳсил ва ғайра).

Аммо, мушкилиҳои асосии шахси калонсол дар ҷараёни таълим равонӣ мебошанд. Масалан, дар бораи ниёзҳои асосии инсон суханронӣ намуда, қайд мекунад, ки *«талабот ба дониш, бо изтироб, эҳтиёҷ ба амният ва эътимод муттаҳид мешавад»*. Тибқи гуфтаҳои ин равоншиноси маъруф, дар ҷараёни таълим *«ҳамкориҳои диалектикӣ ҳаракат ба пеш ва қафо мавҷуд аст, ки он низ мубориза байни тарсу далерӣ аст»* [227, с. 197].

Чаро ин рӯй медиҳад? Чаро калонсолон аксар вақт омӯзиши худро бо эҳсоси омехтаи умеду интизорӣ, изтироб ва ҳатто тарс оғоз мекунанд? Зеро, аз як тараф, онҳо барои ноил шудан ба ҳадафи зиндагӣ сабӣ мекунанд, то ин ки ба он ноил гарданд. Баъзе тағйироти мусбатро ба муттаҳидсозии масъалаҳои ҳаётӣ, кор, мақоми иҷтимоӣ ворид мекунанд. Аз тарафи дигар, онҳо метарсанд, ки масъулиятро барои таҳқиқот қабул кунанд: одат ба устуворӣ, вазъи хуб ба роҳ мондашуда, ашё низ бо тағйироти ногузир дар оянда ба ҳам зид аст.

Калонсолон дар бораи қобилияти худ ба таҳсил нигарон ҳастанд, ки тарс дар ҷараёни таълим ва омӯзиш бесаводии онҳоро ошкор намуда, барои надоштани маълумоти зарурии марбут ба мавзуи дарс, ки муқоисаи ногузир бо дигар хонандагон доништа мешавад, ба манфиати

онҳо нахоҳад буд. Дар баъзе калонсолон худи ғояи баргаштан ба деворҳои мактаб, мизи корӣ, тахтаи синф ва дигар омилҳо, ки ба таълим вобастааст, эҳсоси нороҳатиҳои эмотсионалиро ба вучуд меорад. Ҳамаи ин омилу шартҳо ба тамоми раванди таълим таъсир мерасонанд ва хангоми ташкили ТК бояд ба назар гирифта шаванд.

Ҳамин тариқ, муносибати андрагогӣ ба ташкили раванди таълим, пеш аз ҳама, ба хусусиятҳои дар боло зикршудаи хонандаи калонсол асос ёфтааст. Илова бар ин, асосҳои андрагогии фаъолияти таълимӣ аз таҷрибаи таълими калонсолон, ТМ ва таълими «*расмӣ*» бармеоянд.

Концепсияи пешбарии таҳсилот дар нимаи дууми асри ХХ концепсияи таълими одамон дар тамоми ҳаёти бошууроноӣ ӯ буд. Он номи таҳсилоти муттасилро гирифт (*lifelong education* – англ., *Education permanent*).

Худи идеяи ТМ, худтакмилдиҳии шахс дар тӯли тамоми умраш нав нест. «*Як аср зиндагӣ кун – як аср омӯз!*» («*Аз гаҳвора то ба гӯр дониш бичӯй*») – ҳикмати халқиест, ки тӯли асрҳо арзи вучуд дорад, наслҳои одамиро хушдор карда омада истодааст.

Андешаҳо марбут ба масъалаи дар хурдӣ ба илмомӯзӣ ва ба шуғл фаро гирифтани насли одамӣ байни мардуми одӣ ва адибону шоирон, мутафаккирону донишмандон то кунун чойгоҳи назаррасеро ишғол намудааст. Байни халқ андарзе ҳаст: «*Аз домани модар то гӯр дониш бичӯй*», «*Илм дар хурдӣ – нақшест бар санг*». Чунин ақидаҳои судманд аз қадимулайём миёни мутафаккирони Шарқу Ғарб – Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ, Абулқосим Фирдавсӣ, Абуалӣ Ибни Сино, Ҳафизӣ Шерозӣ, Абдурахмони Қомӣ, Аҳмади Дониш, Суқроту Афлотун, Расул Ғамзатов, Чингиз Айматов, Гомеру Гёте ва амсоли онҳо нақши бориз дошта, эҷодиёти баландмазмунашон то ба даврони мо омада расида, наслҳои одамиро дар ҷодаи илмомӯзӣ дастурамали муътамаде шудаанд. Пешрафти мо метавонад аз сатҳи донишу маърифати мо, ки онҳоро дар овони ҷавонӣ аз бар намудаем, вобаста бошад. Мо бояд ҳар панҷ сол боз

ба омӯзиши дубора шурӯъ намоем, агар нахоҳем, ки аз ҳаёти ҷамъият дар равандҳои мухталиф ақиб намонем.

Назарияи таҳсилоти ҳамагонӣ ва тарбияи ҳама одамонро дар тӯли тамоми умр дар асоси баробарӣ баён кардан мумкин аст.

Ба андешаи мо, таълим ҳеҷ гоҳ мукаммал буда наметавонад, он ҳамеша ташаккул меёбад ва арзи вучуд дорад, ки онро бе фаъолият, пешравӣ, такмилдиҳӣ тасаввур кардан номумкин аст. Муҳаққиқ Л. Турос усули муттасилии омӯзишро чунин муқаррар кардааст: *«Ин таҳсилоти бифосилаест, ки хонандаро маҷбур месозад, ки ҳар қадамро бо дараҷаи мустақилият, ки барои синну сол ва табиати ин мавзӯ зарур аст, то ҳадафҳои умумии омӯзиши ба даст оварда шавад: рушди фаъолияти мустақил ва дониши мукаммали ашёҳо»* таъмин карда шавад [339, с. 47-48].

Устоди бузург ва мутафаккири рус К.Д. Ушинский дар мақолаи *«Мактабҳои яқшианбе»* ҳанӯз дар соли 1861 навишта буд: *«... ба Шумо лозим аст, ки ба омӯзанда на танҳо дониши муайяно интиқол диҳед, балки дар ӯ хоҳиши ва қобилияти мустақилона, бе педагог пайдо кардани дониши навро инкишоф диҳед. Ин қобилият ҳатто вақте, ки устод ӯро тарк мекунад ва ба хонанда имконият медиҳад, ки на танҳо аз китобҳо, балки аз ашёҳои гирду атроф, аз воқеаҳои ҳаёт, аз таърихи қалби худ донишҳои муфид ба даст орад. Доштани чунин қудрати рӯҳие, ки гизои солимо аз берун истихроҷ мекунад, ба инсон кӯмак мерасонад, то ин ки тамоми умри худ омӯзад. Албатта, ин яке аз вазифаҳои муҳимми ҳама гуна таҳсилот аст»* [319, с. 67-69].

Бузургтарин назариячӣ ва педагоги пуртаҷрибаи Россия Н.К. Крупская дар солҳои сиюми асри гузашта қайд карда буд, ки шахс давраи муайяни таълимро гузашта, бояд дониши бештар ба даст орад, то ин ки фаъолияти худро босамар анҷом диҳад; ҳар шахс ҳадафмандона фаъолият намояду тамоми умри худро сарфи омӯзиш аз таҷрибаи одамони дигар кунад, то барои донишу малакаашро васеъ кардан ва

лаззат бурдан аз таҷрибаи зиндагии инсонӣ ба ӯ кӯмак карда бошад [184, с. 54-55].

Ҳамин тавр, гоյи таълими инсон дар тӯли тамоми ҳаёт диққати мутахассисонро ҷалб кардааст. Аммо танҳо дар нимаи дуюми асри ХХ заминаи иҷтимоию иқтисодӣ, маърифатӣ (вобаста ба рушди илму маориф), заминаҳои илмӣ ва эҷодӣ барои ТМ имкон фароҳам овард, то инсон аҳаммияти ҳақиқии таърихро барои худ ва ҷомеа таҷассум намояд.

Дар нимаи дуюми асри ХХ, аниқтараш солҳои 1960-1970 рушди иҷтимоию иқтисодӣ дар бисёр кишварҳо таълими муттасили инсонҳоро тақозо мекард. Монанди ин ки дар вақти ба таълим фарогирифта шуданаш он битавонад маълумоти зарурии ҷамъиятӣ ва ҳаётиро дар давраҳои ҳаёт барои худ маҳдуд накунад.

Тезонидани пешрафти самтҳои илмию техникӣ, рушди технологияҳои нав дар истеҳсолот (масалан, пайдоиши технологияи нав, барномаҳои компютерӣ ва ғайра) дар ҳаёти ҳаррӯза ҷорӣ кардани принципҳо ва усулҳои нав, роҳҳо ва воситаҳои ҳалли мушкилоти касбӣ, пайдоиши касбҳои нав дар назди аҳолии аксари давлатҳои пешрафта вазифа мегузорад, ки онҳо бояд мунтазам ихтисоси худро такмил диҳанд, касбҳои навро омӯзанд ва дурнамои умумии фарҳангии худро васеъ гардонанд. Аз тарафи дигар, дар ин солҳо, шумораи зиёди одамон бо сабабҳои гуногун метавонанд ҷойи кори худро аз даст диҳанд. Роҳи беҳтарин барои онҳо бозомӯзӣ, тағйири ихтисос барои дигар фаъолиятҳо мебошад.

Ҳамзамон, ин давра бо як марҳилаи шадид ва пурқудрати ҳаёти ҷамъиятӣ тавсиф мешавад. Рушди шаклҳои мухталифи моликият, пайдоиши ҳизбҳои гуногуни сиёсӣ ва ҳаракатҳои иҷтимоӣ, имконияти нави изҳор ва ҳимояи нуқтаи назари гуногун, пайдоиши гуногунандешии демократӣ, сиёсӣ, идеологӣ, эстетикӣ ва ахлоқӣ ҳамаи ин омилҳои муфид дар озодии ҷомеа ва шахсият буда, одамонро маҷбур месозад, ки ҳаҷми хеле бештари иттилооти гуногунро қабул ва ҳазм кунанд, мавқеи худро

возеҳтар, дақиқтар ва бомасъулият зоҳир намоянд. Маълум аст, ки барои ноил шудан ба чунин ҳадаф сатҳи баланди таҳсилоти умумӣ ва маълумоти умумии фарҳангӣ тақозо мешавад. Ҳамзамон, бояд ба инобат гирифт, ки дар ҷомеа баъзан тағйироти мураккаб ва вайронкунии меъёрҳои муқарраршудаи ахлоқӣ ва психологӣ ба амал меояд, ки ин вобаста ба тараққиёти соҳаҳои мухталифи хоҷагии мамлакат мебошад.

Дар замони муосир ҳиссаи ахлоқӣ дар ҳаёти ҷамъиятӣ хеле афзуда, тавачҷуҳи ҷомеа ба ин мушкилот ба таври назаррас афзоишёбандааст. Бинобар ин, гузоштани масъалаҳои тарбияи насли наврас пайдо мешавад, ки таълими асосҳои педагогӣ ва ахлоқиро талаб мекунад. Дар ҳамин сатҳ, ҳама чиз меафзояд ва дастгирии ҷомеа барои эҳтиёҷоти инсонии алоҳида дар рушди шахсияти ӯ баланд мешавад.

Нихоят, паҳншавии фарҳанг, тавсеаи нуфузи он ба ҷомеа ва шахс, новобаста аз он ки ин раванд то чи андоза суст аст, ханӯз ҳам дар ҳаёти муосир ҷой дорад. Хоҳиши фарҳангомӯзӣ, азхудкунӣ ва эҷоди маҳорат арзишҳои фарҳангӣ бештар барои замони мо хос аст.

Ҳамин тариқ, ҳаёти иҷтимоию иқтисодӣ, пешрафти илмӣ ва техникӣ ҳар як инсонро водор месозад, ки амалан дар тамоми ҳаёташ дар ин ё он шакл таҳсил кунад.

Сабаби дигари хоҳиши ТМ ба гуфтаи равшиносон хоҳиши ҷудонопазирӣ барои худтакмилдиҳӣ мебошад. Ин хоҳиш метавонад бешуурона бошад. Ин, одатан, дар ҳаёти одамӣ ифода меёбад ва ё ба гуфти равшиносон вақте аҳаммият пайдо мекунад, ки шахс бо ягон сабаб хоҳиши худро иҷро карда наметавонад.

Маҳз дар ҳамин вақт барои расидан ба ҳадафҳои худ бояд коре кард. Агар ба Шумо лозим аст, ки чизеро ёд гиред баъзе малакахоро ба даст оред: Дар ин ҳолат вазъе ба миён меояд, ки равшиноси амрикоӣ Р.Ҷ. Хевигерст онро вазифаи рушд, вазифаи рушди шахсӣ номидааст [360, с. 29-30]. Одатан, таъсир ба шахс дар натиҷаи ангезаҳои беруна (иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ ва ғайра) ва хоҳишҳои дохилии ӯ ба амал меояд. Ин майлу хоҳишҳои дохилӣ эҳтиёҷоти шахсро ҷиҳати рушд

намудан бедор менамоянд ва ҳамеша ба омилҳои беруна рӯ ба рӯ мегарданд.

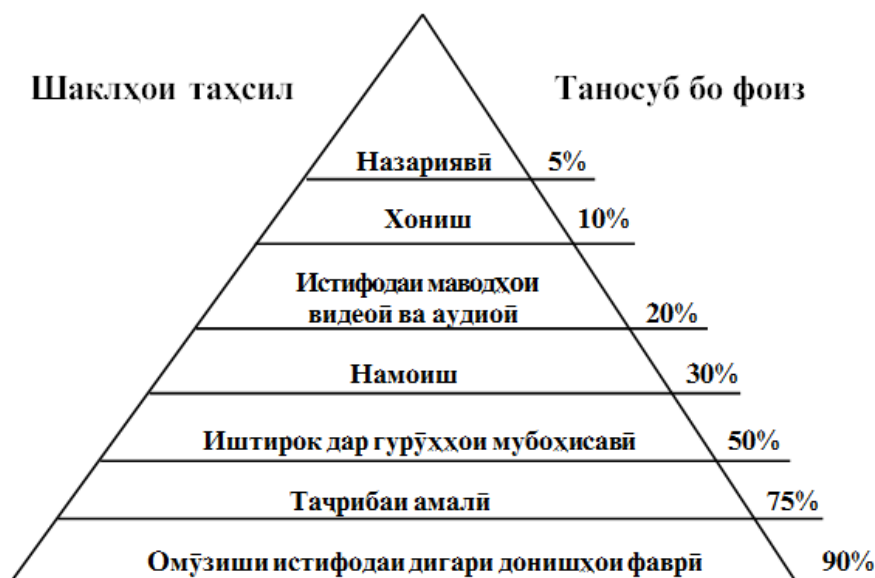
Мутобиқи эҳроми иерархии нисбатан дурусти эҳтиёҷоти дохилии инсон, ки муҳаққиқи амрикоӣ Абраам Маслоу таҳия кардааст – аз ҳама ниёзи олии инсон ин зарурати худтатбиқкунист, ки ҳамчун имкони ошкор кардани неруи шахс, зоҳиршавии қобилияти ӯ барои расидан ва ноил шудан ба ҳадафҳои шахсӣ мебошад [382, с. 45-49].

Шояд дар он ҳолатҳое, ки хоҳиши шахс дар лаҳзаи маҷбуркунии берунӣ барои ҳалли мушкилоти рушдкунанда зоҳир мешавад, яъне ҳангоми ворид шудан ба ин ду омили муҳимтарини ҳавасмандкунӣ эҳтиёҷоти инсон ба таълим ба вучуд меояд.

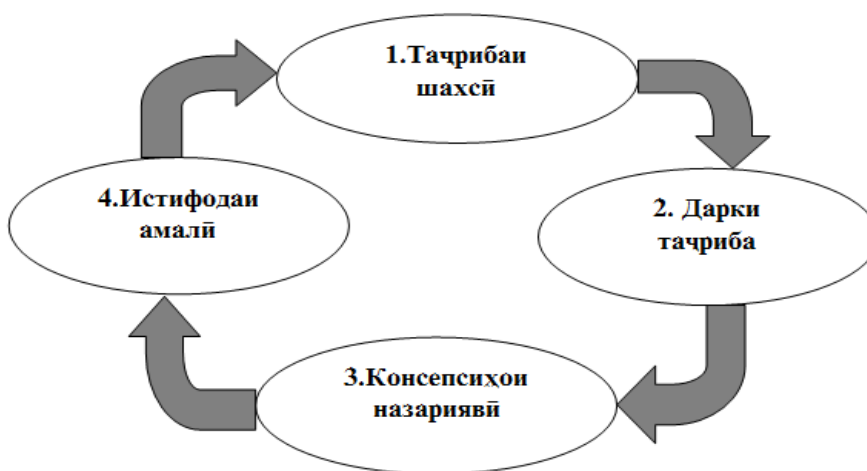
Расми 1. – Амсилаи иерархии эҳтиёҷоти инсонӣ

Таҳқиқоти дар солҳои 1980-ум дар ИМА гузаронидашуда, (Озмоишгоҳҳои миллии омӯзишӣ дар Бефели штати Мэн) имкон дод, ки маълумот дар бораи таъсирбахшии (физии миёнаи таълим) усулҳои гуногуни ТК ҷамъбаст карда шавад. Ин натиҷаҳо дар расми 1, ки он дар шакли «Эҳром» сохта ва пешниҳод карда шудааст, зикр шудаанд.

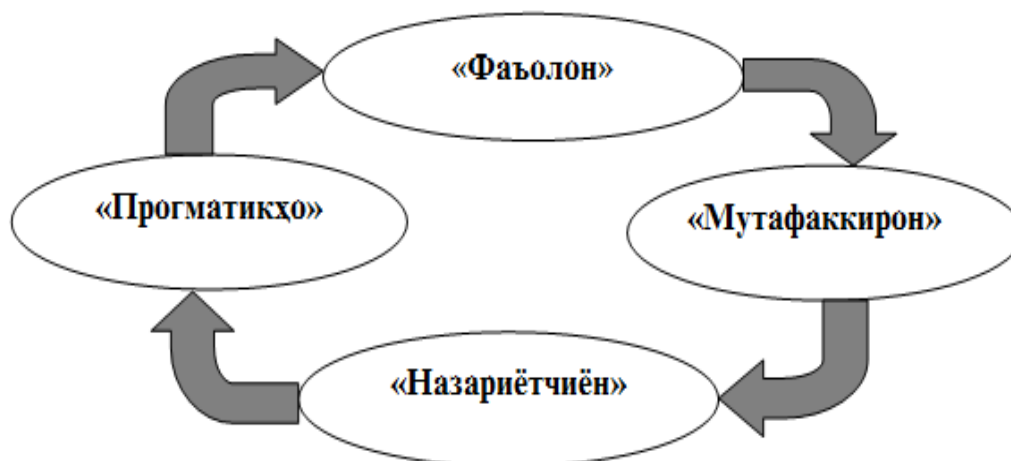
Расми 2. – Амсилаи таҳсилот

Марҳилаи амсилай (ё сиклӣ) Д. Колба метавонад ба шакли зайл нишон дода шавад.

Расми 3. – Амсилаи шакли таҳсили Д. Колба

Муҳаққиқ Д. Колба услубҳои зеринро муайян карданд: «*фаъолон*», «*мутафаккирон*», «*назариячиён*» ва «*прагматикҳо*» расми 4. Ба ҳар яке аз намояндагон тарафҳои қавӣ ва заиф, хусусиятҳои рафтор, талабот ба чараёни таълим ва ба дигар иштирокчиёни он хос аст. Одамоне, ки ин ё он сабкро дар шакли «*тоза*» бартарӣ медиҳанд, хеле кам вомехӯранд – одатан, ҳар як хонанда бештар ё камтар унсурҳои ҳама сабкҳоро доранд. Аммо, маҳз тамоюлҳои бартаридоштаи хусусиятҳои чараёни таълим ва аксуламали шахсро ба усул ва кӯшишҳои муаллим муайян мекунанд.

Расми 4. – Амсилаи навъҳои хонандагон мутобиқи сикли Д. Колба

Ҳангоми банақшагирии ин равандҳо бояд ба назар гирифт, ки ҳамаи одамон ба услубҳои гуногуни омӯзиш майл мекунанд.

Аз ин рӯ, мураббӣ (тренер)-и омӯзишҳо бояд рафти машғулиятҳоро тавре ба роҳ монад, ки иштирокчиёнро ба гузаштани ҳамаи чор марҳила хавасманд гардонад ва ҳама якҷоя силсиларо аз назария ба амалия табдил диҳанд. Педагог, инчунин, бояд ба вазифа ҳадафҳои барномаро дохил кунад ва усулҳои кориеро истифода барад, ки барои ҳамаи иштирокчиён ҷолиб бошанд, ба одамон дар истифодаи услуби таълими писандидаи интихобкардашон ва ҷуброни заифӣҳо кӯмак намоянд. Дар соҳаи таълими кӯтоҳмуддати соҳибкорӣ шакли маъмултарини таълими фабол ин омӯзиш аст. Дар он технологияҳо ва усулҳои интерактивӣ бо назардошти талаботи амсилаи андрагогӣ истифода бурда мешаванд.

Омӯзиш баҳри гирифтани малакаҳои амалӣ нигаронида шудааст, ки мавқеи таълимгирандаро вобаста ба густариш ва бо назардошти таҷрибаи қаблии онҳо такмил медиҳад. Ин шакл имкон медиҳад, ки ҳуқуқи калонсолон дар интихоб ва қабули қарорҳои худ, зарурати асоснок кардани эҳтиёҷоти омӯзиши маълумот ва ҳамгиروي донишҳои нав бо таҷрибаи мавҷудаи ҳаёт, зарурати самти амалии таълим ба назар гирифта шавад.

Дар ТМ раванди такмил додани малака ё худ баланд бардоштани малакаҳои касбӣ қатъ намегардад: онро метавон ҳамчун бо роҳи морпеч (спирал)-и беохирӣ рушди салоҳият муаррифӣ кард. Ба расми 5 нигаред..

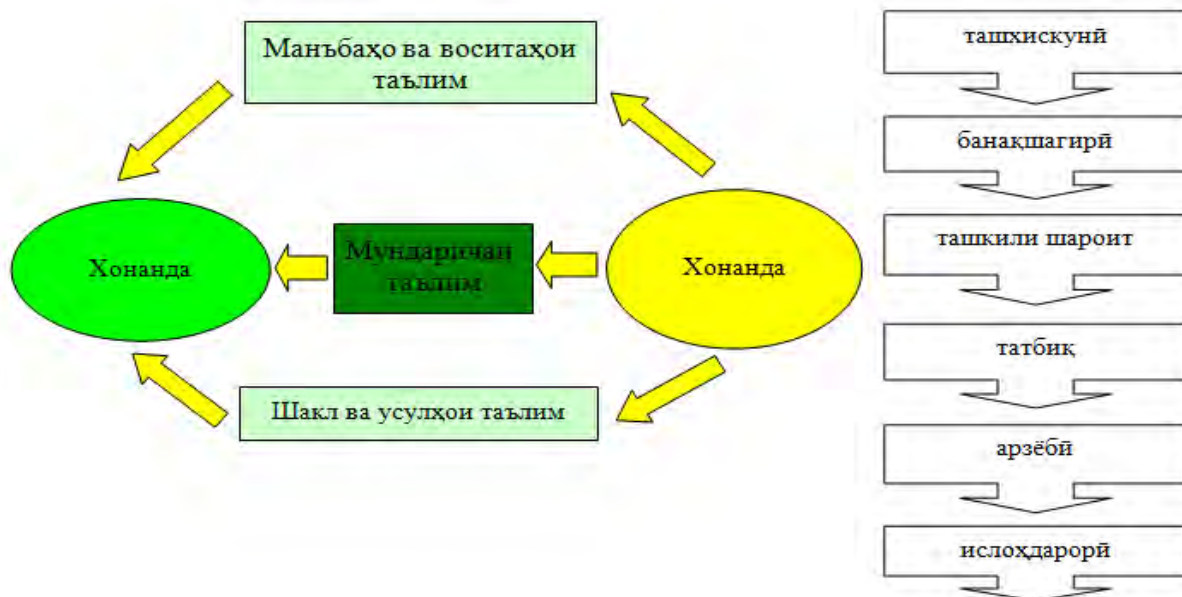

Расми 5. – Амсилаи роҳҳои морпеч (спирал)-и рушди салоҳиятноки
Ҷадвали 1. – Хусусиятҳои махсуси ТК ва тавсияҳо барои ташкил ва
гузаронидани тренингиҳо

Хусусиятҳо	Тавсияҳо
Саъю кӯшиш ба мустақили ва худтаъбиқкунӣ	Ҷиҳати фароҳам овардани ташаббус барои иштироки шахсӣ дар таълим имконият фароҳам меоранд
Мутғамарказонидани диққат, ризоият ба мақсадҳои касбӣ, баргарафсозии мушкilot ва вазифаҳои таълимӣ	Муайян кардани ният ва ҳадафҳои омӯзандагон; омӯхтани мавзӯҳо дар мантиқи ҳалли мушкilot; машғул шудан ба омӯзиши касбӣ оид ба мушкilotи касбӣ ва таҷрибаи омӯзанда; пешниҳоди мавзӯҳои муҳим барои омӯзандагон
Тавачҷуҳ ба истифодаи амалии донишҳои нав	Саъй кардан барои пурзӯр намудани омӯзиш, гузаронидани таҳқиқот; натиҷаҳои омӯзишро бо фаъолияти касбӣ алоқаманд кардан, интиқоли донишу маҳоратҳо дар шароити корӣ; истифодаи озмоиш ва ҳатоиҳо, монандӣ; вобаста аз ҳадафҳо ва вазифаҳои гурӯҳ: «аз масъалаҳои ҷузъӣ ба масъалаҳои умумӣ» ё «аз масъалаҳои умумӣ ба масъалаҳои мушаххас»
Мавҷудияти таҷрибаи касбӣ ва шахсӣ	Масъулонро дар бораи принципҳои умумӣ ҳавасманд кардан; муайян кардани вазъи умумӣ дар ҳолати мушаххас; тавҷам кардани маводи нав бо дониш ва таҷрибаи

	мавчуда.
Мавчудияти манфиатҳои рақобаткунанда	Мавчудияти маҳдудиятҳоро дар таҳқиқ баррасӣ мекунем (ичтимоӣ, муваққатӣ, молиявӣ); барои таълими минбаъда ҳавасмандӣ фароҳам меорад.
Мавчудияти стереотипҳо ва афзалиятҳо нисбати усулҳои таълим	Истифодаи васеи усулҳои фаъол: бозиҳои корӣ, амсиласозӣ, таҳлили ҳолатҳои амалӣ; дастовардҳои омӯзандагонро дар асоси хайрхоҳӣ ҳавасманд ва тақвият додан; пеш аз оғози омӯзиш зарурати омӯзиширо арзёбӣ кардан; ҳангоми мустаҳкам кардани мавод ба фаҳмиш таъя кардан, на ба хотира; фарқи услубҳои омӯзиширо ба назар гирифтани.
Омӯзиши кӯтоҳмуддат	Дикқатро ба давраҳои кӯтоҳмуддати фаъолияти таълимӣ ҷалб кардан; силсилаи омӯзиши зич ва самаранокро ташкил кардан.
Муқобилият ба ҷараёни таълим	Талаботи баланд ба шахсияти педагог; иштирок дар омӯзиш, барпо кардани шавқмандии мувофиқ
Маҳорати кор кардан бо маълумот; худназоратии баланд	Ба назар гирифтани интизориҳо ва эҳтиёҷот, имконият ва маҳдудиятҳо; инкишоф додани малакаҳои омӯзиш ва худомӯзии хонандагон; ба ҳисоб гирифтани хусусиятҳои касбӣ ва шахсӣ.
Танқидкунии зиёд, наздикӣ (ҳимояи «ман»), тарси ноқомӣ; душворӣ дар барқарор ва дастгирии муносибатҳои байнишахсӣ	Фароҳам овардани фазои бароҳат ва беҳатар; қоидаҳои алоқаи мутақобиларо риоя кардан; инкишоф додани малакаҳои муошират.

Чунин ба роҳ мондани раванди таълим мувофиқи мақсад аст: Ҷамбастагии панҷ унсурӣ асосӣ (омӯзиш, таълим додан, мазмун, шакл, усулҳо, манбаъҳо ва воситаҳои таълим), пеш аз ҳама, ду унсурӣ фаъоли ҷараёни таълим аз чор марҳилаи он (ташхис, банақшагирӣ, арзёбӣ ва ислоҳи таълим).

Расми 6. – Амсилаи ташкили фаъолияти таълими калонсолон

Алоқаи мутақобила. Дар муқоиса бо амсилаи педагогӣ, амсилаи андрагогии таҳсил дар асоси эҳтиёҷоти ТК сохта мешавад, яъне зарурат ба азхудкунии дониш, малака ва сифатҳое, ки дар амсилаи салоҳиятҳои пешгӯишаванда пешбинӣ шудааст, ки шахс барои ҳалли масъалаҳои зиндагии худ бояд онҳоро аз худ намояд.

Ҷадвали 2. – Амсилаи андрагогии таълими калонсолон

Нишондодҳои иҷтимоӣ-равонии хонандагон	Ҷанбаи нишондод	Кор ва нақши хонандагон	Кор ва нақши педагог	Ҷанбаи ташкили раванди таълим
Худогоҳӣ	Рағбат ба мустақилӣ, соҳибихтиёрӣ, худназораткунӣ	Ҷустуҷӯи мустақили маълумотҳо; нақши пешбар ва фаъл дар барқарор кардани муносибатҳои раванди таҳсил	Мусоидат ба барқарор ва муносибатҳо и таҳсил ва ҷустуҷӯи маълумотҳо	Барқарории мустақили муносибатҳои ҷустуҷӯи ДҚМҳо
Таҷриба	Мавҷудияти ҳаҷми кофии таҷриба (маишӣ, иҷтимоӣ, касбӣ)	Нақши муҳимми таҷриба; истифодаи он ҳамчун манбаи таълим	Мусоидат ба муайянкунии таҷрибаи хонанда ва истифодаи он дар ҷараёни	Фардикунони и таълим, ки ба муайянкунии ҳадафҳои мушаххаси таълим равона

			таълим	шудааст
Тайёрӣ ба таҳсил (шавқмандӣ) ва мақсади таълим	Бо талаботи муқаррар кардани ҳалли мушкилиҳои ҳаётӣ; шавқмандии баланд	Нақши асосӣ дар ташаккули шавқмандӣ ва муайянкунии ҳадафи таҳсил	Мусоидат ба муайянкунии эҳтиёҷоти таълимӣ, муқарраркунии ҳадафи таҳсил	Шахсикунони ва таҳсил ба ҳадафҳои умумӣ ва шахсӣ
Истифодаи ДҚМҳои бадастомада	Очиладан, бетаъхир бо мақсади ҳалли масъалаҳои ҳаётан муҳим	Ба даст овардани ДҚМҳо зарурӣ бо мақсади ҳалли масъалаҳои ҳаётан муҳим	Мусоидат ба интихоби мундариҷаи таҳсил	Таҳсил дар асоси модулиҳои байнифанӣ (блокҳо)
Иштирок дар раванди таҳсил	фаъол	Иштироки фаъол дар ҳама марҳилаҳои чараёни таҳсил	Гузaronидан и кори якҷоя оид ба ташкили таҳсил	Кори коллективии хонандагон ва педагогон оид ба гузаронидани чараёни таълим

Вобаста ба эҳтиёҷоти таълимии мураббӣ намудҳо, манбаъҳо, воситаҳо, шаклҳо ва усулҳои таълим, ки барои ноил шудан ба ҳадафҳои мушаххас мувофиқанд, интихоб карда мешаванд.

Усули таълим роҳи ташкили фаъолияти иштирокдорони фаъоли чараёни таълим (омӯзиш ва таълим) оид ба интиқол ва гирифтани дониш, малака, қобилият, сифат ва арзишҳои ахлоқӣ мебошад.

Ҷадвали 3. – Таснифоти усулҳои таълими калонсолон

Намуди таснифот	Усулҳои таълим	Тавсифи усулҳои таълим
Дар асоси манбаи дониш	Шифохӣ	Манбаи донишҳо вожаи шифохӣ ё чопӣ мебошад
	Аёнӣ	Манбаи донишҳо ашъҳои мушоҳидашаванда, падидаҳо, воситаҳои аёнӣ мебошанд
	Амалӣ	Хонандагон амалҳои амалиро иҷро карда, донишҳоро азхуд мекунанд ва малакаҳоро ба даст меоранд
	Таомул (интерактивӣ)	Таълим бо истифодаи шабакаҳои синамо ва компютерӣ

Аз рӯйи намуди фаъолияти маърифати	Эзоҳӣ- тасвирӣ (иттилоотӣ- дастурамалӣ)	Донишҳо аз тарафи педагог дар шакли тайёр пешниҳод мешаванд, хонандагон дарккунӣ ва фаҳмишро иҷро мекунанд, онро дар хотираи худ нигоҳ медоранд.
	Кобилиятнокӣ	Донишҳо аз ҷониби педагог дар шакли тайёр пешниҳод мешаванд, хонандагон аз рӯи дарк ва фаҳмиш онҳоро иҷро намуда, дар хотираи худ нигоҳ медоранд, баъд донишҳоро айнан такрор мекунанд.
	Усулҳои баёни проблемавӣ	Хонандагон бо мушкилоте дучор мешаванд, ки онҳо бо ёрии донишҳои дастраси худ ҳал карда наметавонанд., педагог роҳи таҳқиқи мушкилотро нишон медиҳад, ҳалли онро аз аввал то охир баён мекунанд. Агар хонанда дар он иштирок накунад фақат педагог баён намояд, он усули проблемавӣ нест.
	Қисман- чустуҷӯӣ (эвристикӣ) маърифатӣ	Ба хонандагон пешниҳод мешавад донишҳоро мустақилона дарёфт кунанд, таҳти роҳбарии педагог онҳо мустақилона мулоҳиза мекунанд, вазъи проблемавиро ҳал мекунанд, таҳлил мекунанд, муқоиса мекунанд, ҷамъбаст мекунанд, хулосаҳо мебароранд.
	Таҳқиқотӣ	Ба хонандагон пешниҳод мешавад донишҳоро мустақилона дар ҷараёни ҳалли мушкилот дарёфт кунанд, вариантҳои гуногуни натиҷаҳои бадастомада, интиҳоби воситаҳо ва роҳҳои фаъолият, ки муқоиса карда мешавад. Хонанда вазифаи идоракунии очилии равандро иҷро мекунанд.
Аз рӯйи ҳадафҳои дидактикӣ	Усулҳои мусоидаткунандаи азхудкунии маводи ибтидоӣ	Баёни шифоҳии педагог, суҳбат, кор бо китоб, усулҳо ва таҳқиқотҳои таълимӣ.
	Усулҳое, ки ба мустаҳкамкунӣ ва мукамалкунии донишҳои азхудкарда мусоидат мекунанд	Машқҳо ва корҳои амалӣ, иҷрои супоришҳо
Аз рӯйи шаклҳои ҳамкорӣ дар таълим	Усулҳои монологӣ	Лексия, ҳикоя ва нақл кардан
	Усулҳои муколама	Суҳбатҳо , мубоҳисаҳо, мунозираҳо
	Шаклҳои ҳамкорӣ	Фардӣ ё гурӯҳӣ, фронталӣ, коллективӣ

Аз рӯи фаъолияти субъектҳои раванди таълим	Усулҳои таълим додан	Иттилоотӣ - хабарӣ эзоҳӣ, дастурӣ - амалӣ, эзоҳӣ - шавқмандкунанда
	Усулҳои омӯзиш	Иҷроишӣ, репродуктивӣ, сермахсул - ҷустуҷӯи, қисман - ҷустуҷӯӣ, ҷустуҷӯӣ.
Таснифоти Ю.К. Бабанский	Усулҳои ташкилӣ ва худташкилии фаъолияти таълимӣ - маърифатӣ	Шифохӣ, аёнӣ, амалӣ, (чанбаи дурнамоӣ ва таркиби маърифатро инъикоскунанда)
		Индуктивнӣ ва дедуктивнӣ (чанбаи мантиқӣ)
		Идоракунӣ ва худидоракунии чанбаи таълимӣ - маърифатии фаъолият (чанбаи кибернетикӣ)
		Усулҳои ташаккули манфиатҳои маърифатӣ, ҷалби шавқмандӣ ба таълим
	Усулҳои ҳавасмандкунӣ ва шавқмандгардонӣ	Усулҳои ташаккули вазифадорӣ ва масъулиятшиносӣ дар таълим
	Усулҳои назоратӣ ва худназоратии таълим	Усулҳои шифохии назорат ва худназоратӣ
		Усулҳои хаттии назорат ва худназоратӣ
		Усулҳои лабораторӣ - амалии назорат ва худназоратӣ
	Усулҳои назоратӣ ва худназоратии таълим	Бо истифода аз усулҳои барномасозӣ назорат ва иҷроиши раванди таълим
		Истифодаи раванди таълим тавассути барномаҳои компютерӣ.

Ҳамин тариқ, бинобар таъсири омилҳои воқеӣ ва субъективӣ, хоҳиш ба таҳсил талаботу ниёзи инсон аст. ТМ дар ҳоли ҳозир як ҷузъи муҳимми мавҷудияти инсон мебошад. «*Доништан зарур аст, ки шахс вуҷуд дошта бошад*» - маҳз ҳамин тавр, тақозои замонаро узви комиссияи махсуси ЮНЕСКО таҳти роҳбарии ходими машҳури давлатӣ ва чамбиятии Фаронса Ч. Пиветау (ба ҳайати он олим – академики собиқ Академияи илмҳои педагогии ИҶШС, ҳоло академики Академияи таҳсилоти Россия А.В. Петровский шомил буд), ифода кардааст. Соли 1972 асари бунёдии «*Буданро омӯхтан*» («*Учиться быть*»)-и Шевсо барои рушди минбаъдаи таҳсилот дар ҷаҳон ва фаҳмиши амиқи он заминаи мустаҳкам гузошт [49, с. 3].

Давом додани таҳсил ҳамчун принсипе, ки дар он низомии таълим дар маҷмуъ ва аз ин рӯ, дар ҳар як қисми он асос ёфтааст, ҳоло дар асл аз

ҷониби ҳама муаллимон ва олимони эътирофшудааст. Ин ғоя аз ҷониби ташкилоти ЮНЕСКО, Созмони ҳамкории иқтисодӣ ва рушд (OECD), Шӯрои Аврупо ва ғайра ба фаъолияти муттасили таълимии шахс нигаронида шудааст. Дар бисёр кишварҳо (аз қабилӣ Шветсия, Фаронса, Испания, Канада, Британияи Кабир, Олмон) концепсияи муттасил идома дорад. Маориф расман асоси сиёсати давлатии таълимро ташкил медиҳад. Инкишофи таълими якумра ҳадаф ё яке аз омилҳои муҳимтарини ислоҳот дар низоми маорифи аксари кишварҳои ҷаҳон мебошад.

Дар солҳои 1960-1970 дар мамлакатҳои гуногун заминаи воқеии иқтисодӣ, иҷтимоӣ, технологӣ, педагогӣ барои татбиқи ғояи ТМ пайдо шуданд. Заминаҳои иқтисодӣ аз он иборат буд, ки дар сатҳи рушди иқтисодии як қатор кишварҳо ҳар як коргар ва шахрвандро водор мекард, ки пайваста барои баланд бардоштани сатҳи салоҳияти касбӣ, иҷтимоӣ, оилавӣ талош кунад ва аз ҷониби дигар, ба коргарон имкон меод, ки барои истеҳсолот, таҳсил дар шаклҳои гуногун, аз ҷумла аз истеҳсолот ҷудо нашуда таҳсил намоянд.

Заминаҳои иҷтимоии рушди таълими демократиро ба назар гирифта, дастрасии бештарро ба зинаҳои баландтари таълим барои бештари аҳоли таъмин намуда, пешгӯиҳои иҷтимоии гирифтани маълумотро паси сар карда истодаем, то ин ки раванди мазкур дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба пуррагӣ мавриди омӯзиш қарор дода шавад. Ҳоло таҳсилоти муҳарриқи зудҳаракатии иҷтимоии инсон дар ҳаёти ӯ мебошад. Имконияти калонро барои таҳсил ба шумораи бештари одамон арзишҳои зеҳнӣ ва фарҳангӣ мекушоянд, уфуқҳои онҳоро васеъ мекунанд ва нерӯи зеҳнии шумораи бештари одамонро афзоиш медиҳанд.

Заминаҳои концепсияи таълим ва ТМ аз рушди босуръати илм, техника ва технологияи иттилоотӣ вобаста аст. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ технологияҳои нав барои намоиши телевизионии иттилоотӣ ва кабелӣ, алоқаи моҳвораӣ, компютерҳо ва ғайра пайдо

шуданд. Шаклҳои кӯҳна бошад, ба монанди радио ва телефонҳои кабелӣ дубора мавриди истифодаи умум дар шаклҳои нави моҳвораӣ қарор дода шуданд, ки барои ба даст овардани маълумотҳои зарурӣ ба тамоми кишрҳои ҷомеа мусоидаткунанда хоҳад буд. Технологияҳои мазкур заминаи воқеиро барои татбиқи концепсияи ТМ пайваста ба вучуд меорад.

Ҳамзамон, шаклу усулҳои таълими одамони синну соли гуногун ба таври назаррас тағйир ёфт, ки барои татбиқи концепсияи ТМ заминаи педагогӣ фароҳам овард. Аммо, ҳанӯз ҳам концепсияи ягонаи мақбули умуми ТМ таҳия нашудааст. Айни замон дар бисёр кишварҳо (ШМА, Россия, Тоҷикистон ва ғайра) кӯшишҳои зиёд барои фароҳам овардани имкониятҳои васеи омӯзишӣ барои одамони синну солашон гуногун дар тӯли умрашон гузаронида шудааст. Аммо дар кишварҳои гуногун ин равандро нобаробар аст, инчунин, аз сабаби он ки илми педагогика падидаи таҳсилоти муттасилро пурра ва асоснок шарҳ надодааст, ғояҳои омӯзиши муттасили инсон дар тӯли умр бо роҳҳо ва усулҳои мухталиф татбиқ шудаанд.

Ҳамин тариқ, натиҷаҳои Комиссияи ЮНЕСКО дар китоби «*Омӯзиширо омӯхтан*», ки таҳсилоти муттасилро ҳамчун «ҳама шаклҳо, лаҳзаҳо ва зухуроти амали таълимӣ» медонад, мавриди истифода қарор дорад [218, с.14]. Тасвияҳои китоби мазкур имкон медиҳад, ки ба ташаккул ва гирифтани маълумоти тасодуфӣ, пароканда, тасаввуроти ғайринизомӣ, ғояҳои зиддиилмӣ, ки ҳақиқат надоранд, дохил карда шаванд. Ба чунин нуқтаи назар пайравӣ карда, баъзе муҳаққиқон, масалан, Р.А. Петерсон [48, 314-317], Дж.Б. Инграм [147, с. 215], Р.Г. Дэйв [344, с. 34], дар доираи ТМ чунин санадҳои таълимӣ, ба монанди муошират бо дӯстон дар оила, таъсири вақтхушӣ, калисо ва ғайраро баррасӣ мекунанд.

Ходим ва олими машҳури ЮНЕСКО Р.Г. Дэйв, ки бо масъалаҳои ТМ саруқор дорад, чунин мешуморад, ки «*ТМ ин ҷараёни рушди инфиродӣ, иҷтимоӣ ва касбии шахс дар тӯли умри ӯст, ки барои беҳтар*

кардани сифати зиндагии шахси алоҳида ва ҳам ҷомеаҳои онҳо амалӣ карда мешавад» [345, с. 65-76]. Ин як ғояи ҳамаҷониба ва муттаҳидкунанда, аз ҷумла, омӯзиши расмӣ, ғайрирасмӣ ва ахборӣ мебошад, ки барои гирифтани ва такмил додани маълумот, инчунин, барои имконияти ҳадди аксари рушди ҷанбаҳои мухталифи ҳаёт дар марҳилаҳои гуногун, ба монанди рушди шахсӣ ва пешрафти иҷтимоӣ нигаронида шудааст. Аз ин рӯ, чунин ғояҳо ба мисли «буданро омӯхтан» ва «хондан ё таҳсил кардан дар ҷомеа» бо ин концепсия алоқаманданд дониста мешавад [205, с. 35-38].

Таърифи дақиқтари ТМ-ро пажӯҳишгари масоили мушкилоти таҳсилоти муттасил, олими рус А.П. Владиславлев шарҳ медиҳад: *«Зери мафҳуми таҳсили муттасил фаъолияти мақсаднок барои дарёфт ва такмил додани донишу малакаҳо дар ҳама намудҳои муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ва махсус, инчунин, худомӯзӣ фаҳмида мешавад» [79, с. 33].*

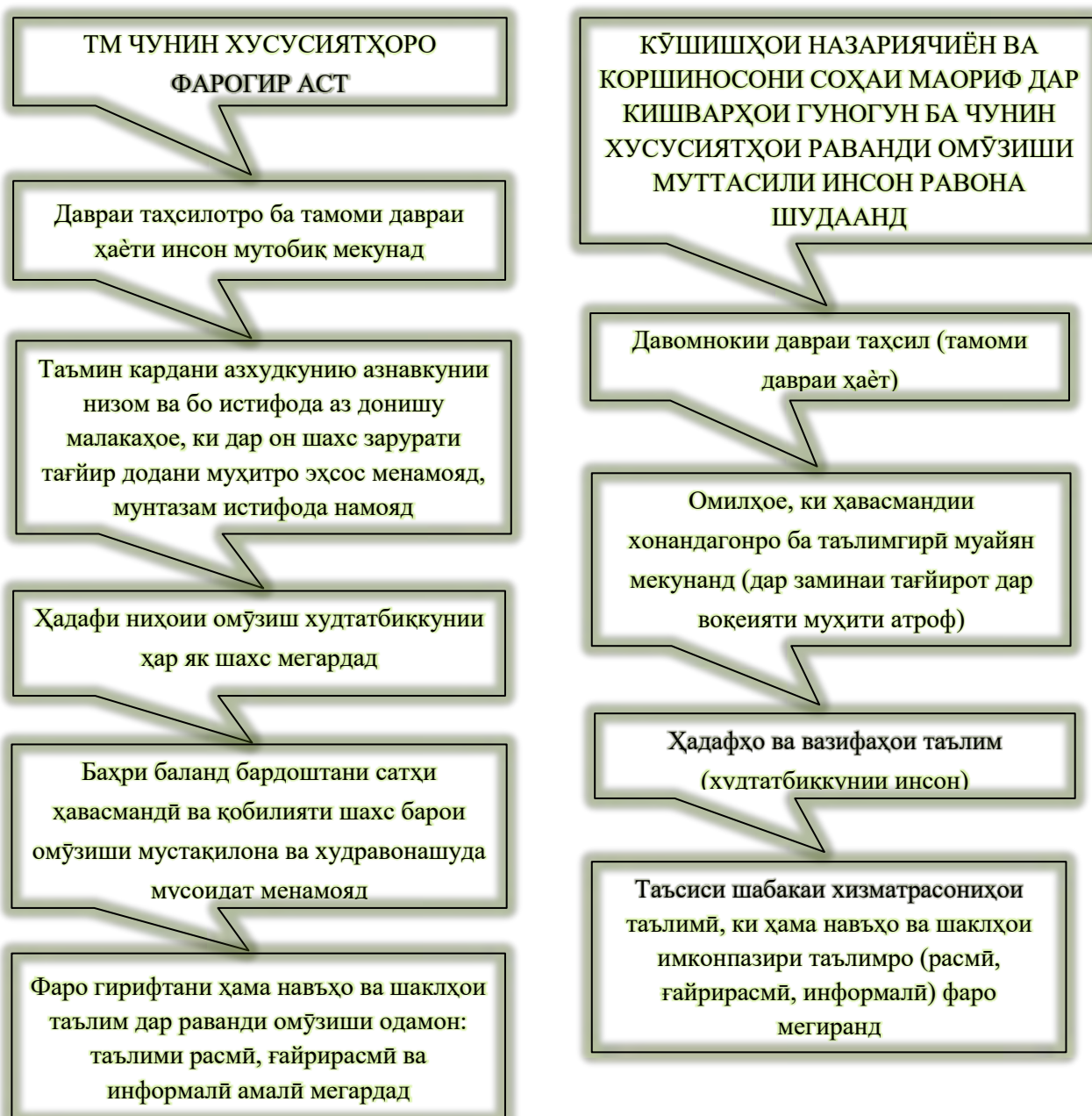
Дар концепсияе, ки Кумитаи давлатии маорифи халқи ИҶШС соли 1989 тасдиқ кардааст, гуфта мешавад: *«Таҳсилоте, ки мукаммалии онро дар вақти фардикунонидашуда суръат ва самт фаро мегирад, ба ҳар кас имкони татбиқи барномаи худро барои гирифтани он медиҳад, ки он ТМ ҳисоб карда мешавад» [68, с. 64].*

Хусусияти рушди ТМ дар солҳои 1960-1980-ум аз як тараф таърифҳои гуногун, ғояҳо, гипотезаҳо, концепсияҳои таҳсилоти муттасилро ба вуҷуд овард, ки ҳеҷ гоҳ ба концепсияи муттасил, пурра ва ҳамаҷониба қабулшуда ва рушди назарияи амалиякунонӣ ва мукамалкунӣ дохил карда нашудаанд. Аз ҷониби дигар, дар бисёр кишварҳо қадамҳои амалӣ барои ҷорӣ кардани унсурҳои низоми ТМ ба низом ва соҳаҳои мавҷудаи маориф гузошта шудаанд.

Дар солҳои 1960-1970 шаклҳои нави таҳсил дар кишварҳои гуногун пайдо шуданд, ба монанди ТМ (*continuing education – англисӣ*) ва таҳсилоти барқароршаванда (*recurrent education – забони англисӣ*) Дар асл, онҳо шаклҳои гуногуни рушди касбӣ ва сатҳи таҳсилоти умумии

аҳолии калонсолро муаррифӣ мекарданд. Ин шаклҳои таҳсил ба одамоне, ки ба истехсолот машғуланд, имкон доданд, ки таҳсилро идома диҳанд ва ё онро дубора оғоз кунанд, пайхам байни давраҳои меҳнат ва таълим таҳсил намоянд.

Бисёре аз муҳаққиқон ва коршиносони соҳаи маориф тайи ин солҳо таҳқиқи худро идома дода, ба ин шаклҳои таълим машғул гардиданд. Ҳамзамон, давраҳои ибтидоии таҳсил (дар мактаб, коллеч, донишкада, донишгоҳ ва муассисаи таҳсилоти миёнаи касбӣ) чи тавре ки дар «*таҳсилоти муттасил*» гӯё дар қавс ғирафта шуда буданд, дар доираи таҳсили муттасил баррасӣ намешуданд.

Расми 7. – Амсилаи хусусиятҳои фарогир, назариячиён ва коршиносони соҳаи маориф дар кишварҳои гуногун

Маълум шуд, ки дар як қатор мамлакатҳои мутарраққӣ, ба мисоли Россия, Қазоқистон, Тоҷикистон ва ғайра тайёрии муттасили шахс дар тӯли ҳаёташ пас аз он ки ӯ каме маълумот гирифта ба кор сар кард, яъне, бисёр олимон ва коршиносон таҳқиқи худро идома доданд, ки он ба таҳсилоти ғайрирасмӣ ва информалӣ тааллуқ дошт.

Дар асл, чараёни таҳсили муттасил омӯзиши якумра буда, аз синни барвақтӣ оғоз меёбад ва тақрибан то рӯзҳои охирини ҳаёти инсон идома меёбад.

Концепсияи ТМ амалан тақсимоти бештари баробари давраи ҳаёти шахсро дар давраи омӯзиш ва фаъолият дар истехсолот (ба маънои васеи калима) таъмин менамояд ва ба инсон имконият медиҳад, ки малака, дониш, сифат, арзишҳои ба ӯ лозимаро на як маротиба, балки то абад ба кадри зарурӣ аз худ намояд.

Татбиқи концепсияи ТМ бо фароҳам овардани ҳама шароити зарурӣ, барои гирифтани маълумоти лозимӣ баҳри ҳар шахс, ҷомеа ва давлат дар вақти барои шахс муносиб ва барои ҷомеа матлуб дар шакл ва усулҳои мувофиқ барои расидан ба ҳадафи гузошта бо шароити муносиби таҳсилот амалӣ менамояд.

Концепсияи таҳсили муттасилро баррасӣ намуда, ду чанбаи раванди таълимро ҷудо кардан лозим аст: чараёни таълими шахс ва раванди ташкили омӯзиш, яъне, таҳсил. Бо назардошти он ки аз як тараф, ташкил кардани раванди ТМ қариб, ки номумкин аст ва ин на ҳама вақт ба гирифтани дониши ҳақиқӣ то андозае низомнок оварда мерасонад, аз тарафи дигар, маълум аст, ки ҳангоми баррасии концепсияи ТМ мо бояд танҳо дар бораи чӣ гуна таълим додани шахс барои тамоми ҳаёт дар доираи таҳсилоти расмӣ ва ғайрирасмӣ суҳбат кунем.

Мо концепсия, заминаҳо ва хусусиятҳои гуногуни дар боло зикргардидаи таҳсилоти муттасилро ба асос гирифта, метавонем таърифи ТМ ва таълими ғайрирасмиро таҳия намоем.

ТМ – тарзи зиндагии шахс, раванди ба даст овардани дониш, малака, сифат ва хосиятҳои зарурӣ аз рӯйи зарурат, ки дар тӯли ҳаёти инсон доимо ба амал меоянд, мебошад.

ТМ омӯзиши муташаккилона аст, ки дар асоси омилу шартҳои муайян карда мешавад, ки таърии муттасили шахсро таъмин мекунад.

Аз ҷиҳати назариявӣ ва ташкили амалии ТМ фарқ кардани ду зернизом (ё соҳа) дар он муҳим аст: таҳсилоти ибтидоӣ ё асосӣ, баъдӣ ё пас аз базавӣ (заминавӣ). Ин зернизомҳо бо мақсад ва вазифаҳои худ, принципҳои асосии ташкили чараҳои таълим, мундариҷа, назария, шакл ва усулҳои таълим, таълими муаллимон барои ҳар кадоми онҳо фарқ мекунанд.

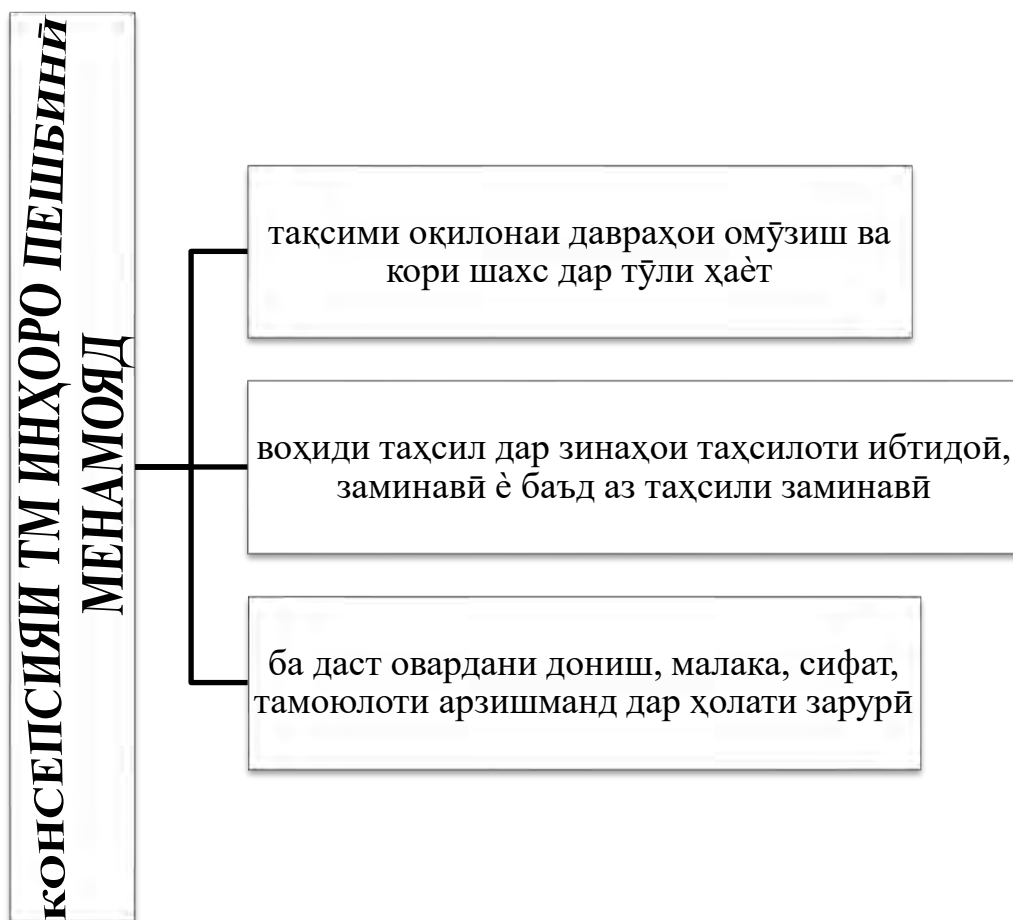
Ҳадафи таҳсилоти ибтидоии касбӣ омодагии асосии шахс ба мавҷудияти мустақил дар ҷомеа мебошад, яъне ўро бо чунин маҷмуи ақидаҳо, дониш, малака, сифат ва принципҳои ҳаёт таъмин кардан аст, ки ба ў имкони иштироки фаъолро дар ҳаёти фаъоли истеҳсолӣ ва иҷтимоӣ фароҳам меоварад ва онҳо барои идомаи таҳсил ва ё дубора таҳсил кардан заминаи зарурӣ доранд. Назария, шакл ва усулҳои таълим дар ин соҳа, дар тайёр кардани педагогон ба он принципҳои педагогии таълимро муайян мекунанд.

Зернизом ё соҳаи таҳсилоти ибтидоии касбӣ дар шароити муосир дар амал маълумоти расмӣ аст, ки дар доираи он ворид шудани шахси мушаххас ба соҳаи иҷтимоӣ ва истеҳсолӣ дар кишвар кофӣ ҳисобида мешавад. Аз нуқтаи назари шахс сатҳи таҳсилоти ибтидоӣ ё асосӣ аз ҷониби худ шахс муқаррар карда мешавад.

Мақсади таҳсилоти минбаъда – таҳсилоти ибтидоӣ, миёна ва олии касбӣ инкишоф додани донишҳои азхудкарда ва азхудкунии донишҳои нав, малака, қобилият, сифатҳои нав, амиксозӣ ва таҳкими тамоюлҳои идеологӣ, арзишҳо, ифшои ҳама қобилиятҳои инсонӣ дар шароити тағйирёбандаи иҷтимоию иқтисодӣ мебошад.

Зернизом ё соҳаи таҳсилоти минбаъда дар Тоҷикистон вобаста ба шароити муосир навҳо ва шаклҳои гуногуни таълими калонсолонро

дар бар мегирад, ки таълимашон бо принципҳои таълимии педагогӣ муайян карда мешавад.

Расми 8. – Амсилаи концепсияи ТМ ва давраҳои омӯзиш

Чунин шакли таълим заминаҳои мувофиқи таҳсилро бо истифода аз муносибати педагогӣ талаб менамояд.

Бухрон дар салоҳияти одамони муосир истиноди асосиест, ки дар занҷираи зуҳури мушкилоти инсоният дар арафаи ҳазорсолаи сеюм мавқеи чашмрас дорад.

Хатари асосии рӯзҳои мо ин қафомонии босуръати қобилияти шахс чиҳати мутобиқшавӣ ба тағйироти мунтазами муҳити атроф мебошад.

Ин хулосаро файласуфони ғарбӣ, ҷомеашиносон, педагогон (олимон дар соҳаи назарияи рушди маориф) дар солҳои 1970-уми асри гузашта бароварда буданд. Тибқи ақидаи М.Ш. Ноулз, роҳи гузариш ба низоми салоҳиятнок дар «барномаи ғавқулодаи баландбардории салоҳиятнокии насли калонсол ба сатҳи барои фаъолияти онҳо зарур ва ба шароити тағйироти доимӣ мувофиқ» пешбинӣ шудааст [367, с. 104].

Бешубҳа, вазифаи стратегӣ омӯзиши насли наврас аст. Аммо мушкилоти иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва маънавии ҷаҳони имрӯза то фардо интизор шуда наметавонад. Аз ин рӯ, бояд барои баланд бардоштани салоҳиятнокии касбии калонсолон дар раванди таълим, ки масъулияти ҳаёти имрӯзаро бар дӯш доранд, чораҳои таъхирнопазир андешида шаванд.

Дастёбӣ ба шукуфой, суботи иҷтимоию иқтисодӣ ва дурнамои мусоид баҳри рушди ҷомеа дар маҷмуъ ва шахсони алоҳида дар ТК дар бисёр кишварҳои ҷаҳон дар солҳои 60-70-уми асри гузашта афкори мутафовите ба миён овардаанд. Маҳз дар ҳамон вақт шахсияти маъруфи фаронсавӣ дар соҳаи ТМ П. Ленгран тахмин карда буд, ки «*дурнамои рушди таҳсилот, агар мо имконияти таҷдидшави онро якҷоя баррасӣ кунем, аз рушди ТК вобаста мебошад*» [375, с. 50-54].

Дар айни замон, таҳсилоти касбии калонсолон ба мадди аввал мебарояд. Ин, пеш аз ҳама, бо густариши инқилоби илмӣ ва техникӣ, рушди иқтисодиёт, пайдоиши технологияҳои нав, ҳамчунин, дар робита бо падидаи иҷтимоӣ, аз қабилӣ бекорӣ оммавӣ дар кишварҳои ғарбӣ вобаста буд. Маҳз дар ҳамин давра дар кишварҳои чун ИМА, Фаронса, Британияи Кабир, Олмон, Шветсия, Чопон ва Испания, дар ҳақиқат, чораҳои фавқулода барои рушди ТК андешида шуданд. Аз ҷумла, қариб дар тамоми кишварҳои ҷаҳон санадҳои қонунгузори дахлдор қабул карда шуданд, ки роҳҳои рушд, манбаъҳои маблағгузорӣ ва дастгирии таълими калонсолонро муайян мекунанд.

Ҳамзамон, таҳсилоти байналмилалӣ ҷиҳати рушди фарҳангии оммаи васеъ, таҳсилоти умумии калонсолон дар ҳоли тавсеаёбӣ қарор дорад. Мамлакатҳои тараққикардаи ҷаҳон дарк карданд, ки барои фаъолияти самарабахши истехсолӣ шахс бояд на танҳо малакаҳои хуби касбӣ дошта бошад, балки барои муносибатҳои фарҳангӣ, ахлоқӣ ва психологӣ ба дараҷаи кофӣ рушд ёфта бошад, худро ҳамчун шахсияти арзишманд ва узви комилҳуқуқи оилаву ҷомеа эҳсос кунад. Ҳамаи ин на танҳо бо роҳи гирифтани маълумоти пурраи миёна (ҳарчанд ин ҳадафи

башардӯстона хеле ҷолиб аст), балки бо шарофати таҳсили муттасил ва ҳадди ақал, мунтазам дар низоми ТК ба даст оварда мешавад. Барои ноил шудан ба ин ҳадафҳо дар солҳои зикршуда муборизаи фаъоли иҷтимоии тамоми табақаи ҷомеа барои ҳуқуқҳояшон равона гардида буд.

Онҳоро ба таври муфассал дар конференсияҳои махсуси байналмилалӣ соли 1960 дар Монреал, соли 1972 дар Токио, соли 1985 дар Париж, соли 1997 дар Гамбург баррасӣ карданд. Соли 1976 онҳо яке аз масъалаҳои муҳимтарини Ассамблеяи Генералии ЮНЕСКО дар Найроби буданд. Дар Гамбург «*таҳсилоти калонсолон – калиди асри XXI*» номида шуд [207, с.34].

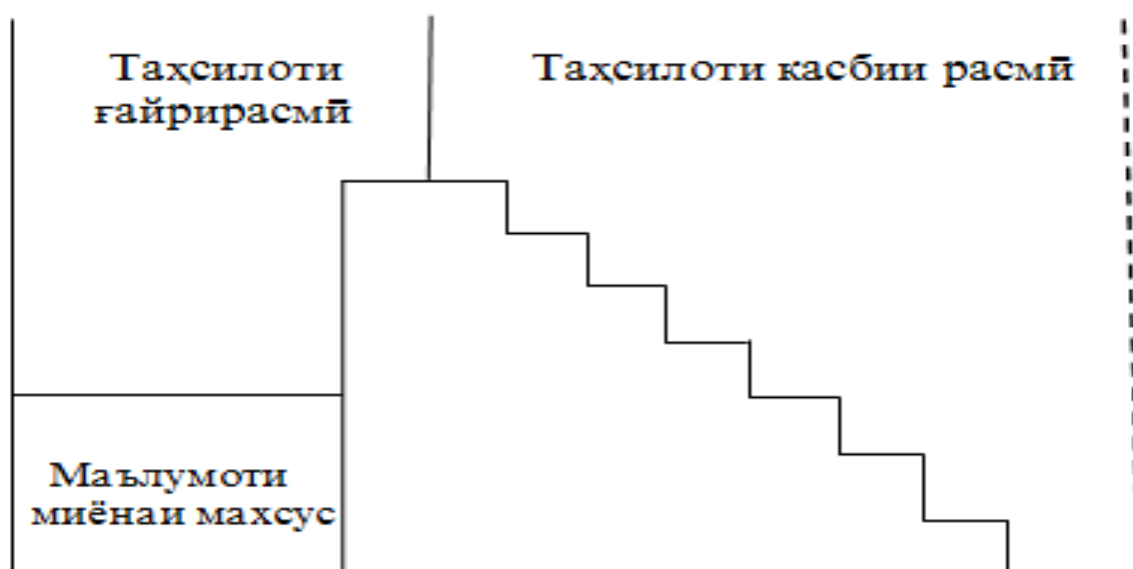
Дар натиҷаи кӯшишҳои мақомоти давлатӣ, теъдоди соҳибкорон ва педагогон дар қиёс ба таври назаррас афзоиш ёфт ва сифати таҳсилоти калонсолон беҳтар шуд. Ҳамин тариқ, дар ИМА мувофиқи маълумоти соли 1984, 40 миллиону 751 ҳазор нафар ба низоми таҳсилоти калонсолон (ба истиснои таҳсилоти расмӣ) ё 22,5% аҳолии синну соли қобили меҳнат фаро гирифта шуданд. Тибқи ҳисобҳои мутахассисони амрикоӣ, дар миёнаи солҳои 80-ум тақрибан 50% америкиҳои калонсол дар ин ё он шакл таҳсил мекарданд. Дар Канада дар он солҳо ҳар панҷумин шаҳрванди болиғ таҳсил мекард. Соли 1987 дар Фаронса 4 миллиону 722 ҳазор нафар (8,5% аз шумораи умумии аҳоли) ва дар Шветсия – қариб 80% аҳоли ба таҳсил фарогир буданд.

Дар Федератсияи Россия мувофиқи маълумотҳои 1989, аз 164 миллион нафар тақрибан 70 миллион нафар одамон (42,7%) дар шаклҳои гуногуни ТК ба таҳсил фарогир буданд.

Расми 9. – Диаграммаи афзоиши теъдоди соҳибкорон ва педагогон дар қиёс ба таври назаррас афзоиш ёфт ва сифати таҳсилоти калонсолон

То соли 2000 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон шаклҳои зерини ТК таҳия гардида буд. Ба расми 10 нигаред.

Расми 10. – Сохтори таҳсилоти калонсолон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар доираи таҳсилоти расмӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон шаклҳои зерини таълим амал мекунад:

– таҳсилоти миёнаи умумӣ дар мактаб;

- таҳсилоти касбӣ, ки дар шуъбаҳои рӯзонаи омӯзишгоҳҳои касбӣ-техникӣ, инчунин, дар курсҳои гуногуни омӯзиши давомнокиашон гуногун ташкил карда мешавад;
- маълумоти миёнаи махсус, ки дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи махсуси касбӣ, инчунин, дар шуъбаҳои рӯзона ва шабонаи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ амалӣ карда мешавад;
- маълумоти олий, ки тавассути бастанӣ шартнома дар шуъбаи ғоибона ва ё таҳсилоти фосилавии муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ ташкил карда шудааст;
- таҳсили баъдидипломӣ (такмили ихтисос) аз ҷониби мутахассисони дорои маълумоти олий ва миёнаи махсус дар донишкадаҳо, факултетҳо ва курсҳои бозомӯзӣ, такмили ихтисос ба таври мустақил ва дар мактабҳои олии касбӣ.

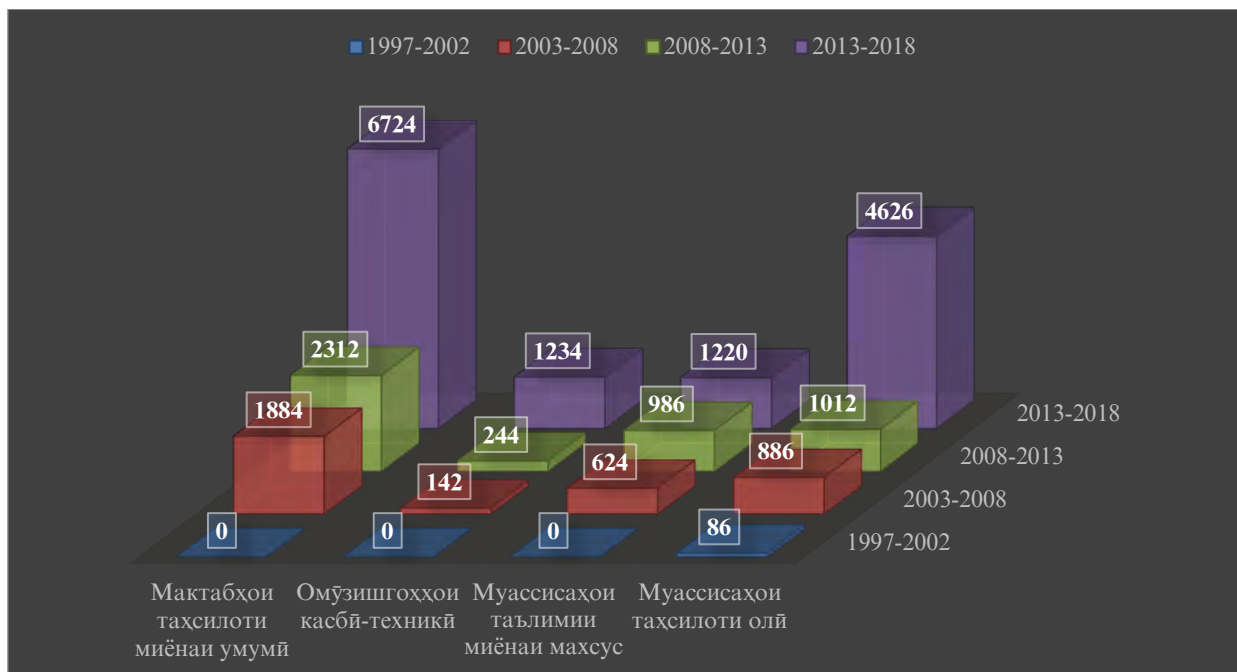
Дар доираи таҳсилоти ғайрирасмӣ дар донишгоҳҳо, марказҳои таҳсилоти давомдор ва марказҳои ТК курсҳои ба касбият нигаронидашуда ва умумифарҳангӣ, курсҳои гуногуни фосилавӣ амал мекунанд.

Хусусияти фарқкунандаи ТК дар Ҷумҳурии Тоҷикистон шакли таълим бо бартарияти рӯзи корӣ мебошад, ки ба омӯзандагон имкон медиҳад, бидуни қатъ гардидани фаъолияти кори хеш, мувофиқи чадвали таҳсилоти расмӣ калонсолон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таҳсил фаро гирифта шаванд. Дар асоси маълумоти чадвали 4 бо вазъи фарогирии калонсолон ба таҳсил дар ҷумҳурӣ шинос шудан мумкин аст. Дар доираи таълими ғайрирасмӣ, аз ҷумла 24 маркази таълимӣ калонсолонро ба омӯзиш фаро гирифтааст. Дар баробари рушди таҳсилоти миёнаи умумӣ, шаклҳои тайёр кардан, бозомӯзӣ ва такмили ихтисоси коргарон ва мутахассисони дорои маълумоти олий ва миёнаи махсус низ инкишоф ёфтаанд.

Чадвали 4. – Шумораи омӯзандагони калонсол дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар доираи таълими расмӣ (ҳазор)

Навъи муассисаҳои таълимӣ	Солҳои 1997-2002	Солҳои 2003-2008	Солҳои 2008-2013	Солҳои 2013-2018
---------------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------

Мақтабҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ	–	1884	2312	6724
Омӯзишгоҳҳои касбӣ-техникӣ	–	142	244	1234
Муассисаҳои таълимии миёнаи махсус	–	624	986	1220
Муассисаҳои таҳсилоти олии	86	886	1012	4626
Курсҳо, факултетҳо, донишқадаҳои тақмили ихтисос	446	2622	4624	12326

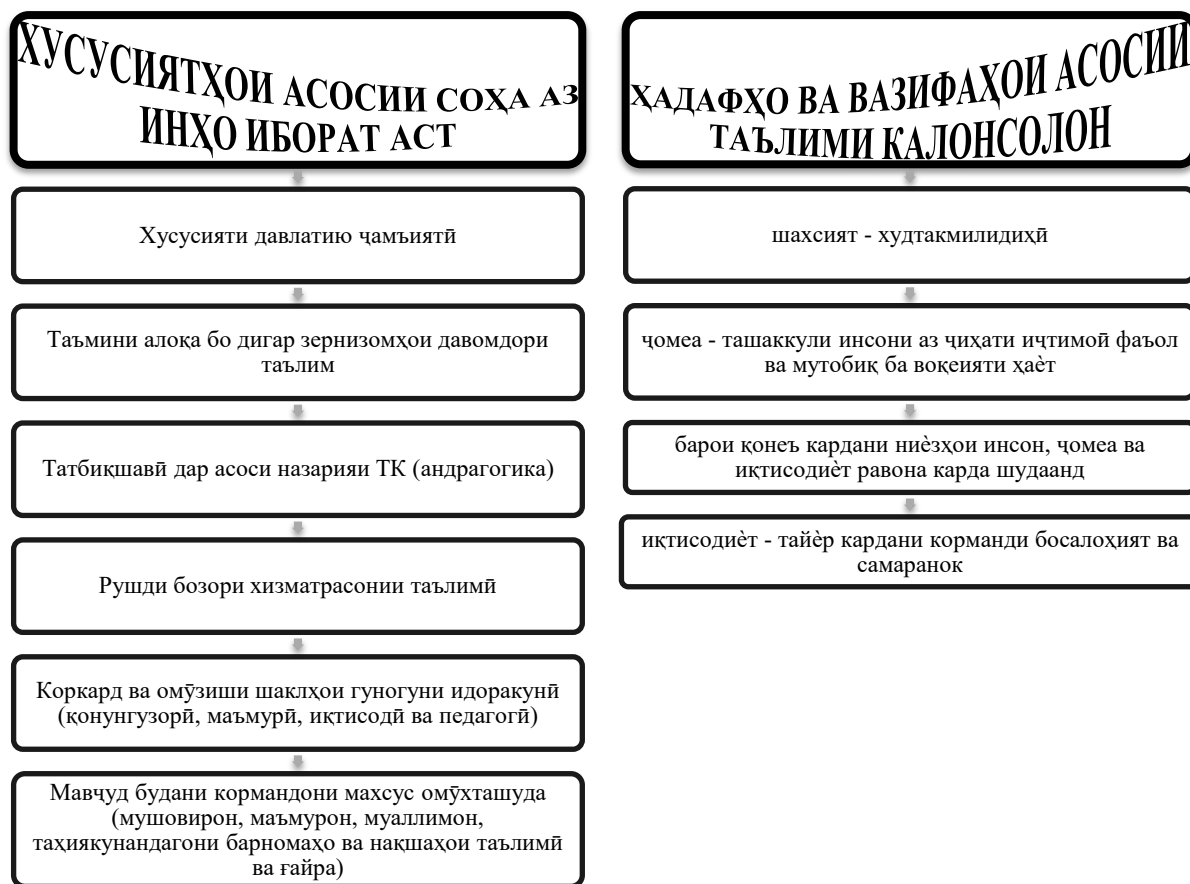

Расми 11. – Диаграммаи омӯзандагони калонсол дар ҚТ

Дар натиҷаи таҳаввулоти хеле мураккаб дар мамлакат омезиши мураккаб, аммо сохторнашуда ба таври нокифоя ташкилшудаи намуд ва шаклҳои мухталифи ТК ташаккул ёфт, ки ханӯз зернизоми ТК чузъи ҷудонашавандаи таҳсилоти давомдор ва соҳаи хизматрасонии таълимӣ маънидод мешавад.

Ҳамзамон, маълум аст, ки мисли дигар кишварҳо, таҳсилоти калонсолон чузъи калидии рушди тамоми раванди таҳсил дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Соҳаи ТК бояд хусусияти давлатӣ ва ҷамъиятӣ касб намуда, ҳамаи намуд ва шаклҳои ТК дар ҳама сатҳҳои давлатӣ ва ҷамъиятии таълими расмӣ ва ғайрирасмӣ, аз ҷумла дар муассисаҳои таълимӣ ташкил ва хатмкунандагон хатман соҳиби ҳуҷҷати эътирофшудаи таҳсил гарданд. Ҳадафи ташкили ин зернизом на дар

равандҳои мухталифи идоракунии соҳаҳои хоҷагии мамлакат, балки дастгирии мақомоти давлатӣ дар рушди ТК дар ҳама шакл ва намудҳои мухталифи он мебошад.

Расми 12. – Амсилаи асосии соҳа ва вазиҶаҶои асосии таълими қалонсолон

Ҳадафи ниҳоии таълим барои қалонсолон ташаккули шахсе мебошад, ки дар ҳаёти иқтисодӣ, иҷтимоӣю шахсӣ ғайрӣ, оқилона ва муассир ширкат меварзад. Ин ҳадафҳо тавассути қонеъ кардани ниёзҳои мушаххаси таълимии омӯзандагон амалӣ карда шуда, аз ҳафт гурӯҳи асосӣ иборат аст:

- маълумоти миёнаи умумии махсус;
- аз худ қардан ё тақмили ихтисоси қасбӣ;
- нигоҳ доштан ва беҳтар намудани саломатӣ;
- беҳтар қардани сифати ҳаёти оилавӣ;
- иштирок дар ҳаёти ҷамъиятӣ;
- қорабиниҳои аҳаммиятноқи фароғатӣ;

– инкишофи шахсияти худ.

Масалан, муҳаққиқи амрикоӣ М.Ш. Ноулз кӯшиш намудааст, ки вазифаҳои зерини ҳаётии амрикоӣҳои нобаробарҳуқуқро байни солҳои 1970-1980-уми асри гузашта тавассути омӯзиши низоми ТК ҳал кунанд ё иқтибос орад [371, с. 67-68].

Калонсолони синнашон аз 18 то 30-сола.

Касб ва мансаб: омодагӣ ба интихоби касб, омӯхтани тамоми имкониятҳои, ки мансаб пешниҳод мекунад, дарёфт кардани кор, гирифтани малакаҳои зарурӣ, ки барои кори мазкур зарур аст, аз уҳдаи кор баромадан, пешравӣ дар фаъолияти меҳнатӣ, нигоҳ доштани фаъолияти корӣ, омодагӣ ба хизмати ҳарбӣ, гирифтани маслиҳат оид ба интихоби касб, тағйир додани ҷойи кор.

Хона ва оила: нигоҳубин, интихоби ҳамсар, омодагӣ ба издивоҷ, банақшагирии ҳаёти оилавӣ, омодагӣ ба тавлиди фарзанд, тарбияи фарзанд, фаҳмидани кӯдакон, тайёр кардани кӯдакон ба мактаб, кӯмак ба кӯдакон дар таълим, ҳалли мушкилоти моддӣ, истифодаи маслиҳатҳои оилавӣ, нигоҳдории хоҷагии хона, банақшагирии буҷаи оила, идоракунии пул, харид, таъмири хона ва боғдорӣ.

Рушди шахсияти худ: такмили малакаҳои хониш, хат, нутқи шифоҳӣ, гӯш кардан, давом додани таҳсили умумӣ, инкишофи эътиқоди мазҳабӣ, баланд бардоштани қобилияти қабули қарорҳои ҳаётан муҳим, инкишоф додани қобилияти худтаҳлилқунӣ, шинохти худ, ошкор кардани қобилиятҳои шахсии худ, қадру қимати худро доништан, омӯзиши худидорақунӣ, дар ҷомеа соҳибхитром шудан, барқарор кардани муносибатҳои маҳрамона, маҳорати гӯш кардани маслиҳати дигарон.

Истифодаи вақти холӣ: интихоби шуғли дӯстдошта, пайдо кардани дӯстони нав, иштирок дар ҳама гуна созмонҳо, банақшагирии истифодаи оқилонаи вақт, истироҳати оилавӣ, фароғат ва харидории таҷҳизот.

Саломатӣ: нигоҳ доштани тартибот, банақшагирии парҳез, дарёфт ва истифодаи хизматрасониҳои тиббӣ, пешгирии ҳодисаҳои нохуш,

расонидани кӯмаки аввалия, шинохтани бемориҳои кӯдакона, фаҳмидани фаъолияти бадани инсон, хариду истифодаи доруворӣ, ташаккули тарзи ҳаёти солим, шинохтани аломатҳои заифии ҷисмонӣ ва рӯҳӣ.

Ҳаёти дастаҷамъона: муносибат бо мактаб ва педагогон, омӯзиши ниёзҳо ва имконияти маҳаллӣ, иштирок дар чорабиниҳо ва кӯмак ба ҷомеаи маҳаллӣ, ҷустуҷӯи роҳҳои таъсиррасонӣ ба дигарон, омодагӣ ба овоздиҳӣ, рушди малакаҳои роҳбарӣ, нигоҳ доштани муносибатҳои хуб бо дигарон, ташкили чорабиниҳои коллективӣ барои кӯдакон ва ҷавонон.

Калонсолони аз 30 то 65-сола.

Касб ва мансаб: омӯзиши малакаҳои бештар, мураккабии касбӣ, идоракунии дигар кормандон, тағйири касб, ҳалли мушкилоти бекорӣ, банақшагирии нафақа, гирифтани касби дуюм аз ҷониби занони фарзанддор.

Хона ва оила: кӯмак ба наврасон дар раванди ба воя расидан, омодагӣ ба нигоҳубини кӯдакон дар оила, табобати зану шавҳар кӯдакони калонсолро ба ҳайси шахсони алоҳида шинохтан, мутобиқшудан ба дунёи падару модарони куҳансол, банақшагирии нафақа.

Рушди шахсияти худ: ҷустуҷӯи манфиатҳои нав, даст кашидан аз одатҳои муайян, ҷуброни дигаргуниҳои равонӣ, амалӣ намудани дигаргуниҳои худ, рушди тағйирпазирии эҳсосӣ, ба даст овардани қобилияти мубориза бо бӯҳронҳо ва нигоҳи воқеӣ оид ба дурнамои зиндагӣ.

Истифодаи вақти холӣ: ҷустуҷӯи машғулиятҳои камфаъол, тавсеаи манфиатҳои фарҳангӣ, ба даст овардани малакаҳои нав дар бахши истироҳат, ҷустуҷӯи дӯстони нав, ҳамроҳ шудан ба созмонҳои нав, банақшагирии вақтхушӣ барои ду нафар.

Саломатӣ: мутобиқшавӣ ба тағйироти физиологӣ, интихоби парҳези нав, назорати вазн, машқҳои варзишӣ, муоинаи ҳарсолаи тиббӣ, ҷуброн барои заифии ҷисмонӣ ва рӯҳӣ.

Ҳаёти дастаҷамъона: масъулияти калони иҷтимоиро бар дӯш мегирад, нақши роҳбариро дар созмонҳо ба зимма гирифта, ба манфиати дигарон кор мекунад, дар сиёсат ширкат мекунад, барои беҳтар кардани шароити маҳаллӣ чорабиниҳо ташкил мекунад.

Калонсолони 65-сола ва аз он боло.

Касб ва мансаб: мутобиқшавӣ ба нафақа, ҷустуҷӯи самтҳои нави фаъолияти муфиди иҷтимоӣ.

Хона ва оила: мутобиқшавӣ ба даромади камтар, ташкили тарзи нави зиндагӣ.

Рушди шахсияти худ: рушди қобилияти ҷубронӣ, дарки хусусиятҳои синну соли онҳо, тағйир додани низоми арзишҳо.

Истифодаи вақти холӣ: ташкили робитаҳои шахсӣ, ки ба синну сол ва мансаб мувофиқанд, ҷустуҷӯи намудҳои нави фаъолият (шугли дӯстдошта), ба даст овардани малақаҳои нави истироҳат, банақшагирии барномаи мутаваззини фароғат.

Саломатӣ: мутобиқшавӣ ба заифии ҷисмонӣ, риояи меъёрҳои ҷисмонӣ ва ақлӣ, тағйироти парҳезӣ, муоинаи мунтазами тиббӣ, машқҳои ҷисмонии ба синну сол мувофиқ, истифодаи оқилонаи маводҳои доруворӣ, ба даст овардани малакаи рафъи ҳолатҳои тарсу ҳарос ва ҳаяҷон, ҳифзи захираҳои ҳаётан муҳим.

Ҳаёти дастаҷамъона: кор дар самти беҳтар кардани шароити зиндагии пиронсолон, ихтиёран қабул кардани уҳдадорихои муайян, нигоҳдории робитаҳо бо созмонҳо.

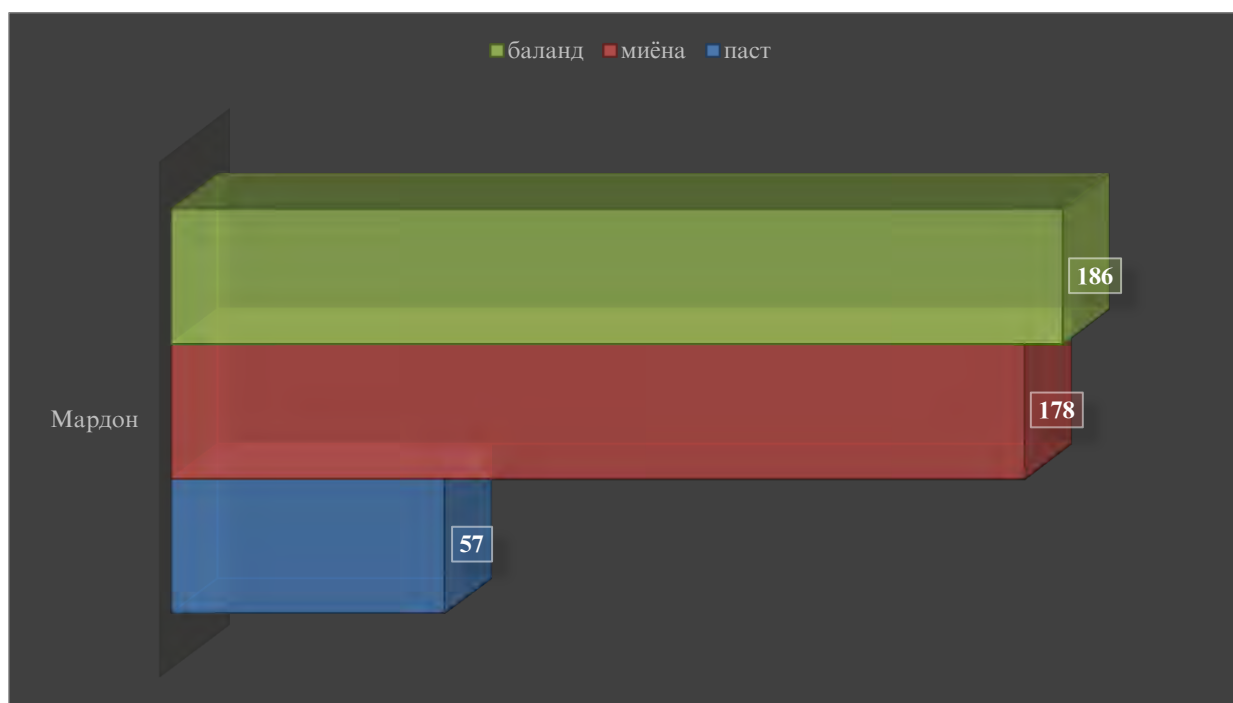
Таҳқиқоти муҳаққиқи дигар Ч. Ҷонстон оид ба ҳадафҳои ТК тайи солҳои охир вобаста ба ҷинс ва вазъи иҷтимоӣ мавриди таваҷҷуҳ аст [363, с. 34-36]. Маълумот дар натиҷаи таҳқиқоти интихобии тақрибан 1500 нафар амрикоӣ, ки дар таҳсилоти калонсолон ба таълим фаро гирифта шудаанд, ба даст омадааст.

Мутаассифона, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин маълумот дар бораи ҳадафу сабабҳои ТК вучуд надорад. Аммо, ба назар менамояд, ки

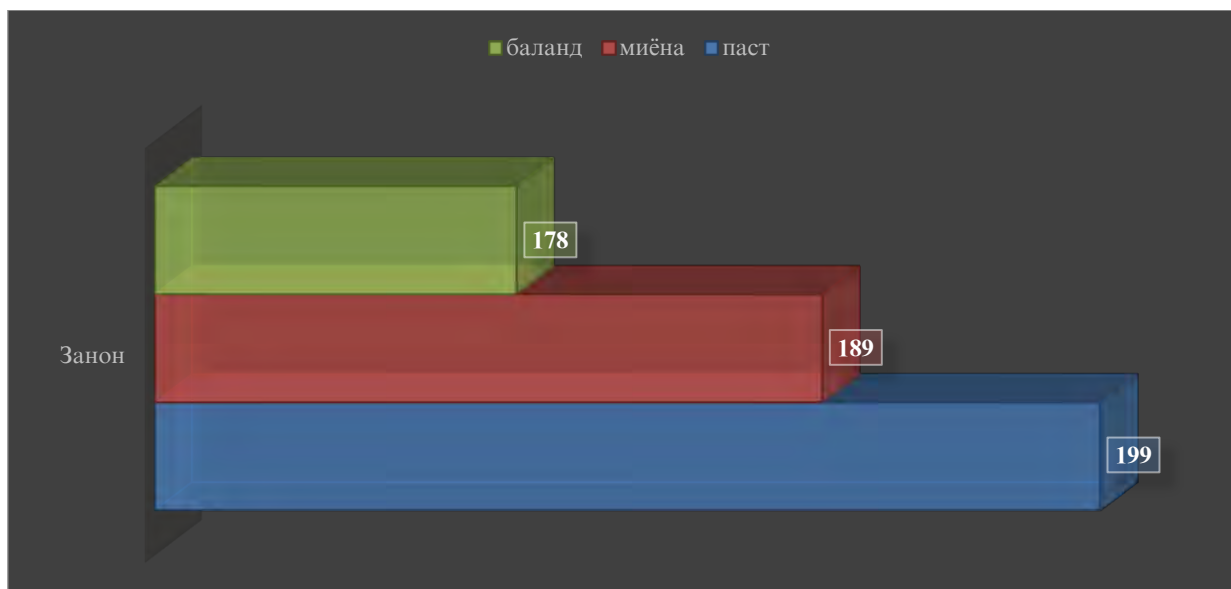
онҳо то андозае ба амрикоиҳо монанд хоҳанд буд. Мушкилоти синну сол ва мушкилоти зиндагӣ, асосан, ҷанбаи бисёрпаҳлӯӣ доранд:

Ҷадвали 5. – Ҳадафҳои омӯзиши калонсолони ИМА бар асоси гендер ва вазъи иҷтимоӣ

Миқдори таҳсилот	Мақоми иҷтимоӣ					
	Мардон			Занон		
	паст	миёна	баланд	паст	миёна	баланд
Тайёри ба сессияи оянда	59	39	34	41	29	20
Дуруст аз уҳдаи кор баромадан	44	43	50	13	18	24
Бештар маълумотдор будан	25	38	45	39	39	40
Хушгузаронии вақт	6	12	18	16	32	31
Ҳалли мушкилоти хонаводагӣ	2	8	8	26	21	13
Ҳалли дигар мушкилоти муҳим	8	12	8	18	12	7
Вохӯри бо одамони нав	9	11	13	23	16	21
Фаромӯш кардани душвориҳо	–	7	7	16	20	15
Ҳадафҳои расида, набудани ҳадафҳо	4	8	3	7	2	7
Ҳамагӣ (бештар аз 100, зеро мақсадҳои зиёде номбар гардиданд)	57	178	186	199	189	178

Расми 13. – Диаграммаи вазъи иҷтимоӣ ва гендер дар ИМА (мардон)

Расми 14. – Диаграммаи вазъи иҷтимоӣ ва гендер дар ИМА (загон)

Таҳсили муташаккилонаи калонсолон аз шаш қисми асосӣ иборат аст:

1. Истеъмолкунанда (хонандагон ва эҳтиёҷоти таълимии онҳо);
2. Иттилоот ва роҳнамоӣ;
3. Сохторӣ;
4. Дастгирии мазмунӣ ва методологӣ;
5. Дастгирии кормандон;
6. Дастгирии илмӣ.

Низоми таҳсилоти калонсолон бояд ба эҳтиёҷоти воқеии истифодабарандагон ё истеъмолкунандагони худ равона шавад, ҳамчунин, эҳтиёҷоти рушди иқтисодиёт, ҷомеа ва инсонро ба назар гирад ва ояндаро пешбинӣ кунад.

Аммо барои муайян кардани ниёзҳои одамони мушаххас дар ин ё он минтақа мушоҳидаҳои доимӣ ва таҳқиқоти васеи ҷомеашиносӣ заруранд. Дар баробари таҳқиқоти сирф илмӣ аз ҷониби ҷомеашиносҳо гузаронидашуда, мушоҳидаҳои доимӣ ва амалиёти пайваста барои ба даст овардани фикру мулоҳизаҳои аҳоли заруранд. Ин ба беҳтарин ваҷҳ тавассути низоми марказҳои доимии иттилоот ва роҳнамоии аҳоли ба хизматрасонии таълимӣ амалӣ карда мешавад. Чунин марказҳо дар ин ё дигар шаклҳо дар бисёр мамлакатҳо (ШМА, Россия, Тоҷикистон) вучуд

доранд. Ин марказҳо аҳолиро оид ба хизматрасониҳои мавҷудаи таълимии минтақа хабардор намуда, эҳтиёҷоти соҳаҳои иқтисодиётро ба кадрҳои баландихтисос, инчунин, эҳтиёҷоти соҳаи таҳсилоти калонсолонро ба тавсияҳои методӣ ва андешидани тадбирҳои судманд муайян мекунанд.

Эҳтиёҷоти одамонро ба хизматрасониҳои таълимӣ муайян карда, марказҳо барои дақиқтар муайян кардани он, ки кадом хадамоти таълимӣ ва курсҳои омӯзишӣ дар ин ё он минтақа зарур аст, кӯмак мерасонанд. Дар дурнамои дарозмуҳлат (Марказҳои ТК дар Ҷумҳурии Тоҷикистон) ин марказҳо метавонанд вазифаҳои худро тавассути омода кардани тавсияҳои илмӣ ва методӣ оид ба ташкили шаклҳои муайяни ТК дар қаламрави муайян васеъ кунанд.

Шаклҳои гуногуни ТК набояд ба раванди беназорат табдил ёбанд. Дар ҳолатҳое, ки курс барои тахассуси муайян ва дарёфти ҳуҷҷати дахлдор пешбинӣ шудааст, табиист, ки иҷозатномаи муассисаҳои таълимӣ ё барномаҳои таълимӣ, ки дар онҳо омӯзиш гузаронида мешавад, зарур аст.

Аз ин рӯ, таъсиси хадамоти махсуси иҷозатномадиҳӣ дар соҳаи илму маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки тартиби гузаронидани аттестатсия ё сертификатсияро (аккредитатсия) ташкил мекунад, мувофиқи мақсад аст. Дар баробари шаклҳои маъмурӣ ва молиявии идоракунии раванди низоми таҳсилоти калонсолон, ин шаклҳои мудирияти таълим ба таҳсили нисбатан самараноки калонсолон ва тамоми хадамоти таълимӣ мусоидат мекунанд.

Дар соҳаи ТК бояд намудҳои васеи шаклҳои давлатӣ ва хусусии ТК бо сохтори гуногун ва муҳимтар аз ҳама, дар барномаҳои таълимӣ дохил бошанд. Дар баробари муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбии мавҷуда, марказҳои таълими калонсолон, марказҳои таълимии мавсимӣ, курсҳои гуногуни муштараки давлатӣ барои таълими калонсолон, шаклҳои нави ташкилию таълими калонсолон, масалан, дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ зарур аст.

Ин на танҳо дар шакли ФМДТИБКСМ ва факултетҳои мавҷудаи такмили ихтисос ва бозомӯзӣ, балки бо дигар вазифаҳои ТК дар сатҳҳои дигари таҳсил, тавре ки дар хориҷа таҷриба карда мешавад, корбаст карда мешавад. Дар ташкили шаклҳои омехтаи давлатӣ ва хусусии таҳсилоти калонсолон ҷалби тиҷорати навташқил, ташкилоти ҷамъиятии «Дониш», ҷомеаи педагогӣ ва ғайра зарур аст.

Мундариҷаи ТК бояд ба ниёзҳои одамони мушаххас ҷавобгӯ бошад ва амалан, тамоми ҷанбаҳои ҳаёт ва тамоми соҳаҳои донишро фаро бигирад. Аз рӯйи хусусияти таҳсилот таълими калонсолонро метавон ба ду ҷабҳа тақсим кард:

- иҷтимоӣ-нақшавӣ;
- рушди умумифарҳангӣ ё умумимиллӣ (илму маориф ва фарҳанг).

Мундариҷаи таҳсилоти калонсолонро, ки бо қонеъгардонии эҳтиёҷоти таълимӣ дар ҷаҳорҷӯбаи қисми яқум робита дорад, ба се гурӯҳ тақсим кардан мумкин аст:

- касбӣ (бо қонеъ сохтани эҳтиёҷоти ташаккул ва такмил додани шахс ҳамчун қорманд, иштирокчии соҳаи истеҳсолот алоқаманд аст);
- оилавӣ-маишӣ, ки эҳтиёҷоти ташаккул ва рушди дониш, малака ва сифатҳои шахсиро, ки барои иҷрои самарабахши нақши аъзои оила заруранд, қонеъ мекунад;
- иҷтимоӣ, ки ба рушд ва такмили вазифаҳои инсон ҳамчун узви ҷомеа, гурӯҳи иҷтимоӣ нигаронида шудааст.

Тарбияи умумифарҳангии калонсолонро дар навбати худ метавон чунин тақсим кард:

- таҳсилоти миёнаи умумӣ, ки эҳтиёҷотро ба маълумоти миёнаи умумӣ қонеъ мекунад;
- маърифате, ки ба талаботи шахс дар рушди шахсияти ӯ ҷавобгӯ аст;
- маълумоте, ки барои дастгирӣ ва рушди саломатии шахс нигаронида шудааст;

– маълумоте, ки талаботи шахсро ба машғулиятҳои фароғатӣ қонё мегардонад.

Таҳсилоти умумифарҳангӣ (рушди умумӣ) барои калонсолонро, ки барои қонё кардани ниёзҳои шахс дар рушди шахсияти ӯ, ҳифзи саломатӣ ва фароғат пешбинӣ шудааст, ба чунин самтҳо тақсим намудан мумкин аст:

- шинос кардани одамон бо арзишҳои умумибашарӣ;
- донишҳои шахсияти худ, рушди маънавӣ, ба даст овардани малакаҳои идоракунии шахсияти худ;
- ба даст овардани дониш ва малакаҳое, ки барои ҳифзи саломатӣ заруранд;
- ба кор бурдани маълумот ва малакаҳои истироҳатии даркгардида.

Ҳамаи ин мазмуни таҳсилоти калонсолонро дар соҳаи илмҳои гуманитарӣ, тиббӣ ва таъмин намудани инкишофи тарбияи ҷисмонӣ дар назар дорад. Таълими калонсолон, ки ба муайян кардани мавқеъ ва нақши инсон дар соҳаҳои мухталифи фаъолият мусоидат мекунад, ба шахс имкон медиҳад, ки дониш ва малакаҳои касбии худро дар соҳаи ҳаёти истеҳсолӣ ба даст оварад ё такмил диҳад; дониш, малака ва сифатҳои барояш дар ҳаёти ҷамъиятӣ (коллективӣ) ва оилавӣ (шахсӣ) зарурро аз худ намояд. Ин ба таълими илмҳои фалсафа, ҷомеашиносӣ, психология, педагогика, андрагогика, тиб, ҳуқуқ, иқтисодиёт, ки калонсолон меомӯзанд, зич вобаста аст.

Ҳамин тариқ, таҳсилоти калонсолонро ҳамчун доираи хизматрасонии таълимӣ (таълими расмӣ ва ғайрирасмӣ) барои шахсоне, ки ба гурӯҳи калонсолон мансубанд, муайян кардан мумкин аст.

Маҳз ин самти афзалиятнок дар рушди соҳаи маориф, ки дар таҳсилоти муосир ба тағйироти назаррас оварда расонид, метавонад ба рушди таълими расмӣ ва анъанавӣ таъсири мусбӣ расонад ва боиси пайдоиши шаклҳо ва намудҳои нави таълим барои одамони синну соли гуногун гардад.

Табиист, ки таҳсилоти калонсолон ба таҳаввулоти назариявию амалии тарзи муносибат ҷиҳати ташкили раванди таълим оварда мерасонад.

Самти асосии таҳаввулот дар соҳаи маориф то нимаи асри XX ҷи гуна буд? Тақрибан то миёнаи ин аср соҳаҳои илму маориф бо вижагиҳои асосии он низоми хеле қатъӣ ва пӯшидаи таҳсилот буд, ки яке аз унсурҳои муҳимми сохтори калидӣ ва давлатии Тоҷикистон маҳсуб меёбад. Мақсади асосии он аз тайёр кардани насли ҷавон ба фаъолияти истеҳсолӣ ва касбӣ, дохил шудан ба ҳаёти иҷтимоӣ ва истеҳсолӣ дар исми «калонсол» ифода меёфт. Ин омодакунӣ ҳамчун воситаи таъмини омӯзандагон бо таҷрибаи муайяни иҷтимоии наслҳои пешин, ки барои фаъолият дар шароити иҷтимоии қариб тамоми ҳаёти инсон кофӣ мебошанд, ташкил шуда буд.

1.3. Асосҳои назариявии андрагогика

Ба ҳайси асосҳои назариявии илми андрагогика чунин асосҳои мавриди назар дошта мешаванд, ки бо назардошти хусусиятҳои дар боло зикргардидаи хонандагони калонсол, концепсияҳо ва таҷрибаҳои муосири ташкили таҳсилот дар нимаи дууми асри XX аз ҷониби андрагогика бунёд шудаанд.

Дар рисола асосҳои назариявии таълим, ба монанди фарзияҳои ибтидоии андрагогика, принципҳои андрагогии таълим, амсилаи таълими андрагогӣ, асосҳои технологияи ТК ва амсилаи фаъолияти педагогии андрагогика ҳамчун асосҳои назариявии андрагогика мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд.

Заминаҳои, ки бар пояи муносибати методологӣ ба ташкили раванди таълим боис мешаванд, бояд дар асоси хусусиятҳои психофизиологӣ ва иҷтимоии хонандагони калонсол, хусусиятҳои фаъолияти ҳаррӯзаи касбии онҳо, сатҳи ҳудогоҳӣ, муносибати хонандагон байни ҳам дар ҷараёни таълим муайян карда шаванд.

Заминаҳои ибтидоии бунёдии андрагогикаро метавон чунин ифода кард:

1. Хонанда дар раванди таълими худ нақши муҳим дорад (аз ин рӯ, ӯ хонанда аст, на таҷрибаомӯз);
2. Хонандаи калонсол ба худтатбиқкунӣ, мустақилият, худидоракунӣ саъй мекунад, ки ӯ ҳамчун як фарди дорои дониш ё малака дар ҷамъият метавонад нақш дошта бошад;
3. Хонандаи калонсол таҷрибаи ҳаётӣ (ҳамарӯза, иҷтимоӣ, касбӣ) дорад, ки метавонад онро ҳамчун манбаи муҳимми омӯзишӣ барои худ ва ҳамкорунаш истифода намояд;
4. Калонсолон ҳалли мушкилоти муҳимми ҳаёт ва расидан ба ҳадафи мушаххасро меомӯзанд;
5. Омӯзандаи калонсол интизор аст, ки дониш, маҳорат, малака ва сифатҳои ҳангоми омӯзиш аз худкардаи худро мустақиман дар амал татбиқ намояд;
6. Фаъолияти таълимии хонандаи калонсол, асосан, бо омилҳои муваққатӣ, фазоӣ, дохилӣ, касбӣ ва иҷтимоӣ, ки раванди таълимро маҳдуд ё осон мекунад, муайян карда мешавад;
7. Ҷараёни таълимии хонандаи калонсол дар шакли фаъолияти муштаракӣ хонанда ва муаллим, мураббӣ дар ҳама марҳилаҳои он ташкил карда мешавад, ки он банақшагирӣ, татбиқ ва арзбӣ то андозаи ислоҳкуниро дар бар мегирад.

Дар асоси ин заминаҳо, андрагогика ҳамаи муносибатҳои таҳсилоти калонсолонро муайян мекунад.

Мавзӯи андрагогика тарҳи фаъолияти хонандагон ва педагогонро дар ташкил ва амалисозии раванди таълим меомӯзад ва муайян менамояд.

Бузургҳои асосии андрагогикаро ба инобат гирифта, бояд ба он таъриф дод. М.Ш. Ноулз андрагогикаро чунин таъриф намудааст: «*Санъат ва илме, ки ба калонсолон дар омӯхтани дониш, маҳорату малака кӯмак мекунад*», он «*низомии мавқеъҳо*» нисбати хонандагони калонсол

буда, ба таври гуногун «барои калонсолони гуногун вобаста ба вазъ» истифода мешавад [368, с.115-121].

Муҳаққиқ А. Владиславлев чунин мешуморад, ки андрагогика ин «илм дар бораи ҳадафҳо, шароит, натиҷаҳо ва амсилаҳои бошуурона ва мақсаднок, таълими муташаққилона ва тарбияи калонсолон, инчунин, худомӯзӣ мебошад» [80, с. 58-59].

Гурӯҳи муҳаққиқони ҷавони англис аз Донишгоҳи Ноттингем андрагогикаро «муносибати назариявӣ ба таълими калонсолон» меҳисобанд, ки он ба хонандагони калонсол имкон медиҳад, то эҷодгарони тафаккур ва ҳиссиёти худ бошанд [214, с. 52-53].

Чунин ба назар мерасад, ки таърифҳои дар боло овардашуда хеле мухтасар ва ё на ҳама вақт ба мавзуи андрагогика ҳамчун илми ТК алоқаманданд.

Ба назари мо, ҳангоми ташреҳи илми андрагогика, ин матлабро бояд мадди назар гирифт, ки андрагогика, пеш аз ҳама, бо раванди таълим алоқаманд аст. Чунончи, тарҳҳои ташкилӣ ва фаъолияти таълимӣ, сохтори марҳилаҳои ин равандро дар бахшҳои пешин баррасӣ кардем, мавзуи фаъолияти таҳқиқотии андрагогика дар унсурҳои фаъоли чараёни таълими хонандагон ва устодон дар ҳоли амалишавист.

Бо назардошти ҳама гуфтаҳои боло, андрагогика бояд ҳамчун илми ТК муайян карда шуда, фаъолияти хонандагон ва педагогон дар ташкили раванди таълим дар ҳама марҳилаҳои он асоснок карда шавад.

Мисли ҳама гуна илм, андрагогика сохтори худ, дастгоҳи концептуалӣ ва истилоҳии худро дорад. Азбаски он шакли умумии таълими калонсолонро ошкор мекунад, назарияи таълими калонсолонро таъкид мекунад. Дар ин қисмат категорияҳои умумӣ ба таври зайл баррасӣ мешаванд: хусусиятҳои хонандагони калонсол, хусусиятҳои раванди ТК ва амсилаи таълимии андрагогика, робитаи андрагогика бо соҳаҳои гуногуни таҳсилот, қонуниятҳо, тамоюлҳои рушди маориф ва ташкили низоми он.

Мисли ҳама гуна илм, андрагогика таърихи пайдоиш ва рушди худро дорад. Аз ин рӯ, он бахше дар бораи таърихи ташаккули концепсияҳо ва ғояҳои андрагогро дорад. Андрагогика қонунҳои асосии фаъолияти хонандагон ва педагогонро дар раванди таълим тавсия мекунад. Аз ин рӯ, он як технологияи таълимии калонсолон аст. Технологияро омӯхта, мо низоми амалҳои илман асосноки унсурҳои фаъоли чараёни таълим (иштирокчиён)-ро дар назар дорем, ки татбиқи талаботи онҳо бо эътимоди баланд ба ноилшавии ҳадафҳои таълимӣ мусоидат мекунад.

Қисматҳои дар боло зикргардида бахшҳои асосии илми нав мебошанд. *«Дар гумон аст, ки кӯшиши дар он ҷудо кардани қисматҳои монанди педагогика умумӣ, дидактикаи калонсолон, андрагогикаи мактаб, саноат, кишоварзӣ, туризм ва дигарҳо мувофиқи мақсад бошад»* овардааст Е.В. Титова [315, с. 31-32].

Ҷадвали 6. – Муқоисаи амсилаҳои педагогӣ ва андрагогии таҳсилот

Муносибатҳо	Амсилаҳои педагогӣ	Амсилаҳои андрагогӣ
1	2	3
Худогоҳии хонанда	Дарк кардани вобастагӣ	Ҳис намудан ё афзудани худидоракунии
Таҷрибаи хонанда	Аҳамиятнокии кам	Сарчашмаи васеи омӯзиш
Тайёрии хонанда ба таълим	Бо мукамалсозии физиологӣ ва маҷбуркунии ҷамъиятӣ мушаххас мешавад	Бо функцияҳо оид ба мукамалсозии шахсият ва азхудкунии нақшаҳои ҷамъиятӣ муқаррар мешавад
Истифодаи донишҳои ноилшуда	Мавқуфгузошта ё ба таъхирафта	Очилӣ
Ба таълим нигаронидашуда	Ба фанни таълимӣ	Ба ҳалли душворӣ

Амсилаи таълимиро ҳамчун низоми қонуниятҳои асосӣ дар фаъолияти хонанда ва педагог ҳангоми таълим муайян кардан мумкин аст. Ин ғояи идеалии раванди таълим аст, ки аз мавқеи педагогикаи ТК ё аз нуқтаи назари андрагогика ва ТК ташаккул меёбад.

Асосгузори андрагогика М.Ш. Ноулз фарқи асосии байни амсилаҳои андрагогика ва педагогикаи таълимро дар шакли зерин нишон медиҳад [367, с. 104]:

Чадвали 7. – Муқоисаҳои амсилаҳои педагогӣ ва андрагогии таълим

1	2	3
Тарҳрезии раванди таълим	Аз ҷониби педагог	Якҷоя бо хонандагон
Муайянкунии эҳтиёҷоти раванди таълим	Аз ҷониби педагог	Якҷоя бо хонандагон
Мушаххаскунии ҳадафҳо	Аз ҷониби педагог	Якҷоя бо хонандагон
Тартиб додани раванди таълим	Мантиқи фанни таълимӣ, воҳиди мундариҷа	Вобаста аз омодагии хонандагон нисбат ба раванди таълим, воҳидҳои проблемавӣ
Кори таълимӣ	Усулҳои додани донишҳо	Методикаи ҷустуҷӯи донишҳои нав дар асоси таҷриба
Баҳодихӣ	Аз ҷониби педагог	Мушаххаскунии эҳтиёҷоти нави таълимӣ, баҳодихии муштараки барномаҳои таълимӣ

Дар асоси тезисҳои андрагогика М.Ш. Ноулз [371, с. 65-66] чунин пешниҳод менамояд, ки барои калонсолон корҳои омӯзишӣ ташкил карда шавад, ки хусусиятҳои асосии онҳо нақши пешбарандаи хонанда дар таҳия ва амалисозии барномаи таълимӣ, фаъолияти муштараки хонанда ва тренер-педагог дар тайёр кардан, инчунин, қорӣ кардани чараҳои таълим мебошад. Ҳамзамон, муҳити омӯзишии дӯстона, ғайрирасмӣ, дар асоси эҳтироми тарафайн, кори муштарак бо дастгирӣ ва масъулияти ҳама иштирокчиёни фаъолияти таълимиро таъмин кардан хеле муҳим аст.

Таносуби муносибатҳои байни муаллим ва коромӯз муайянкунанда мебошад. Шаклҳои асосии ҳамкорӣ байни субъектҳоро дар чараҳои таълим М.Ш. Ноулз дар шакли зерин нишон медиҳад [369, с. 90].

Чадвали 8. – Ҳамкории хонандагон ва педагог дар раванди таълими калонсолон

Хонанда	Педагог
---------	---------

1	2
Эҳтиёҷотро ба таҳсил дарк мекунад	<ul style="list-style-type: none"> – хонандагонро ба иқтидорҳои нави худтатбиқкунӣ равона менамояд; – ба ҳар хонанда дар муайянқунии саъю кӯшиши ӯ мусоидат мекунад; – ба он мусоидат мекунад, ки ҳар хонанда фарқ байни саъю кӯшиш ва сатҳи ҳозираи кори худро муайян кунад; – ба хонанда дар муқаррар кардани душвориҳо дар фаъолияти ҳаётӣ, ки ҳолати ҳозираи омодагӣ боис гаштааст, мусоидат мекунад
Зарур аст, ки дар муҳити таълимӣ бошад, ки ҳузуру ҳаловати ҷисмонӣ, ҳурмат ва боварии байниҳамдигарӣ ёри байниҳамдигарӣ, озодии ҳештангароӣ ва мавқеъҳои гуногун имконпазир бошад	<ul style="list-style-type: none"> – фазои муътадили ҷисмонии таълимро таъмин мекунад (мебели бароҳат, равшании дохили бино, ҳавотозакунӣ, ҳарорати ҳаво ва дигар имкониятҳо); – ҳар хонандаро ба сифати шахсият ҳисоб мекунад, ки арзиш дорад, ба фикр ва ҳиссиёти шахс арҷ мегузорад; – меқӯшад, ки дар байни хонандагон муносибатҳои боварии байниҳамдигарӣ ва ҳамкорӣ барқарор созад, ҳамкорӣ онҳоро шавқманд карда, ба вучуд омадани фазои танқидӣ ва рақобатро бартараф мекунад; – ҳиссиёти худро зоҳир мекунад ва ба раванди таълим фазои ҷустуҷӯи муштаракӣ воқеиятро ворид месозад
Ҳадафҳои таҳсилро муайян ва онҳоро ба сифати худӣ қабул мекунад	<ul style="list-style-type: none"> – хонандагонро ба раванди муштаракӣ муайянқунии ҳадафҳои таълим ҷалб мекунад, ки дар он эҳтиёҷоти хонанда, муассисаи таълимӣ, педагог, ҷомеа, мантиқи фанҳои таълимӣ ба инобат гирифта мешавад.

Амсилаи дигари андрагогӣ, ки аз ҷониби як гурӯҳи олимони Донишгоҳи Ноттингем таҳия шудааст, нисбат ба амсилаи М.Ш. Ноулз [370, с. 78-79] мукамал ва муфассал мебошад. Аслан, гурӯҳи Ноттингем низ ҳамон фарзияҳои асосии М.Ш. Ноулзро ба асос мегирад: хусусиятҳои синнусолӣ, психологӣ, иҷтимоии хонандагони калонсол ва фаъолияти онҳоро дар чараёни таълим [368, с. 45-49]. Ба ақидаи онҳо, ҳадафи асосии таълими калонсолон, ин ташаккули тафаккури эҷодии интиқодӣ аст, ки бо ҳассосияти инсон якҷоя мешавад, *«нуқтаҳои асосии муқаррароти муносибатҳои назариявии гурӯҳи Ноттингем дар таълими калонсолон»* инҳоянд:

1. Одамон объекти иҷтимоӣ мебошанд ва онҳоро бояд дар иртибот бо муҳити иҷтимоӣ таърихӣ баррасӣ кард;

2. Мавҷудияти иҷтимоии аз ҳама мувофиқ одами калонсол аст, ки интиқодона фикр мекунад ва қобилияти омӯхтанро дорад;
3. Имконоти зарфияти рушди муттасили тафаккур, ҳиссиёт ва «ман»-ро дар калонсолон тағйироти сифатии сохтори рӯҳӣ ифода менамояд, ки ташаккули тафаккури шахсияти салоҳиятманд дар калонсолон аз тафаккури кӯдакон ё наврасон ба кулӣ фарқ мекунад;
4. Дар калонсолон тафаккури эҷодӣ ва танқидӣ бештар афзалият дошта, ба рушди ҳамаҷонибаи онҳо мусоидат мекунад;
5. Яқҷоякунии омӯзиши гурӯҳӣ ва инфиродӣ ба дараҷаи баланди рушди тафаккури эҷодӣ ва танқидӣ боис мешавад;
6. Яке аз ҷузъҳои асосии таълими бомуваффақияти калонсолон ҳамгироии доимии соҳаҳои маърифатӣ ва эҳсосӣ мебошад;
7. Донишро метавон ҳамчун низоми кушода ё пӯшида баррасӣ кард. Вақте ки донишҳо ба сифати низоми кушода ҳисобида мешавад, ин маънои онро дорад, ки хонанда метавонад чизе илова намояд ё онро тавассути тафаккури интиқодӣ тағйир диҳад. Ҳатто вақте ки он ҳамчун низоми пӯшида қабул карда мешавад, хонандагон метавонанд ин донишҳоро барои ҳалли мушкилот ё сохтани низомҳои нав истифода баранд.

Омӯзиши фикр, ҷустуҷӯ, кашф, тафаккури интиқодӣ ва посухи эҷодиро дар бар мегирад, ки он интиқоли дониш набуда, балки интиҳоб, синтез, кашф ва муқоламаро фаро мегирад.

Шакли асосии ТК омӯзиш ё худ таълимгирӣ дар гурӯҳи ҳамкасбон мебошад. Муносибати андрагогӣ нисбат ба таълими калонсолон, бо усулҳои гуногуни таълим имконпазир аст: экспозитивӣ – вақте ки мундариҷаи омӯзиш аз ҷониби манбаи берунӣ ташкил ва ба хонанда пешниҳод карда мешавад (педагог, лексияхон, китоби дарсӣ, филм ва ғайра); усулҳои идорақунӣ – вақте ки роҳбарон (модераторҳо, менечерони бозӣ, муаллифони барномаҳои таълимӣ) раванди таълимро тавре ташкил ва роҳнамоӣ мекунад, ки хонандагон ба мақсадҳои қаблан муайянгардида ноил мешаванд; вақте ки мундариҷаи таълим

пурра ва пешакӣ муайян карда намешавад, чараёни таълим ҳам гузоштани мушкилот ва ҳам ҷустуҷӯи усулҳои онҳоро дар бар мегирад. Дар ин ҳолат, шунавандагони иттилоот мундариҷаи омӯзиш ва таҷрибаи заруриро барои омӯзиши мушкилот ва роҳҳои ҳалли он интихоб мекунад. Дар натиҷаи ҷустуҷӯ саволҳо ва мушкилоти нав ба миён меояд. Методҳои охир баҳри ҳалли масъалаҳои андрагогика ва тартиб додани амсилаҳои таълимии он нигаронида шудааст.

Мақсади асосии ин усули таълим ҷалби омӯзандагон ба фаъолияти зехнӣ мебошад. Дар ин ҳолат, дарки мундариҷаи омӯзиш ё иттилоот зимнан дар чараён чунин ба амал меояд: «*тафаккур*→*омӯзиши масъала*→*ҳалли масъала*». Усулҳои охирин ба вазифаҳои амсилаи андрагогии таълим мувофиқтаранд.

Ҷадвали 9. – Фаъолияти якҷояи педагог дар муносибати андрагогии марбут ба таълими калонсолон

1	2
Як қисми масъулиятро ҷиҳати тарҳрезӣ ва татбиқи таҳсил бар дӯш мегирад, аз ин рӯ, ҳисси мансубият дорад	Бо хонандагон оид ба самтҳои имконпазири таълим, интихоби маводи таълимӣ ва усулҳои таҳсил мулоҳизаҳоро ба миён мегузорад, якҷоя бо онҳо оид ба ин масъалаҳо қарор қабул мекунад
Дар раванди амалисозии таълим фаъолони иштирок мекунад	Ба хонандагон ҷиҳати муттаҳид шудан (дар гурӯҳҳои таълимӣ, гурӯҳҳои лоиҳасозӣ, дастаҳои худомӯзии таълими мустақилона ва ғайра) бо мақсади қабули масъулият барои раванди ҷустуҷӯи муштарак кӯмак мекунад
Дар омӯзиш иштирок мекунад, таҷрибаи хонандагонро истифода мебарад	Ба хонандагон барои истифода бурдани таҷрибаашон ҳамчун манбаи таълим мусоидат карда, усулҳои мубоҳиса, бозиҳои нақшӣ, таҳлили ҳодисаҳои алоҳида ва ғайраро истифода мебарад. Маълумотро ҳамчун таҷрибаи хонандагони муайян дар миён мегузорад. Ба хонандагон истифодаи донишҳои навро ҷиҳати амалӣ кардан дар таҷрибаи ҳаётиашон меомӯзад
Наздикии ҳадафҳои	Хонандагонро ба ҷустуҷӯи меъёру

банақшагирифтаро дарк мекунад	усулҳои мувофиқи баҳодихӣ барои пешбурди ҳадафҳои таҳсил ҷалб мекунад. Ба хонандагон барои мукамалсозӣ ва истифодаи воситаҳои худбаҳодиҳии меъёрҳои таҳиягашта мусоидат мекунад
--------------------------------------	--

Дар асоси фарзияҳои дар боло овардашуда ва бо назардошти намуд ва усулҳои таълим, муаллифгон ба хусусиятҳои зерини таълими андрагогии калонсолон ва педагогон ишора мекунанд:

- хусусияти ғайридирективӣ, ғайриваколатӣ ба таълим;
- омӯзише, ки барои ба даст овардани натиҷаҳо дар таҳқиқот ва ҳалли мушкилот нигаронида шудааст (хатто дар омӯзиши анъанавии фанҳои таълимӣ гурӯҳи омӯзиши методии таълим мушкилотро татбиқ карда, мундариҷаи онҳоро бо мушкилоти муҳим пайваст мекунад);
- мушкилотро бартараф кардан ва донишҳои зарурӣ эҷод кардан;
- ҳамоҳангӣ бо амалия, санҷиш бар асоси натиҷаҳои омӯзиш;
- муҳокимаи доимии мундариҷа, шаклҳо ва усулҳои таълим дар гурӯҳи омӯзишӣ;
- ба зимма гирифта шудани масъулияти раванди таълим аз ҷониби ҳамаи аъзоёни гурӯҳи корӣ ва муаллим бидуни ҳуқуқи назорат кардани таълими ҳар як узви гурӯҳ;
- ҷараёни баҳогузори натиҷаҳои таълим бо иштироки ҳамаи аъзои гурӯҳи омӯзишӣ қисми ҷудонашавандаи ҷараёни таълим мебошад;
- муколама байни аъзои гурӯҳи омӯзишӣ, ки он дар мавқеи марказии методикаи таълим мебошад.

Дар амсилаи андрагогии омӯзиш ин чунин маъно дорад: қобилияти гӯш кардани ҳар як узви гурӯҳи омӯзишӣ, эҳтироми андешаҳои одамони дигар, эҳсосот, қабул кардани андешаҳои танқидии баёншуда, саволҳои дуруст додан ва кӯшиш намудан барои мубодилаи афкор бо дигарон. Муколама, инчунин, нуктаҳои зеринро пешбинӣ мекунад: баробарӣ дар байни ҳамаи аъзои гурӯҳи омӯзишӣ; самимият, эътимод, муносибати

гамхорона ба ҳамдигар дар байни аъзои гурӯҳи омӯзишӣ; эҳтироми мутақобила, ҳамгирии тафаккур ва омӯзиш, ки дар он шахс тафаккур ва омӯзиши худро назорат мекунад, дар тафовут бо вазъияте, ки тафаккури фард ба нуфуз ё таҷрибаи дигарон мутобиқ мешавад. Раванди воқеии андрагогӣ барои эҷоди вазъе тарҳрезӣ шудааст, ки дар он шахс ё гурӯҳи одамон метавонанд тафаккури ҳамҷониба ва омӯзишро аз худ кунанд.

Бо дар назардошти амсилаҳои дар боло овардашудаи М.Ш. Ноулз ва олимони Донишгоҳи Ноттингем ва бо таъриба ба заминаи омӯзиши таҷрибаи ташкили таҳсилоти калонсолон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, мо метавонем хусусиятҳои зерини амсилаҳои андрагогӣ ва педагогии таълимро таҳия намоем [370, с. 56-59].

Дар амсилаи педагогӣ хонанда ба пуррагӣ аз муаллим вобаста аст. Педагог муайян мекунад, ки чи гуна бояд омӯзонад ва хонанда чӣ гуна бояд таҳсил кунад, яъне ҳадафҳо, мундариҷа ва натиҷаҳои омӯзишро педагог таҳия ва пешбинӣ мекунад. Дар амсилаи педагогӣ ҳисси вобастагӣ, тобеияти хонанда аз педагог мушоҳида мешавад. Хонанда дар амсилаи педагогии таълим, аслан, наметавонад иштирокчии фаъоли раванди таълим бошад. Нақш ва фаъолияти ӯ ғайрифавқал буда, ба дарк кардан (фаъолияти хушзеҳнӣ) равона шудааст. Аз ин рӯ, усули асосии таълим дар ин амсила намоиш аст.

Аз нуқтаи назари андрагогика, хонандагон калонсол (ҳамчунин, наврасони синнашон калонтар дар ҳолатҳои муайян) ба мустақилият ва худидоракунии эҳтиёҷи калондоранд (гарчанде ки дар баъзе ҳолатҳо онҳо муваққатан ба касе вобастаанд). Дар амсилаи андрагогии таълим хонандагон бояд дар ҷараёни таълим нақши роҳбарикунанда ва ҳалкунанда дошта бошанд, аз ҷумла ҳангоми муайян кардани муносибатҳои ҷараёни мазкур. Вазифаи педагог ташвиқ ва дастгирӣ кардани рушди калонсолон, ҳифзи мустақилияти онҳо аз вобастагии пурраи афзоянда ва кӯмак кардан ҷиҳати муайянсозии муносибатҳои омӯзиш ва ҷустуҷӯи иттилоот мебошад. Хусусияти асосии раванди таълими андрагогӣ ин ҷараёни мустақилона муайян кардани

муносибатҳои омӯзиш барои таълим ва ҷустуҷӯи дониш, малака ва сифат мебошад.

Аҳаммияти таҷрибаи хонанда дар амсилаи педагогӣ хеле ночиз аст. Онро метавон танҳо ҳамчун як нуқтаи ибтидоӣ барои омӯзиш истифода бурд. Таҷрибаи педагог ё муаллифи китоби дарсӣ аҳаммияти аввалиндарача дорад. Аз ин рӯ, намуди асосии фаъолияти таълимӣ фаъолияти намунаҳои пешниҳодкардаи устод мебошад. Мутаносибан, намудҳои асосии технологияи таълим инҳоянд: лексияҳо, хониши тавсияшаванда, барномаҳои телевизионӣ.

Аз нуқтаи назари амсилаи андрагогии омӯзиш, шахс ҳангоми ба воя расидан ва такмил ёфтани таҷрибаи назаррасеро ҳам меоварад, ки ҳам барои хонанда ва ҳам барои дигарон ҳамчун манбаи таълим истифода мешавад. Ба ақидаи мо, вазифаи мураббии андрагог дар ин ҳолат аз он иборат аст, ки барои муайян кардани таҷрибаи хонанда кӯмак кунад. Бинобар ин, шаклҳои асосии онҳо таҳқиқот, таҷрибаи истифодашавандаи хонандагон: таҷрибаҳои лабораторӣ, муҳоҷимонаҳо, ҳалли мушкилоти мушаххас, намудҳои гуногуни бозӣ ва ғайра мебошанд.

Дар ҷаҳорҷӯбаи амсилаи педагогӣ омодагии хонанда ба таҳсил, асосан, бо сабабҳои беруна муайян карда мешавад: маҷбуркунӣ, фишор аз ҷониби ҷомеа ба шахс, хатари нокомии ӯ дар таҳсил дар сурати рад кардани таҳсил ва ғайра. Хонандагон розӣ мешаванд ва ё маҷбуранд, ки ба онҳо ҳамон як хел фанҳои дарс дода шаванд, бинобар ин, омӯзиши онҳоро метавон дар асоси як стандарте сохт, ки омӯзиши ягонаи тадриҷии фанҳои ҷудоғонаеро, ки ба ҳам алоқаманд нестанд, таъмин намоянд. Вазифаи асосии мураббӣ - андрагог дар ҳолати мазкур аз ташкили ҳавасмандкунии сунъӣ, амалҳои барои муайян кардани ҳадафҳои ҳавасмандкунандаи омӯзиш иборат аст.

Дар амсилаи андрагогӣ омодагии хонанда ба таҳсил бо зарурати омӯзиши чизе барои ҳалли мушкилоти мушаххаси ҳаёти онҳо муайян карда мешавад. Аз ин рӯ, ҳуди хонанда дар ташаккули ҳавасмандӣ ва

муайян кардани ҳадафҳои таълимӣ нақши пешбарро мебозад. Дар ин ҳолат, вазифаи тренер-андрагог аз фароҳам овардани шароити мусоид барои таълими хонанда, пешниҳоди усулу меъёрҳои зарури ба ӯ иборат аст, ки барои дарки ниёзҳои омӯзишиаш кӯмак намояд. Дар ин ҳолат барномаи таълимӣ бояд ба истифодаи эҳтимолии онҳо дар ҳаёт асос ёбад, пай дар пай ва вақти таълими онҳо на танҳо аз рӯи вазифаҳои низомнок ба роҳ монда мешавад, балки омодагии хонандагон барои таҳсилоти минбаъда низ муайян карда мешаванд. Асоси ташкили раванди таълим дар ин самт инфиродикунонии таълим дар асоси барномаи инфиродии таълимӣ, бо дар назардошти ҳадафҳои мушаххаси таълимии ҳар як хонанда, мебошад.

Ҳангоми таълими амсилаи педагогӣ хонандагон ба даст овардани донишхоро барои истифодаи оянда ба сифати дастур қабул карда, пешакӣ медонанд, ки аксарияти онҳо барои ҳаёт муфиданд ва баъдтар истифода мешаванд.

Мақсади коромӯзон омӯзиши бештари дониш, малака ва сифатҳои бидуни алоқаи мушаххас бо амалҳои таҷрибавӣ мебошад.

Вазифаи мураббӣ аз он иборат аст, ки шумораи зиёди дониш, малака ва сифатхоро бидуни алоқаи муайян доштанишон ба амалия ба хонандагон диҳад. Курси таълимӣ, албатта, аз рӯи фанҳо, мувофиқи мантиқи ин масъала сохта мешавад.

Дар доираи амсилаи андрагогӣ, омӯзандагон мехоҳанд, ки имрӯз дониш ва малакаи худро татбиқ карда тавонанд, то дар ҳалли баъзе масъалаҳо босалоҳияттар шуда, дар ҳаёт фаъолтар амал намоянд. Мутаносибан, курси таълимӣ ба рушди ҷанбаҳои алоҳидаи салоҳияти хонандагон асос ёфта, барои ҳалли мушкилоти мушаххаси зиндагии онҳо равона карда шудааст. Фаъолияти хонанда баҳри ба даст овардани дониш, малака ва сифатҳои мушаххасе равона мегардад, ки барои ҳалли мушкилоти зиндагиаш заруранд. Фаъолияти педагог аз он иборат аст, ки ба хонанда дар интиҳоби дониш, малака ва сифатҳои барои ӯ зарур

кӯмак кунад. Омӯзиш дар заминаи модулҳои байнисоҳавӣ (блокҳо) асос ёфтааст.

Бо назардошти гуфтаҳои боло ва хусусиятҳои хонандагони синну солашон ғайрикалонсолу калонсол, дар амсилаи педагогии таҳсилот фаъолияти муштаракӣ хонандагон ва педагогон, ки аксар вақт дар педагогика эълон карда мешаванд, амалан татбиқ карда намешавад. Умуман, ин дар марҳилаҳои банақшагири, арзёбӣ ва ислоҳи равандҳои омӯзишӣ анҷом дода намешавад. Он қисман дарк карда шуда, сипас, дар шакли иштироқи ғайрифаволи хонанда дар фаъолияти таълимӣ танҳо дар марҳилаи раванди таълим амалӣ мешавад.

Дар амсилаи андрагогӣ тамоми раванди таълим ба фаъолияти муштаракӣ хонандагон ва педагогон асос ёфтааст. Бе ин шакли фаъолият чараёни таълим дар ҳақиқат ғайриимкон аст. Коромӯз дар ҳама марҳилаҳои асосии раванди таълим бо хонандагон корҳои муштарак ташкил менамояд ва хонанда дар ин раванд фаъолона иштирок менамояд.

Тамоми хусусиятҳои дар боло зикршудаи амсилаҳои таълимии педагогӣ ва андрагогиро метавон дар шакли чадвал ба тариқи зерин пешниҳод кард чадвали 10.

Чадвали 10. – Амсилаи педагогии таълими калонсолон

Нишондодҳо и ҷамъиятӣ- психологӣ	Ҷанбаи нишондод	Кор ва нақши хонанда	Кор ва нақши педагог	Ҷанбаи ташқири раванди таълим
Худогоҳии хонандагон	Тобей, ҳолати мутобиқат, номустақил ӣ	Нақши ғайрифавол; кор оид ба дарккунӣ (ресептивӣ)	Нақши асосӣ; кор оид ба муқаррар кардани ҳамаи муносибатҳои таҳсилот	Тасвири (додан ва қабули) таҷрибаи ҷамъиятӣ
Таҷрибаи хонанда	Мавҷуд набудан ё кам ба назар расидан	Аҳаммияти ночизи таҷрибаи хонанда	Нақши асосии таҷрибаи педагог; нақши тақлидкунӣ;	Кор бо мисолҳо; асосан, усулҳои иттилоотии таълим

Тайёри ба таҳсил (шавқмандӣ) ва ҳадафи таҳсил	Бо омилҳои беруна муқаррар карда намешаванд (сабзиши физиологӣ, маҷбурсози иҷтимоӣ), шавқмандии кам	Нақши кам дар ташаккули шавқмандӣ ва муқарраркунии ҳадафи таълим; қор бо дарккунии ҳадафҳои берунаи мушаххас ва шавқмандии таълим	Ташкилкунандаи завқмандии сунъӣ; қор оид ба мушаххаскунии мақсади таълим	Стандарти кунонии таълим, ки ҳадафҳои умумии таълимро дорад
Истифодаи донишҳо, қобилияту малакаҳо	Шароитҳои ба муҳлатҳои номаълум мавуқф монда	Азхудкунии донишҳо, қобилияту малакаҳо ҳамчун захира, қамъкунии ДҚМ-ҳо, ки бо қори амалӣ робита надоранд	Интиқоли шумораи зиёди ДҚМ-ҳо бе робитаҳои мушаххаси амалӣ	Таҳсил дар асоси фанҳои бо ҳам алоқаманд набуда, бо мантиқи фанҳои алоҳида
Иштирок дар раванди таълим	Ғайрифайол	Иштироки ғайрифайол дар амалисозии раванди таълим	Ташкили қори хонанда оид ба амалисозии раванди таълим	Қори алоҳидаи хонанда ва педагог оид ба ташкили раванди таълим

Ҷадвали 11. – Амсилаи андрагогии таълим

Муносибатҳои қамъият-психологӣ хонандагон	Қанбаи нишондод бо фойз	Қор ва нақши хонанда	Қор ва нақши педагог	Қанбаи ташкили раванди таълим
Худоғоҳии хонанда	Ба роҳ мондани мустақилия, итоатнақунӣ ва худидорақунӣ	Нақши асосӣ, пешбар дар муайянкунии муносибатҳои таълим	Мусоидат ба муайянкунии муносибатҳои таълим ва қустуқӯйи озоди маълумотҳо	Рафти муайянкунии озоди муносибатҳои таълим ва қустуқӯйи ДҚМ-ҳо.

Тачрибаи хонанда	Мавҷуд будани ҳаҷми калони тачрибаи фаъолияти ҳаётӣ (маишӣ, ҷамъиятӣ ва касбӣ)	Нақши асосии тачрибаи хонанда, истифодаи он ҳамчун яке аз манбаъҳои таҳсилот	Мусоидат дар муайянкунии тачрибаи хонанда	Истифодаи тачрибаи хонанда; Усулҳои таълими ҷустуҷӯӣ тачриба
Омодагӣ ба таҳсил (шавқмандӣ) бо мақсади таҳсилот	Мувофиқи мақсад будани ҳалли мушкилоти ҳаётан муҳим, мушаххас карда мешавад, ба мисоли ҳавасмандии зиёд	Нақши асосии хонанда дар ташаккули шавқмандӣ ва муқарраркунии ҳадафи омӯзиш	Мусоидат дар муайянкунии эҷиҷоти таълимӣ ва муқаррарсозии ҳадафи омӯзиш	Фардикунонии таҳсил, ки ба ҳадафҳои муайяни таҳсил нигаронида шудааст
Истифодаи ДҚМ-ҳои азхудкарда	Қарорҳои таъҷилии барои ҳалли мушкилоти ҳаётан муҳим	Азхудкунии ДҚМ-ҳо барои ҳалли мушкилоти ҳаётан муҳим	Мусоидат дар интиҳоби мундариҷаи таҳсилот	Таҳсилот оид ба модулҳои байнифанӣ (блокҳо)
Иштирок дар раванди таҳсилот	Фаъолнокӣ	Иштирок дар тарҳрезӣ, амалисозӣ, баҳодихӣ ва ислоҳдорории раванди таълим	Ташкили кори муштарак оид ба тарҳрезӣ, амалисозӣ, баҳодихӣ ва ислоҳкунии раванди таълим	Кори муштарак хонанда ва педагог барои ташкили раванди таълим

Ҳамин тариқ, амсилаи андрагогии таълим фаъолияти пурсамари омӯзанда, ҳавасмандии баланди ӯ ва дар натиҷа, самаранокии баланди раванди таълимро таъмин мекунад.

Дар асоси амсилаҳои дар боло зикргардидаи андрагогӣ ва педагогӣ, бо назардошти ҳама хусусиятҳои хонандагони калонсол ва ташкили раванди таълими онҳо, мо метавонем принципҳои асосии андрагогии таълимро, ки асоси назарияи таълими калонсолонро ташкил медиҳанд, мухтасар ифода намоем.

Вазифаҳои андрагогии омӯзиш:

1. *Афзалияти омӯзиши мустақилона.* Фаъолияти мустақил яке аз намудҳои асосии корҳои таълимӣ барои хонандагони калонсол мебошад. Худмашғулшавӣ на ҳамчун кори мустақил, балки як намуди фаъолияти таълимӣ баҳри ташкили мустақилонаи чараёни ташаккули таълим фаҳмида мешавад.

2. *Усули фаъолияти якҷоя.* Ин усул фаъолияти якҷояи хонандаро бо мураббӣ (тренер) – андрагог, ҳамчунин, бо дигар хонандагон чихати банақшагирӣ, татбиқ, арзёбӣ ва ислоҳи чараёни таълим дар назар дорад.

3. *Усули вобастагӣ аз таҷрибаи хонанда.* Тибқи ин принсип, таҷрибаи ҳаётии ҳамарӯза ва иҷтимоӣ-касбии хонанда ҳамчун яке аз манбаъҳои таълим барои хонанда ва ҳамкоронаш истифода мешавад.

4. *Фардикунонии таълим.* Мувофиқи ин усул, ҳар як хонанда дар якҷоягӣ бо педагог ва дар баъзе ҳолатҳо бо дигар хонандагон барномаи инфиродии таълимие тартиб медиҳад, ки ба ниёзҳои мушаххаси таълимӣ ва ҳадафҳои таълимӣ нигаронида шуда, таҷриба, сатҳи таълим, хусусиятҳои физиологӣ маърифатии хонандаро ба инобат мегирад.

5. *Таълими бонизом.* Ин усул мутобиқати мақсад, мундариҷа, шакл, усулу воситаҳои таълим ва арзёбии натиҷаҳои таълимро таъмин менамояд.

6. *Заминаи таълим.* Мувофиқи ин принсип, таҳсил аз як тараф, барои таълими мушаххас, ҳаётан муҳим, барои иҷрои нақшҳои иҷтимоӣ ё рушди шахсӣ пешбинӣ шуда, аз тарафи дигар, бо дар назардошти фаъолияти касбӣ-иҷтимоӣ, баҳри фаъолияти рӯзмарраи хонанда омилҳо (шароитҳо)-ро дар фаъолияти фазоӣ, муваққатӣ, касбӣ ва хонагии ӯ фароҳам месозад.

7. *Усули таҷдиди натиҷаҳои омӯзиш.* Ин усул истифодаи мустақими дониш, малака ва сифатҳои ҳосилшударо дар амал ифода мекунад.

8. *Усули интихоби таълим.* Ин маънои онро дорад, ки ба хонанда озодии муайяни интихоби ҳадаф, мундариҷа, шакл, усул,

манбаъ, восита, истилоҳот, вақт, макони таҳсил, арзёбии натиҷаҳои таълим ва ҳуди дастурдиҳандагон дода шудааст.

9. Усули рушди талаботи таълим. Тибқи ин усул, натиҷаҳои таълим тавассути муайянсозии дараҷаи воқеии азхудкунии маводи таълимӣ ва муайянсозии маводе арзёбӣ мегардад, ки бидуни онҳо расидан ба ҳадафи таъйиншудаи таълим имконнопазир аст. Инчунин, мутобиқи ин принцип, ниёзҳои нави таълимии омӯзандагон муайян карда шуда, пас аз расидан ба ҳадафи мушаххаси омӯзиш, чихати таъмини ниёзҳои ҷойдошта тадбирҳо андешида мешавад.

10. Усули дарк кардани омӯзиш. Ин маънои онро дорад, ки хонанда ва мураббӣ-андрагог ҳама муносибатҳои ҷараёни таълим ва амалҳои раванди таълимро хуб дарк мекунанд.

Усулҳои мухтасар ифодашудаи ТК ба принципҳои дидактикии педагогӣ комилан мухолиф нестанд. Қисман онҳоро инкишоф медиҳанд, бо онҳо дар иртиботанд. Масалан, принципҳои рушди эҳтиёҷот ба таҳсилот, фардикунонӣ ё вобастагӣ аз таҷрибаро дар ҳар ду амсилаҳои таълимӣ дида мебароем.

Тафовути асосии онҳо аз принципҳои педагогӣ чунин аст: принципҳои андрагогии таълим аз принципҳои педагогӣ, пеш аз ҳама, бо он фарқ мекунанд, ки онҳо фаъолияти хонандагон ва педагогонро дар ташкили раванди таълим муайян мекунанд. Принципҳои педагогӣ (масалан, принципҳои низомтикӣ, пайваста, дастрас, илмӣ) аслан, фаъолияти муаллимро танзим мекунанд. Гузашта аз ин, дар сурати ба ҳам монанд, аниқтараш ҳамоҳангӣ ин принципҳо низ аз ҳамдигар хеле фарқ мекунанд. Бо ин мақсад принципи педагогии муносибати инфиродиро ба таълим бо принципи андрагогии фардикунонӣ муқоиса мекунем. Принципи аввал пешбинӣ менамояд, ки коромӯз бояд хусусиятҳои инфиродии таълимгирандагонро ҳангоми омӯзиш ва таълим ба назар гирад. Дуюм фаъолияти муштараки педагогон ва хонандагонро дар таҳияи барномаҳои таълимии инфиродӣ муайян мекунанд. Масалан, принципи педагогӣ ва андрагогии таълими бонизомро гирем, аввали

фаъолияти муаллимро дар таълим муайян мекунад, дувумӣ талаб мекунад, ки коромӯзон ва хонандагон тамоми муносибатҳои ҷараёни таълимро риоя кунанд. Ҳамин тариқ, принципҳои андрагогии таълим, ба монанди амсилаи андрагогии таълим аз принципҳои педагогӣ ва амсилаи таълимӣ қомилан фарқ мекунанд. Ҳамзамон, принципҳои педагогии таълим метавонанд бештар ба фаъолияти мураббӣ дар соҳаи ТК дахл дошта бошанд. Ғайр аз ин, дар амалияи воқеии таълим ҳолатеро ба даст овардан ғайриимкон аст, ки амсилаи андрагогии таълим ва принципҳои он пурра татбиқ карда шаванд. Амсилаи дар боло зикршудаи андрагогии таълим наметавонад ниҳой бошад: аз як тараф ба ҳама ҳолатҳо мувофиқ бошад аз тарафи дигар, барои ҳама бемориҳо даво. Он бояд дар шароити муносиб ва дар таълими гурӯҳи муайяни хонандагон татбиқ карда шавад. Вазифа аз он иборат нест, ки амсилаи педагогии таълим бекор ё иваз карда шавад, балки ба андозаи рушди шахсияти хонанда фаъолон инкишоф ёбад.

Дар кадом ҳолатҳо истифодаи амсилаи таълимии андрагогӣ зарур ё матлуб аст? Истифодаи амсилаи мазкури таълимӣ бо таъсири омилҳои гуногун ба вучуд омадааст, аз ҷумла:

- а) хусусиятҳои бунёдии хонандагон;
- б) хусусиятҳои ташкили таълим;
- в) хусусиятҳои вазифаҳои хонандагон ва педагогон дар ҷараёни таълим.

Яке аз омилҳои муҳим синну соли хонандагон мебошад, зеро таҷрибаи ҳаётии хонандагон, хусусиятҳои психологии шахсияти онҳо ҳисси мустақилият ва сатҳи инкишофи шахсият мебошад.

Хусусияти асосӣ дар тавсифи калонсолон таҷрибаи ҳаётӣ доштан, камолоти физиологӣ, психологӣ, иҷтимоӣ, ахлоқӣ, мустақилияти иқтисодӣ ва сатҳи худшиносӣ барои рафтори масъулиятнок ва худидоракунӣ мебошад. Аз ин рӯ, принципҳои методологии андрагогиро танҳо вақте метавон татбиқ кард, ки шунаванда, новобаста аз синну сол, қобилияти муносибати масъулиятнок нисбат ба омӯзиш, ташкил ва натиҷаҳои онро дошта бошад. Танҳо чунин таҷрибаомӯз метавонад

барои татбиқи амсилаи таълими андрагогӣ масъулиятро ба зиммаи худ бигирад.

Хусусияти асосии ташкили таълим дар амсилаи андрагогӣ фаъолияти муштараки хонанда ва педагог дар ҳама марҳилаҳои раванди таълим мебошад: ташҳиси равонӣ ва андрогенӣ, банақшагириӣ, амалисозӣ, арзёбӣ ва ислоҳкунӣ.

Амсилаи андрагогии омӯзиш фаъолияти муштараки хонанда ва педагогонро муайян мекунад, ки онҳо бо дар назардошти хусусиятҳои психофизиологӣ, касбӣ, иҷтимоӣ, таҷрибаи ҳаёти хонандагон амалҳои зеринро иҷро мекунанд:

- муайян кардани мушкилоти воқеӣ, ки ҳалли онҳо омӯзишро талаб мекунад;
- муайянсозии эҳтиёҷоти таҳсилоти шахси калонсол барои ҳалли мушкилоти зиндагии ӯ;
- ташкил кардани кори гурӯҳии ғайрирасмӣ дар асоси эҳтироми тарафайн, эътимод, ҳамдигарфаҳмӣ ва фазои психологӣ;
- банақшагирии чараёни таълим дар шакли нақшаи таълимӣ, шартномаи таълимӣ ва ғайра;
- муайянсозии мундариҷаи омӯзиш, ки ба ҳалли мушкилоти мушаххаси зиндагӣ нигаронида шудааст;
- чорӣ кардани чараёни дарс вобаста ба хоҳиши хонанда, қобилияти инфиродӣ ва қобилияти омӯзишӣ. Фаъолияти таълимии хонандагон, асосан дар намуди чараёни ҳалли вазифаҳои проблемавӣ, эҷодӣ ва чувствуйӣ амалӣ карда мешавад.
- гузаронидани баҳодиҳии чараёни таълим дар шакли ошкор кардани дастовардҳо ва муайянкунии ниёзҳои нави таълимии хонандагон, инчунин, ошкор кардани ҷиҳатҳои мусбат ва манфии барномаи таълимӣ;
- даровардани ислоҳ дар барномаҳои таълимӣ, раванди татбиқ ва арзёбии онҳо.

Ҳамин тариқ, татбиқи принципҳои андрагогии таълим то он дараҷае имконпазир ва босамар аст, ки хонанда, новобаста аз синну сол, метавонад дар амалишавии ҳамаи гуфтаҳои боло аз нуқтаи назари дараҷаи ҳавасмандӣ, масъулиятшиносӣ, омодагии пешакӣ, рушди умумӣ, амалҳо якҷоя бо педагог фаъолона иштирок намояд.

Ҳамзамон, омӯзандагон вазифаҳои зеринро иҷро мекунанд:

- а) иштирок дар фаъолияти муштараки омӯзишӣ оид ба ташҳис, банақшагирӣ, амалисозӣ, баҳодихӣ ва ислоҳи чараёни таълим;
- б) ҳаммуаллифӣ дар баъзе барномаҳои инфиродии таълимӣ;
- в) таҳияи барномаҳои инфиродии таълимӣ.

Барои он ки шунавандагон ин вазифаҳоро дар сатҳи қаноатбахш иҷро карда тавонанд, онҳоро метавон бо истифодаи технологияи ТК омӯзиш дод. Барои ин онҳо бояд малакаҳои муайянеро дар фаъолиятҳои дастаҷамъона ва коллективӣ дошта бошанд, то ҷиҳати ташкили раванди таълим дорои тасаввурот ва маҳорати педагогӣ гарданд.

Омилҳои муҳимтарини муайянкунандаи татбиқи амалҳои гуногуни технологӣ ҳадафҳо ва шартҳои таълим мебошанд. Мақсади омӯзиши ҳар як хонанда азхудкунии дониш, малака ва сифатҳои мебошад, ки барои расидан ба сатҳи зарурии соҳаи интихобкардааш ба ӯ кӯмак мекунанд. Аммо, барои тамомии фардияти ҳадафҳои мушаххаси омӯзиш ҳар кадоме аз онҳо, мувофиқи табиати худ, ба як ё якчанд ҳадафҳои таълими типологӣ тааллуқ доранд:

- а) гирифтани донишҳои нав ва иттилооти нав;
- б) азхудкунии иттилоот дар сатҳи нав;
- в) ба даст овардани малакаҳо барои истифодаи иттилоот;
- г) рушди ақидаҳо;
- д) рушди сифатҳои нав;
- е) қонеъ кардани манфиатҳои маърифатӣ.

Шояд танҳо ҳадафи типологии аввалини таълим ва ҳатто вақте ки маълумоти нав аз соҳаи нави дониш ё фаъолияти касбӣ ба даст оварда мешавад, ҳангоми зарурат истифодаи амсилаи педагогии таълимро

талаб мекунад. Танҳо дар ин сурат ягон хонанда (аз ҷумла калонсол), чун коида, омодагии пешакии кофӣ надорад, то чараёни таълимиро дар марҳилаи банақшагирӣ, монанди мундариҷа, шакл ва усулҳои таълим муайян кунад.

Ҳадафҳои боқимонда то андозае бозгӯкунандаи ин матлабанд, ки хонандагон дар соҳаи омӯзиши худ омодагии муайяни қаблӣ ё ҳавасмандии ба таври кофӣ ташаккулёфта доранд, бо мақсади дарёфти роҳи ҳалли мушкилоти ҳаётан муҳим як ҳадафи таълимиро интихоб мекунанд.

Ҳамин тариқ, чунин ҳадафҳои типологии омӯзиш, аз қабилӣ аз худ кардани иттилоот дар сатҳи нав, ба даст овардани малака ва қобилияти истифодаи иттилоот, ташаккули эътиқод ва сифатҳои нав ва қонеъ кардани манфиатҳои маърифатӣ имкон медиҳанд, ки принципҳои андрагогӣ дар таълими ҳама одамон, новобаста аз синну сол, истифода бурда шаванд.

Ниҳоят, истифодаи амсилаи андрагогии таълим аз бисёр ҷиҳат шароити мусоиди таълимиро муқаррар менамояд: хонанда ғоибона ё бегоҳ, дар рӯзҳои истироҳат курсҳои кӯтоҳмуддати интенсивии мустақилонаро берун аз вақту шароити таҳсил ё дур аз сарчашмаҳои таълимӣ дар шароити хона, ҷойи кор метавонад аз худ кунад.

Инҳо омилҳои асосие мебошанд, ки зарурати истифодаи амсилаи андрагогии таълим ва принципҳои андрагогии таълимиро муайян мекунанд. Ин омилҳо ба ташкили раванди таълим барои калонсолон ва ба одамоне, ки ба ин гурӯҳи хонандагон пурра дохил карда намешаванд, ба таври баробар таъсир мерасонанд. Дар робита ба ин, маълум мешавад, ки амсилаҳои таълимии андрагогӣ ва педагогӣ ба ҳам зид нестанд, балки якдигарро пурра мекунанд. Мавриди тазаккур аст, ки асосгузори андрагогика М.Ш. Ноулз барои муайян кардани муқаррароти асосии андрагогика ва ҷудо кардани он аз як қатор илмҳои дигари таълимӣ, аз ҷумла педагогика кӯшиш намуда, сарлавҳаи китоби худро дар бораи андрагогика бо ибораи зерин номгузорӣ кард:

«Андрогогика ва педагогика». Аммо, вақте ки ин асарро дар соли 1980 дубора чоп кард, вай ин сарлавҳаро тағйир дод: «*Аз педагогика ба андрогогика*» [368, с. 104-109].

Муҳаққиқи машҳур амрикоӣ М.Ш. Ноулз педагогика ва андрогогикаро ҳамчун чузъи таркибии илму таълим баррасӣ карда, онро ба давраҳои гуногуни ҳаёти ягона ва муттасилии раванди таълими инсон дар тӯли умраш мутааллиқ донист [366, с. 67-69]. Ҳамин тариқ, вазифаи ҳар як педагог аз он иборат аст, ки принципҳо (амсилаҳо)-и педагогӣ ва андрогогиро доро бошад, вобаста аз хусусиятҳои шунавандагон, ҳадафҳо ва шароити таълим принципҳои муайяно барои таълими самаранок истифода барад.

1.4. Таълими калонсолон ва асосҳои ҳуқуқии он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Ҳадафҳои глобалӣ дар заминаи миллӣ, мушкилоти миллӣ ва имкониятҳои рушди низоми таҳсилоти калонсолон дар Тоҷикистон мавзуи муҳокимаи конференсияҳои гуногуни илмӣ ва амалӣ қарор доштанд, аз ҷумла иштирокчиёни конференсияи сеюми илмӣ-амалии «*Рушди таҳсилоти калонсолон дар Тоҷикистон барои ноил шудан ба ҳадафҳои рушди устувор – 2030*» ин масъалаҳоро мавриди муҳокима қарор доданд. Чорабинии мазкур 2 декабри соли 2017 аз ҷониби Иттиҳодияи ҷамъиятии «*Ассосиатсияи таҳсилоти калонсолони Тоҷикистон*» бо дастгирии DVV International дар Тоҷикистон ташкил шуда буд.

Дар конференсия наздики 100 намояндаи ҷонибҳои гуногуни манфиатдор, аз ҷумла, мақомоти давлатӣ, ташкилотҳои ҷамъиятӣ, муассисаҳои гуногуни таълимӣ ширкат варзиданд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон рушди таҳсилоти касбӣ яке аз вазифаҳои афзалиятноки миллӣ ба ҳисоб меравад, зеро ин омил муҳимми танзими шуғли аҳолии кишваре бо захираҳои барзиёди меҳнатӣ мебошад. Дар

робита ба ин, иштирокчиён ба масъалаҳои марбут ба омодагии касбӣ, такмили ихтисос ва бозомӯзии касбӣ таваҷҷуҳи зиёд зоҳир карданд.

Мутахассисон, олимон, намояндагони сохторҳои давлатӣ ва иттиҳодияҳои ҷамъиятии ба ТК машғулбуда масъалаҳои муҳимро ба монанди: *«Самти рушди сиёсати таҳсилоти калонсолон дар Тоҷикистон дар заминаи дастовардҳои Ҳадафҳои устувори рушд-2030»*, *«ТК барои рушди устувори Ҷумҳурии Тоҷикистон: мушкилот ва дурнамои институционалӣ»*, *«Масъалаҳои нигоҳдории сармояи инсонӣ ҳамчун асоси рушди устувори иқтисодии Тоҷикистон»*, *«Низоми миллии тестӣ-имкон ё монеа дар гирифтани маълумоти олии нисбати шахсони имконияташон маҳдуд»*, *«Таҳсили гайрирасмии шахсони калонсол – роҳ ба сӯи дарозумри босифат ва фаъол»*, *«Чӣ гуна калонсолон таҳсил мекунанд ва чӣ тавр ба калонсолон таълим дод»* ва амсоли инҳоро пешниҳод карданд.

Дар чараёни конференсия ширкаткунандагон борҳо зарурати муҳокимаи тамоюлҳои рушди низоми таҳсилоти калонсолон, ҷалби таваҷҷуҳи мақомоти қонунгузорӣ ва иҷроия ва тамоми ҷомеаи касбии кормандони соҳаи таҳсилоти касбиро ба мушкилоти ҳавасмандкунии шаклҳо ва намудҳои гуногуни ТК дар Тоҷикистон ороа карданд. Андешаҳо дар бораи зарурати татбиқ ва мутобиқ кардани таҷрибаи пешқадами байналмилалӣ дар истифодаи шаклҳои гуногуни таълими калонсолон, инчунин, технологияҳои муосир, ки дар таҷрибаи ҷаҳонӣ мавҷуданд, оид ба рушди минбаъдаи заминаи ҳуқуқии танзими фаъолияти низоми таҳсилоти калонсолон, аҳаммияти таҳияи омор дар низоми маориф ва зарурати тайёр кардани мутахассисон дар соҳаи таҳсилоти олии касбӣ барои тамоми зинаҳои таҳсилоти калонсолон ибраз гардиданд.

Иштирокчиёни конференсия, бо дар назардошти таҷрибаи ҷаҳонӣ ва вазъи соҳаи ТК ва бо мақсади рушди минбаъдаи он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, қарорро қабул карданд, ки чунин вазифаҳоро муайян мекард: *«Рушди минбаъдаи санадҳои меъёрии ҳуқуқии танзими фаъолияти сохторҳо ва ташилотҳое, ки ба фаъолияти паҳнкунии дониш дар байни*

калонсолон машгул мебошанд. Инчунин, таъсиси механизмҳои самарабахши ҳамкориҳои байниидоравӣ барои ҳалли масъалаҳои таълимӣ ва ташкилӣ чиҳати беҳтар намудани сифати таълими калонсолон, таҳия ва татбиқи механизмҳои дастрасии озод ба маълумот барои калонсолони имконияташон маҳдуд, аз ҷумла таъсис додани муҳити дастрас барои онҳо».

Ба созмонҳои ғайриҳукуматӣ пешниҳод карда шуд, ки бо мақсади пешбурди ташаббусҳо, истифодаи технологияҳои нав дар соҳаи ТК чиҳати баландбардории сатҳи огаҳӣ дар бораи мушкилоти дастрасӣ ба низоми таълими калонсолон, ҳуқуқ ва имтиёзҳои, ки ба маъҷубон дода мешаванд ва чиҳати иштироки масъулон дар Шурои коршиносон ва гурӯҳҳои кории муассисаҳои давлатии таҳсилоти калонсолон мусоидат намоянд. Инчунин, пешниҳод карда шуд, ки ба мутобиқсозӣ ва татбиқи «*Curriculum Globale*» - «Барномаи глобалии омӯзиши ва таълими калонсолон» дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мусоидат кунанд.

Ҷанбаҳои дахлдори рушди низоми таҳсилоти калонсолон, муаррифӣ дар бораи муқаррароти қонунгузорӣ, ки дар Қонуни нави Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҳсилоти калонсолон» (соли 2017) пешбинӣ шудаанд, мавриди баррасӣ қарор гирифтанд. Қабули Қонуни мазкур барои мустаҳкам кардан ва такмил додани низоми ТК дар кишвар, аз ҷумла, тавсеаи малакаҳои калонсолон, ки тавассути таҳсилоти ғайрирасмӣ ва, инчунин, худомӯзӣ ба даст оварда шудаанд, имконият фароҳам меорад. Татбиқи қонун ба ислоҳот ва рушди ин соҳа, баҳри баланд бардоштани масъулияти субъектҳои ТК равона хоҳад шуд.

Дар Низомномаи Агентии давлатии ҳифзи иҷтимоӣ, шуғл ва муҳоҷират (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 октябри соли 2007, №518; аз 5 март соли 2008, № 115; аз 02.02.2009 № 77; аз 29 апрели соли 2009, № 276 дар соҳаи шуғли аҳоли) чунин нуктаҳо дарҷ гардидааст: – фаъолияти низоми таълими калонсолонро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил ва ҳамоҳанг сохта, стандартҳои давлатии таҳсилоти

калонсолонро таҳия ва барои тасдиқ ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод менамояд;

– барномаҳои таълимии таҳсилоти калонсолонро таҳия ва тасдиқ мекунад, барои ташкили ТК хизмат мерасонад;

– зарурати таълимиро муайян менамояд, низоми марказҳои омӯзиширо барои ТК ташкил медиҳад, усулҳои модули инноватсионӣ ва дигар усулҳои оқилонаи таълимро ҷорӣ менамояд.

«Стратегияи миллии рушди таҳсилот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2020» (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2012, №304), чиҳати барномаҳои татбиқшаванда дар бораи таҳсилоти иловагии касбӣ таълим, бозомӯзӣ ва такмили ихтисоси сатҳи мувофиқи таҳассус; ташаккули калонсолонро дар асоси дастовардҳои андрагогика пешбинӣ намудааст (с.23).

«Барномаи рушди таълими касбии калонсолон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2015». Таҷрибаи бисёр кишварҳо нишон медиҳад, ки низоми хубамалкунандаи таълими калонсолон, аз ҷумла таълим ва бозомӯзии касбии калонсолон унсури муҳимми рушди иқтисодӣ, суботи иҷтимоию сиёсӣ мебошад. Дар марҳилаи кунунии рушди ҷомеаи мо, дар шароити рақобати шадид дар бозори меҳнат, афзоиши бекорӣ, бад шудани вазъи иҷтимоӣ ва имкониятҳои маҳдуди иқтисодӣ барои аксари аҳоли, низоми таҳсилоти калонсолон яке аз омилҳои бартаридоштае мебошад, ки боиси паст гардидани сатҳи камбизоатӣ дар кишвар мегардад. Ин нишондиҳандаи сатҳи омодагии касбӣ барои бозори меҳнати дархостӣ буда, барои қисми асосии аҳоли нисбатан дастрас ҳисобида мешавад ва яке аз манбаъҳои асосии даромад барои шахсоне мебошад, ки бори аввал ба бозори меҳнат ворид мешаванд ва ё шаҳрвандони бекоре, ки ба талаботи дараҷаи таҳассус дар бозори меҳнат ҷавобгӯ нестанд.

Бо вучуди ин, низоми ҳозираи таълими калонсолон, бинобар рушди номутаносиби муносибатҳо ва сифат, дар ҳолати кунунии худ аз он дар канор аст, ки василаи воқеии паст кардани сатҳи камбизоатӣ ва рушди

ичтимоию иқтисодии кишвар гардад: Аз ин рӯ, зарурати қабули ин барномаи миёнамуҳлати мақсадноки иҷтимоӣ, бо назардошти хусусиятҳои иҷтимоӣ ва иқтисодии низоми таҳсилоти калонсолон, дар марҳилаи кунунии рушди ҷомеа бозгӯкунандаи аҳаммияти калони он дар сатҳи давлатӣ мебошад.

Таълим ва бозомӯзии касбии техникаи калонсолон, аз ҷумла шахрвандони бекор ва ниёзманд, бахусус муҳочирони меҳнатӣ, асосан, аз ҷониби марказҳои таълимии «Агентии давлатии ҳифзи иҷтимоӣ, шуғл ва муҳочирати Вазорати меҳнат ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон» амалӣ карда мешаванд.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки 72,5 фоизи дарсҳо дар заминаи ин марказҳо ва боқимонда 27,5 дарсад дар мактабҳои ибтидоӣ гузаронида мешаванд. Дар соли 2008 тақрибан 8,1 ҳазор шахрванди бекор аз таълими касбӣ ва бозомӯзӣ гузаштанд, ки 19,1 фоизашро онҳое ташкил карданд, ки ба омӯзиш ва бозомӯзӣ эҳтиёҷ доштанд. Ин нишондиҳанда дар муқоиса бо шумораи бекорони расман ба қайд гирифташуда тақрибан 20 фоизро ташкил медиҳад, ки аз имконоти маҳдуди ин марказҳо шаҳодат медиҳад.

Агар мо эҳтиёҷоти муҳочирони меҳнатӣ ва шахсони дар хона ба кор машғулбударо баҳисоб гирем, шумораи шахсони калонсоле, ки ба ин намуди омодагии касбӣ ниёз доранд, 3-4 маротиба меафзояд.

Инро ба асос гирифта, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 5 марти соли 2008, таҳти №15 дар низоми Агентии давлатии ҳифзи иҷтимоӣ, шуғл ва муҳочирати Вазорати меҳнат ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон Агентии давлатии таълими калонсолони Тоҷикистонро бо филиалҳо дар шаҳрҳои Бохтар, Кӯлоб, Конибодом ва ноҳияи Тоҷикобод таъсис дод.

Аммо, таҳлилҳо нишон медиҳад, ки фарогирии шахсони ба омӯзиш эҳтиёҷдошта ҳанӯз ба талабот ҷавобгӯ нест:

**Ҷадвали 11. – Фарогирии калонсолон ба таҳсил дар вилояти Хатлон
(то соли 2022)**

№	Нишондиҳандаҳо	2017	2018	2019	2020	2021	2022
1.	Шумораи бекорон ба таълим фарогирифташудагон (одам)	6560	7174	8251	8080	8815	9012
2.	Чамъ (маблағ бо сомонӣ)	514103	717328	844531	852500	1850000	1970000

Дар айни замон низоми давлатии ТК Муассисаи давлатии «Маркази таълими калонсолони Тоҷикистон»-ро бо филиалҳо, Муассисаи давлатии «Маркази таълими модули дар шаҳри Душанбе» бо филиалҳо, Муассисаи давлатии «Маркази таҳсилоти модули шаҳри Душанбе» бо филиалҳо ва 14 маркази таълимӣ дар бар мегирад. Дар марказҳои таълимии ишорагардида диққати асосӣ ба омодагии ибтидоии касбӣ ва бозомӯзии калонсолон, бахусус бекорон ва муҳочирони меҳнатӣ дода мешавад.

Бо мақсади баргардонидани соҳаҳои иқтисодиёту иҷтимоӣ собиқ хизматчиёни ҳарбӣ тавассути такмили ихтисосашон, бори аввал дар ҷумҳурӣ «Маркази таълими модули» бо шӯъбаҳо дар шаҳри Кӯлоб ва ноҳияи Рашт таъсис дода шуданд, ки дар доираи он технологияҳои пешрафтаи таҳсилоти касбӣ барои таълиму бозомӯзии калонсолон аз рӯйи 48 ихтисос ва омӯзишҳо тадриҷан рушд меёбанд.

Ҷадвали 12. – Марказҳои таълимии калонсолони назди Вазорати меҳнат ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон

№	Ном	Суроға	№	Ном	Суроға
1	Маркази таълими калонсолони Тоҷикистон (МТКТ)	ш.Душанбекӯч. А. Навоӣ 5/1, 236	12	Маркази иҷтимоӣ-корӣ (МИК) ш. Хорӯғ	ш.Хорӯғ, кӯч. Ленин
2	Шӯъбаи МТКТ дар шаҳри Бохтар	ш.Бохтар кӯч. Кайхондон	13	МИК н. Ванҷ	Шаҳраки Ванҷ
3	Шӯъбаи МИКТ дар шаҳри Кӯлоб	ш.Кӯлоб маҳ. Хати роҳ	14	МИК «Амал» ш. Панҷакент	кӯч. Б. Раҷабов 40а
4	Шӯъбаи МИКТ дар шаҳри Конибодом	ш.Конибодом, кӯч.Х. Алиев, 1	15	МИК «Эҳсон» ш.Конибодом	ш.Конибодом, кӯч.Х.Алиев, 1
5	Шӯъбаи МИКТ дар ноҳияи Тоҷикобод	н.Тоҷик-обод, кӯч. Рӯдакӣ, 10	16	МИК ш. Истаравшан	ш.Истаравшан, кӯч. Гагарина 78

6	Маркази таълимӣ дар ш. Душанбе»	ш.Душанбе, кӯч. Борбад 48/26	17	МИК «Мадад» н. Б. Ғафуров	н.Ҷ. Расулов, кӯч. Хучанд, 62
7	Маркази таълимии омӯзиши модули (МТОМ)	ш.Душанбе, кӯч. А, Навоӣ 5/1	18	МИК «Эҳтиром» н. Ҷ. Расулов	ш.Пролетар, кӯч. Нурматов 5
8	МТОМ дар н. Рашт	н.Рашт, шаҳраки Ғарм	19	МИК «Ораш» ноҳияи Мастчоҳ	ш.Бӯстон, кӯч. Шарифов 5
9	МТОМ дар ш. Кӯлоб	ш.Кӯлоб, кӯч. 1 май, 12	20	МИК ноҳияи Ш.Шоҳин	ш. Шӯрообод
10	Маркази омӯзиши касбӣ ва соҳибкорӣ	ш.Душанбе, кӯч. А, Навоӣ 5/1	21	МИК ноҳияи Ш.Шоҳин	дех. Мискинобод
11	Маркази таълимии ш. Хучанд	ш.Хучанд, кӯч. Хучандӣ 149	22	МИК ноҳияи Ҳисор	ш.Ҳисор

Тасдиқ ба ибораи дигар, эътирофи салоҳияти касбии калонсолоне, ки дар ТҒ ва информалӣ таҳсил мекунад, новобаста аз ҷой ва вақти ба даст овардани он, инчунин, пешниҳоди намунаи давлатии ҳуччат дар асоси натиҷаҳои арзёбии таълим тавассути имтиҳонҳо ва саволномаҳои намоишӣ гузаронида мешавад. Дар оянда амсилаи арзёбӣ ва эътирофи таҳассус аз таълими расмӣ, ғайрирасмӣ ва информалӣ таҳия карда мешавад. Коршиносони тоҷик қайд менамоянд, ки таълими расмӣ ҳамеша вуҷуд доштааст ва дорои меъёрҳои таълимӣ мебошад. Мақсади хонанда аз таълим дар муассисаи таҳсилоти ибтидоии касбӣ ё дар марказҳои таълимии касбӣ ин гирифтани донишу малака мебошад.

Дар ТҒ таҳсил ҳеҷ гоҳ ташкил карда намешавад ва барои ба даст овардани натиҷаҳои таълимӣ мақсад надорад ва аз нуқтаи назари хонанда пешбинӣ намешавад. Он, одатан, омӯзиш аз рӯи таҷриба номида мешавад. Ин матлаб ба он маъност, ки далели равшани ҳолатҳое мавҷуданд, ки одамро маҷбур месозанд, ки дар ҷойи кор, хона ё вақти истироҳатӣ ба таҳсил бипардозад. Масалан, шахс ба ҳайси коргар дар сохтмон кор мекунад ва ба осонӣ аз уҳдаи иҷрои касби муайяни сохтмонӣ мебарояд, пас ӯ аз рӯи дараҷаи кордонӣ муваффақ мегардад, ки ин дар натиҷаи таъсири бевоситаи омӯзиши касб дар марказҳои ТК амалӣ гардида буд.

Коршиносон бар он ақидаанд, ки дар миёнаи ин ду шакл омӯзиши ғайрирасмӣ ба вуқӯъ меояд, ки берун аз ташкили таълими расмӣ сурат мегирад ва бо додани хуччати давлатӣ алоқаманд нест. Чунин омӯзиш метавонад бо ташаббуси худи шахс сурат бигирад, масалан ҳамчун шогирд дар устохонаи касбомӯзӣ.

Соли 2008 дар назди Агентии давлатии ҳифзи иҷтимоӣ, шуғл ва муҳоҷирати Вазорати меҳнат ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Маркази таълими калонсолони Тоҷикистон» бо филиалҳо дар панҷ шаҳр таъсис дода шуд. Дар баробари ин, як қатор марказҳои ТК фаъолият мекунанд, ки 29 филиал ва зиёда аз 40 намояндагиро ташкил карда, дар онҳо 23 ҳазору 143 хонанда аз рӯйи 14 самт ва 96 ихтисос таҳсил мекунанд. Соли 2017 дар курсҳои кӯтоҳи бозомӯзӣ баҳри гирифтани таҳассусҳои мухталиф 9715 нафар фаро гирифта шудаанд, ки ҳамаи ин шаклҳои таълим баробар эътироф карда мешаванд.

Хулосаи боби якум

Тамоюлҳои дигаргунсозӣ, ки дар боби аввал муаррифӣ шудаанд, дар соҳаи маориф ва фазои иҷтимоӣ - фарҳангии дар ҷомеа баамалода механизми босамар буда, ба дигаргуниҳои низоми маориф таъсир мерасонанд. Дар байни тамоюлҳо, ки дар олами касбҳо рух медиҳанд, тамоюл ба тағйирот дар соҳаи касбӣ вучуд дорад (кухнашавӣ, навсозӣ, зуд аз байн рафтан, пайдоиши касбҳои нав, навовариҳо ва ғайра), ки мушкилоти бозсозӣ ва таҳассуси ҳайати педагогонро нишон медиҳад:

1. зарурати навсозии низоми тақмили ихтисос ва тақвияти нақши таҳсилоти ғайрирасмӣ дар ин низом аз омилҳои зерин вобаста аст:

- тағйир додани таносуби омезиши анъанаҳои миллӣ дар соҳаи маориф ва инноватсия;
- тағйирот дар принципҳои роҳбарикунандаи сиёсии имрӯза ва ояндаи соҳаи маориф;

– хусусиятҳои таълими муосир дар сатҳҳои гуногун, ҳадафҳо, стандартисозӣ, дурнамои рушд, тағйироти равандҳои демографӣ дар сохтмони педагогӣ ва ҷаҳонии кӯдакӣ, тағйироти рисолати таълим дар марҳилаи кунунӣ ва ғайра;

2. тағйирот дар концепсияи мундариҷаи мафҳуми «таълими ғайрирасмӣ» аз муҳити иҷтимоию фарҳангӣ, инфиродӣ, нишондодҳои воқеӣ, муносибатҳои методологии омӯзиши асоси ин падида вобаста аст;

3. баъзе самтҳои рушди назарияи ТҒ дар муносибат ба ҳуди концепсия акнун оғоз меёбад, ба таври муфассал тамоюли муқоисавӣ баррасӣ мешавад (муайян кардани хусусиятҳо дар асоси муқоисаи таълими расмӣ ва ғайрирасмӣ);

4. таҳсили ғайрирасмӣ метавонад ба сифати воситаи иловагии таҳсилоти касбӣ хизмат кунад ва ҳамчун фаъолияти мустақиле, ки коллективи педагогҳо оғоз кардаанд, ҳамчун намуди ташаббуси ташаккули гурӯҳ ё гурӯҳҳои педагогон берун аз заминаи низоми тақмили ихтисос ва ташкили таълими иловагии касбӣ баррасӣ карда шавад;

5. муқоисаи таълими расмӣ ва ғайрирасмӣ дар асоси маҷмуи хусусиятҳо (методологӣ, ташкилӣ, дидактикӣ, иҷтимоӣ, функционалӣ, педагогӣ, муурофиавӣ) мавҷудияти маҷмуи фарқҳоро дар ин намудҳои таҳсилот дар таълими якмоҳа ва ҳамзмон, мавҷудияти хусусиятҳои умумӣ, мутобиқгардонии ин шаклҳои таълими педагогонро дар низоми тақмили ихтисос нишон медиҳад;

6. таълими ғайрирасмии кадрҳои педагогиро метавон ҳамчун як раванди муосир, падидаи педагогӣ, инчунин, як намуди таълим дар сохтори ТМ барои калонсолон баррасӣ кард;

ТҒ дар марҳилаи кунунӣ таваччуҳи бештари олимон, муҳаққиқон ва таҷрибаомӯзони соҳаи маорифро ба худ ҷалб намуда, марҳилаи рушд ва пажӯҳишро ҳамчун падидаи ояндадори навъи таҳсилот амалӣ менамояд.

БОБИ 2. АСОСҲОИ ТЕХНОЛОГИЯИ ТАЪЛИМИ КАЛОНСОЛОН

2.1. Амсилаи ташкилӣ - фаъолияти раванди таълим

Усулҳои дар боло зикршудаи таълими андрагогӣ дар фаъолияти амалии омӯзандагон ва устодон амалӣ карда мешаванд, ки таркиби онҳоро технологияи ТК муайян менамояд. Технологияи ТК ба ғояи раванди таълим ҳамчун як фаъолияти мураккаби омӯзанда дар таълим додан ва таҳсил дар омӯзиш асос ёфтааст.

Тренинг – як раванди мураккаби иҷтимоию психологие мебошад, ки онро шахс анҷом медиҳад. Вақте ки он иҷро карда мешавад, чараёнҳои муайяни равонӣ, амалҳои ҳамдигарро иловакунанда бо ҳам алоқаманд ва муайяни муташаккилонаи иштирокчиёни ин раванд рух медиҳанд. Ба ташкил ва татбиқи ин раванд, шароити иҷтимоию иқтисодии мавҷудияти инсон, ғояҳои фалсафӣ, сотсиологӣ, динӣ, сатҳи рушди тамоми маҷмуи илмҳо бевосита таъсир мерасонад. Аз ин рӯ, тасодуфӣ нест, ки омӯзиши инсон дар як қатор илмҳо, аз ҷумла: фалсафа, ҷомеашиносӣ, иқтисодиёт, психология ва педагогика объекти таҳқиқот аст. Ҳар яке аз ин илмҳо, ҳамзамон мавзӯи худро меомӯзанд: қонунҳои асосии фаъолият ва рушди таълим (фалсафа), омилҳои иҷтимоӣ, шароит ва падидаҳои омӯзиш (ҷомеашиносӣ), омилҳои иқтисодӣ (иқтисодиёт), равандҳои омӯзиши ақлӣ (психология), қолиби ташкили раванди таълимии педагогика аст.

Дар ин ҳолат, онҳо одатан ҳамчун омӯзиш ва таҳсил ё ҳамчун синфҳои ба ҳам баробар ё равандҳои ба ҳам алоқаманд, вале гуногун зикр карда мешаванд. Илова бар ин, аксар вақт дар бораи таълим сухан ронда, муаллифон равандҳои гуногунро дар назар доранд, аммо аксар вақт худӣ ҳамон муаллифон мефаҳманд, ки онҳо ҳодисаҳои мухталифро ба таври гуногун меомӯзанд. Дар баъзе ҳолатҳо омӯзиш ҳамчун раванди фаъолияти муштаракӣ хонанда ва муаллим, дар ҳолатҳои дигар танҳо

фаъолияти омӯзанда, дар ҳолати сеюм (аксар вақт) фаъолияти танҳо педагог фаҳмида мешавад.

Таълим чист? Мафҳуми таълим дар педагогикаи шӯравӣ ҳамчун раванд ва натиҷаи азхудкунии маҷмуи донишҳо, рушди малака ва қобилият муайян карда мешавад, ки сатҳи муайяни рушд ва қобилияти маърифатии шахсро таъмин мекунад ва ўро ба ин ё он фаъолияти амалӣ омода месозанд, тавзеҳ дода мешавад. Дар ин марҳилаи муосир, таърифи дар боло овардашуда кофӣ нест. Пас аз он, ки мафҳуми таҳсили дониш ба «азхудкунӣ» ва «коркард» кӯтоҳ карда мешавад, муайянкунии нуқтаҳои муҳим дар раванди таълим ва шартҳои ташкили он (аз дохили раванди омӯзиш чуноне дар боби оянда муҳокима мешавад), берун гузошта мешавад, донишмандони дигар таҳсилотро васеъ баррасӣ менамоянд ва ин истилохро барои ифодаи равандҳои маҷмуии ташаккули шахсият истифода мебаранд.

Сеюмин бошанд, таҳсилотро «раванд ва натиҷаи иҷтимоикунии мақсадноки аз ҷиҳати педагогӣ ташкилшуда ва банақшагирифтаи шахс» мешуморанд. Муҳаққиқони хориҷӣ таҳсилотро ҳамчун раванде баррасӣ мекунанд, ки «*кӯшишҳои муташаккилона, мақсаднок, мунтазами интиқол, муайян кардан ё ба даст овардани дониш, ақидаҳо, арзишҳо ё малакаҳо*»-ро дар бар мегирад. Барои таҳсил ва иҷрои чорабиниҳое, ки тавассути онҳо омӯзишҳо баргузор мегардад, рӯз то рӯз шароитҳо фароҳам оварда шуда истодааст. Ин аст, ки «*таҳсилот раванди мақсаднок (пешакӣ муайянишуда), муташаккил, пайгирона ва тӯлонӣ (дастгирӣ)*» ташкилшуда аст.

Ин таърифҳо то андозае раванди бисёрҷониба, ки маориф, шароити ташкил ва рафти онро таъмин мекунад, инчунин, иштирокчиёнро ба ҳисоб мегирад. Аз ин таърифҳо бармеояд, ки таълим ба таври қатъӣ, ғайрирасмӣ буда, наметавонад дар ин раванд муаллим ва муассисаи таълимӣ нақши роҳбарикунанда дошта бошад.

Таълим ба ақидаи педагогҳои шӯравӣ воситаи тарбия, раванди интиқол ва азхудкунии фаъоли дониш, маҳорат, малака ва усулҳои

фаъолияти маърифатӣ барои амалисозии таълими муттасили инсон аст. Раванди таълим дучониба буда, таълим амалҳои муаллихро дар интиқоли дониш ва роҳнамоии омӯзандагон ба кори мустақилона ва таълим – фаъолияти омӯзандагон дар самти азхудкунии фаъолонаи низоми дониш ва малакаро дарбар мегирад ё ба ифодаи дигар – азхудкунии донишҳо дар бораи қобилиятҳо ва салоҳиятҳо, ки ба муаллим ва онҳо, ки тавассути аз худ кардани донишҳои воқеӣ дар бораи унсурҳои фарҳанг бо як забон гуфтанро аз бар менамоянд, имкон медиҳанд.

Аслан таҳсилот ҷанбаи расму қоидаҳои таълим ва намуди асосии фаъолияти таълимӣ, бисёрченака ва ҳамзамон раванди ягонаест, ки объекти мустақими ташаккули низомҳои дониш ва малака (азхудкунии таҷриба) ва дар ниҳоят рушд ва таълимро дар маҷмуъ доро мебошад.

Дар зер мо андешаҳои худро дар бораи раванди таълим ба таври муфассал баррасӣ хоҳем кард. Айни замон, мо, фикри олимони хориҷиро иқтибос меорем. Аз рӯи таърифи муҳаққиқон Даркенвалд ва Меррӣ, таълим «*метавонад бешуурона ё тасодуфӣ, номуташаккил ва хеле кӯтоҳ бошад*» [386, с. 8-11]. Таҳсилот фаъолияти касест, ки ӯ меҳонад ва метавонад қаблан мақсаднок ё тасодуфӣ бошад, инчунин, метавонад аз дарёфти иттилоот ва малакаҳо, мавқеъҳо, ғояҳо ва арзишҳои нав иборат бошад. Одатан, ин бо молу мулк дар рафтор ҳамроҳӣ карда мешавад ва дар тамоми умр рӯҳ медиҳад, ки одатан ҳам раванд ва ҳам натиҷа махсуб меёфт.

Ҳамин тавр, омӯзиш дар навбати аввал ҳамчун фаъолияти худи хонанда баррасӣ карда мешавад, ки шаклҳои гуногун дорад ва тавассути таълими расмӣ ва ғайрирасмӣ интиқол меёбад, яъне олимони хориҷӣ раванди омӯзишро то раванди таълимӣ ихтисор мекунанд. Агар дар адабиёти илмии ватанӣ таълим, пеш аз ҳама ҳамчун фаъолияти махсус ба раванди омӯзиш равонашуда муаррифӣ шуда бошад, пас муҳаққиқони ғарбӣ онро ба фаъолияти хонандагон мансуб донистаанд.

Шаш ҷанбаи ТК-ро муайян кардан мумкин аст:

1. Омӯзиш дар тӯли ҳаёти Шумо сурат мегирад;
2. Таълим раванди табиӣ мебошад;
3. Таълим омӯзандаро тағйир медиҳад;
4. Таҳсилот бо рушди шахсият алоқаманд аст;
5. Таълим ба таҷрибаи шахс ва фаъолияти ӯ алоқаманд аст;
6. Таҳсил, ҷанбаи беихтиёронии худро дорад, яъне он метавонад қисман ва дар сатҳи бешууроно сурат гирад.

Хусусияти асосии фарқкунандаи тренинг ҳузури ҳатмии ду иштирокчии асосии ин раванд аст:

- омӯзанда, қабулкунанда, коркард, татбиқсози маълумоти муайян;
 - дастурдиҳанда, ки ин маълумотро дар ин ё он шакл интиқол медиҳад.
- Машғулиятҳои машқӣ аз дигар намудҳои фаъолият (эҷодӣ ва ҳатто меҳнат) маҳз бо мавҷудияти ду унсури бо ҳам алоқаманд ва вобастаи раванд фарқ мекунанд. Дар ин ҳолат, педагог набояд воқеӣ бошад, вале ӯ ҳатман шахси дар ҷараёни таълим иштироккунанда бошад. Ӯ метавонад дар нақши худ ба таври ғайримустақим, дар шакли китобҳои дарсӣ, китоб, филм ва ғайра амал кунад. Концепсияи иттилоот дар ҳамаи намудҳо таҷрибаи иҷтимоиро дар бар мегирад, ки ба хонанда интиқол дода мешавад ва аз тарафи шунаванда аз худ карда мешавад. Онҳо дониш, малака, сифат ва арзишҳои ахлоқиро дар бар мегиранд.

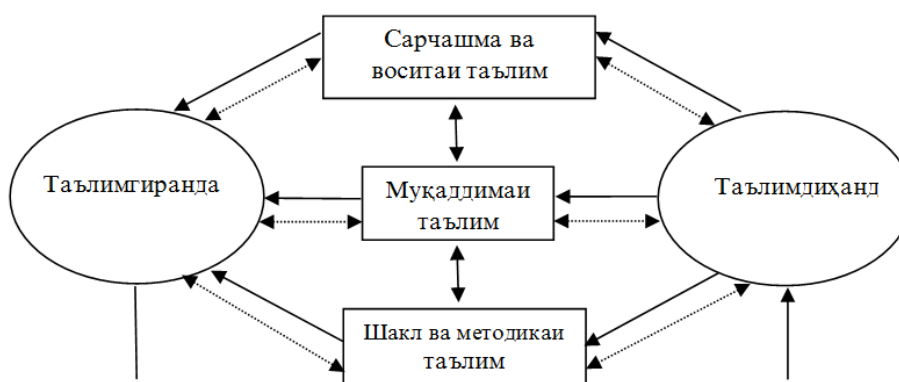
Ҳамин тариқ, мо метавонем таҳсилро чун фаъолияти дутарафа дар бораи интиқол ва азхудкунии дониш, малака, сифат ва арзишҳои ахлоқӣ муайян созем.

Фаъолияти мазкур, асосан, ду намуди фаъолияти бисёрҷанбаро дар бар мегирад: фаъолияти муаллим, ки ӯ донишу маълумотро интиқол медиҳад ва фаъолияти омӯзанда, ки баҳри дарёфт, азхудкунӣ ва истифодаи иттилоот кӯшиш ба харҷ медиҳад. Ҳар яке аз ин намуди фаъолият хусусият ва қолибҳои худро доранд, аммо ҳарду намуди фаъолият танҳо вақте зоҳир шуда, имконпазир мегарданд, ки онҳо якҷоя иҷро карда шаванд. Аз ин рӯ, мо метавонем дар бораи омӯзиш ҳамчун

раванди ягонагӣ, намуди махсуси фаъолияти инсон изҳори ақида намоем.

Аммо интиқол ва гирифтани иттилоот дар чараёни таҳсил мустақиман сурат намегирад, балки ба воситаи унсурҳои алоҳидаи фосилавӣ, ки фаъолияти муаллим ва хонандаро бо ҳам мепайвандад, татбиқ мешавад. Ин унсурҳо мундариҷа, шаклу усулҳо, васила ва манбаи таълим мебошанд.

Ҳамин тариқ, дар ҳама гуна раванди таълим ҳадди ақал панҷ унсурҳои ҳамкорӣ вуҷуд дорад: хонанда, педагог, мундариҷаи омӯзиш, манбаҳои омӯзиш, шаклу усулҳои таълим. Вобаста ба он ки ин унсурҳо бо ҳамдигар чи гуна муносибат мекунанд, раванди таълим дар як шакл ё шакли дигар бо муваффақияти бештар, ё ин ки камтар чараён мегирад. Раванди таълим ҳамчун чараёни фаъолияти ин унсурҳо метавонад ҳамчун амсилаи фаъолияти ташкилӣ ба таври схемавӣ муаррифӣ шавад. Ба расми 15 нигаред.

Расми 15. – Амсилаи ташкилию фаъолияти чараёни таълим

Алоқии мутақобила. Хусусияти чунин сохти амсилаи мазкур дар он аст, ки мундариҷа, манбаъ, шакл ва усулҳои таълимро муайян мекунанд. Агар ҳамаи ин муносибатҳо бо таълим (тирҳои зичи хаттӣ) муайян карда шуда бошанд, ин амсилаи педагогӣ аст. Агар дар баробари педагог хонанда онҳоро муайян кунанд, ин амсилаи андрагогии таълим аст (тирҳои нуқта гузошта шудаанд).

Омӯзиш мафҳуми васеътари раванди интиқол ва ба даст овардани дониш, малака, қобилият ва сифат мебошад. Машққунӣ фаъолияти

асосии инсон аст, ки вай дар тӯли ҳаёташ ба он машғул мешавад. Он доимо рух медихад ва метавонад дар шаклҳои мухталиф, бошуурона, бешуурона ва мақсаднок дар шаклҳои махсус ва ғайримуташаккил иҷро карда шавад.

Новобаста аз он ки таълим то чӣ андоза муташаккилона (ё ғайримуташаккилона) аст, аз нуқтаи назари ташкили он фаъолияти унсурҳои асосии ин раванд (иштирокчиён), он ҳамеша метавонад ҳамчун амсилаи мазкур нишон дода шавад.

Дар бораи маориф суҳан ронда, мо оид ба амсилаҳои андрагогӣ ва педагогии он ба далелҳо така намудем.

Бар хилофи омӯзиш, таҳсил ҳамеша дар ин ё он шакл раванди муташаккилона ва мақсадноки интиқол ва он чун амалҳои аз худ кардани дониш, малака, қобилият ва сифатҳои низомикунонидашуда ба назар мерасад.

Ин натиҷаи пурраи табиӣи густариши робитаҳо бо ҷомеа, ташаккули фазои ягонаи иттилоотӣ, рушди интиқоли иттилоот ва технологияҳои коркарди онҳо мебошад. Албатта, таҳсилот нақши муҳимро мебозад, аммо на ҳамеша дар ташаккули шахсият. Ба ақидаи илми педагогика ва мутахассисони соҳа, яъне педагогҳо, сабаби асосии бухрон дар соҳаи таълими расмӣ дар бисёр кишварҳои ҷаҳон, тақрибан инсондӯстӣ дар ташаккул ва рушди шахсият аст.

Азбаски таҳсил раванди муташаккилонаи омӯзиш мебошад, дар татбиқи он нисбат ба раванди таълим унсурҳои зиёдтар ҷалб карда мешавад. Инҳо менечерҳо, инчунин, таҳиякунандагони маводи илмию методӣ ва муассисаҳои махсуси таълимӣ, илмӣ ва ғайра мебошанд. Аз ин рӯ, таълимро аслан то амсилаи панҷзинагии раванди таълим кам кардан мумкин нест. Таҳсилот - ин раванди мураккаби фароҳам овардани шароит ва татбиқи раванди таълим мебошад. Ин раванди бисёрҷонибаи омӯзиш мебошад, ки дар он бисёр ширкаткунандагон иштирок мекунанд. Ғайр аз он, таҳсилот натиҷаи муайяни ҷараёни таълим мебошад.

Ҳамин тариқ, мо таҳсилотро бо ду роҳ муайян карда метавонем:

- тавассути раванди муташаккили бисёрҷонибаи мақсадноки интиқол ва ба даст овардани дониш, малака, сифат ва арзишҳои асли;
- натиҷаи амалисозии раванди таълим.

Раванди таълим тақрибан аз ду намуди фаъолият (иштирокчиён)и асосӣ ва фаъол иборат аст: фаъолият оид ба гирифтани дониш, малака, сифат ва арзишҳои ахлоқӣ – таълим ва фаъолият оид ба интиқоли дониш, малака, малакаҳои сифатӣ ва арзишҳои ахлоқӣ – таълим додан. Аз ин нуқтаи назар муносибати ташкилӣ ва фаъолро оид ба баррасии раванди таълим ва технологияи таълим эътироф менамоем.

Дар байни олимон ва педагогҳо фаҳмиши мақбули умумии концепсия ва истилоҳи технологияи таълимӣ вучуд надорад. Аз як тараф, мо бояд ба радшавии пурраи он дучор оем. Аз тарафи дигар, дар айни замон истилоҳи зиёде, аз қабилӣ «технологияи иттилоотӣ», «технологияи таълимӣ», «технологияи аудиовизуалӣ», «технологияи инноватсионӣ» ва ғайра мавҷуданд, ки ба мавҷудияти он боис мегарданд. Одатан, технологияи таълим ба маҷмуи усулҳои таълим мувофиқ меояд. Баъзе олимон технологияи таълимиро ба таври васеътар дарк мекунанд ва ба ин мафҳум «бисёр усул, мавод, таҷҳизот ва низомҳои таъминот ва ғайраҳо, ки дар раванди илмӣ иштирок мекунанд ва ба кори низоми таълимӣ саҳм мегузоранд» дохил мекунанд. Аммо аксар вақт тағйироти инфиродӣ дар шакл ё усули гузаронидани дарсҳо ҳамчун қорӣ кардани технологияи нави таълим муаррифӣ карда мешаванд. Пас, шояд, муҳолифони мафҳуми технологияи таълим дурустанд ва ин танҳо як истилоҳи навест, ки дар паси он усули кӯхнаи хуби таълим вучуд дорад.

Чунин ба назар мерасад, ки воридкунӣ ба истифодаи илмӣ ва ҳамарӯзаи амалии истилоҳи «технологияи омӯзиш» амиқан мантиқӣ аст. Худи чараёни инкишофи таҳсилот ва таҳқиқот дар самти фаъолияти илмии инсонҳо боиси пайдоиш ва паҳншавии васеи истилоҳи мазкур гардид.

Айни замон, соҳаи маориф доираи фарогирии худро ба таври назаррас васеъ кард ва чунин ҷузъҳои навро, аз қабилӣ таълими калонсолон, яъне таҳсилоти муттасил, шаклҳои мухталифи ТҒ (яъне таълими ҳатмӣ на танҳо дар муассисаҳои таълимӣ аз ҷониби кадрҳои махсус омодашударо ташкил мекунад, балки на ҳама вақт ба гирифтани дипломи умумӣ эътирофшуда меорад). Аз лиҳози иҷтимоӣ, ки ба таври васеъ қонуну принципҳоро муқаррар мекунад, иродаи худро ба омӯзандагон эҳдо мекунад, маориф торафт ба соҳаи хизматрасонии таълимӣ табдил меёбад, ки аз номи субъектҳои рушди иҷтимоӣ амал мекунад: ҷомеа, давлат, гурӯҳҳои иҷтимоӣ ва асосан, шахсон.

Умуман, агар мо кӯшиш кунем, ки вектори инкишофи маорифро муайян намоем, гуфта метавонем, ки он дар самти пештар ва бештар озод кардани шахсияти таълимгиранда рушд карда, онро аз қонунҳо ва сохторҳои таълими расмӣ озод карда, ба мавзуи воқеии раванди таълим табдил медиҳад. Ҳадди ақал баробар ба субъекти дигар, яъне ба муаллим. Ин вектор дар зери таъсири қавии рушди ҳама шаклҳои имконпазири таълими калонсолон, ки ҳоло бахши пешрафтаи соҳаи хизматрасонии таълимӣ ба ҳисоб меравад, муайян карда шуд.

Ҳамин тариқ, рушди воқеии ҷараёни таълим боиси тақвияти назаррас ва воқеии нақши хонанда дар ҷараёни таълими ӯ гардид. Пеш аз ҳама, ин табиист, ки он ба хонандаи калонсол низ дахл дорад. Аммо ин нақш ва таҳаввулотӣ он амалан аз ҷониби педагогикаи анъанавӣ хеле кам азхуд карда шуда, дар сатҳи зарурӣ мавриди пажӯҳиши илмӣ қарор нагирифтааст. Ин раванд низ дар назарияи таълим ва дар методологияи мавзуи академӣ низ дар амал татбиқ нашудааст, ки он «ба муаллим низомҳои муайяни омӯзиширо таҳия ва пешниҳод мекунад» [11-М]. Педагогикаи анъанавӣ концепсияи «таълимдиҳӣ»-ро ба мафҳуми «таълим додан» ба таври қатъӣ нисбат дода, ба омӯзанда нақши «гиранда»-и ғайрифайзоли таҷрибаи иҷтимоии ба ӯ додашударо мансуб донистааст, (гарчанде ки сабабҳои воқеӣ барои ин вучуд доштанд: шахсияти ба расмият надаровардашудаи шахсон камсавод,

омӯзандагони калонсол, набудани таҷрибаи кофии ҳаёт ва мушкилоти ҳаёти воқеӣ, ки барои ҳалли онҳо бояд хонд, вазъи вобастаи иқтисодӣ ва иҷтимоӣ).

Олимони концепсия ва истилоҳи «технологияи омӯзиш»-ро пешниҳод карда, мекӯшанд, ки амсилаҳои ҳамкории ҳамаи унсурҳои раванди таълимро муайян кунанд: таҳсил, таълим, мундариҷа, шакл ва усул, восита ва манбаҳои таълим. Ин ҳамкорӣ робитаи муназзами байни ҳамаи унсурҳои дар раванди мушаххас иштироккунанда, ки истилоҳи «технология» дар техникаро ифода мекунад. (ниг. Технология аз техникаи юнонии *techne* – санъат, ҳунар, маҳорат ва *logia* – маҷмуи тарзу усулҳои кор кардан, тағйир додани ҳолат, шакли мол, мавод (материал) ё моли нимтайёр ва маҷмуи донишҳо дар бораи тарзу усулҳои таъсир расонидан ба моли хом) гирифта шудааст.

Ҳамин тавр, технологияи таълим, аслан, ташкили раванди таълимӣ мебошад, ки он як низоми муайяни амалҳо ва ҳамбастагии онҳоро пешбинӣ мекунад, вале, асосан, унсурҳои фаъоли ҷараёни таълимро дар бар мегирад.

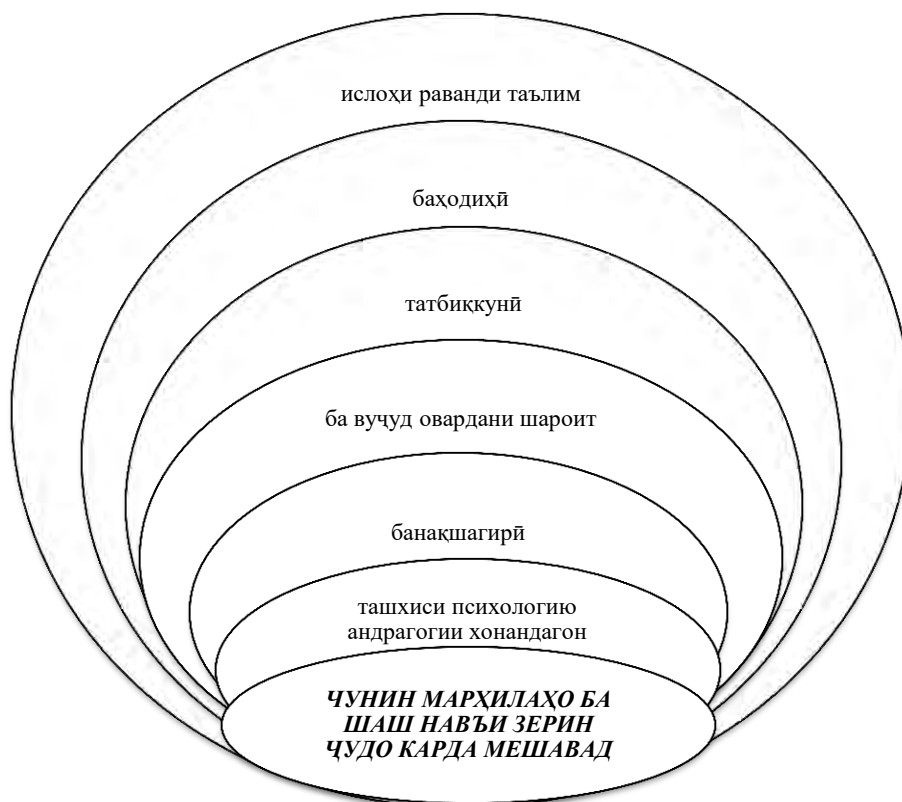

Расми 16. – Амсилаи такиди мавриди ду нукта

Ҳамин тариқ, технологияи таълимӣ низоми амалҳои илмӣ асоснокшудаи унсурҳои фаъоли ҷараёни таълимро ифода мекунад, ки

татбиқи онҳо бо эътимоди комил баҳри ноил шудани ҳадафҳои таълим мусоидат мекунад.

Азбаски технологияи таълим ҳамкориҳои мутақобилаи ду унсурҳои асосии фаъоли чараёни таълимро муайян мекунад, моҳият ва муносибатҳои асосии он аз рӯи намуд ё хусусияти муносибатҳои ин субъектҳои раванди таълим муайян карда мешаванд. Тафовути асосии хусусияти ин муносибатҳо дар амсилаҳои педагогӣ ва андрагогии таҳсилот мавҷуданд. Ҳамин тариқ, дар маҷмӯъ, мо метавонем танҳо дар бораи ду технологияи таълимӣ суҳбат кунем: педагогӣ ва андрагогӣ. Аммо истифодаи истилоҳи «технологияи омӯзиш» нисбат ба ТК бештар мувофиқ аст, зеро танҳо хонандаи калонсол метавонад объекти воқеии раванди таълими худ бошад. Технологияи ТК низоми амалиёти мушаххас, амалҳои техникӣ ва вазифаҳои омӯзандагону педагогон мебошад, ки бо марҳилаҳои асосии чараёни таълим гурӯҳбандӣ шудаанд.

Расми 17. – Амсилаи таҳҳисии марҳилаҳои навъи психологии андрагогика

Муайянкунии технологияи омӯзиши калонсолон аз таҳҳиси психологӣ ва педагогии омӯзандагон оғоз мегардад. Ин амал

гузаронидани кори зиёд ва муҳимми пешакии муштаракро барои муайян кардани омилҳои асосии ҳаёт ва сифатҳои шахсии хонандагон, ки тамоми фаъолияти таълимии онҳоро муайян мекунад, пешбинӣ мекунад. Вазифаҳои ин марҳила муайян кардани муносибатҳои инфиродии омӯзиши одамони мушаххас ва ташаккули ҳавасмандии устувори онҳо барои таълимгирӣ мебошад.

Барои ин муайян кардани мушкилоти мушаххаси зиндагӣ, ки омӯзанда тавассути омӯзиш онро ҳаллу фасл мекунад, лозим аст. Ба ифодаи дигар – фаҳмидани он, ки омӯзанда бояд дар қадом самтҳои илм таҳсил кунад, инчунин, муайян кардани дониш, малака ва сифатҳоеро, ки шахси мушаххас бояд барои ҳалли мушкилоти зиндагии худ азбар кунад, дар назар дорад. Натиҷаи ниҳоии ин амалиёт амсилаи пешгӯии салоҳият хоҳад буд, то ин ки шахс тавонад вазъи мушкили худро тағйир диҳад, зарур ва кофист. Баъд аз ин, зарур аст, ки таҳлили сатҳи мавҷудаи салоҳият ва таълими қаблӣ дар соҳаи дониш, ки ба ӯ бояд омӯзонанда шавад, гузаронида шавад. Сатҳи мавҷудаи салоҳиятро бо талаботи амсилаи пешгӯӣ муқоиса намуда, муайян кардани дониш, малака ва сифатҳои ҷойнадоштаро таҳия ва ворид намудан зарур аст.

Марҳилаи навбатии таҳсис муайян кардани ҳаҷм ва хусусияти таҷрибаи ҳаётии омӯзанда дар самти рӯзмарра, касбӣ ва иҷтимоӣ мебошад. Ҳамзамон, тамоми муносибатҳои фаъолияти касбӣ, рӯзмарра ва иҷтимоии шахс, ки дар он ӯ омӯзиш мегузаронад, фаҳмида мешаванд ва ин ногузир ба самаранокӣ ва табиати ташкили ин раванд бевосита таъсир мерасонад, инчунин, имкони истифодаи таҷрибаи зиндагии хонанда, ҳамчун яке аз манбаъҳои омӯзиш барои ӯ ва ё ҳамкоронаш мегардад.

Аз ин рӯ, мо бояд хусусиятҳои физиологӣ ва психологӣ омӯзандаро муайян карда, услубҳои маърифатӣ ва таълимии омӯзандагонро муайян намоем.

Услуби маърифатӣ, ин хусусиятҳои фардии фаъолияти маърифатии инсон мебошад. Онҳо бо хусусияти тафаккури шахсият алоқаманданд.

Ин хусусиятҳо дар шакли аз ҳама умумӣ ва тахминӣ ба он вобастаанд, ки мо ҷаҳони атрофи худро чи гуна дарк мекунем ва мефаҳмем: ташаббусро дар раванди ҳамкориҳои фаъолона бо воқеияти атроф, ғайриихтиёр (бо иштироки эҳсосот) ё ғайрифайол, рефлексӣ, ки ба ҳиссиёти ботинӣ ва фикрҳои мо вобастаанд, ба даст мегирем. Дар ҳолати аввал, раванди доништан тавассути амалҳои мушаххас, тасвирҳои сурат мегирад: аз мушаххас то абстракт ва аз мушаххас ба кул. Барои чунин шахсон сарчашмаҳои дорой шумораи зиёди маводи аёнӣ талаб карда мешаванд, ба монанди: тасвирҳои, ҷадвалҳои, нишондодҳои, нақшаҳои, ки таҷрибаҳои озмоишӣ, таҳқиқоти саҳроӣ, иштирок дар муҳокимаҳои ва ғайраро дар назар доранд. Дар ҳолати дуюм, раванди таълим аз абстракт ба мушаххас, аз умумӣ ба ҷузъ, аз калима ба тасвир, тавассути таҳлили амиқ ба роҳ монда мешавад. Чунин шахсон бо майлу рағбат маводи ҷопӣ, матнҳои, кори мустақилона, супоришҳои эҷодию инфиродӣ ва ғайраро истифода мекунанд.

Услубҳои таълимӣ, ки услубҳои маърифатии омӯзандагонро дар назар доранд, шароити мушаххаси раванди таълимро дар бар мегирад. Масалан, дараҷаи рӯшноӣ, дигаршавии садо, тағйирёбии ҳарорат, вазъ дар синф, вақти рӯзи таҳсил, иштироки аъзои гурӯҳи омӯзишӣ ва ғайра.

Дар марҳилаи ташҳиси психологӣ ва андрагогӣ, амалҳои техникаи роҳбари хониш (тренер) ба озмоишҳои ташҳисӣ, саволномаҳои, мусоҳибаҳои ва амалҳои омӯзандагон маънии иҷро кардани амалиёти ташҳис ва тадриҷан азхудкунии технологияи фаъолияти мустақили таълимӣ, аз ҷумла, худташҳискунии эҳтиёҷоти таълимиро дорад.

Дар ин марҳила педагог вазифаҳои зеринро иҷро мекунад:

- а) коршиносии соҳаи технологияи таълими калонсолон, аз ҷумла, технологияи худфаъолияти хонанда, инчунин, ташҳиси равонӣ ва андрагогӣ;
- б) ташкилкунандаи фаъолиятҳои муштараки ташҳисӣ бо хонанда (ё худтаҷрибаомӯз);

в) мураббӣ, машваратчӣ ва илҳомбахши хонандагони калонсол, ки барои амалишавии кӯшиши онҳо ба таълим кӯмаки мустақим ва ғайримустақим мерасонад. Таҷрибаомӯз иштирокчии корҳои муштаракӣ таълимӣ, аз ҷумла, дар ташҳиси ниёзҳои таҳсилоти худ мебошад.

Банақшагирии чараёни таълим марҳилаи муҳимтарин дар ташкили ТК мебошад. Фарқи асосии он аз марҳалаи дахлдори амсилаи педагогии таълим иштироки фаъоли омӯзанда дар ҳама амалиёти ин марҳила аст. Иштироки таълимгиранда дар банақшагирии чараёни таълими худ нишондиҳандаи масъулияти ӯро барои ташкил, татбиқ ва натиҷаҳои раванди таълим ба таври назаррас меафзояд. Банақшагирии воқеӣ ба хонанда имкон медиҳад, ки раванди таълимро аз бар намуда, онро дар маҷмуъ дар марҳилаҳои инфиродӣ, унсурҳо ва тартибот муаррифӣ кунад. Ҳамаи ин боиси ҳавасмандии бештар барои таҳсилоти калонсолон мегардад. Ҳамзамон, татбиқи амалиёти банақшагирии воқеӣ ба педагог имкон медиҳад, ки ба хусусиятҳои таълими ҳар як фарди мушаххас амиқтар шинос шуда, раванди таълимро самаранок ба нақша гирад.

Банақшагирӣ аз муайякунии ҳадафҳои омӯзиш оғоз меёбад. Мақсади омӯзиши ҳар як шахс, аз худ кардани дониш, малака, қобилият ва сифатҳои мебошад, ки барои ноил шудан ба сатҳи салоҳияти амсилаи пешгӯишаванда, ки дар марҳилаи ташҳис таҳия шудаанд, равона шудааст.

Амалиёти навбатӣ, ин муайян кардани дурнамои омӯзиш, яъне коркарди низоми марҳилаҳои таълим, таъмин намудани ивазшавии муайяни омодагии таълими назариявӣ, амалӣ, таҷрибавӣ, амалия, коромӯзӣ ва ғайра мебошад. Илова бар ин, низоми супоришҳои омӯзиширо таҳия кардан зарур аст, ки бояд тадриҷан ба иҷрои мақсадҳои гузошташудаи омӯзиш мусоидат кунанд. Дар амал, ин рушди марҳилаҳои азхудкунии ин ё он дониш, малака, қобилият ва сифат мебошад.

Мувофиқи мақсад ва вазифаҳо мундариҷаи дарсро интихоб кардан лозим аст. Амсилаи андрагогӣ имкони фароҳам овардани мундариҷаи ғайримуқаррарии таълими инфиродиро бо дар назардошти сатҳи донишҳои қаблии омӯзандагон пешбинӣ менамояд.

Муҳтавои интихобшуда бояд дастабандӣ карда шавад (дар бахшҳои мушкилот, роҳнамо (модул)-ҳои салоҳият, воҳиди кредитӣ ва ғайра), то ин ки дастовардҳои тадриҷӣ ва визуалӣ, малака ва сифатҳои муайяни омӯзандаро осон гардонад.

Ғайр аз ин, ба нақша гирифтани лозим аст, ки кадом, манбаъҳо, восита, шакл ва усулҳои таълим бояд ҳангоми азхудкунии мундариҷа (модул)-и муайян истифода шаванд, ки барои ноил шудан ба ҳри мақсадҳо ва вазифаҳои мушаххаси таълим (бо дар назардошти хусусиятҳои психофизиологӣ, таърихи ҳаёт, услубҳои маърифатӣ ва таълимии омӯзандагон) мувофиқ бошанд.

Илова бар ин, муайян кардани меъёрҳо, шаклҳо, усул ва тартиби баҳодихии дастовардҳои омӯзандагон ба ҳри азхудкунии маводи таълимӣ зарур аст. Ин ҷо якчанд нуктаро таъкид кардан муҳим аст. Пӯшида нест, ки аксар вақт ҳангоми арзёбии натиҷаҳои бадастомадаи ҳонандагон, пеш аз ҳама, на донишҳо, малакаҳо, қобилият ва сифатҳои воқеии онҳо, балки хотираи омӯзандагонро ба ҳогузорӣ мекунанд. Низоми ҳисобкунии ҳичоҳо, ки дар педагогикаи анъанавӣ васеъ паҳн шудааст, он ҳам шартӣ ва субъективӣ мебошад, ки он ҳолати воқеии дараҷаи азхудкунии маводи таълимиро нишон намедихад. Ғайр аз он омӯзандаи калонсол бо сатҳи баланди худогоҳӣ ҳамчун як шахси мустақил низоми анъанавии арзёбиро манфӣ қабул мекунад. Аз ин рӯ, амсилаи таълимии андрагогӣ ба ҳогузории дастовардҳои омӯзандагонро пешбинӣ менамояд, ки сатҳи воқеии азхудкунии маводи таълимӣ, ниёзҳои минбаъдаи таълимӣ ва муқарраркунии ҳадафҳои нави таълимиро дар бар мегирад. Дар асоси меъёрҳои зикршуда меъёрҳои баҳодихӣ бояд ба ҳадафҳо ва мундариҷаи назорат мувофиқат кунанд, малака, дониш, ё ин ки сифатҳои бадастовардаро ба ҳо диҳанд, ки таълимгирандагон гирифтанд.

Меъёрҳои дуруст муайяншуда барои мушаххас кардани шаклҳо, усулҳо ва тартиботи баҳодихии дастовардҳои омӯзандагон кӯмак мерасонанд. Ҳама тартиботи дар боло зикршуда бояд дар як санади мушаххас инъикос ёбанд, ки онро барномаи таълимӣ ё шартномаи таълим ҳисобидан мумкин аст. Ҳуҷҷати мазкур аз ҷониби ҳар як шунаванда алоҳида тартиб дода мешавад ва ҳамчун роҳнамо барои фаъолияти мустақилонаи худ дар татбиқ ва арзёбии чараёни таълим хизмат мекунад.

Иҷрои амалҳои техникийи омӯзанда дар ин марҳила ба ташкили барномаи инфиродии таълим (барномаи таълимӣ, қарордод ба омӯзиш) нигаронида шудааст. Вазифа ва ӯҳдадорихои педагог бошад, расонидани кӯмак ба хонанда дар иҷрои талаботи ин ҳуҷҷат аст. Ба функцияҳои дар боло зикргардидаи таълим ва таҳсил дар ин марҳила боз як вазифа илова мешавад, ки онҳо дар барномаи инфиродии таълим якҷоя ширкат меварзанд.

Барои дар ин марҳила фароҳам овардани шароит оид ба амалӣ намудани раванди таълим, он қариб пурра аз тарафи дастурдиҳанда иҷро мешавад. Ё бояд ҳама шароити зарурӣ ва мусоидро барои таълими самараноки омӯзандагон муҳайё созад, зеро макони ҷойҳои кори омӯзандагон дар синф аҳамияти калон дорад. Дастурдиҳанда барои таъмин намудани кори амалӣ ва методии чараёни таълим, бо манбаъҳо ва воситаҳои таълимии пешниҳодкардаи барнома масъул аст (ба истиснои онҳое, ки тибқи барнома бояд хонанда пайдо кунанд). Ниҳоят педагог барои фароҳам овардани муҳити психологӣ фазои таълимӣ масъулияти калон дорад, ки бо эҳтироми байниҳамдигарии иштирокчиёни раванди таълим, муносибати эмпатикӣ нисбат ба якдигар, фаъолияти муштаракӣ ҳамаи иштирокчиёни чараёни таълим тавсиф мешавад. Усулҳои андрагогии таълим чунин таъйин мекунад: даст кашидан аз танқиди иштирокчиёни раванди таълим; таъмини озодии афкор; даст кашидан аз ҷазо ва сарзаниши омӯзандагон; эҳтироми гуногунандешӣ ва мавқеи ҳаёти онҳо.

Татбиқи раванди таълим баръакси амсилаи педагогӣ, ки дар он лаҳзаи ҳамкориҳои бештари таълимгиранда ва педагог дар марҳилаи татбиқи раванди таълим руҳ медиҳад, дар амсилаи андрагогӣ ин марҳила на ҳама вақт чунин тавсиф мешавад. Зиеда аз ин, маҳз дар он аксари тафовутҳои назаррас дар амалҳо, функцияҳо ва амалиёти субъектҳои раванди таълим дида мешаванд.

Татбиқи таълим, ки якҷо бо барномаи таълимӣ мураббӣ гардидааст, асоси кори омӯзанда мебошад. Дастурдиҳанда дар ин марҳила ҳамкориҳои ҳамаи иштирокчиёни раванди таълимро ташкил мекунад, ташхиси ғаврии психофизиологӣ, иҷтимоӣ-психологӣ, маърифатӣ ва функционалии хонандагонро мегузаронад, то ин ки омодагии онҳоро ба воридшавӣ ба раванди таълим вобаста аз натиҷаҳои он муайян кунад, вазифаҳои воқеии таълимиро мутобиқ бо сатҳи омодагии хонандагон барои воридкунӣ ба раванди таълим муайян мекунад, барои татбиқи таъсирбахшии бештари ҳолатҳои, ки хонандагон бо дараҷаи баланди фаъолнокӣ ва шавқмандӣ омӯзиши барномаҳоро амалӣ месозанд, татбиқи раванди таълимро назорат мекунад ва аз рӯйи зарурат истифодаи усулҳои таълимро, ки дар раванди банақшагирӣ интихоб шудаанд, ислоҳ мекунад, шумораи заруриро дар ҳолатҳои дар барнома пешбинишуда, таъмин мекунад. Дастурдиҳанда тафтиши ташхисӣ мегузаронад, раванди таълими хонандагонро назорат мекунад, шумора, сарчашма, восита, шакл ва усулҳои таълимро, ки ба ҳадафҳои омӯзиш мувофиқанд ва хусусиятҳои хоси хонандагонро ба инобат мегиранд, истифода мебарад.

Дар ин марҳила хонанда нақши иҷрокунандаи инфиродии барномаи таълимро иҷро мекунад, дастурдиҳанда бошад ба сифати коршинос дар технологияи ТК баромад мекунад: ташкилкунандаи фаъолияти муштаракӣ ҳамаи иштирокчиён ва унсурҳои раванди таълим – мураббӣ, мушовир, илҳомбахши хонандагони калонсол; эҷодкори шароити мусоиди таълими ҷисмонӣ ва психологӣ; манбаи донишу малака ва хислатҳои барои хонанда зарурӣ мубаддал мегардад.

Арзёбии равандҳо ва натиҷаҳои таълим баръакси амсилаи педагогӣ, дар технологияи таълими калонсолон, иштироки фаъолонаи омӯзандагонро дар раванди арзёбии натиҷаҳо ва ҳуди раванди таълим пешбинӣ мекунад.

Бо ёрии меъёрҳо, шаклҳо, усулҳо ва тартиби арзёбии банақшагирифташуда, таълимгирандагон якҷоя бо дастурдиҳанда сатҳи воқеии азхудкунии худро оид ба маводи таълимӣ ошкор мекунанд ва фаслҳои маводи муқаррарнашударо, ки талаботи таълимии онҳоро бояд қонеъ кунанд, муайян мекунанд, то ин мақсадҳои гузошташудаи таълим ба даст оварда шаванд. Баъдан, талаботи минбаъдаи таълимии хонандагон муайян карда мешавад ва ба таври воқеӣ ё эҳтимолиӣ нақшаи дурнамои минбаъдаи таҳсилоти онҳо барои ноил шудан бо мақсадҳои гузошташуда ва пешбинӣ кардани мақсадҳои нави таълим, инчунин, барои рушди талаботи худтакмилдиҳӣ (CONSTANT) замина гузошта мешавад. Дар асоси муқоисаи натиҷаҳои дар таълим бадастомада ва тағйироти воқеӣ дар ҳолати мушкilotи ҳаёти хонанда кӯшиш мекунад, ки бо роҳи омӯзиш, мундариҷа, манба, восита, шакл ва усулҳои таълим, сифати барномаҳои таълимӣ, самаранокии раванди таълим ва фаъолияти муаллим ва хонандаро ҳаллу фасл намояд.

Мониторинг ва ташҳиси тағйирот дар ҳислатҳои шахсӣ, ҳавасмандӣ ва дастурҳои арзишии хонандагон гузаронида мешавад.

Ҳангоми татбиқи ин марҳилаи амалиёт қоромӯз ва ҳам педагог меъёрҳо, шаклҳо, усулҳо, тартибот, арзёбии қомебиҳоро дар таҳсил ва ҳуди қараёни таълим, инчунин, амалҳои иштирокчиёни ин раванд истифода мебаранд.

Вазифаҳои субъектҳои раванди таълим дар ин қо бо вазифаҳои онҳо дар марҳилаи татбиқи раванди таълим қариб ба ҳамдигар мувофиқ меоянд.

Ислоҳкунии раванди таълим дар ин марҳила дар ТК қариб ногузир аст. Амалиёт маънои тағйирот даровардан ба мундариҷа, манбаъ, восита, шакл ва усулҳои таълим ва арзёбии натиҷаи онҳоро дорад,

инчунин, агар лозим бошад, барои расидан ба эҳтиёҷот ва ҳадафҳои омӯзиш вобаста аз натиҷаҳои арзёбии раванди таҳсилот ва дастовардҳои хонандагон равона мешавад. Коромӯзон дар ин раванд тавсияҳоро дар бораи ислоҳдорӣ ба раванди таълим таҳия менамоянд, то андозае ки имкон дорад, дар чараёни ислоҳдорӣ бо барномаҳои таълимӣ иштирок мекунанд ва ба сифати иштирокчиёни фаъоли фаъолияти муштаракӣ омӯзишӣ баромад мекунанд.

Педагогон тағйироти заруриро ба он унсурҳои раванди таълим, ки хангоми иҷрои нақши коршиносони технологияи таълими калонсолон, ташкилкунандагони фаъолияти муштаракӣ таълимӣ бо хонандагон, инчунин, сарчашмаҳои дониш, малакаҳо ва хислатҳо ба қадри кофӣ самаранок намебошанд, ворид мекунанд, ки ин муқаррароти асосии технологияи ТК мебошад.

2.2. Хусусияти фаъолияти андрагогӣ

Яке аз муҳимтарин унсурҳои ташкили чараёни таълимӣ фаъолияти педагог-андрагог мебошад. Фаъолият ва салоҳияти андрагог аз фаъолият ва салоҳияти муаллим-педагог фарқ мекунанд. Амсилаи фаъолияти андрагогро чунин арзёбӣ намудан мумкин аст.

Педагог-андрагог, мутахассисе мебошад, ки барои кӯмак ба калонсолон дар соҳаҳои гуногуни фаъолият даъват карда мешавад. Калонсолон қариб дар ҳама самтҳои фаъолият дар истехсолот, оила, ҳаёти ҷамъиятӣ ва шахсӣ, дар ҳама ҷое, ки зарурати баланд бардоштани самаранокии фаъолияти онҳо, мувофиқ кардани муносибатҳои иҷтимоӣ ва байнишахсӣ, ҳамчунин, баланд бардоштани сатҳи хузуру ҳаловат ба кӯмак ниёз доранд, дучор меоянд.

Андрагогҳо мутахассисони дар соҳаи таълим, офиятбахшӣ, кори ба самти иттилоотӣ нигаронидашуда ва кори ташкилӣ бо калонсолон мебошанд. Андрагог, пеш аз ҳама, мутахассиси соҳаи ТК мебошад. Аммо мутахассисони андрагогикаро метавонанд, дар соҳаҳои истехсолӣ

ва иҷтимоӣ истифода баранд: дар сохторҳои маъмурию идоравӣ, хизматрасонии таълими амалҳои саноатӣю иқтисодӣ, биржаҳои меҳнатӣ, хадамоти шуғл, кӯмаки иҷтимоӣ, марказҳои психологӣ ва офиятбахшии тиббӣ, марказҳои иттилоотӣ ва хабардории аҳоли дар соҳаи хизматрасонии таълимӣ ва ғайраҳо.

Ҳамин тариқ, мутахассисони соҳаи андрагогика метавонанд, вазифаҳои зеринро ишғол кунанд: коромӯз-андрагог, мушовир, коршинос, педагог (куратор, репетитор), ходими илмӣ, менечер (администратор, роҳбар) методист, дастурдиханда, корманди иҷтимоии соҳаи таълим, тарбия, барқарорсозии донишу малака, кор дар самти иттилоот ва ташкилӣ бо калонсолон. Андрагогро мутахассиси соҳаи ТК мегӯянд.

Уҳдадорҳои вазифавии расмии педагог-андрагог метавонанд инҳо бошанд:

- ташкил ва амалигардонии раванди ТК дар ҳама сатҳҳо ва дар тамоми соҳаҳои таҳсилоти муттасил;
- мусоидат кардан ба ташкил ва ба таври илмӣ асосёфтаи чараҳои таълим, арзёбии сифати чараҳои таълим, сифати дониш, аттестатсияи ҳайати педагогони андрагог дар муассисаҳои таълимӣ барои калонсолон (дастурдиханда, методист, коршинос ва муаллим).

Вазифаҳои асосии коршиноси андрагогӣ метавонанд инҳо бошанд:

- гузаронидани корҳои илмию таҳқиқотӣ дар масъалаи ТК (корманди илмӣ).
- гузаронидани корҳои машваратӣ, иҷтимоӣ ва барқарорсозӣ бо калонсолон оид ба масъалаҳои истеҳсоли, таълимӣ, иҷтимоӣ, ҳаёти шахсӣ (мушовир, корманди иҷтимоӣ, корманди хадамоти иттилоотӣ ва ба соҳаи хизматрасонии таълимӣ нигаронидашуда).
- иҷрои корҳои ташкилию идоракунӣ дар муассисаҳои таълимӣ, корхонаҳо, ташкилоту муассисаҳои соҳаҳои истеҳсоли ва иҷтимоӣ (корманди дастгоҳи маъмурӣ). Фаъолияти асосии андрагогҳо таҳсил ва маърифатомӯзии калонсолон мебошад.

Инструктор-андрагог мутахассиси калон дар соҳаи кор бо калонсолон мебошад. Соҳаи фаъолияти ӯ, инчунин, тайёр кардани муаллимон барои таълими андрагогӣ ва гузаронидани таҳқиқот дар соҳаи таълими калонсолонро дар бар мегирад.

Фаъолияти педагог-андрагог ба татбиқи амалҳои муштарак бо омӯзандагон баҳри банақшагири, татбиқ ва арзёбии раванди ТК нигаронида шудааст. Ҳамзамон андрагог метавонад, ки масъалаҳои зеринро ҳал кунад:

- а) фароҳам овардани шароити зарурӣ барои хонандагони калонсол барои азхудкунии дониш, малакаҳои зарурӣ, стратегияҳо, шаклҳо ва усулҳои таълим;
- б) ҷалби омӯзандагони калонсол баҳри банақшагири, амалисозӣ ва арзёбии чараҳои таълим.

Вазифаи асосии педагоги андрагог иштирок дар ташкил ва татбиқи чараҳои таълим мебошад. Дар асоси муқаррароти амсилаи андрагогии таълим дар якҷоягӣ бо омӯзандагон, бо назардошти хусусиятҳои психофизиологӣ, касбӣ, иҷтимоӣ, таҷрибаи ҳаёти онҳо амалҳои зеринро иҷро мекунад:

- муайян кардани мушкилоти воқеӣ, ки ҳалли он омӯзишро талаб мекунад;
- муайян кардани эҳтиёҷоти таълимии шахси калонсол барои ҳалли мушкилоти зиндагии ӯ;
- эҷоди кори гурӯҳии ғайрирасмӣ баҳри эҳтироми тарафайн, эътимоду ҳамдари, инчунин ба фазои солими равонӣ асосёфта;
- банақшагирии чараҳои таълим дар шакли нақшаи таълимӣ, шартномаи таълимӣ ва ғайра;
- муайян кардани мундариҷаи омӯзиш, ки ба ҳалли мушкилоти мушаххаси ҳаёт нигаронида шудааст;
- гузаронидани чараҳои таълим вобаста ба омодагии хонанда ба омӯзиш ва имконияти таҳсилотии ӯ;

- амалӣ кардани фаъолияти таълимии омӯзандагон дар чараёни ҳалли вазифаҳои проблемавӣ, эҷодӣ ва ҷустуҷӯӣ-озмоишӣ (амалӣ);
- гузаронидани баҳодихии чараёни таълим барои ошкорнамоии дастовардҳо ва муайян кардани ниёзҳои нави таълимии омӯзандагон, муайянсозии тарафҳои мусбат ва манфии барномаи таълимӣ;
- таҳияи нақшаҳои таълимӣ оид ба ислоҳи ниёзҳои нави таълимии омӯзандагон дар чараёни татбиқ ва арзёбии онҳо.

Мушаххасан вазифаву амалҳои педагог-андрагог оид ба ТК дар марҳилаҳои гуногуни раванди таълим бо технологияи таҳсилоти калонсолон муайян карда мешавад.

Ҳамин тариқ, вазифаву амалҳои педагог-андрагог дар ҷаҳорҷӯбаи амсилаи андрагогии таълим ва мутобиқи технологияи ТК чунинанд:

1. Дар марҳилаи таҳлили психологӣ-андрагогии хонанда вазифаи асосии педагогҳо муайян кардани муносибатҳои инфиродии омӯзиши одамони мушаххас ва ташаккули шавқмандии муътадили онҳо ба салоҳиятҳои касбӣ мебошад. Пеш аз ҳама, зарурати муайян кардани мушкилоти мушаххаси зиндагӣ ба вучуд меояд, ки онро хонанда тавассути омӯзиш бартараф менамояд, инчунин, ниёзҳои таълимии хонандагон ва ҳадафи таҳсилоти онҳоро муайян мекунад.
2. Зарур аст, ки сатҳи мавҷудай салоҳият ва таълими қаблӣ дар соҳаи дониш таҳлил карда шавад ва дар муқоиса бо он бояд хонанда омӯзонида шавад.
3. Сатҳи мавҷудай салоҳияти касбиро бо талаботи сатҳи зарурии тақозошаванда, ки омӯзанда бояд ба даст орад, муқоиса карда, дониш, малака, қобилият ва сифатҳое, ки омӯзанда барои ҳалли масъалаҳои ҳаётиаш надорад, муайян кардан зарур аст. Барои таҳлил кардани сатҳи мавҷудай салоҳият ва муқоисаи он бо сатҳи амсилаи салоҳиятнокӣ, омӯзандагон бояд боварибахш ва бошуур бошанд. Маҳз дар ҳамин марҳила барои ҳавасмандкунӣ ба омӯзиш замина гузошта мешавад. Чӣ қадар фарқи ошкоршуда байни ду сатҳи салоҳияти дар боло зикршуда

этимоднок ва возеҳтар бошад, ҳамон қадар ҳавасмандӣ барои таълими хонанда баландтар мешавад.

4. Марҳилаи навбатии ташхис муайян кардани ҳаҷм ва хусусияти таҷрибаи ҳаётии омӯзанда (рӯзмарра, касбӣ, иҷтимоӣ) мебошад. Мавҷудияти таҷрибаи назарраси ҳаётӣ яке аз хусусиятҳои фарқкунандаи калонсолон мебошад. Истифодаи ин таҷриба (на танҳо баҳисобгирӣ, чи тавре ки дар амсилаи педагогӣ аст), чун яке аз сарчашмаҳои таълим ва аз муҳимтарин масъалаҳои амсилаи андрагогии таълим мебошад.

Сипас, бояд маълум кард, ки хусусиятҳои физиологӣ ва психологии хонандагони калонсол чӣ гунаанд? Онро ташхис намудан чӣ афзалият дорад?

Технологияи ТК зарурати муайян кардани хусусиятҳои фаъолият ва услубҳои маърифатию таълимии хонандагонро дар назар дорад.

Ҳангоми анҷом додани амалиёти мазкур дар марҳилаи ташхиси психологӣ ва андрагогӣ амалҳои техникии педагогон маънои назорат кардан, гузарондани ташхисҳои санҷишӣ, саволномаҳо ва мусоҳибаҳо ро дорад.

Дар ин ҳолат, дастурдиҳанда вазифаҳои зеринро иҷро мекунад:

- коршиноси соҳаи технологияҳои таълими калонсолон, аз ҷумла, технологияи худфаъолиятӣ хонанда, ташхиси равонӣ ва андрогенӣ;
- ташкилкунандаи фаъолиятҳои муштараки ташхисӣ бо таҷрибаомӯз;
- мураббӣ, машваратчӣ ва илҳомбахши хонандагони калонсол, ки ба сазю кӯшиши онҳо ба таълим кӯмаки мустақим ва ғайримустақим мерасонанд.

Дар марҳилаи банақшагирии чараҳои таълим, педагог якҷоя бо хонандаи калонсол барномаи таълимии инфиродиро барои таълимгиранда таҳия менамояд. Ғайр аз ин, вай:

- мақсадҳои омӯзишро муайян менамояд;
- низоми супоришҳои таълимиро (таълим ва рушд), ки ба ҳадафҳои таълимӣ мувофиқанд, таҳия менамояд;

- мутобиқи мақсаду вазифаҳои мушаххаси омӯзиш мундариҷаи таълимро интихоб мекунад;
- ба нақша гирифта мешавад, ки намуд, манбаъ, восита, шакл ва усулҳои таълим бояд ҳангоми азхудкунии ин ё он таркиби мундариҷа ва модули интихобшуда истифода шаванд, ки барои ноил шудан бо мақсадҳо ва вазифаҳои мушаххаси таълим мувофиқи мундариҷаи таълим ва бо назардошти хусусиятҳои омӯзандагони калонсол мувофиқ бошанд;
- марҳилаҳои асосии назорати сифати барномаи таълимӣ ифода ёфта, меъёр, шакл, усулу тартиби баҳодихии дастовардҳои хонандагонро баҳри азхудкунии маводи таълимӣ муайян менамояд;
- тамоми нуқтаҳои дар боло зикршударо дар барномаи таълимӣ ё шартномаи таълим ислоҳ мекунад.

Дар ин марҳилаи раванди таълим як функсияи дигари омӯзиш илова карда мешавад, ки он ҳаммуаллифи (хонанда) барномаи таълими инфиродӣ мебошад.

Педагог бо иҷрои марҳилаи фароҳам овардани шароитро барои татбиқи раванди таълим тақрибан пурра ба анҷом мерасонад. Вай бояд барои таълими бомуваффақияти иштирокчиён ҳама шароити зарурӣ ва мусоидро фароҳам орад.

Пеш аз ҳама, педагог-андрагог бояд дар бораи фароҳам овардани шароити мусоиди омодагии ҷисмонӣ (ҳангоми шакли таълими рӯзона) ғамхорӣ кунад.

Назоратчӣ (инструктор) барои таъминоти мутобиқати илмӣ ва методии чараёни таълим бо манбаъву ва воситаҳои таълимӣ, ки барнома пешниҳод намудааст, масъул мебошад (ба истиснои он ҳолатҳое, ки тибқи барнома бояд хонанда пайдо кунад).

Ниҳоят, педагог барои ташкили фазои мусоиди равонӣ дар таълим масъулияти бузург дорад, ки бо эҳтироми мутақобилаи иштирокчиёни чараёни таълим, муносибати созанда бо ҳамдигар, фаъолияти муштраки ҳамаи иштирокчиёни чараёни таълим тавсиф карда мешавад.

Усулҳои таълимии андрагогикӣ чунин омилҳоро тақозо мекунад:

- ба эътибор гирифтани танқиди иштирокчиёни чараёни таълим;
- таъмини озодии ақида;
- даст кашидан аз ҷазои иштирокчиён;
- эҳтироми гуногунандешии иштирокчиён марбути мавқеи зиндагӣ.

Дар марҳилаи татбиқи чараёни таълим педагог дар шакли дохилии таълим амалҳои зеринро иҷро мекунад:

- робитаи мутақобилаи ҳамаи иштирокчиёни чараёни таълимро ташкил мекунад;
- ташхиси ғаврии психофизиологӣ, иҷтимоӣ-психологӣ, маърифатӣ ва функционалии хонандагонро бо мақсади муайян кардани омодагии онҳо ба раванди таълим муайян мекунад;
- вобаста ба натиҷаҳои ташхиси ғаврӣ, вазифаҳои воқеии таълимиро мувофиқи сатҳи омодагии иштирокчиён барои дохил шудан ба чараёни таълим муайян менамояд;
- шароитии омӯзишиеро ба вучуд меорад, ки дар он хонандагон бо ҳисси бештари ғаъолиӣ ва ҳавасмандӣ барномаи таълимиро амалӣ мекунанд;
- иҷрошавии чараёни таълимро дар раванди таълим назорат мекунад ва дар мавриди зарурӣ истифодаи шаклҳои ғаъолияти таълимиро, ки дар чараёни банақшагирӣ интихоб шудаанд, тасҳеҳ мекунад.

Дар ин ҳолат, педагог бояд:

- а) тафтиши ташхисӣ гузаронад;
- б) раванди таълими хонандагонро назорат кунад;
- в) мундариҷа, манбаъ, восита, шакл ва усулҳои таълимро, ки ба ҳадафҳои таълим мувофиқанд ва хусусиятҳои хоси хонандагонро ба назар мегиранд, истифода барад.

Дар марҳилаи татбиқи барномаи таълимӣ муаллим вазифаҳои зеринро иҷро мекунад:

- коршиносӣ оид ба технологияи таълими калонсолон;
- ташкилкунандаи ғаъолияти муштараки ҳамаи иштирокчиёни чараёни

таълим;

- мураббӣ, мушовир, илҳомбахши хонандагони калонсол;
- эҷодкори шароити мусоиди ҷисмонӣ ва равонӣ барои омӯзиш;
- манбаи дониш, малака, қобилият ва сифатҳое, ки барои хонандагон заруранд.

Дар марҳилаи баҳодихии раванд ва натиҷаҳои таълим хонанда ҳамроҳи коромӯзон бо истифода аз меъёр, шакл, усулҳо ва тартиби арзёбӣ, ки дар барномаи таълимӣ муайян шудааст, сатҳи воқеии азхудкунии маводи таълимиро нишон медиҳад, қисмҳои (бахшҳои) маҳдуди маводро, ки ниёзҳои таълимии омӯзандагонро ифода мекунанд, муайян мекунад, ки барои ноил шудан ба ҳадафҳои муқарраршудаи омӯзиш заруранд.

Сипас, эҳтиёҷоти минбаъдаи таълимии омӯзандагон (воқеӣ ё потенциалӣ) ва стратегияҳо барои таълими минбаъдаи онҳо баҳри ноил шудан ба ҳадафҳо ва муқаррар кардани ҳадафҳои нави таълим, инчунин, зарурати ташаккули рушди худтакмилдиҳии доимӣ муайян карда мешавад.

Дар асоси муқоисаи натиҷаҳои бадастомада, дар таълим ва тағйироти воқеӣ дар вазъи мушкilotи зиндагӣ хонанда кӯшиш мекунад, ки бо роҳи таълим, мундариҷа, манбаъҳо, воситаҳо, шаклҳо, усулҳои таълим, сифати барномаи таълим, самаранокии чараёни таълим ва фаъолияти педагог ва хонандаро ҳал намояд.

Таҷрибаомӯз тағйиротро дар чараёни таълими сифатҳои шахсӣ ва ҳавасмандӣ ва арзишии хонандагон пайгирӣ ва ташхис медиҳад.

Фаъолияти мураббӣ дар марҳилаи ислоҳкунии раванди таълим ба тағйир додани мундариҷа, манбаъҳо, воситаҳо, шаклҳо, усулҳои таълим ва арзёбии натиҷаҳои он, инчунин, дар ҳолати зарурӣ, ҳадафҳои омӯзиш, ҳуди эҳтиёҷоти омӯзиш вобаста ба натиҷаҳои арзёбии чараёни таълим ва дастовардҳои таълимии хонандагон равона карда мешавад.

Муаллим ҳамзамон нақши коршиноси соҳаи технологияҳои таълими калонсолон, ташкилкунандаи корҳои муштаракӣ таълимӣ бо хонандагон

ва манбаи дониш, малака, қобилият ва сифатро иҷро мекунад. Амалу вазифаҳои дар боло зикршудаи мураббӣ дар ҳама марҳилаҳои раванди таълим амсилаи фаъолияти педагог-андрагог мебошанд, ки мо онро дар шакли ҷадвали зерин пешниҳод менамоем:

Ҷадвали 13. – Амсилаи фаъолияти педагог-андрагог

Амалҳо	Вазифаҳо
<ul style="list-style-type: none"> – гузаронидани тестҳои таълимӣ, пуркардани саволномаҳо, мушоҳида, мусоҳиба; – таҳияи барномаи таълими инфиродии хонандагон; – ташкили шароити мусоиди ҷисмонӣ ва муҳити психологӣ бароҳати омӯзишӣ, ҳамроҳии таълимӣ-методии раванди таълим, ки барнома, манбаъ ва усулҳои таълимӣ пешбинӣ кардаанд; – ташкили пурсишҳои таълимӣ, назорати иҷроии раванди таълими хонандагон, татбиқи мундариҷа, манбаъ, усулҳои таълимӣ, ки ба ҳадафҳои таълим мувофиқ ва хусусиятҳои хоси хонандагони муайянро ба инобат мегиранд; – амалӣ кардани меъёр, усул, шакл, равишҳои пайгирӣ ва арзёбии дастовардҳо дар таълим; – ислоҳдорҳои зарурӣ ба мундариҷа, шакл, нақша, усулҳои равишҳои таълим ва арзёбӣ. 	<ul style="list-style-type: none"> – коршиноси методологияи таҳсилоти калонсолон; – ташкилотчиҳои ҳамкории унсурҳои раванди таълим; – ҳаммуаллиф (якҷоя бо хонандагон) ва барномаи шахсии таҳсил; – тьютор, илҳомбахш, мушовири хонандагони калонсол; – ташкилкунандаи шароити мусоиди ҷисмонӣ ва психологӣ таҳсил; – манбаи маҳорату дониш ва малака, барои хонандагон.

Табиист, ки фаъолияти дигар мутахассисон андрагогҳо-менечерон (роҳбарон), мушовирон, педагогон хусусиятҳои худро доранд, ки бо талаботҳо оид ба иҷрои вазифавии ин мутахассисон муайян карда мешаванд. Бо вучуди ин, фаъолияти педагог-андрагог дар ҳама гуна кор бо калонсолон асосӣ мебошад.

Барои иҷрои вазифаҳои функционалии худ, ки аз рӯйи амсилаи фаъолият муайян карда шудаанд, педагоги андрагог бояд дорои малакаҳои муайян, дониш, қобилият, сифат ва арзишҳои ахлоқӣ бошад, ки аксари онҳоро ҳангоми тайёри ба фаъолияти ояндаи худ ба даст меорад. Ба ибораи дигар, андрагог бояд сатҳи муайяни салоҳият дошта бошад, ки барои самаранок анҷом додани фаъолиятҳои имкон шароити мусоидро фароҳам оварад.

Малакаҳои асосии педагог - андрагог аз инҳо иборатанд:

- 1) Муайян кардани эҳтиёҷоти таълимии хонандагон;
- 2) Муайян кардани сатҳи тайёрии омӯзандагон;
- 3) Муайян кардани ҳаҷм ва хусусияти таҷрибаи ҳаётии омӯзандагон ва имкони истифодаи он дар раванди таълим.
- 4) Муайян кардани услубҳои маърифатӣ ва таълимии омӯзандагон;
- 5) Муайян кардани хусусиятҳои психофизиологии омӯзандагон;
- 6) Истифодаи усул ва воситаҳои гуногун барои ташҳиси психологӣ ва андрагогӣ;
- 7) Муайян кардани ҳадафҳои омӯзишӣ барои омӯзандагони мушаххас;
- 8) Муайян кардани стратегияи омӯзиш;
- 9) Интихоб ва таркибсозии мундариҷаи омӯзиш;
- 10) Интихоби манбаъҳо, воситаҳо, шаклҳо ва усулҳои таълим.
- 11) Таҳияи барномаҳои омӯзишӣ, барномаҳо ё шартномаҳо.
- 12) Фароҳам овардани шароити мусоид барои омӯзиши ҷисмонӣ ва равонӣ:
 - таъмини ҷараёни таълим бо асбобу методҳои таълимии зарурӣ;
 - гузаронидани ташҳиси амалии психологӣ, физиологӣ, иҷтимоӣ-психологӣ, маърифатӣ ва функционалии омӯзандагон;
 - ташкили фаъолияти муштараки ҳамаи иштирокчиёни ҷараёни таълим;
 - муайянсозӣ ва истифодаи меъёрҳои гуногун, шакл, усул, восита ва тартиби баҳодихии дастовардҳои омӯзандагон ва тамоми раванди таълим;
 - муайян намудани тағйирот дар сифатҳои шахсӣ, ҳавасмандӣ ва арзишии омӯзандагон;
 - таҳия ва муайян кардани дурнамои ниёз баҳри таҳсили омӯзандагон;
 - ислоҳдорӣ ба ҷараёни таълим.

Малакаҳои номбаршудаи педагог-андрагог ба низоми донишҳои муайян асос ёфтаанд, ки бояд барои иҷрои фаъолиятҳои онҳоро аз худ кунанд.

Пеш аз ҳама, вай бояд низоми донишхоро оид ба назарияи омӯзиши калонсолон дошта бошад. Ин дониш барои тамоми фаъолияти ояндаи ӯ дар самти такмили ихтисос, беҳтаркунӣ ва дар фаъолияти касбӣ ҳамчун асос хизмат хоҳад кард.

Гузашта аз ин, вай бояд синну сол, хусусиятҳои психофизиологӣ, иҷтимоӣ ва касбии шахсони калонсолро донад.

Инструктор-андрагог барои ноил гардидан ба донишҳои психологияи ТК ниёз дорад. Вай бе донишҳои асосҳои фалсафӣ ва сотсиологияи ТК фаъолият карда наметавонад. Андрагог бояд технологияи таълими калонсолон, омодагии таълимию техникаи муосир, технологияи худомӯзиро аз худ намояд. Ин чунин маъно дорад, ки педагог бояд усулҳои ташхиси психологӣ ва андрагогии омӯзандагон, шаклҳои банақшагири ва амалисозии чараёни таълим, шакл, усул, тартиби баҳодихии чараёни таълим, қобилияти ислоҳдорориро ба чараёни таълим, инчунин, ташкил ва амалӣ намудани раванди худомӯзии таҳсилро донад.

Барои ӯ доштани тасаввурот оид ба асосҳои ташкилии ТК муҳим аст. Ин ба педагог имкон медиҳад, ки ба ниёзҳои мушаххаси калонсолон барои истифодаи донишҳои онҳо диққат диҳад ва имкониятҳои худро барои ТК истифода барад.

Барои таълими босамар ва огоҳонаи ҳама гуна фанҳо муҳим аст, ки андрагоги калонсол рушди таърихӣ консепсия ва ғояҳои андрагогиро донад, то қонуниятҳои пайдоиш ва ташаккули муносибати андрагогиро баҳри омӯзиш дарк намояд.

Инструктор-андрагог ба монанди ҳама мутахассисони дигар бояд ҷанбаҳои иқтисодӣ ва ҳуқуқии таълими калонсолонро донад.

Самти муҳимми донишҳои андрагогӣ ташкил ва технологияи таҳсили фосолавӣ мебошад, ки яке аз намудҳои асосӣ ва муҳимтарини ташкили ТК ба ҳисоб меравад.

Табиист, ки ин ҳама донишҳои андрагогиро танҳо дар заминаи мустаҳкамаи таълими умумии назариявӣ, илмӣ, равонӣ ва педагогӣ

метавон истифода бурд. Дар ин чо мо танҳо он донишхоеро баён кардем, ки мустақиман ба фаъолияти муаллим ҳамчун андрагог марбутанд.

Малака ва дониши дар боло зикршудаи педагог-андрагог низ бояд дар заминаи малакаҳои муайян ба роҳ монда шавад, то ки ба кори муассири ӯ мусоидат намояд. Ба онҳо малакаҳои гузарондани ташхиси психологӣ ва андрагогӣ, коркарди натиҷаҳои он, таҳияи маводи таълимӣ, татбиқи амалии таълим, кор бо адабиёти илмию таълимӣ ва кор дар компютер дохил мешаванд.

Барои кори босамар педагог-андрагог бояд дорои як қатор сифатҳо ва тамоюлоти шахсиятии арзишманд бошад.

Сифатҳои асосии зарурӣ барои андрагог таҳаммулпазирӣ, некхоҳӣ ҳамдардӣ, иртибот (коммуникатсия), меҳрубонӣ, рӯҳбаландӣ, хоҳиши сарварӣ, дурустӣ, хушмуомилағӣ, худтанқидкунӣ, ҳунармандӣ, малакаҳои ташкилӣ, кӯшиши доимӣ ба худтакмилдиҳӣ мебошанд.

Ба эътидор гирифтани арзишҳои башардӯстона барои андрагогика комилан заруранд: эҳтиром ба шахсияти инсон; тасаввурот дар бораи шахс ҳамчун як шахси хударзиш, худрушдкунанда ва худидоракунандаи субъекти ноосфера; эътироф ва эҳтиром ба гуногунандешии мавқеи зиндагӣ, инчунин, фаҳмидани таълим ҳамчун тарзи ҳаёти одамон; огоҳӣ ва эътирофи онҳо баробари омӯзандагон дар раванди таълим; огоҳӣ аз нақши онҳо ҳамчун мураббӣ ва ташкилотчӣ, таъмини раванди таълим барои хонандагони калонсол.

Масалан, дар Россия андрагоги оянда метавонад ҳама малакаҳо, донишҳо, сифатҳои арзишии заруриро барои фаъолияти бомуваффақият оид ба таълим аз рӯи ихтисоси 03.14.00 «Андрагогика» азхуд намояд, ки дар таснифоти самтҳо ва ихтисосҳои таҳсилоти олии касбӣ дар соли 1994 дохил карда шуда буд. Дар соли 1995 Стандарти давлатии ин ихтисос, ки бо иштироқи олимони пешбари кишвар таҳия гардида буд, тасдиқ карда шуд. Мутаассифона, дар ин самт дар Ҷумҳурии Тоҷикистон корҳои ниҳоят кам анҷом дода шудааст. Стандарти ишорагардида талаботи

асосиро оид ба тайёрии касбии мутахассиси андрагогика дар бар мегирад.

Барои таъмини сатҳи баланди касбӣ дар тайёр намудани педагог-мутахассис дар сохтори Стандарти давлатӣ чор блоки фанҳо ҷудо карда шудаанд: умумифарҳангӣ, психологӣ-педагогӣ, тиббию биологӣ ва мавзӯӣ. Бахши умумифарҳангӣ фанҳоеро дар бар мегирад, ки ба таҳкими маданияти башардӯстона, экологӣ, иқтисодӣ, тарбияи ҷисмонӣ, маданияти маърифатӣ ва тафаккур равона шудааст. Воҳиди психологӣ-педагогӣ фанҳоеро дар бар мегирад, ки азхудкунии фарҳанги педагогӣ ва равонӣ, технологияҳои гуногуни муоширату иттилоотӣ, идоракунии худтанзимкуниро пешбинӣ менамояд. Ба блоки тиббӣ ва биологӣ фанҳое дохил мешаванд, ки тасаввуроти умумиро дар бораи ҷисми инсон ва тадбирҳои заруриро барои нигоҳ доштани вазифаҳои босамари он медиҳанд.

Блоки мавзуи омӯзиши фанҳои заруриро барои рушди сатҳи амиқи замонавӣ дар соҳаи муайяни дониш ва фаъолият мутобиқи интихоби хонанда дар назар дорад.

Блоки мавзуии ихтисоси «*Андрагогика*» фанҳои навро дарбар мегирад. Курси «*Муқаддимаи андрагогика*» андрагогҳои ояндаро бо мафҳумҳои асосии назарияи ТК шинос намуда, омилҳоеро, ки боиси пайдоиши ин илми нав дар бораи инсон ва таҳсилот гаштаанд, ошкор менамояд ва аз таърихи пайдоиш ва рушди концепсияҳои андрагогӣ мухтасар маълумот медиҳад. Ҳадафи курси мазкур, ин шиносоии омӯзандагон бо олам дар бораи концепсияҳо ва афкори илмию таълимӣ мебошад.

Фанни «*Психологияи рушди калонсолон*» ба баррасии паҳлуҳои асосии рушди психологӣ ва маънавии калонсолон, қувваҳои ҳаракатдиҳандаи ин рушд, ба давраҳо тақсимкунӣ ва хусусиятҳои асосии рушди инсон дар давраҳои мухталифи камолот бахшида шудааст. Ин дониш барои бунёди робитаҳои мутақобилаи илмӣ дар фаъолияти корӣ бо калонсолон чун асос барои андрагогика хизмат мекунад.

Курси «*Асосҳои психологии таълими калонсолон*» хусусиятҳои иҷтимоиву психологии таълими калонсолон, коршоямӣ ва қобилияти калонсолон баҳри омӯзиш, мушкилоти омӯзиш ва муайянсозии неруи эҷодии шахс, хусусиятҳои худтатбиқкунии шахс дар ҳаёти калонсолон, муносибат ба назарияҳои гуногуни психологӣ оид ба таҳсилотро ошкор мекунад: психологияи гесталтӣ, назарияҳои психоаналитикӣ, маърифатӣ, назарияи таълими ғаёол ва ғайра. Низоми донишҳои дар ин раванд пешниҳодшуда, бо назардошти ҳамаи хусусиятҳои хонандагони калонсол, барои таълими муаллимон ҳамчун асос хизмат мекунад.

«*Асосҳои андрагогика*», ки он дар асоси концепсияву назарияҳо оид ба таълими калонсолон, амсилаҳои омӯзиши педагогӣ ва андрагогӣ, принсипҳои асосии таълими калонсолон, амсилаи ташкилию амалии раванди ТК ва дурнамои он, мушкилоти рушди таҳсилот дар ҷаҳон ва андрагогика ҳамчун илми таълими калонсолон, талаботҳои асосӣ ба андрагогика, амсилаи ғаёолияти инструктори андрагог, мазмуни асосии тарбияи андрологҳо баён карда мешавад. Омӯзиши ин фан ба таълимгирандагон имкон медиҳад, ки асосҳои бунёдии назарияҳои касбии ояндаи худро андрагогҳо аз худ кунанд.

Дар курси «*Таърихи рушди мафҳум ва ғояҳои андрагогӣ*» ғояҳо оид ба муттасилии таълим, фарқҳо дар таълими одамони синну соли гуногун, ки аз ҷониби устодони бузурги ватанӣ ва хориҷӣ, файласуфҳо ва нависандагони гузашта, дар давраи то андрагогӣ, мавриди таҳлилу баррасӣ қарор гирифтаанд. Пайдоиш ва рушди ғояҳои андрагогӣ дар Югославия, Олмон (Германия), Полша, Фаронса ва ИҶШС ифода ёфтааст. Аз тарафи мутахассисон пайдоиши андрагогика ҳамчун илм, дар асарҳои амрикоӣҳо М.Ш. Ноулз [367, с. 104] ва А.Т. Ангело [333, с. 234-236], англис П. Чарвис [362, с. 69-70] ва олимони гурӯҳи Ноттингем, вазъи кунунӣ ва тамоюлҳои рушди назария ва амалияи андрагогикаро дар Федератсияи Россия таҳлил мекунанд. Ин маълумот ба андрагогҳои оянда дарк намудани қонуниятҳои воқеии пайдоиши андрагогикаро ҳамчун яке аз илмҳо дар бораи таҳсилот ошкор мекунад.

Фанҳои «*Фалсафа ва сотсиологияи таълими калонсолон*» тамоюлҳои асосии рушди таҳсилот дар ҷаҳонро дар заминаи мушкилоти рушди тамаддун, фарҳанг ва шахс, вазифаҳои асосии таълим дар рушди инсон ва ҷомеа, хусусиятҳои иҷтимоиву фалсафии таълими калонсолон, муносибатҳои воқеъию субъективӣ дар таълими калонсолон, нақши ТК дар рушди тамаддун, ҷомеа, инсон ва маориф тавзеҳ медиҳад. Ин донишҳо ба андрагогҳо имкон медиҳанд, ки дар бораи хусусиятҳои бунёдии ТК ва нақши он дар пешрафти инсоният тасаввуроти аниқ дошта бошанд.

Мақсади курси таълимии «*Технологияи омӯзиши калонсолон*» аз рушди малакаҳои омӯзандагон дар ташкили раванди таълим барои калонсолон иборат мебошад. Пас аз омӯзиши он, мутахассисон - андрагогҳои оянда метавонанд ташхиси психологӣ ва андрагогии калонсолонро баҳри баландихтисос шудан ба роҳ монанд. Инчунин, чараёни таълимро ба нақша гирифта, иҷрои онро таъмин намоянд, баҳо диҳанд ва ба танзим дароранд. Ин фанни асосӣ дар раванди азхуд кардани касби педагоги андрагог мебошад.

Мавзӯи «*Рушди таърихӣ ва асосҳои ташкили таълими калонсолон*» баҳри баррасии навҳои гуногун ва шаклҳои ташкили таълими калонсолон, яъне самтҳои фаъолияти педагогони соҳаи андрагогика, яъне андрагогҳо, мушовирон, педагогон, инспекторҳо, менечерон, ки дар ин соҳаи хизматрасонии таълимӣ фаъолият мекунанд, бахшида шудааст. Рушди шаклҳои ташкили таълими калонсолонро метавон дар фазои таърихӣ пайдо намуд (аз лаҳзаи аввали пайдоиши унсурҳои сохторӣ то ба имрӯз) ва ҷуғрофӣ (на танҳо дар Федератсияи Россия, балки дар дигар кишварҳои ҷаҳон) мушоҳида кард. Омӯзиши ин фан ба андрагогҳои оянда дар муайян кардани ҷои кори ояндаи онҳо кӯмак хоҳад кард.

Андрагогҳои оянда курси «*Технологияҳои худомӯзӣ*»-ро омӯхта, метавонанд ба воситаи қобилият ва малакаи ташкилӣ фаъолияти худро ба роҳ монанд ва дар кори татқиқотӣ муваффақият ба даст оранд, ки

шарти ҳатмии пешрафти кори андрагог ва омӯзиши ин фан ва дигар фанҳои блокҳои фанҳои таълимӣ шуда метавонанд.

Омӯхтани шакли мушаххаси ташкили ТК-таҳсил дар низоми фосилавӣ муҳим аст. Фанни «*Ташкил ва технологияи таълими фосилавӣ*» ба андрагогҳои оянда имкон медиҳад, ки дониш, малака ва қобилиятҳои заруриро барои ташкил ва татбиқи ТК ба даст оранд.

Курси «*Асосҳои таълими психологӣ ва андрагогӣ*» бо дар назардошти аҳаммияти истисноии он барои фаъолияти муаллим, яъне андрагог, мушовир, муаллим, ҳамчун қорбари мустақил фарқ мекунад, то ин ки ӯ технологияи ин марҳилаи таълимро то ҳадди имкон амиқ аз худ намояд.

Стандарти давлатӣ омӯзиши як қатор курсҳои интихобӣ ва тахассусиро пешбинӣ менамояд ва ба андрагогҳо имкон медиҳад ихтисоси дақиқ ё омӯзиши амикро оид ба масъалаҳои мавриди тавачҷуҳи онҳо, хусусан, дар самти идоракунии ва машваратдиҳӣ гиранд. Инчунин, барномаи таҳсилоти яксола ё дусолаи таҳсилоти касбӣ дар таълими андрагогӣ барои шахсони дорой маълумоти олии ё миёнаи махсус мавҷуд аст, то ин ки касби дуҷумро аз худ намоянд ва дар асоси барномаи яксола гирифтани ихтисоси иловагӣ вучуд дорад.

Табиист, ки дигар роҳҳои ташкил ва тайёр намудани мутахассисон, яъне андрагогҳо барои қор бо қалонсолон низ имконпазиранд. Муҳим он аст, ки ин барномаҳо ба ҳадафҳои омӯзиш мувофиқат кунанд.

Дар марҳилаи ҳозира проблемаҳои методологии таҳқиқоти педагогӣ ба тағйироти назаррас дучор мешаванд. Ҳамин ҳолат дар дигар соҳаҳои илм низ ба амал омада истодааст. Дар адабиёт истилоҳи «*Методологияи нав*» пайдо шуд. Дар қорҳои ба наздикӣ нашршудаи Н.В. Бордовская [51, с. 49-54] ва М.С. Каган [150, с. 67-69] самти таҳияи методологияи нав дода мешавад ва он имкон медиҳад, ки зухурот ва объектҳои педагогӣ аз нуқтаи назари якҷанд усулҳои методологӣ дар асоси усули полипарадигматикӣ баррасӣ шаванд.

Новобаста аз он ки дар кадом мавқеъ, аз рӯи кадом принципҳои методологӣ чараён асос ёфтааст, натиҷаҳои гуногуни хусусияти

прогрессивӣ ва регрессивӣ доштаро ба даст овардан мумкин аст. Агар дар адабиёти илмӣ муносибати бештари умумӣ дар баррасии ТҒ-муқоисавӣ буд, он боиси муқоисаи таҳсилоти расмӣ ва ғайрирасмӣ гардид, вале дар ин самт пуррагии таҳқиқотро маҳдуд мекард, яъне дар бар намегирифт. Мо метавонем дар бораи кӯшиши муассисаҳои гуногуни илмӣ оид ба таҳияи барномаҳои методологии омӯзиши педагогика ва таълими педагогика истода гузарем. Дар баробари ин, натиҷаву дастовардҳои илмии асри ХХ-ро омӯзем.

Мувофиқи ақидаи В.А. Ядов аз нуқтаи назари расмӣ методология ба моҳияти дониш, ки дар бораи ҷаҳони воқеӣ алоқаманд нест, балки он бештар бо амалиёте алоқаманд аст, ки тавассути онҳо дониш эҷод карда мешавад [329, с. 9-10]. Муаллиф чунин мешуморад, ки истилоҳи «*Методология*» барои ифода намудани маҷмуи қоидаҳои таҳқиқотӣ ва усулҳо, аз ҷумла, усулҳои ҷамъоварӣ ва коркарди маълумот истифода бурда мешавад. Рушди назарияи таълими ғайрирасмиро ба назар гирифта, аз ин нуқтаи назар ба андешаи В.Г. Онушкин [256, с. 89-90], Ю.Н. Кулюткин [256, с. 90-91], И.В. Крупина дар бораи ҳамгирии самти амалӣ ва назариявии методологияи педагогӣ, аз ҷумла, сохтор, ташкили мантиқӣ, усулҳо ва воситаҳои фаъолият дар соҳаи назария ва амалияи педагогӣ наздик аст [244, с. 56-58]. Андешаи мо перомунӣ боби мазкур чунин аст:

- равишҳои методологияи асосноксозии мазмуни консепсияи «*таҳсилоти ғайрирасмии ҳайати педагогӣ*»;
- масъалаҳои методологияи рушди тасаввуроти назариявӣ дар бораи падидаи «*таҳсилоти ғайрирасмии кормандони педагогӣ*» дар асоси назарияи коммуникатсионии фалсафӣ ва антропологӣ;
- ҷанбаҳои дидактикии таҳсилоти ғайрирасмии ҳайати кормандони педагогӣ дар низоми таҳсилоти рушди кормандони педагогӣ;
- ворид намудани таҳсилоти ғайрирасмии муаллимон ба низоми рушди касбӣ.

Ҳамкориҳои расмӣ, ғайрирасмӣ ва иттилоотии кормандони маориф ҳамчун самти муосири рушди инсон эътироф карда мешавад. Вазифаҳои глобалии дар назди ҷамъият истода, ба васеъшавии ҳуди концепсияи «*таҳсилот*» меоранд, ки дар ҳаллу ҷасл боиси тавсеаи ҳуди концепсияи «*таҳсилот*» мешавад, ки асосноксозии таърихӣю фалсафии намудҳои асосии раванди таълимиро дар зерхати концепсияи таҳсилоти расмӣ, ғайрирасмӣ ва иттилоотӣ муҳим арзёбӣ менамояд.

Мушкилоти глобалӣ дар ҷомеа ба вазифаҳои рушди инсонӣ ҳамчун субъекти эҷодкорӣю иҷтимоӣ, ҳамчун одами бо сатҳи баланди зеҳнӣ ва ҷаҳолияти эҷодӣ ба камол расида аҳаммияти хоса медиҳанд. Ин вазъ зиддиятро дар низоми маориф байни рушди босуръати ҳаёти ҷамъиятӣ ва соҳаи маориф бедор кард, ки ба суръати бошитоби тағйироти шароити иҷтимоӣ мутобиқ набуд. Мувофиқ будан дар бораи бӯҳрони соҳаи маориф олимон ва педагогҳоро ба ҷустуҷӯи роҳҳои нав ва самтҳои водор кард, ки ба муаллимони оянда имкони рақобатпазир, шахси ташаббускор будан ва ба хондан дар тӯли тамоми ҳаёт омода буданро исбот мекунад.

Дар ҷаҳони муосир ҳуди концепсияи «*маориф*» тағйир ёфтааст. Гарчанде ки дар таҳқиқоти мутахассисон вай бо раванди муташаккил ва дарозмуддати таҳсил дар таҳсилоти ибтидоӣ, миёна ва олий, яъне низоми махсусе, ки барои амалӣ намудани ҳадафҳои таълим пешбинӣ шудааст, шинохта шудааст. Дар санадҳои меъёрии ҳуқуқии маориф ТҶ ҳамчун раванд ва натиҷаи азхудкунии дониш, малака ва қобилияти мураттаб кардашуда мебошад, аммо ин мафҳумҳо, ки дар фаҳмиши онҳо маҳдуданд, ба парадигми дониш нигаронида шудаанд. Дар робита бо васеъ гардидани концепсияи таълим се намуди асосии равандҳои таълимӣ ҷудо карда шудааст: расмӣ, ғайрирасмӣ ва иттилоотӣ. Рушди назарияи таълими расмӣ аз Ҷ. Локк (асри XVII), И.Г. Песталотсӣ [260, с. 34-36], И. Кант [163, с. 79-81] ва дигарон) оғоз мегардад (асрҳои XVIII-XIX), И.Г. Песталотсӣ [260, с. 35] концепсияи таълими расмиро дастгирӣ намуд, низоми таълими илмиро бо дар назардошти рушди тафаккур,

қобилият, рушди усулҳои хусусӣ ва умумии қори ақлӣ, афзалият таҳия намуд, воситаҳои асосии таълими қалима, шакл ва рақамро муайян кард. Баъдтар, концепсияи таълими расмӣ вайро дар дидактикаи рус М.А. Данилов [104, с. 13-15], Б.П. Есипов [119, с. 342-347] ва А.Г. Ободовский [249, с. 9] дастгирӣ намуданд. Дар асарҳои А. Дистервег [109, с. 167-168] ғояи таълими расмӣ мушоҳида мешавад, аз ҷумла, ду шакли таълим: васеи моддӣ ва интенсивии расмӣ. Тарафдорони омӯзиши васеи моддӣ бо тақия ба ғояҳои Ч. Милтон [336, с. 10-11], Я.А. Коменский [173, с. 180-183] ва И.А. Липский [199, с. 283-285] ҳадафи асосии муассисаи таълимиро дар интиқол додани донишҳои зиёде аз соҳаҳои гуногуни илм ба хонандагон медонистанд.

Онҳо андеша доштанд, ки инкишофи қобилиятро дар қараёни азхудкунии мунтазами донишҳо ба амал оварда, зиёдшавии мундариҷаи маводи таълимиро бо зиёд кардани давомнокии дарс талаб кардан мумкин аст. Қонибдорони таълими расмӣ таъкид менамуданд, ки дар Донишқада диққати асосӣ бояд ба рушди қобилиятҳои омӯзандагон, тафаккур, ҳаёлот, хотираю ирода дода шавад, на барои азхудкунии миқдори зиёди донишҳо. Муҳим нест, ки донишомӯз асосҳои илмро донанд, балки таъсири рушдбандаро баҳри омӯзиши илм, барои баланд бардоштани қобилияти ақлонии қалонсолон муҳим арзёбӣ карда бошад. Аҳамияти ҳоси мусбият дар қанҳои «инструменталӣ», яъне дар қабонҳои қлассикӣ ва математикӣ, қайд карда шудааст. Дар асарҳои XIX ва XX назарияи таълими расмӣ ба он асосе, ки натиҷаҳои омӯзиш дар як соҳа ба дигарон дода намешаванд, рад карда шуд.

Қадидаи таҳсилоти ғайрирасмӣ ва иттилоотӣ дар Ғарб дар охири асри XIX бо ду мафҳуми асосӣ баррасӣ карда мешуд: амриқоӣ ва аврупоӣ. Асосгузори концепсияи амриқоӣ файласуф ва равоншинос Чон Дюӣ мебошад, ки ғояи ТҒ ва иттилоотиро дар охири асри XIX дар асари худ «*Масъалаҳои рушди таҳсилот дар марҳилаи қунунӣ*» ошқор кардааст, ки он дар хориҷа низ омӯхта шудааст. Э.В. Пискунова қайд мекунад, ки

хангоми таҳлили таҳқиқоти байналмилалӣ ҳамчун манбаи рушди таҳсилот се гурӯҳро чудо кардан мумкин аст [272, с. 142-145].

Ба гурӯҳи аввал таҳқиқоти марбут ба омӯзиши мушкилоти таҳсилоти умумӣ дохил мешавад. Масалан, таҳқиқоти мониторингии барномаи «*Таҳсил барои ҳама*», «*Гузоришҳои ҷаҳонии Институти омили ЮНЕСКО (СИЮ)*» «*Нигоҳе ба таҳсилот*» ва «*ОЭСР*». Лоихаи «*Нишондиҳандаҳои байналмилалии низомҳои таълимӣ*» (INES – Нишондиҳандаҳои байналмилалии низомҳои таълимӣ, Таҳқиқоти байналхалқии малакаҳои ҳаёт (ILSS): Ин таҳқиқот муайян кардани стратегияҳои миллии маорифро таъмин мекунад ва метавонанд ҳамчун манбаи қабули қарорҳои идоракунӣ дар соҳаи маориф баррасӣ карда шаванд.

Аввалин қорҳо оид ба омӯзиши мустақими ғайрирасмӣ дар солҳои 70-уми асри ХХ пайдо шуданд. Омӯзиши консепсияи амрикоии таҳсилоти ғайрирасмӣ нишон медиҳад, ки рушди ин падида, асосан, «*аз боло*» - аз консепсияи назариявӣ ва барномаҳои татбиқи он рух намедиҳад; балки «*аз поён*» - аз эҳтиёҷоти тезтағйирёбандаи ҳаёти ва маърифатии одамон, ки қонеъ гардонидани хизматрасониҳои таҳсилоти нав ва гуногунро талаб мекунад.

Ҳамин тариқ, таҳсилоти ғайрирасмӣ инсонпарвар аст, зеро он ба инсон, ба манфиату талаботи он равона шудааст.

То охири солҳои 1980 консепсияи иттилоотии таҳсилот ҷорӣ карда шуд. Баъдтар, дар солҳои 1990 ва 2000 дар Иёлоти Муттаҳидаи Амрико, амалан инфрасохтори таҳсилоти расмӣ ва ғайрирасмӣ тавлид гардид, ки ба он ташкилоте дохил мешавад, ки тичорати муваффақро дар ин намуди таҳсилот амалӣ мекунад.

Консепсияи аврупоӣ парадигмаи таҳсилотро на ба воситаи ҳаёт, балки дар тӯли ҳаёт баррасӣ мекунад. Дар соли 2000-ум баъди Саммити Лиссабон Иттиҳоди Аврупо «*Еддоштро дар бораи ТМ дар Иттиҳоди Аврупо*» нашр кард, ки дар он гуфта шудааст: «*Пайдарпайии ТМ таҳсилоти расмӣ ва ғайрирасмиро барои иштирокчиён баробари раванди*

таълим мешуморанд»; - «Таҳияи низоми аълосифат» - «Аккредитатсияи таҳсилоти пешина ва ғайрирасмӣ» (APEL). Дар ҳуччатҳои минбаъда, ки муносибатҳои асосии низоми таълимии Аврупоро муайян мекунад, таҳияи меъёрҳои умумӣ барои муқоисаи таҳсилоти ғайрирасмӣ ва иттилоотӣ зарур аст. Соли 2004 Шуро оид ба маорифи Иттиҳоди Аврупо таърифи таҳсилоти расмӣ ғайрирасмиро барои эътирофи онҳо тасдиқ кард. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон шаклҳои нави раванди таҳсилот, ба монанди ТҒ ва иттилоотӣ аз концепсияи Аврупо иқтибос шудаанд, ки дар он дар навбати аввал диққати асосӣ ба ТМ дода мешавад. Паҳн кардани ин концепсия низ аз андешаҳои коршиносон вобастаанд, ки Палатаи ҷамъиятӣ ва Донишгоҳи миллии таҳқиқотии «Мақтаби олии иқтисодӣ» соли 2007 онро дарҷ кардаанд. Дар он таҳсилоти ғайрирасмӣ ва иттилоотӣ ҳамчун омили рақобатпазирии кишвар, ҳамчун унсурҳои муҳими муносири низоми таълимӣ муайян гардидааст.

Таҳлилҳо нишон медиҳад, ки маориф дар ҷомеаи мутамаддун ҳамчун як ниҳоди иҷтимоиву фарҳангӣ нақши ҳалкунанда дорад. Аз ин рӯ, таълими расмӣ дар раванди доимии сохтори иҷтимоии ҷомеа нақши ҳалкунанда дорад. Донишкадаи таълимӣ на танҳо одамонро барои иштирок дар тамоми соҳаҳои фаъолияти инсон омода мекунад, балки дар худ сохтори пурқудрати тавоноеро ба вуҷуд меорад, ки фазои сершумор ва гуногуншаклро дар бар мегирад. Донишкадаи таълимӣ ин ё он тартиботи ҷамъиятии таърихан муайяншударо таъмин мекунад. Аммо аз як тараф, таълими расмӣ тавассути таҳсилоти ғайрирасмӣ ва иттилоотӣ ғизо гирифта, дастгирӣ карда шавад ва аз тарафи дигар, ин робита дар амал пурра инъикос намегардад.

Ба ақидаи В.М. Розин *«Имрӯз фаҳмидан мушкул аст, ки чӣ дар асл вуҷуд дорад, чӣ гуна олами мо кор мекунад, чӣ ба кадом қонунҳои ӯ тобеъ аст ва дар ин асос воқеияти иҷтимоӣ гуногун шарҳ дода мешавад. Вай тамоюлҳои гуногуни зуд-зуд тағйирёбада, аксар вақт мухолифро баррасӣ менамояд: фалсафа ва илм дигар шарҳи ягонаи ҳодисаҳои рӯйдихандаро намедиҳад»* [282, с. 54-55].

Чустучӯи фаъоли усулҳои инноватсионӣ дар фаъолияти таълимӣ дар соҳаи расмӣ илмӣ-педагогӣ ба соҳаи таҳсилоти расмӣ дахл дорад, он дар соҳаи иқтисодиву иҷтимоӣ, ки таҳсилоти ғайрирасмӣ бештар дар он рушд карда истодааст, амалӣ карда мешавад. Аз ин рӯ, дар низоми муносири таҳсилот ҳамкориҳои ҳамаи се намуди таълим зарур аст. Маҳз дар ягонагӣ ва тақия ба асосҳои бунёдии психологӣ ва илмӣ, тамоюлҳои иҷтимоӣ ва технологияи муосир пайдо кардани роҳҳои нав, сохтани амсилаҳои нави таълимӣ мумкин аст. Муносибатҳои расмӣ ва иттилоотӣ дар таҳсилот бисёре аз ҷузъҳои онро алоқаманд мекунад.

Мо на танҳо дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ва томактабӣ, оила, инчунин, дар муошират бо дӯстон меомӯзем, зеро мо меёмори реклама, тиҷорату сиёсат, истеҳсолоти моддӣ ва низоми судиро ташаккул медиҳем, меомӯзем, тарбия мекунем, китоб мехонем ва синаморо мебинем, бозиҳои футбол ва ғайраро меомӯзем. Аз ин ҷиҳат, нерӯи таҳсилот истиора, ки бартариҳои инро то дараҷаи бештари раванди худ ба худ рӯйдихӣ (маҳсусан, дорои таркиби иттилоотӣ), ки воқеан ҷамъиятро барпо мекунад, ифода менамояд. Қонунҳои воқеии ҷамъият аз бисёр ҷиҳат бо ин шаклҳои васеъ паҳншудаи таҳсилоти бартаридошта муайян мегардад

Хулосаи боби дуюм

Омӯзиши мушкилоти таълими расмӣ, ғайрирасмӣ ва иттилоотӣ ба мо имкон медиҳад муайян намоем: маълумоти расмӣ, ки шахс онро дар муассисаи иҷтимоии дахлдор мегирад. Масалан, таълими расмӣ дар замони қадим дар мактабҳои хусусӣ, дар асрҳои миёна дар мактабҳои калисо, дар ҷаҳони муосир дар мактабҳо, донишгоҳҳо ва ғайра; таҳсили ғайрирасмӣ аксар вақт берун аз фазои маҳсуси таълимӣ, ки дар он мақсад, усул ва натиҷаҳои таълим дақиқ муайян карда мешаванд, дар муассисаҳои таълимӣ ё ташкилотҳои ҷамъиятӣ, клубу маҳфилҳо, дар машғулиятҳои алоҳида бо тренерон гузаронида мешаванд, инчунин, курсҳои мухталифи кӯтоҳ бо истифода аз барномаҳои марказонидашуда пешниҳод мешаванд, сурат мегирад.

Пешниҳодҳое, ки дар ҳама марҳилаҳои омӯзиш ё кор тавсия карда мешаванд, одатан бо супоридани ҳуҷҷат ҳамроҳ нестанд ва аксар вақт онҳо хусусияти низомиро доро мебошанд. Шахс маълумоти маърифатиро, асосан, худ аз худ дар чараёни зиндагӣ бо андухтани таҷриба соҳиб мешавад: меҳнат, идҳо, театр, оила, сафарҳои саёҳӣ ва ғайраҳо ба ин чараён таъсир мерасонанд. Дар низоми муосири ТҶ ВАО (телевизион, интернет, радио, кино, мусиқӣ ва ғайра) ҷои махсусро ишғол менамоянд.

Ҳамин тавр, ҳамкориҳои мутақобилаи таълими расмӣ, ғайрирасмӣ ва иттилоотӣ барои ворид кардани замина барои таҷдиди таҳқиқот ва рушди таълими инсонӣ муосир зарур аст.

1. Ҷанбаҳои муҳимтарини ТҶ ҳамчун асосҳои технологияи ин соҳа ба таври тасниф карда шуд;
2. Амсилаи ташклию фаъолияти чараёни таълим ҳамчун василаи алоқаи мутақобила пешниҳод гардид;
3. Роҳҳои муқаррар сохтани ТҶ нишон дода шуда, тазеҳ ёфтаанд;
4. Марҳилаҳои ба роҳ мондани ТҶ гурӯҳбандӣ шуда, таснифоти онҳо муфассал арзёбӣ шудаанд;
5. Ёхдадорҳои вазифавии расмии педагог-андрагог мушаххас гурӯҳбандӣ шуда, шарҳу тавзеҳоти онҳо баён ёфтаанд;
6. Омилҳои тақозошаванда дар ТҶ пурра муайн гардида, ҳамбастагии онҳо бо усулҳои таълими андрагогӣ нишон дода шуданд;
7. Амалиёти иҷрошудаи педагог-андрагог тасниф ёфта, иҷрои онҳо мушаххасан арзёбӣ гардидаанд;
8. Амсилаи фаъолияти андрагог ба шакли ҷадвал пешниҳод шуда, дар он амалҳои вазифаҳо дар ҳамбастагӣ муодил шудаанд;
9. Малакаҳои асосии педагог-андрагог ҷудо карда шуда, муназзамии онҳо тавсиф ёфтаанд.

БОБИ 3. РУШДИ НАЗАРИЯ, МЕТОДИКА ВА АМАЛКАРДИ МУТАҚОБИЛАИ ТАЪЛИМИ РАСМӢ, ҒАЙРИРАСМӢ ВА ИНФОРМАЛӢ

3.1. Муносибатҳои методологӣ ба мафҳуми «таҳсилоти ғайрирасмӣ» ва мақоми он дар низоми такмили ихтисос

Дар ин бахш рушди тасаввуроти назарияви оид ба фаҳмиши таҳсилоти ғайрирасмӣ нуқтаи назари муносибатҳои гуногуни методологӣ баррасӣ карда мешавад. Дар ин марҳила вобаста ба донишҳои методологӣ тағйироти назаррас рӯй доданд. Дар ин бора В.Ю. Новожилов менависад *«Хусусияти хоси ин марҳилаи таҳқиқоти педагогӣ тағйирот дар ҳолатҳои эпистемологӣ»* мебошад. *«Таҳияи муносибатҳои нави концептуалӣ ба таҳлил ва тафсири воқеи усулҳо, маводи нави ақидаҳои маърифатӣ ва назари нав ба ақидаҳои таҳқиқотӣ боиси пайдоиши гоҷҳои нав дар бораи асосҳо ва методологияи гирифтани донишҳои нав шуданд»* [247, с. 36]. Вақтҳои охир масъалаҳои методологияи таҳқиқоти педагогӣ ба тағйироти назаррас дучор гаштаанд ва тағйиротро дар дигар илмҳои муосир ворид кардаанд. Дар адабиёт истилоҳи «методологияи нав» пайдо шуд. Дар илми муосир, тибқи андешаи В.А. Сластинин, *«мутобиқи методология мо, пеш аз ҳама, принципҳои сохтани шакли усулҳои илмӣ ва маърифатии фаъолиятро дарк мекунем»* [303, с. 122-126]. Тибқи методологияи Пикасистӣ *«Ин таълимот дар бораи принципҳои сохтан, шакл ва усулҳои таҳқиқоти илмӣ»* мебошад. Қариб чунин методологияро Шалкова муайян мекунад: *«Дар он мушкилоти назариявии роҳҳои воситаҳои дониши илмӣ ва қонунҳои илмӣ - таҳқиқотӣ ҳамчун эҷодӣ раванд баррасӣ мешаванд»*. В.В. Краевский [153, с. 78-79], Е.В. Бережнова қайд мекунанд *«Вобаста ба сатҳи баррасии методологияи он ба таври гуногун фаҳмида мешавад. Дар маънои васеъ он чун низоми принципу ва усулҳои сохтани фаъолияти назариявӣ ва амалӣ, инчунин, омӯзиши ин низом шарҳ дода мешавад ва дар шакли васетар*

таълимот дар бораи усули илми маърифати таъироти олам муайян карда мешавад» [181, с. 311-313].

Ташаккули донишҳои илмиро бе асосноккунии раванди методологӣ тасаввур намудан ғайриимкон аст. Дар таҳқиқоти педагогии даҳсолаҳои охир ба сифати асосноккунии методологӣ аксаран равишҳои гуногуни методологӣ истифода мешаванд. Ба сифати асосноккунии методологӣ, бештар дар таҳқиқот истифода мешаванд: муносибати маърифатӣ, низомӣ, ғаъол, аксиологӣ, арзишӣ, ғаъол, иҷтимоию фарҳангӣ, шахсӣ, гуманистӣ, интегративӣ, антропологӣ, антропо-экологӣ, салоҳиятдор ва ғайра. Н.Н. Суртаева [216, с. 129-130], қайд мекунад, ки истифодаи усулҳои гуногунро барои асосноксозӣ ва, аксаран, бевосита асосноккунии ҷиддӣ ва ҳатто асосноккунии дар марҳилаи муосир дар адабиёти педагогӣ падидаи маъмулӣ аст. Муаллиф чунин мешуморад, ки ин то андозае бесарусомонии иловагиро дар методологияҳои донишворид мекунад. Ин ҳодиса, ба андешаи Н.Н. Суртаева [216, с. 67-69], бо сабабҳои гуногун рӯй медиҳад. Масалан, муаллифон дар бораи маънои вожаи калидӣ, дар бораи аҳаммияти концепсияи умумии «*муносибат*» фикр намекунанд. Аз ин рӯ, мо ба қароре омадем, ки ба луғатҳои мурочиат намоем, ки тафсири концепсияи «*муносибат*»-ро медиҳанд. Дар луғати тафсирии забони русӣ Н.Ю. Ожегов [254, с. 544-555] ва Н.Ю. Шведов муносибат ҳамчун «*маҷмуи усулҳои (ба қасе қисме, ки дахл дорад, бурдани тиҷорат)*» муайян карда мешавад [254, с. 304-307]. Ин муносибат дар адабиёти методӣ истифодаи концепсияи мураккаби хусусияти байнифанӣ доштаро дар назар дорад. Аз нуқтаи назари Т.А. Ромм: «*Муносибат – ин пеш аз ҳама, объекти муайян, инчунин, тартиби махсуси сохтани таҳқиқотӣ даврӣ*» аст [288, с. 135-140]. Муаллиф чунин зикр менамояд, ки хусусияти муносибатҳои истифодашаванда дар педагогикаи муосир ва амалия аз он иборат аст, ки онҳо дар асоси категорияҳои умумиилмӣ ва ё категорияҳои васеи антропологӣ (мафҳумҳо) вобаста ба «*низом*», «*функсия*», «*амсила*», «*ғаъолият*» ва ғайра тартиб дода шудаанд. Н.Н. Суртаевам [218, с. 20-25], А.А.

Макарена [217, с. 60-62], С.В. Кривие [182, с. 34] онро «хамчун маҷмуи ба хам алоқамандии унсурҳои консепсия (ғояҳо, мақсадҳо, арзишҳо, усулҳо ва шаклҳо), ки дар асоси интихоби доминанти (*target*) органикӣ сохта шуданд» ва «нақши ташаккулдиҳандаро дар сохтани донишҳои педагогӣ иҷро мекунанд», муайян мекунанд.

Н.В. Бордовская [51, с. 167-168] қайд мекунад, ки таҳқиқоти педагогӣ дорои як қатор равишҳо мебошад, ки муаллиф онро ба се гурӯҳ ҷудо мекунад:

- дар сатҳи байнисоҳавӣ қабул шуда, ҳамчун маълумотномаи методӣ оид ба фаъолияти илмии педагогон татбиқ карда шавад;
- муносибатҳое, ки аниқ кардани потенциали методологии эвристикӣ ва татбиқи онҳоро дар ҳалли масъалаҳои илмӣ ва амалӣ талаб мекунанд;
- муносибатҳо - «як рӯз».

Мо нуқтаи назари муҳаққиқ Н.В. Бордовскаяро дар хусуси он ки ҳеҷ ягон муносибати мушаххас хусусиятҳои методологии таҳқиқоти педагогиро аз байн намебарад, пурра ҷонибдорӣ мекунем. Адабиёти илмиро таҳлил намуда Н.В. Бордовская дар бораи фаҳмиши «*моҳияти равиш*» хулоса мебарорад [51, с. 190-206]:

- тамоюли методологӣ, ҳамчун нуқтаи назар аз мавқеи он, ки объекти таҳқиқот ё ислоҳот баррасӣ мегардад;
- принсипе, ки стратегияи умумии таҳқиқоти ашё ё роҳҳои таҳияи дигаргунии онро муайян мекунад;
- самти методологияи таҳқиқоти махсуси илмӣ ё коркарди амалияҳои нави иҷтимоӣ;
- «таълими мантикӣ ва ё эпистемологияи самти таҳқиқоти илмиро қатъиян ифода мекунад ё ашёро тағйир медиҳад, аммо баръакси усул, моҳиятан ҳеҷ гуна маҳдудият надорад ва ҳатто қайдкунии дақиқ барои ин восита истифодашаванда нест» [51, с. 33].

Муҳаққиқ Н.В. Бордовская ин равишро ҳамчун «*маҷмуи мафҳумҳои илмӣ дар бораи тавсиф, омӯзиш, банақшагири, пешбинӣ ё табдилдиҳии*

объекти дониш ҳамчун гояҳои пеширафтаи илмӣ, ки дар асоси раванди омӯзиши объекти мушаххасе истодааст, ки воқеиятро таълим медиҳад, роҳҳои имконпазири татбиқи онро дар амал шарҳ медиҳад» [51, с. 133-134].

Илова ба баррасии моҳияти мафҳуми «муносибат» муаллиф ҳадафи худро низ баррасӣ мекунад.

Ин муносибат дар педагогика барои мақсадҳои зерин истифода мешавад:

- муайян кардани асосҳои фаҳмиши чизе ё муайян кардани ҷанбаи баррасӣ, таҳлили ҳама гуна падида ва равандҳои педагогӣ;
- муайян кардани мавқеи аввалияи илмӣ дар амсиласозии педагогӣ;
- «Соҳиб шудан ва истифодаи маблағҳо барои анҷом додани ҳама гуна фаъолият дар соҳаи илмҳои педагогӣ ва таҷриба» [51, с. 18].

Дар бораи таъйини «муносибат» дар илми педагогӣ сухан гуфта, Е.В. Титова [315, с. 17-19] қайд мекунад, ки истифодаи он бо зарурати интихоби воситаҳои таъсирбахши методологӣ алоқаманд аст:

- барпо кардани назария ё консепсияи педагогӣ;
- иваз намудани дастгоҳҳои илмӣ-таҳқиқотии олимон;
- ошкор кардани муқаррароти назариявӣ, ки педагогон дар фаъолияти худ истифода мекунанд [315, с. 32].

Ба ақидаи Н.В. Бордовская [51, с. 69-71], дар педагогика «муносибат» аз 3 мавқеъ баррасӣ карда мешавад. Мавқеи аввал: «муносибат» ба мафҳумҳои «гоя», «мавқеъ», «принсип» мувофиқат мекунад. Мавқеи дуюм: «муносибат» ба мафҳумҳои «метод», «техника», «технология» мувофиқат мекунад. Мавқеи сеюм: «муносибат» ба мафҳумҳои «потенциал», «сарҳад» (татбиқи он) мувофиқат мекунад.

Рушди назарияи таълими ғайрирасмиро баррасӣ намуда, мо ба чунин хулоса омадем, ки «муносибат» ба мо имкон медиҳад назарияи педагогиро дар асоси принсипҳо, гояҳои интихобшуда, ки омилҳо ва тамоюлҳоро ба назар мегиранд, бунёд созем. Омӯзиши адабиёти илмӣ оид ба вазъи ТҒ дар низоми такмили ихтисоси кадрҳои педагогӣ ба мо имконият дод, ки ба моҳияти ТҒ ба равишҳои гуногуни методологӣ

расем. Омӯзиши мундариҷаи концепсияи «*таълими ғайрирасмӣ*» ба хулосае меорад, ки истилоҳи «*таълими ғайрирасмӣ*» дар рушди донишҳои илмию педагогӣ ба тағйироти муайян дучор шуда, дар заминаи муносибатҳои гуногун таҳқиқ карда мешавад: - фаъолияти фардӣ контекстуалӣ, муколама, салоҳиятноки, функционалӣ, иҷтимоию фарҳангӣ, андрагогӣ, низомтикӣ, гуманистӣ, муқоисавӣ, иттилоотӣ-технократӣ, психологӣ, фаъолиятӣ ва ғайра. Муҳити иҷтимоию фарҳангӣ ба тағйир додани тасаввурот дар бораи мазмуни концепсияи «*таълими ғайрирасмӣ*», ба гузоштани ҳадафҳои шахсӣ ва сиёсати ҳукумат дар соҳаи маориф таъсир мерасонад.

Концепсияи «*таълими ғайрирасмӣ*»-ро баррасӣ намуда, ба муносибати мушаххаси методологӣ таъя карда, тавачҷуҳ ба самти мушаххаси ин истилоҳ равона карда шудааст. Аз ин рӯ, дар асоси муносибати инфиродӣ диққати асосӣ ба ташкили ин навъи таълим ва мавқеи мавзӯи таълимӣ дода мешавад. Дар асоси муносибати контекстуалӣ диққати асосӣ ба муҳити мушаххаси ТҒ дода мешавад.

Дар заминаи муносибати салоҳиятноки имкониятҳои ТҒ аз нуқтаи назари рушд ва ташаккули салоҳиятҳои гуногуни субъектҳо ошкор карда мешаванд. Дар робита бо муносибати муколама диққати асосиро баҳри баррасии мавқеи субъектҳо дар муошират, муайян кардани хусусиятҳои ҳамкорӣ дар ин таҳсил дода мешавад.

Муносибати иҷтимоию фарҳангиро ба асос гирифта, тамоюл ба мақом ва нақши ТҒ дар ин давраи таърихӣ нигаронида шудааст. Дар асоси муносибати гуманистӣ, диққати асосӣ ба таҳсилоти ғайрирасмӣ ҳамчун як ҷузъи таълим дода шудааст, ки метавонад ба ин субъектро бо назардошти хусусиятҳои инфиродӣ ва шахсии таълимгиранда, барои ноил шудан ба ҳадафҳои шахсӣ ва манфиатҳои касбӣ кӯмак намояд. Дар асоси муносибати муқоисавӣ муайян кардани хусусиятҳои таълими расмӣ ва ғайрирасмӣ бештар дар адабиёти илмӣ ҷой доранд. Дар асоси муносибати иттилоотӣ ва технократӣ, диққат ба баррасии маълумоти касбӣ ва муҳити зист зери таъсири тағйироти технологӣ ва таъсири

дигаргуниҳо ба инсон, ба тағйироти функцияҳои фаъолияти касбии ӯ дода шуда, зарурати таҳсилоти муттасил, аз ҷумла, шакли ғайрирасмӣ таъкид карда мешавад. Ба муносибати функционалӣ таъя намуда, диққати асосиро баҳри баррасии вазифаҳои таҳсилоти ғайрирасмӣ дар марҳилаи муосир дар низоми комплекси таҳсилоти умумӣ равона месозем. Дар асоси муносибати психологӣ диққат ба хусусиятҳои психологии таълимгиранда дар шакли таҳсилоти ғайрирасмӣ дода мешавад. Дар асоси муносибат ба фаъолияти таҳсилоти ғайрирасмӣ он ҳамчун як навъи махсуси фаъолияте баррасӣ мешавад, ки дар асоси муносибати низомӣ мақоми ТҒ дар низоми таҳсилот, дар маҷмуъ ва дар ҳуди ӯ ҳамчун низоми бисёрунсӯра, ки аз ҷузъҳои ба ҳам алоқаманд иборат аст, муайян карда мешавад. Ҳангоми истифодаи муносибати андрагогӣ баррасии таҳсилот бо назардошти хусусиятҳои одами калонсол, бо муддаои оқибатҳои таъсири он ба инсон, хусусиятҳои махсуси фаъолияти педагогӣ имконпазир мегардад, ки дар натиҷа муносибати доимиро ба асос гирифта, таҳсилоти ғайрирасмӣ аз нуқтаи назари худомӯзӣ дар сохтори муттасили касбии рушди донишҳои касбӣ, салоҳиятро барои омода кардани кадрҳои педагогӣ пешбинӣ мекунад. Барои возеҳӣ нишон додани масъалаи баррасишаванда муносибатҳои методологиро дар асоси баррасии падидаи «*таҳсилоти ғайрирасмӣ*» дар шакли умумӣ дар ҷадвали 14 пешниҳод мекунем.

Ҷадвали 14. – Муносибатҳои методологӣ ҳангоми баррасии мундариҷаи истилоҳи «таҳсилоти ғайрирасмӣ»

№	Равандҳои муносибати методологӣ, ки баррасии мундариҷаи мафҳуми «таҳсилоти ғайрирасмӣ» ба он асос ёфтааст	Диққат ба баррасии ҷанбаҳои таҳсилоти ғайрирасмӣ
1	Муносибати шахсӣ-фаъолиятӣ	Тарзи ташкили кадрҳои педагогӣ дар муҳити таҳсилоти ғайрирасмӣ
2	Муносибати контекстуалӣ	Заминаи мушаххас ё муҳити ташкилӣ
3	Муносибати салоҳиятнокӣ	Имконот ба ташаккул ва рушди салоҳиятҳо
4	Муносибати муколамавӣ	Хусусияти ҳамкорӣ ва муошират
5	Муносибати иҷтимоию фарҳангӣ	Тамоюл ба аҳаммияти таҳсилоти ғайрирасмӣ дар давраи таърихӣ

6	Муносибати гуманистӣ	Имкони расонидани кӯмак ба субъект баҳри ноил шудани ҳадафҳои фардию шахсӣ ва манфиатҳои касбӣ бо назардошти хусусиятҳои фардию шахсии таълимгиранда
7	Муносибати иттилоотӣ-технократӣ	Баррасии дигаргуниҳои муҳити иттилоотӣ - касбӣ ва имконияти азхудкунии он аз ҷониби субъект
8	Муносибати муқоисавӣ	Ошкор кардани хусусиятҳои таҳсилоти расмӣ ва ғайрирасмӣ
9	Муносибати функционалӣ	Имкон медиҳад функсияҳое, ки метавонад таҳсилоти ғайрирасмиро амалӣ созад ва дарк кард
10	Муносибати психологӣ	Хусусиятҳои психологии рафтори таълимгирандаро дар шакли таҳсилоти ғайрирасмӣ таъкид мекунад
11	Муносибати фаъолиятӣ	Хусусияти фаъолияти субъектро дар муҳити таҳсилоти ғайрирасмӣ таъкид мекунад
12	Муносибати эвтагогӣ	Мақоми худомӯзиро дар сохтори муттасили такмили донишҳо ва салоҳиятҳои ихтисос таъкид мекунад
13	Муносибати низомӣ	Имкон медиҳад, ки ба таҳсилоти ғайрирасмӣ дар низоми таҳсилот ба таври умумӣ муносибат намоем.
14	Муносибати андрагогӣ	Имкон медиҳад, ки хусусиятҳои умумии хонандаи калонсол муайян карда шавад.

Он далелро қайд менамоем, ки баъзе самтҳо дар рушди назарияи таълими ғайрирасмӣ, ки ба ҳуди концепсия дахл дошт, акнун ба инкишоф шуруъ мекунанд, баррасии бештари мушаххас ба самти муқоисавӣ (муайян кардани аломатҳо дар асоси муқоисаи таълими расмӣ ва ғайрирасмӣ) дода шуда буд. Назарияи таълими ғайрирасмиро барои калонсолон ба инобат гирифта, кадрҳои педагогӣ, албатта, аз самти фаъолияти андрагогӣ канораҷӯӣ карда наметавонанд ва ин имконият медиҳад, ки хусусиятҳои умумии омӯзандаи калонсолро муайян намоем. ТҒ ба синтези се гурӯҳи принципҳо – андрагогӣ, эвтагогӣ ва принципҳои таълими муттасили инноватсионии педагогӣ барои калонсолон асос ёфтааст. Принципҳои андрагогии таълим, ки ба назарияи ТҒ асос ёфтаанд, ба назарияи ТК мувофиқат мекунанд ва имкон медиҳанд, ки хусусиятҳои ин гурӯҳи омӯзандагонро ба назар

гиранд. Ин категорияи коромӯзон дорои тамоми хусусиятҳои хоси калонсолон: ҷисмонӣ, ақлонӣ ва иҷтимоӣ мебошад.

Аз тарафи дигар, ҳар кадоми онҳо мақоми «педагогӣ» доранд, зеро ҳамаи онҳо яке аз маълумоти муайяни педагогӣ доранд ва ин хусусияти онҳост. Муҳаққиқ Е.А. Григорева [98, с. 70-77] қайд мекунад, ки ин категорияи калонсолон хусусиятҳои хоси худро дорад, ки бо харочот ба касб вобаста аст.

Ҷадвали 15. – Хусусиятҳои категорияи калонсолон

Чузъҳо	Муайянкунии чузъҳо
Принсипҳо	Анализ ва синтези гурӯҳи принципҳо (се): андрагогӣ, эвтагогӣ ва таълими муттасил-инноватсионии таҳсилот (маҷмуи принципҳо)
Муносибатҳои методологӣ	Шахсӣ-фаъолиятӣ, контекстуалӣ, салоҳиятнокӣ, муқоламавӣ, иҷтимоӣ фарҳангӣ, функционалӣ, муқоисавӣ, эвтагогӣ, гуманистӣ, психологӣ, фаъолиятӣ ва иттилоотӣ-технократӣ
Омилу тамоюлҳо	Касбӣ, педагогӣ ва иҷтимоӣ

Онҳо аксар вақт наредонанд, ки чӣ гуна диққатро ба нақши омӯзандагон равона кунанд. Онҳо наредонанд, ки чӣ гуна нуқтаи назари дигарро қабул нанамоянд. Онҳо одати гуфтугӯ ва хондани лексияҳоро доранд, вале онҳо аз таҳсили худ зуд ноумед шуда, шуҳратпарастии шахсӣ расмӣ дошта, аксар вақт таҷрибаи худро аз нуқтаи назари танқидӣ бо маводи омӯзишии пешниҳодшуда муқоиса намуда, аз танқид қардан метарсанд, инчунин ба равандҳои инноватсионӣ бе эътиноӣ намуда, вақти қор дар бораи тезонидани навоариҳо намерасанд. Мо рушди назарияи таълими ғайрирасмиро дар асоси муайян қардани чунин чузъҳои назария ба монанди усулҳо, муносибатҳои методологӣ, функция, далел, тамоюл ва омилҳо баррасӣ намудем, ки он дар ҷадвали 16 инъикос шудааст.

Дар ҷараёни қори таҳқиқотии мо муайян қарда шуд, ки ҷанбаҳои назариявии дар илми педагогӣ пешниҳодшуда, дар рушди равобити андрагогӣ дар ТК бо назарияи ТҒ ҳамроҳанд. Чунин ба назар мерасад,

ки комилан ва мунтазам ба даст овардани дониши нави назариявӣ дар бораи ТҒ дар асоси синтези се гурӯҳи принципҳо имкон медиҳад, ки чанбаҳои методологӣ, ташкилӣ ва дидактикии падидаҳо мавриди омӯзиш қарор диҳем.

Ҷадвали 16. – Унсурҳо дар заминаи рушди назарияи таҳсилоти ғайрирасмӣ

Мушаххаскунии унсурҳо	
Унсурҳо	Глобалӣ, методологӣ ва антропологӣ
Майдони мафҳумӣ	Таҳсилоти ғайрирасмӣ ва унсурҳои таҳсилоти ғайрирасмӣ
	Инструменталӣ; Синдикативӣ; Хештангароӣ; Интиқоли; Интеграционӣ; Иҷтимоикунонии таълимии назорати иҷтимоӣ; Ирриботи мутақобилаи иҷтимоӣ; Оташинӣ; Ҷубронӣ; Таълимӣ ва Дастгирӣ қардан.

Масъалаҳо ва принципҳо дар рӯҳияи муносибати андрагогӣ аз ҷониби Н.Ю. Андреева [25, с. 20-21], Н.Н. Букина [55, с. 152-153], С.П. Вершловский [71, с. 160-161], Т.Л. Ильин [145, с. 32-33], А.А. Макарина [214, с. 45-48], А.Е. Марон [200, с. 53-55], В.Г. Онушкин [256, с. 89-91], М.И. Подобед [275, с. 67-68], А.С. Саргсян [291, с. 114-115], Н.В. Трусова [25, с. 20-22], М.С. Якушкина [330, с. 76-79] ва дигарон омӯхта шудаанд. Мо мавқеи муаллифони мувофиқи принципҳо ҷамъбаст қарда, онҳоро ба се гурӯҳ дар шакли ҷадвал ҳамчун ҷузъҳои рушди ғояҳои назариявӣ дар бораи ТҒ гурӯҳбандӣ намудем. Ба ҷадвали 17 нигаред:

Ҷадвали 17. – Гурӯҳи принципҳо дар заминаи назарияи таълими ғайрирасмӣ

№	Принципҳои андрагогӣ	Принципҳои инноватсионии таълими муттасили педагогӣ (маҷмуи принципҳо)	Принципҳои эвтагогӣ
---	----------------------	--	---------------------

1.	<p>Принисипи фаъолияти тарафайн ҳамкориҳои хонандагонро бо педагогон ва хонандагони дигар фаро мегирад</p>	<p>Принисипи континуалӣ, ки ҷанбаи муттасили таълимро муқаррар карда, аз ҷиҳати низом ва иштироки субъект дар раванди муттасил, инчунин, ҳамаи низоми</p>	<p>Принисипи эвристикӣ ба сифати алтернативии проблемавӣ ҳамчун усули ошкор кардани малакаҳои ниҳонӣ дар инсон доништа мешавад</p>
2.	<p>Принисипи фардияти таълим ба коркарди барномаи шахсии таҳсилот равона шуда, ниёзҳои алоҳидаи таълимӣ ва ҳадафҳои таҳсилотро бо дарназардошти таҷриба, сатҳи омодагӣ, хусусиятҳои психофизиологӣ, маърифатии <i>хонандаи калонсол</i> ба ҳадаф мегирад</p>	<p>Принисипи мундариҷавию сохтори таркиби маҷмуи таълими инноватсионии муттасили педагогиро дар шаклҳо ва намудҳои (расмӣ, ғайрирасмӣ ва информалӣ), ки афзалияти ташаккули моҳияти таҳсилоти касбиро муайян мекунад</p>	<p>Принисипи метамаърифатӣ яқоя кардани парадигмаҳои таҳлилий - маърифатӣ ва танзими синтетикиро фаро мегирад. Иштирок дар таҳлили концептуализатсия ва синтези донишҳои ҷамъовардаи таҷрибаро мегузаронад, то ин ки ба таври фаъол бо пайдокунонидани фаъолияти инноватсионӣ ва усулҳоро ба сифати натиҷаи ташаккули донишҳои нав</p>
3.	<p>Принисипи маҷмуи таҳсилот, инчунин, риояи пайдарҳамии мақсадҳо, мундариҷа, шаклҳо, усулҳо ва технологияҳои услубҳои таълимро фаро мегирад.</p>	<p>Принисипи бисёрдараҷавии иловагии барномаҳои таълимии касбӣ, ки сатҳҳо ва зинаҳои бисёрро бо сифати таълими касбӣ ва таълими иловагии касбӣ муқаррар мекунад</p>	<p>Принисипи эҷодкорӣ амалисозии раванди фаъолияти эҷодии шахсиро дар раванди дарёфти дастовардҳои таълимӣ ба нақша мегирад</p>

4.	<p>Принсипи дарк кардани таҳсил, фаҳмиш, фаҳмиши ҳамаи муносибатҳои раванд ё чараёни таълим ва амалҳои онро дар сохтори ТҒ мефаҳмонад.</p>	<p>Принсипи зудҳаракатии барномаҳои касбии таҳсилот, ки дигаргунии имконпазири фанро дар ин ё он марҳилаи ҳаёти дар соҳаи фаъолияти касбӣ ё азхудкунии мувозинати таҳсилоти касбиро дар назар дорад</p>	<p>Принсипи беҳамтоии маҷмуи таҳсилоти инфиродӣ, инчунин, интиҳоби андрагогӣ дар назар дорад, ки худи педагог ҷузъҳои асосии таҳсили худро интиҳоб мекунад.</p>
5.	<p>Принсипи мустақилият дар таҳсил. Фаъолияти мустақили омӯзандагон навъи асосии кори тарбиявии педагогон дар ташкили ТҒ мебошад.</p>	<p>Принсипи фардикунонии ҳадафҳои таҳсилот ва барномаҳои барои ҳар як педагоги ба ТҒ омада, имкони таркибсозии барномаи таълимии мустақилро дар назар дорад</p>	<p>Дар назар дошта мешавад, ки принсипи «хонед - хонед» ба таълимгиранда таҳсили ӯро медиҳад, ки на танҳо донишҳо, балки ҳадафҳои шахсии синфҳо, барномаи таълими он, роҳҳои азхудкунии таҷрибаи шахсиро месозад, ки қисми таҳсилоти ӯ мешавад.</p>
6.	<p>Принсипи така ба таҷрибаи коромӯз, таҷрибаи педагог ба ҳайси яке аз манбаъҳои дарсдиҳии ҳайати педагогӣ истифода мешавад.</p>	<p>Принсипи муттасили барномаҳои таълимии касбӣ, ки таълими ройғони муттаҳасиро ба фазои таълими касбӣ таъмин мекунад.</p>	<p>Принсипи самараноки таълим, ин рӯovarӣ ба таълим, инчунин, сабзиши шахсии иборат аз малакаҳо ва қобилиятҳо мебошад.</p>
7.	<p>Принсипи контекстии таълим (истилоҳи А.А. Вербитский) педагог ҳадафҳои мушаххаси муҳимро пайгирӣ мекунад, ба мукамалсозии шахсият нигаронида шудааст, бо дарназардошти омилҳои касбӣ, маишӣ, иҷтимоии фаъолияти хонанда ва фазоӣ</p>	<p>Принсипи низомаи гуногунии мундариҷа ва банақшагирии рушди он дар низоми такмили касбӣ</p>	<p>Принсипи гузоштани ҳадафҳои шахсӣ, таҳсилот бо дарназардошти ҳадафҳои шахсии таълимии омӯзанда сохта мешавад</p>

8.	<p>Принципи актуаликунонии натиҷаҳои таҳсилот татбиқи бевоситаи донишҳо, малакаҳо, маҳорату сифатҳои азхудкардаи хонандагонро дар амал дар назар дорад</p>	<p>Принципи модули – имкон медиҳад, ки рушди мундариҷаи таҳсилоти касбиро ба таълим муносиб гардонад</p>	<p>Принципи ҳалқаи дугона ҳангоми ошкор кардани душвориҳо дар таълим (ислоҳ кардани ҳадафи омӯзишро дар назар дорад)</p>
9.	<p>Принципи интихоби ба педагог маъноии интихоби озоди ҳадафҳо, мундариҷа, усулҳо, технологияҳо, манбаъҳо, воситаҳо, вақт, макони таълимро дорад</p>	<p>Принципи ташкили шабакавии раванди таҳсилот истифодаи захираҳои дидактикии шабакаҳои касбиро дар бар мегирад</p>	<p>Принципи универсалии имкониятҳои таҳсилот - ин истифодаи технологияҳои телекоммуникатсионӣ, ошкор ва дастрасӣ ба ҳама намуди захираҳои омӯзишӣ мебошад</p>
10.	<p>Принципи рушди ниёзҳои омӯзишӣ, ки дар худ арзёбии натиҷаҳои таҳсилотро бо роҳи муайянкунии дараҷаи ҳақиқии азхудкунии маводи таълимӣ ва муайянкунии он маводҳое, ки бевосита ба азхудкунии онҳо ноил шудан ба ҳадафҳои баёншудаи омӯзиш номумкин аст; таҳсил бо мақсади сохтани ниёзҳои нави омӯзишӣ барои педагогон ба роҳ монда мешавад</p>		<p>Принципи ғайрихаттии раванди таълим зарурат ба омӯзиши ҳадафҳо, мундариҷа, воситаҳои таълим, набудани хатҳои мутгасил, вале ҳалал нарасонидани хусусияти бонизомро дар назар дорад</p>

11.	Принсипи ниёзҳои иттилоотӣ ин таҳсилоти ғайрирасмӣ барои таълим дар соҳаи ниёзҳои касбӣ ҳайати педагогӣ дар чараёни иттилоот, ки ба шунавандагон зарур аст, таъйин		Принсипи аввалияи объекти омӯзиши интизории дастовардҳои фарҳангӣ ва таърихӣ умумикабулшударо дар фаъолияти касбӣ дар назар дорад
12.			Принсипи вазъиятии таҳсил ба вазъиятҳои ташкилкарда, аз ҷумла, ба таҷрибаи шахсии педагогӣ асос ёфтааст
13.			Принсипи футуристии низомҳои иҷтимоӣю техникӣ, ин салоҳиятҳои ташаккулёфта ба коркарди қарорҳои фаъолияти муносиб дар оянда равона шудааст

Консепсияи омӯзиши муттасил дар ҳама ҳолатҳои имконпазири омӯзиш се категорияи асосиро фаро мегирад:

- таҳсилоти расмӣ ҳамчун низоми сохтори муассисаҳои таълимӣ, ки таҳқиқоти стандартӣ академиро дар сатҳи ҷорабиниҳои махсуси таълимӣ мегузaronанд ва муассисаҳои таълимии расмӣ зуд-зуд дарҳои худро барои таҳсилоти калонсолон боз мекунад;
- таҳсили ғайрирасмӣ одатан ҳамчун дилхоҳ самтҳои муташаккилонаи берун аз низоми расмӣ қабул карда мешавад, ки муштариёни мушаххас ва ҳадафҳои мушаххаси омӯзишро муайян мекунад;
- таҳсилоти иттилоотиро ҳамчун раванди муттасил тавсиф кардан мумкин аст, ки дар рафти он ҳамаи одамон аз таҷрибаи ҳаррӯза арзишҳо, дониш ва малака мегиранд.

Дар натиҷаи таҳаввулоти ҷаҳонӣ ва консепсияи муосири таҳсилот дар доираи консепсияи «омӯзиши муттасил» мо амсилаи идеалии маҳруки таълимии шахсиятро пешниҳод хоҳем кард. Дар амсилаи идеали таълимии шахсият, тахмин кардан мумкин аст, ки ҳар як шахс имконият

дорад маҳруки таълимии худро дар тӯли умри худ, аз ҷумла, расмӣ (мактаб, коллеч ва донишгоҳҳо), ғайрирасмӣ (барномаҳо, аз ҷумла, онҳое, ки дар муассисаҳои таълимии расмӣ амалӣ карда мешаванд) ва таҳсилоти иттилоотӣ (тасодуфӣ) (дар ҷомеа) созад.

Ҳадафи ТМ азхудкунӣ такмили дониш, малакаю қобилият аст, ки ҳавасмандии асосӣ шахсият ва интиҳоб аз уст. Ҳамзамон, низоми омӯзиши муттасил бояд шароити иҷтимоию иқтисодиро барои рушди ҷомеа пеш барад ва мутобиқ созад, таҳсилоти ғайрирасмӣ бошад, метавонад ҳамчун воситаи хуби дидактикӣ хизмат кунад.

Дар нишондоди болозикр имрӯз таълими расмӣ, ғайрирасмӣ ва иттилоотӣ тамоми раванди таълимиро дар тӯли ҳаёт фаро мегирад ва ба ин васила дастрасии инфиродӣ ба донишхоро, ки ҳамдигарро пурра мекунанд, ҳосил менамояд. Масалан, онҳое, ки барномаҳои пешрафтаре оид ба ҳама гуна масъалаҳои маҳдуд нигаронидашуда таъмин мекунанд ва ба гирифтани ҳуҷҷати давлатӣ, ки шароити таҳсилро барои калонсолон фароҳам меорад, ҷалб менамоянд.

Концепсияҳои байналхалқӣ ва мавқеи муаллифонро ҷамъбаст карда, мо метавонем якчанд хусусиятҳои хосро, ки назари ҳамаҷонибаи таълими муттасили калонсолон ва аҳаммияти онҳоро дар ҳама гуна шаклҳои таълим (расмӣ, ғайрирасмӣ ва иттилоотӣ), танзим месозад, пайдо кунем:

1. Аҳаммияти салоҳияти базавӣ – азхудкунии якчанд забон, таъмини гуфтугӯи шифоҳӣ ва хаттӣ;
2. Хусусиятҳои иҷтимоӣ: масъулияти иҷтимоӣ, иштирок дар қабули қарорҳо, ҳалли низоъ бо роҳи ғайризӯроварӣ;
3. Зиндагӣ дар ҷомеаи бисёрфарҳангӣ, рушди салоҳиятҳои фарҳангӣ, таҳаммулпазирӣ;
4. Салоҳияти ҷомеаи иттилоотӣ: азхудкунии технологияҳои навтарин ва қобилияти тафаккури интиқодӣ;
5. Қобилият ва хоҳиши тамоми ҳаётро омӯхтан, доимо дар тамоми соҳаҳои ҳаёт такмил ёфтан: касбӣ, иҷтимоӣ, шахсӣ ва ҳаёти иҷтимоӣ.

Дар нишондод ҷои ТҒ нишон дода шудааст, ки дар асри XIX пайдо шуда буданд, аммо то ҳол дар ин бора фаҳмиши илмӣ набуд. Таҳсилот бештар ба расмият дароварда шудааст ва таҳсилоти ғайрирасмӣ барои олимон таваҷҷуҳи камтаре дорад, аз он намояндагии ками таҳқиқоти илмӣ дар ин соҳа гувоҳӣ медиҳад. Охири асри XX ва ибтидои асри XXI бо равандҳои ҳамгирӣ дар соҳаи ТМ тавсиф карда мешавад, шавқу рағбат ба се намуди он, алахусус, дар равандҳои таълими иловагии расмӣ, ғайрирасмӣ ва иттилоотӣ вучуд дорад. Дар оянда мо бояд интизор шавем, ки воридшавии амиқи ин шаклҳои ҳамкорӣ ба назар гирифта шавад.

Ҳамин тариқ, дар ин бахш ҷанбаҳои назариявии таълими ғайрирасмӣ, ошкор кардани принципҳои ташкили он, равишҳои методологӣ, ки ҷанбаҳои гуногуни таълими ғайрирасмиро инъикос мекунанд, баррасӣ карда шуданд.

3.2. Масъалаҳои методологии рушди назарияи «таълими ғайрирасмӣ» оид ба назарияи фалсафӣ-антропологии иртибот ва муошират

Дар ин бахш ТҒ дар робита бо фаъолиятҳои коммуникатсионӣ баррасӣ мешавад, ки асоси он муошират мебошад. Дар адабиёти илмӣ ТҒ дар муқоиса бо таҳсилоти расмӣ ҳамчун як шакли муттасили таҳсил баррасӣ мешавад. Ин муносибат дар амал омилест, ки рушди назарияи таълими ғайрирасмиро дар доираи илми педагогӣ ошкор мекунад.

Назария ҷузъи калидии сохтори мантиқии ҳама гуна илмҳо, аз ҷумла илми адрагогика мебошад. Назария имкон медиҳад, ки моҳияти мавзӯ дарк карда шавад ва дар асоси ҷузъи методологӣ робита бо донишҳои таҷрибавӣ барқарор шавад.

Назарияро ҳамчун низоми мантиқии дониш муайян кардан мумкин аст. Онро ҳамчун низоми дониши ҳақиқати воқеъидошта баррасӣ ҳам мекунанд, ки бо ҳам робитаи мутақобила дошта, пайвастагиҳои бунёдӣ,

мунтазам, умумӣ ва зарурии дохилии соҳаи мушаххасро инъикос мекунад.

Фарқи байни назария ва низоми пайдарпай маҷмуи тавсифҳои ба ҳам алоқаманд набударо нишон додан мумкин аст, ки онҳо имкон медиҳанд, ки шарҳ дода шуда ва пешгӯӣ шавад. Назария, ҳамчунин: а) тавсифи функсияҳо, б) принципҳои объект, в) пешгӯии функсияҳоро дар шароити тағйироти бо низом баррасӣ менамояд. Бино ба гуфтаи муҳаққиқ Б.С. Гершунский [82, с. 234-237], ҳадафи асосии назария, ин ҳама донишҳои воқеиро ба низом (тартиб) ворид кардан мебошад, на тавсиф кардан, шарҳ додан ё пешгӯӣ кардани зухуроти муайян. Татбиқи пурраи ҳадафҳои донишҳои илмӣ дар асоси фаҳмиши воқеият онро мутобиқи ниёзҳо ва имкониятҳои воқеӣ дар ин шароити мушаххас дигаргун мекунад. Муҳаққиқ Б.С. Гершунский қайд мекунад, ки *«назарияи педагогиро бояд ҳамчун низоми мантиқии батартибовардашудаи дониш дар бораи хусусиятҳои воқеӣ, мунтазам ва робитаҳои объектҳои педагогӣ, ки вазифаҳои тавсиф, шарҳ, пешгӯӣ ва тағйир додани ҷанбаҳои дахлдори воқеияти педагогиро иҷро мекунад, фаҳмид»* [82, с. 111-112].

Дар бораи рушди назарияи ТҒ сухан ронда, мо онро ба асос гирифтаем, ки назария (низом ё худ тартиб), маҷмуи донишҳои воқеӣ, тавсифи принципҳо ва вазифаҳоеро, ки мо дар таҳқиқоти мазкур амалӣ кардем (чиро? Дар кучо ва чӣ тавр амалӣ кардем? Канӣ онҳо?, дар кучо), дар бар мегирад.

Калиди методологӣ ба сохтани ТҒ назарияи фалсафӣ ва антропологӣ иртибот дорад, зеро ки амсилаи назариявии объекти омӯхташавандаро дар яклухтии худ, яъне дар қонунҳои сохтори он, фаъолият ва рушдро ба воситаи ТҒ дар низоми такмили ихтисос, дар соҳаи иҷтимоӣ ва таълими воқеӣ ба вуҷуд меорад.

Дар илм равишҳои гуногуни муайян кардани мафҳуми ҳамкорӣ вуҷуд дорад. Файласуфҳои як самт, ҳамкориро дар сатҳи экзистенциалӣ, яъне ҳамчун воқеӣ, универсалӣ, чандинбора зоҳиршавии асоси ҳама чиз

дарк мекунад. Тафсири «*ҳамкорӣ*» тавассути «*раванд*», ҳамчун мафҳуми умумии концепсияи фалсафӣ, раванди таъсири мутақобилаи организмҳо ба ҳамдигар, шакли аз ҳама умумӣ ва универсалии тағйири ҳолати онҳо муайян карда мешавад, дар сурате, ки ҳамкорӣ мавҷудият ва ташкили сохтори дилхоҳ низоми моддӣ, хосиятҳои он ва мувофиқати онро бо дигар ҷисмҳо, дар низоми баландтар муайян мекунад.

Равиши дигари ҳамкориро ҳамчун «*таъсир*» тафсир мекунад: Ҳамкорӣ категорияи фалсафист, ки равандҳои таъсири объектҳои мухталифро ба якдигар, вобастагии тарафайни онҳо, тағйири ҳолати онҳо, гузариши мутақобила ва, инчунин, тавлиди як объектро аз сӯи дигар инъикос мекунад.

Дар баъзе асарҳо робитаи табиати фаъолна, оғозкунандаи пайвастагии объектҳои дилхоҳ таъкид карда мешавад, ки дар дигарҳо чунин пешгӯиҳои қатъӣ вучуд надоранд ва аз ин рӯ, дар назар дошта мешавад, ки ҳамкорӣ дар сатҳи моҳият метавонад амалисозӣ бошад, аммо он дар шакли муоширати фаъол ва ғайрифавол.

Дар заминаи фалсафӣ, ҳамкорӣ ҳамчун шакли универсалии муошират тавсиф карда мешавад. Ҳамин тариқ, ҳамкорӣ – ин раванди амалҳои дар як вақт рӯйдиханда ва дучонибаи ду ва ё зиёда низомҳо ба ҳамдигар мебошад. Ин шакли муошират табиист. Амсилаи ҳамкорӣ бо якчанд ҷанбаҳо муайян карда шудааст ва пеш аз ҳама, дар вучуд доштани хусусиятҳои воқеии низомҳо, ки асоси мавҷудияти он мебошанд, зоҳир мегарданд. Барои идома додани ин раванд, шароити воқеӣ лозим аст, ба монанди дастрасии васоити интиқол аз як низом ба низоми дигар. Алоқаи байни низомҳо бояд устувор, такроршаванда бошад ва натиҷаҳо низ устувору такроршаванда бошанд. Ҳамкорӣ хусусияти расму қоида дорад, бинобар ин, вай ҳамчун низоми фазоӣ ва ҳамчун низоми муваққатӣ баррасӣ мешавад, яъне оғози ҳамкорӣ, марҳилаҳо, тамоюлҳои рушди он ва натиҷаи интизорӣ дорад.

Чунин унсурҳо ба монанди муносибатҳо, иртибот, нигоҳубин дар сохтори раванди ҳамкорӣ баррасӣ карда мешаванд. Дар сохтори раванди

муомилоти байни унсурҳо, ҳадаф, иртибот, фаъолияти муштарак ва табиати муносибатҳои байнишахсиро чудо мекунад. Муносибатҳо ҳамчун унсури сохтори ҳамкорӣ ва ҳамчун шакли махсуси ҳамкориҳои воқеӣ баррасӣ мешаванд, ки навъи тағйиротро дар шакли имкониятҳои потенциали муайян мекунад. Ду унсури ба ҳамдигармуносибат дошта, имконияти дигар шуданро пайдо мекунад, ки мазмуни унсури навро азхуд мекунад ва бо ин роҳ мавҷудияти маҳрукро тағйир медиҳанд.

Робита, ҳамчун шакли ҳамкорӣ (унсури сохторӣ), табиати тағйиротро дар соҳаи мавҷудияти воқеии онҳо муайян мекунад. Хулоса шакли махсуси ҳамкориро дар сатҳи тамоми низом ифода карда, тағйиротро дар дохили томи сохтори нав тавсиф мекунад, табиати нигоҳдорӣ ва ислоҳоти мусбати пурраро дар ҳар яке аз тарафҳои нав пурра муайян менамояд.

Чанбаи иҷтимоию психологӣ ҳамкорӣ-баррасии ҳамкориҳои алоқамандро бо проблемаҳои фаъолияти одамон ва муошират дар назар дорад. Мафҳумҳои «*муошират*» ва «*ҳамкорӣ*» дар адабиёти педагогӣ ва психологӣ бо ҳам алоқаманданд. Муошират ҳамчун ҳамкориҳои иттилоотӣ ва субъектӣ баррасӣ мешавад, ки дар ҷараёни он муносибатҳои байнишахсиро амалӣ менамояд, зоҳир ва ташаккул медиҳад. Дар робита ҳамчунин, низоми махсуси ҳамкориҳои байнишахсӣ бо мақсади ин ё он тағйироти равонашуда ба объекти он дар майдони семантикии қабулкунанда баррасӣ мешавад. Муошират – ин ҳамеша ҳамкориҳои одамон мебошад (ду, се ва ё зиёда аз он), ки дар он ҳар яке аз иштирокчиёни ин муносибатҳо, бештар ё камтар ҳавасманд аст, мақсадҳои муайяноро татбиқ мекунад, ҳамчунин, он ҳамкориҳои мочароро дарбар мегирад. Муошират – ин раванди ҳамкориҳои одамони мушаххас, ки якдигарро ба таври махсус инъикос мекунад, ба ҳамдигар алоқаманданд ва ба якдигар таъсир мерасонанд. Коммуникатсия ҳамчун раванди робитаи дутарафа ва ҳамкориҳои субъектҳои иҷтимоӣ мебошад, ки дар он мубодилаи амалҳо, иттилоот, таҷриба, қобилиятҳо, малакаҳо ҷараён мегиранд.

Коммуникатсия, ҳамчун шакл, унсури ҳамкориҳои байни ду ва ё зиёда одамон, аз ҷумла, ҳамкориҳои амалӣ-омӯзишӣ, қор, бозӣ, таъмин намудани банақшагирӣ, татбиқ ва назорат баррасӣ мешавад.

Муҳаққиқ И.А. Зимняя ба он таърифи васеътар дода, қайд менамояд, ки раванди муоширати мураккаб, бисёррӯя муқаррар намудан ва рушди алоқаҳо байни одамон бо талаботи амалҳои муштарак ва ҷалби мубодилаи иттилоот, қорқарди стратегияи ягонаи ҳамкорӣ, дарк ва фаҳмиши шахси дигар ба вучуд оварда мешавад. Коммуникатсия ба низоми истехсолӣ, муносибатҳои иҷтимоӣ дохил карда шудааст ва хусусияту мазмуни ин муносибатҳоро дар ҳуди хабарҳо инъикос менамояд. Коммуникатсия дар якҷоягӣ бо амал, баррасӣ мешавад ва тасдиқ мекунад «*ҳама гуна шакли муошират ва фаъолияти якҷояи одамон мебошад*» [137, с. 126-129]. Муошират ва амалҳои муштаракро метавон чун ду ҷониби ҳаёти ҷамъиятии инсон баррасӣ намуд, «ба шакли гендери»-и падидаҳо, яъне муошират ишора намуда, он чун намуди фаъолият баррасӣ мешавад. Ин нуқтаи назарро Е. Ануфриев [26, 89-93], Г.К. Ашин [28, с. 165-167], А.Н. Леонтев [193, с. 109-111], А.В. Петровский ва дигарон ҷонибдорӣ кардаанд [49, с.3]. Ба ҳамин маъно инсон ҳангоми муошират на ба монанди фаъолият амал мекунад, балки чун шакли ҳамкориҳои байни одамон зохир шуда, ба намудҳои фаъолияти гуногуни муносибатҳои иҷтимоӣ-меҳнатӣ нигаронида шудааст.

Ба ибораи дигар, муошират ин мавқеи олии ҳамдигар дар фаъолияти мутаносиб инкишофёбанда набуда, маҳз ҳамкориҳои иштирокчиёни ба он воридшуда, чун шарикон мебошад. Мувофиқи нуқтаи назари файласуф ва антропологии назарияи коммуникатсияи муҳаққиқон М.С. Каган [150, с. 78-81] ва Е.В. Руденский [289, с. 105-107] таҳсилоти ғайрирасмиро ҳамчун ҳамкорӣ баррасӣ мекунем.

Назарияи фалсафӣ ва антропологии муошират фаҳмиши таълими ғайрирасмиро дар асоси коммуникатсия ҳамчун як падидаи ҷудонашавандаи иҷтимоӣ фарҳангӣ нишон медиҳад, ки сохтори дохилӣ ва хислати муайяни алоқаҳо дошта аз таҳсилоти расмӣ

мавҷуданд, фарқ мекунад. Назарияи фалсафӣ ва антропологии коммуникатсия таълими ғайрирасмиро ҳамчун як навъи зарурӣ ва махсуси фаъолияти инсон ошкор мекунад, ки ҳамкориҳои мутақобилаи субъектро бо субъект ифода мекунад (фаҳмидани шахсияти педагогро ҳамчун интиқолгари фаъолнокӣ, шуур, худогоҳӣ, озодӣ дар фаъолияти касбӣ ва эҷодӣ).

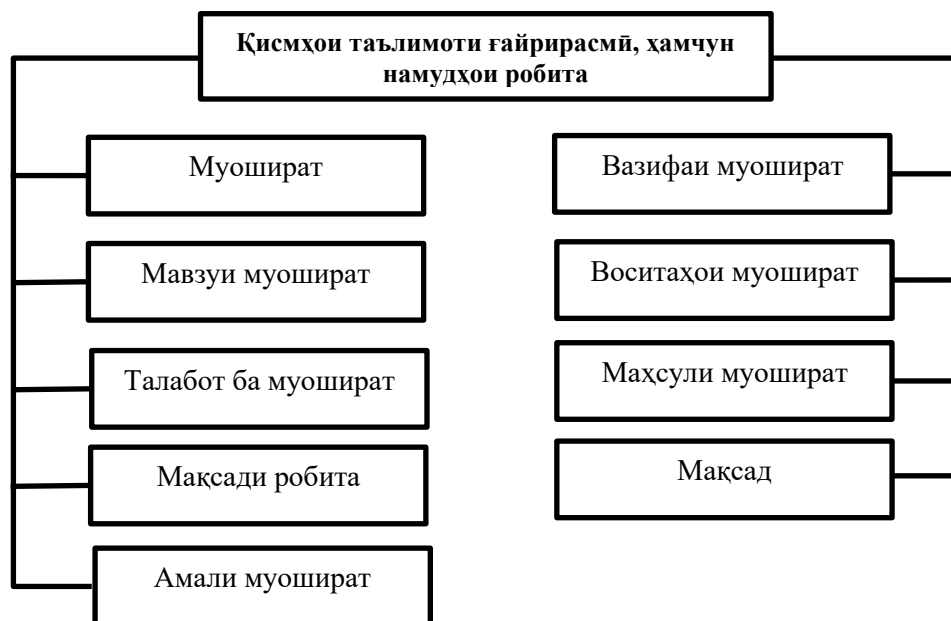
Дар назарияи фалсафӣ ва антропологии иртибот табиати бонизоми ТҒ ошкор карда мешавад, ки дар он ҳамаи ҷузъҳои таркибии ҳамкориҳои мутақобилаи субъектҳо дар таҳсилот муттаҳид карда шудаанд. Аз як тараф, дар раванди ТҒ ҳамкориҳои субъектҳо (муаллимон) эҳтиёҷоти иҷтимоиву фарҳангии дар рафтор зоҳиршударо амалӣ намоянд, аз тарафи дигар, дар ҷараёни муошират дар ТҒ одамон ҳамчун субъектҳои муошират ва гурӯҳҳо дар маҷмуи субъектҳои коммуникатсия бо истифодаи механизмҳои гуногуни таъсир ба ҳамдигар, аз ҷумла, иртибот ҳамчун механизми ташаккули барномарезишудаи иҷтимоии одамон дар асоси мубодилаи иттилоот иштирок мекунад.

Таҳсилоти ғайрирасмӣ метавонад ҳамчун яклухтии мураккаби муташаккил, падидаи бо низом, ба як шакл даровардани ҳаматарафии худ пешниҳод шавад, ки дар он фаъолияти як субъект ба моҳияти дигар равона шудааст ва ё он субъектҳо ба сифати воситаҳои худ истифода мебаранд. Таҳсилоти ғайрирасмиро ҳамчунин метавон низоми системаҳо (низоми субъектҳои ҳамкорӣ ва субъекти низом) баррасӣ намуд, ки дурнамои концептуалии методологиро муайян мекунад.

Барои он ки таҳсилоти ғайрирасмиро ҳамчун низом баррасӣ кард, методологияи мувофиқи муколамавӣ дар фаҳмиши байнифаннӣ муайян намудани коммуникатсия асос меёбад ва ба муколама ҳамчун принсипи таълим мусоидат мекунад. Методологияи муколамавии таҳсилоти ғайрирасмӣ ҳамчун низоми кушода ва пайвастаи тағйирёбанда мебошад, ки дорои тарҳи дохилӣ ва берунии танзимкунанда мебошад. Таҳсилоти ғайрирасмиро дар ин замина ҳамчун таҳсили бисёрсоха ва бисёрсатҳа

баррасӣ кардан мумкин аст. Методологияи муколама ҳангоми баррасии таҳсилоти ғайрирасмӣ ба «*муносибати фанӣ-мавзӯӣ*» ҳангоми баррасии ҳамкориҳои (гуфтугӯӣ) дар байни иштирокчиёни ин таҳсилот қарор дорад. Дар ин ҷо муколама чун принциби ташкилӣ ва коммуникативиро дар татбиқи вазифаҳои таҳсилоти ғайрирасмӣ метавон баррасӣ кард. Муносибати субъектӣ-мавзӯӣ дар бақайдгирии ҳуди табиати инсон дар шакли муколама, барои ташкили ҳамкориҳои аз ҳама муҳиму судманд, ҳамчун шакли фаъолияти коммуникативӣ дар таҳсилоти ғайрирасмӣ қарор дорад. К. Рочерс се шароити асосиро барои муколама ҳамчун шакли фаъолияти коммуникативӣ ҷудо мекунад [281, с. 35-37]:

- ба таври табиӣ ва стихиявӣ ҳангоми ҳамкориҳои байни субъектҳо;
- муносибати мусбӣ нисбат ба дигарон ва худро ба сифати шарикӣ баробар қабул кардан;
- тариқи фаҳмиш.

Расми 18. – Ҷузъҳои таҳсилоти ғайрирасмӣ ҳамчун намуди фаъолияти коммуникатсионӣ

Ҷузъҳои таҳсилоти ғайрирасмӣ ҳамчун як намуди фаъолияти коммуникатсионӣ бо ифшоии мундариҷаи онҳо дар ҷадвали 18 ба таври зайл оварда шудаанд.

Ҷадвали 18. – Ҷузъҳои ТҒ аз нигоҳи назарияи фалсафӣ ва антропологии муошират

№	Чузъҳои таҳсилоти ғайрирасмӣ чун шакли фаъолияти коммуникатсионӣ	Тавсифи мухтасари чузъҳои таҳсилоти ғайрирасмӣ
1	Муошират	Муошират чун фаъолият зоҳир намешавад, балки шакли ҳамкори байни одамони ба намудҳои гуногуни фаъолият чалбгардида дар муносибатҳои иҷтимоӣ муҳнатӣ, (касбию педагогӣ) дида мешавад
2	Мавзуи муошират	Муаллими дигар (ҳамкор дар фаъолияти касбӣ ҳамчун шахс)
3	Талабот ба муошират	Кӯшиши педагог ба доништан ва баҳодиҳии одамони дигар, тавассути онҳо ва бо кӯмаки онҳо ба ҳудуди худ ва худбаҳодиҳӣ
4	Сабабҳои муошират	Он чанбаҳое, ки аз рӯи он педагог ба таҳсилоти ғайрирасмӣ дохил шуд
5	Амалҳои муошират	Унсурҳои фаъолияти коммуникатсионӣ, инчунин, ташаббусҳо, посухҳо
6	Вазифаҳои муошират	Самти амалҳои гуногун, ки дар раванди иртибот барои бартараф кардани мушкилиҳо, барои ноилшавӣ ба ҳадафҳо ба ҷо оварда шудаанд
7	Воситаҳои муошират	Бо ёрии онҳо коммуникатсия, мутобиқшавӣ барои ташкили ҳамкорӣ (ТИК, Skype, видеоконференсияҳо, видеоклипҳо, конференсияҳо дар намуди онлайн ва ғара) амалӣ мешаванд
8	Маҳсули муошират	Омӯзиши хусусияти маънавӣ ва моддӣ, баланд бардоштани сатҳи салоҳияти касбӣ, сатҳи нави рушди муносибатҳои байниҳамдигарӣ, тағйир додани симои касбии «худ», маҳсулоти хусусияти методидошта (лоихаҳо, таҳияи дарсҳо, сценарияҳо, технологияҳои педагогӣ ва ғайра)
9	Мақсад	Андеша ё супориши пешниҳодшудаи дохилӣ, ки аз тарафи шахс дода шудааст ва роҳбарии рафтори ӯ. Ман ба таҳсилоти ғайрирасмӣ омадам

Дар асоси мавқеи муҳаққиқ Б.Ф. Ломакина [210, с. 76-77] дар ташкили таълими ғайрирасмӣ, ки мо онро шакли фаъолияти коммуникатсионӣ мешуморем, се намуди муоширатро ҷудо менамоем: дар сатҳи макро (муоширати педагог бо одамони дигар ҳамчун шартӣ ҳаёти иҷтимоӣ), дар сатҳи мезо (тамосҳои касбии фардӣ байнишахсии инъикоскунанда) ва дар сатҳи микро (унсурҳои ибтидоӣ иртибот иштирок мекунад). Дар раванди ТҒ ҳамдигарфаҳмӣ, ҳамчун як намуди

фаъолияти коммуникатсионӣ дар асоси чунин механизмҳо сурат мегирад:

- шиносӣ – ин роҳи дарк кардан ба таври монанд бошуурона ва бешуурона;
- стереотипҳо – ин шаклҳои рафтор ва шарҳи сабабҳои онҳо, ки бо зухуроти қаблан маълумшуда, ба усули фаъолияти педагогӣ алоқаманданд;
- инъикос – аз ҷониби муаллим дарк намудани ин падида ва роҳҳои тағйир ёфтани он;
- фикру мулоҳизаҳо дар бораи он ки ин ба иштирокчиёни муошират ва ҳамкории онҳо чӣ гуна таъсир расониданд.

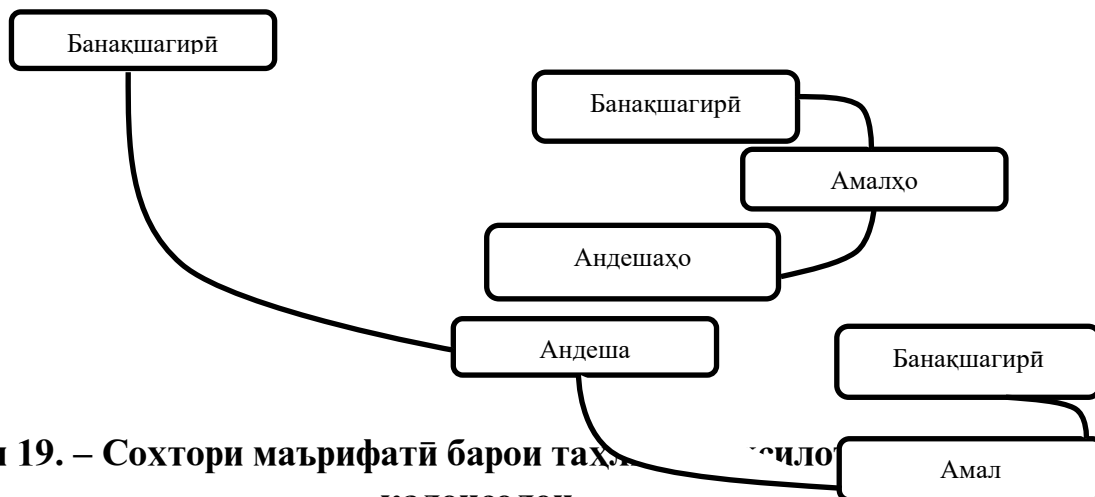
Ин механизмҳо дар ТҒ тавассути муносибатҳои корӣ дар шакли пешниҳодҳо, фикру мулоҳизаҳо, иттилоот, дархостҳо барои маълумот ва фикру мулоҳизаҳо, хоҳиш барои тасдиқ, ҳамчун намуна амал кардан (таҷрибаи беҳтарини педагогӣ) ва ғайра зухур меёбанд. Онҳо тавассути се шакли асосии коммуникатсионӣ, амалӣ карда мешаванд:

1. Нутқи мураттабӣ (монологӣ) – изҳороти шахс ба сифати субъекти ташкилкунандаи амалияи гӯш кардани дигар фанҳо барои иштирокчиёни таҳсилоти ғайрирасмӣ;
2. Муколама, ҳангоме ки субъектҳо ҳамкорӣ мекунанд ва ҳамдигарро пурра мекунананд, ташаббускор мебошанд;
3. Полилогикӣ, муоширати бисёрҷонибаро дар бар мегирад, ки аксар вақт дар шакли озмун, мубориза барои азхудкунии ташаббуси коммуникатсионӣ сурат мегирад.

Бо назардошти ТҒ аз нуқтаи назари фаъолияти коммуникатсионӣ, равиши эмпирикӣ, назарияҳои эмпирикии таълимро сарфи назар кардан мумкин нест, ки дар онҳо мафҳуми омӯзанда асосӣ мебошад. Ин ҷанба дар омӯзиши ТК аз ҷониби муаллифони мухталиф омӯхта мешавад: Р.Т. Гросс [357, с. 90-93], А. Нокс [372, с. 109-111], М. Ноулз [366, с. 45-47], Р.Т. Гросс [357, с. 67-69], Д. Мезиров [387, с. 7-8], А.Ҷ. Маелкв [381, с. 45-46] ва ғайра. Масалан, барои П. Ҷарвис [362, с. 68-71], он ба *«раванди табдил*

додани таҷрибае, ки айни замон ба дониш, малака, муносибатҳо, арзишҳо ва эҳсосот ба даст омадааст», асос ёфтааст [211, с. 38-39].

Назарияи ғайрирасмиро муҳокима карда, зикр кардан мумкин, ки ин дониш аз таҷриба гирифта шудааст ва ба таҷрибаи амалӣ асос ёфтааст.

**Расми 19. – Сохтори маърифати таҷрибаӣ ба ҳисоби таҷриба ва амал
калонсолон**

Аслан назария ба мо гуфта наметавонад, ки дар таҷриба чӣ гуна амал кард. Қисми зиёди фаъолияти ихтисоснок истифодаи бошууронаи принципҳои назариявиро дар назар надорад. Мо дар бораи чизҳое сухан меронем, ки фаҳмидани вазъият ва қобилияти амал кардан дар вазъ ва қабул кардани қарорҳо, ҳеҷ кадоме аз онҳо имконнопазир мебуд, агар мо маҷбур мешудем, ки пеш аз амал ба назарияҳои дахлдор машғул шавем. Саволе, ки таҷрибаомӯз ба миён мегузорад, аз он иборат нест, ки кадом қоидаҳо бояд татбиқ шаванд, балки «дар ин ҳолат ман чи гуна бояд амал кунам», мебошад. Назарияи ТК бояд ба фаҳмиши амалия ва ба он асос ёбад, ки чи гуна муаллимон дар бораи амалияи худ андеша мекунанд (яъне назарияҳои ғайрирасмӣ шахсии худро эҷод мекунанд). Ин назарияҳои ғайрирасмӣ бояд дар доираи як назарияи расмӣ озмуда ва таҳлил карда шаванд.

Ҳамин тавр, назарияи расмӣ метавонад фаҳмиши фикри солимиро зери шубҳа гузорад ё амиқтар кунад, ки мо аз таҷрибаи кори ҳаррӯзаи худ ба даст меорем.

Фарқи байни донишҳои назариявӣ расмӣ ва ғайрирасмиро метавон бо мафҳуми дониши номуайян ва андешаҳо илова кард.

Мо танҳо баъзе чизҳоро медонем: мо донише дорем, ки истифода мебарем, аммо мо онҳоро ҳамчун дониш қабул намекунем, зеро онҳо дар сохтори амиқи шуур ҷойгир мебошанд. Бовар кунонидан мумкин аст, ки донишҳои возеҳу ошкор ва ғайриошкорро додан зарур ва муфид аст. Бо шарофати инъикос, мо метавонем дониши номуайяни худро амалӣ созем ва назарияҳои ғайрирасмиро таҳия кунем.

Мо метавонем ин гуна назарияҳоро таҳлил кунем, тағйир диҳем ва тавассути хондан, муҳокима ва инъикоси минбаъда тавсияҳо диҳем.

Концепсияи назарияи ғайрирасмӣ бо концепсияи дар бораи «инъикос дар амал» алоқамандӣ дорад. Амалияро ҳамчун як олами вазифаҳои номуайяне дидан мумкин аст, ки дар онҳо ҳадафҳо на ҳамеша пешакӣ маълуманд. Вай мегӯяд, ки ҳолатҳои амалӣ мураккаб ба назар мерасанд ва таҷрибаомӯз бояд роҳи худро тавассути мулоҳиза «*ҳис кунад*» ва тавассути он дониши пинҳонии худро ба амал табдил диҳад.

Ҳамин тавр, кори касбӣ метавонад дар шакли давра ё спирал пешниҳод шавад, ки табдил ёфтани ва вобастагии амалҳо ва рефлексияро нишон диҳад. Аввалан, таҷрибаомӯз амал мекунад, баъд амалҳои худро инъикос, таҳлил ва сипас амалҳои навро ба нақша гирифта амалӣ месозад. Сохтори маърифатии таҳлили ТК дар расми 19 нишон дода шудааст. Ҳади аққал, аз рӯйи назария вазъиятҳои гуногун, инчунин, тафаккури номуносиби аксари коршиносон ба муттасили ин давра таъсири манфӣ мерасонад. Бо вучуди ин, мафҳуми назария ва амалия ҳамчун падидаҳои алоқаманд бештар муфиданд, нисбат ба тасаввуроте, ки дар он назария ҳамеша пештар аз амалия меояд.

Дар асоси муносибати эмпирикӣ оид ба фаҳмиши таълими ғайрирасмӣ кадрҳои педагогӣ дар низоми такмили ихтисос, мо ин падидаи мазкурро ҳамчун як раванди тағйир додани таҷрибаи касбии педагогӣ дар давраи фаъолияти коммуникатсионӣ дар байни иштирокчиёни таълими мазкур, аз фаъолсозии таҷрибаи гузашта дар вазъияти нав баррасӣ менамоем.

Таҳлили вазъи нав ба таҷрибаи гузаштаи омӯзандагон асос ёфтааст ва ҳолати субъективии дарк намуданро бо таҷрибаи шахсии ӯ муайян менамоем. Бино ба гуфтаи С.С. Степин [307, с. 57-59], ки таҳсилоти ғайрирасмиро ташкил мекард, муаллимон ба таҳқиқоти худ хотираи тафсири таҷрибаҳои гузаштаи худро ҷорӣ мекунанд, ки ин ба самаранокии таълим мусоидат мекунад ё ҳалал мерасонанд.

Дар бораи таҷрибаи шахсӣ, ки мо ҳангоми баррасии ТҒ ба назар мегирем, гуфтан мумкин аст, ки таҷрибаи маърифатии инсон маънои оқилона ва ҳатто таҷрибаи илмӣ мукамалро надорад.

Таҷрибаи беихтиёрона, падидаи ҳисси пешакии огоҳӣ, эътимоди эҳсосӣ, ақли солим ва ғайра аст. Ин чанбаи шахсии фаъолияти маърифатӣ диққати ғносеологҳоро ҷалб мекунад ва имрӯз ба аҳаммияти афзояндаи «*донишҳои шахсӣ*» меорад, ташкил ва маҳсулнокии муоширати байнишахсӣ, фаҳмиши бештару амиқтарро тавассути мафҳумҳои бештар мувофиқ, донишҳои эҳсосот, дарки беихтиёрона, физиономия.

Илова ба вобастагӣ аз касбияти иҷтимоии инфиродӣ, ҳангоми баррасии чунин объекти андозагирии инсон, ҳамчун омили ғайрирасмӣ, яъне таҳсилот, арзишҳои назарраси башардӯстона, ки онро Б. Морган, низ таъкид кардааст: «*Мо бояд вазъияти инсонро ба андозае расонем, ки ба идеяҳои арзии асос ёфтааст*» [389, с. 44].

Мушкилоти марбут ба принципҳои таълими калонсолонро омӯхта, тасдиқ кардан мумкин, ки ТК бо гурӯҳҳои синну соли гуногун вақтро ба таври гуногун қабул мекунад ва ин ҳангоми ташкили ТК бояд ба назар гирифта шавад.

Муҳаққиқи машҳур М. Ноулз, ки ҳамин мушкилотро таҳқиқ карда буд, ҳамчунин, қайд мекунад, ки дурнамои вақт барои омӯзандагони калонсол гуногун аст «*он аз нуқтаи назари таъхири истифодаи дониш бо дурнамои истифодаи мустақими онҳо тағйир меёбад ва мутаносибан тамоюли тағйирот дар омӯзиш: аз рӯовариш фан ба вазифа*» [367, с. 104].

Пайдоиши тадриҷии зуҳуроти «*таълими ғайрирасмӣ*» бо афзоиш ва рушди тадриҷии дониш дар ин бора ба амал омадааст, ки батартибдарории онҳо аз назарияи ТҒ таркиб ёфтааст. Вазифаҳои таълими ғайрирасмиро баррасӣ ва муҳиммияти онро дар рушди ҷанбаҳои педагогии худомӯзии кадрҳои педагогӣ эътироф намуда, ин падидаи мазкурро аз нуқтаи назари эутаризм, муносибати эвтаризм, ки ташаккул додаанд, имкон медиҳанд, то ин ки ҷанбаи худомӯзӣ дар ТҒ ба назар гирифта шавад.

Ҳамин тариқ, А.С. Саргсян масъалаҳои эутакиро омӯхта, қайд мекунад: «*Евтикагия тамоми заминаҳои таълимиро фаро мегирад: аз расмӣ то иттилоотӣ*» [293, с. 112-113].

Истилоҳи «*эвтагогика*» аз калимаҳои юнонии «*евро*» *ирко* (*Euretikos*) – эвристика ё коргар муайян кардан, қобилиятнокӣ, зиракӣ, ошкор кардани *ευω* (бозгашт) пайдо шудааст – омӯзиш, роҳандозӣ, ки маънои «*ичро кардани ихтироъ ва ё ошкор кардан*»-ро дорад. Ин самти нав, ҳамчун омӯзиши мушкилсозии мутобиқшавӣ тавсиф карда мешавад, ки ба схемаҳои хато муҳолиф аст, донишҳои навро дар ҷаҳорҷӯбаи кӯҳна мувофиқ мекунад, инчунин, имкон медиҳад, ки қори асли ва инноватсионӣ анҷом дода шавад. Худи қоромӯз онро таҳлил мекунад, татбиқ мекунад ва дар асоси донишҳои қаблӣ раванди нодири омӯзиши эҷодиро (барои худ), баҳри истифода аз усулҳои инноватсионӣ ва ташаккули донишҳои навро синтез мекунад [133, с. 20-21].

Тафовут байни эвтагогика ҳамчун методологияи раванди таълим, ба гуфтаи муаллиф, аз рӯоварӣ ба таълими расмӣ, тадрис, ҷойивазкунии педагогон ва рӯоварии ғайрирасмӣ ба самти талаба иборат мебошад. Дар иттилоот рӯоварӣ ба худомӯзӣ ҳамзамон, қайд карда мешавад, ки барои таълими расмӣ вобастагӣ аз методологияи анъанавии педагогӣ вобаста аст, зеро ТҒ методологияи қобили қабули андрагогика, барои методологияи иттилоотии эутагика аст. Мо мебинем, ки методологияи эвтагогика метавонад дастур барои ташкили ТҒ бошад.

Низомхоеро меомӯзем, ки дар онҳо дар назария – методология, феноменология ва праксиология, дар амал бошад – (методология) дастгоҳи асбобҳо (методҳо, тартибот, методологияи таҳқиқот), (феноменология) – маводи воқеӣ, маводи эмпирикӣ (амалия) – таҷрибаи истифодаи амалӣ, назария ва дониш ҷудо мешаванд. Мо назарияи таълими ғайрирасмиро аз ин мавқеъ баррасӣ мекунем. Ба ҷадвали 19 нигаред.

Ҷадвали 19. – Назарияи фалсафӣ-антропологии муошират дар асоси баррасии ТҒ ҳамчун намуди фаъолияти коммуникатсионӣ

Асосҳои методологии			
№	назарияи таҳсилоти ғайрирасмӣ	Асосҳои феноменологӣ	Асосҳои назарияи праксиологӣ
1	Дастгоҳи концептуалӣ	Маводи воқеӣ, ки ба зарурати таҳсили минбаъда ишора мекунал	Рафтори мушаххаси кормандони педагогӣ дар шароити нав
2	Муносибатҳои методологӣ	Эмпирикӣ, маводе, ки душвории ҳалли мушкилоти нави касбиро тасдиқ мекунанд	Вазифаҳои нави амалӣ дар иҷро кардани фаъолияти касбии онҳо
3	Принсипҳо ва қонуниятҳо	Мушкилоти алоқа, консепсия, сохтор ва динамика	Дикқатро ба натиҷаҳо, дар раванди истифодаи донишҳои нав равона кардан
4	Заминаҳои назариявӣ барои истифодаи усулҳо, технологияҳо ва роҳҳои таҳсилот	Хусусият ва мундариҷаи фаъолияти касбӣ	Ниёзҳои мушаххаси амалӣ баҳри азхудкунии таҷрибаи педагогӣ барои иҷрои вазифаҳои

Коркарди консепсияҳои назариявии ТҒ тавассути омӯзиш ва муайян кардани вазифа ва принсипҳои ташкили ин навъи таълим пешниҳод карда мешавад. Функсияҳои таълими ғайрирасмиро ҳамчун намуди фаъолияти коммуникатсионӣ, ки ба муошират ва ҳамкорӣ асос ёфтаанд, баррасӣ намоем. Тавсифи вазифаҳои таълими ғайрирасмӣ, ки мо дар асарҳои Н.Н. Букин [55, с. 153-154], С.Г. Вершловский [72, с. 4], Т.А. Ермакова [117, с. 40], А.Е. Марон [222, с. 55-56], Н.Н. Суртаев [216, с. 98-

110], Г. Сухобская [311, с. 76-77] ва дигарон вомехӯрем, аҳаммияти амалӣ доранд.

Ба монанди муаллифони дигар ба ин мушкилот муносибат мекунанд. Масалан, Т.А. Ермакова [117, с. 39], принципҳои ташкили таълими ғайрирасмиро баррасӣ намуда, чунин функцияҳои онро пешниҳод мекунад:

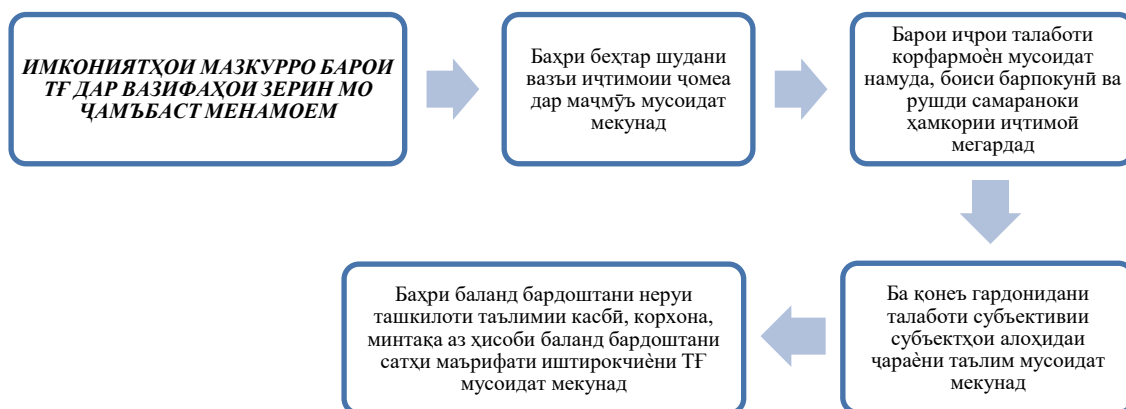
- таълими иловагӣ барои калонсолон, ки аллакай дар соҳаи муайяни малакаҳои гуногунро ҳосил намуданд;
- ҳамчун роҳи тарбияи идеявии ҷавонон;
- ба сифати соҳаи маърифати шахрвандӣ, ки он бо тамоюли демократӣ нигаронида шудааст;
- ҳамчун роҳи пурра намудани донишҳо дар раванди дарсҳо дар давраҳои гуногун;
- ҳамчун соҳаи таъсири ҳадафманд вобаста ба равандҳои иҷтимоӣ.

Дар асоси ғояҳои Н. Суртаев [218, с. 22-24], ки мундариҷаи концепсияи «*таълими ғайрирасмӣ*»-ро таҳлил кардааст, таҳлили муқоисавии ду намуди таълимро, ки моро ба таҳқиқоти педагогӣ ҷалб мекунанд, гузаронида, мо афзалиятҳо ва принципҳои таълими ғайрирасмӣ, вазифа ва имконияти онро муайян кардем. Мо имкониятҳоеро, ки ба функция оварда мерасонанд, чунин ишора мекунем:

- ба рушди ҳамкории иҷтимоӣ мусоидат мекунад;
- баҳри беҳтар шудани вазъи иҷтимоии ҷомеа дар маҷмӯъ таъсири мусбат мерасонад;
- боиси муваффақияти бештар барои ҳама иштирокчиён мегардад, агар чорабиниҳои омӯзишӣ ва барномаҳо ба ин таркиби фанҳо мутобиқ карда шаванд (таълими муштаракӣ кӯдакон ва калонсолон);
- ба қонеъ гардонидани талаботи субъективии иштирокчиёни ҷудоғона мусоидат мекунад;
- баланд шудани сатҳи маълумотнокии ҳар як иштирокчии калонсолро

дар ТҒ баҳри болоравии неруи умумии таълимии муассиса, ташкилот, корхона, минтақа ва ғайра оварда мерасонад, ки ин ҳам ба рушди онҳо таъсири мусбӣ мерасонад;

– ба илова намудани дониш ва малакаҳо дар соҳаи шуғли ҳавасмандӣ ва шавқу завқ, бо хоҳиши васеъ кардани уфуқи фарҳангӣ ва гирифтани донишу малакаҳои зарурӣ дар ҳаёти ҳамарӯза, дар соҳаи муоширати байнишахсӣ, барои иштироки салоҳиятнок дар намудҳои гуногуни фаъолияти муҳимми иҷтимоӣ, ки мустақиман бо фарҳанги корпоративӣ алоқаманданд.

Расми 20. – Амсила барои ТҒ ва чамъбасти вазифаҳо

Вобаста ба ин, андешаҳои дар боло баёншударо чамъбаст намударо, гуфтан мумкин аст, ки низоми ТҒ вазифаҳои таълимӣ, фарҳангӣ, рушди иҷтимоӣ, иловагӣ ва дигарҳоро иҷро мекунад.

Вазифаҳои таълими ғайрирасмии ҳайати педагогон дар шакли умумӣ дар чадвали 20 оварда шудаанд.

Чадвали 20. – Вазифаҳои ТҒ дар низоми такмили ихтисоси кадрҳои педагогӣ

№	Номгӯи вазифаҳо	Мундариҷаи вазифаи номбаршуда
1.	Инструменталӣ	Механизми иҷтимоӣ-педагогии идоракунӣ ва интиқоли иттилооти муҳим барои субъект
2.	Иртиботӣ	Ҳамчун василаи муттаҳидкунандаи педагогҳо баромад мекунад (аз рӯи манфиатҳои касбӣ)

3.	Хештангарой	Ҳамчун шакли ташкилии ҳамдигарфаҳмии ин субъектҳои дониш баромад мекунад
4.	Интиқолӣ	Интиқоли роҳҳои мушаххаси фаъолиятро намоиш медиҳад, интиқоли равандҳои идоракунии таҷрибаи иҷтимоию педагогиро таъмин менамояд
5.	Робитаӣ	Ташаккули фаҳмиши ягонаи падидаи азхудшавандаи инноватсионии педагогиро дар раванди муошират ва мубодилаи ақидаҳо
6.	Таълимӣ	Тадриси донишҳои педагогӣ, ки манфиатҳо, малакаҳо ва салоҳиятҳо ро ифода мекунанд
7.	Иҷтимоикунонӣ	Ташаккул ва рушди малакаҳои рафторӣ дар шароитҳои нави воқеияти касбӣ
8.	Назорати иҷтимоӣ	Танзими рафтор ва фаъолият дар шароити нави воқеияти касбӣ дар шароити инноватсионии касбӣ
9.	Мувофиқати иҷтимоӣ	Танзими рафтори мутобиқ бо меъёрҳои умумиқабулшуда, ки дар ин ҳолати педагогӣ қабул шудааст
10.	Экспрессивӣ	Ҳамдигарфаҳмии таҷриба ва ҳолати эҳсосӣ ҳангоми азхудкунии донишҳои нави касбӣ дар сатҳи донишҳо ва фаъолият
11.	Чубронӣ	Пурра кардани донишҳои касбӣ, аз рӯи талабот дар лаҳзаи кунунӣ, ки қаблан бо сабабҳои гуногун азхуд карда
12.	Таълимӣ	Гирифтани донишҳои хусусияти касбидошта, ки ба иҷрои азнавкунии вазифаҳои касбӣ имкон медиҳанд
13.	Дастгирикунанда	Дастгирии сатҳи баланди касбӣ дар асоси фаъолияти коммуникатсионӣ, имкон медиҳад, ки худ таҷрибаи худро бо таҷриба ва дастовардҳои дигарон муқоиса кард
14.	Рушдкунанда	Рушди салоҳиятҳои касбӣ дар соҳаи фаъолияти педагогӣ
15.	Тарбиякунанда	Тарбия ва интиқоли малакаҳои иҷтимоӣ, ҳамкорӣ дар робита бо ҳолати тағйирёбанда
16.	Фарҳангсозӣ	Инкишофи маданияти муошират дар низоми ҳамкориҳои ғайрирасмӣ, дарккунии «худ» дар фазои олами иҷтимоию фарҳангии тағйирёфта

Ҳамин тариқ, дар ин бахш мо таҳсили ғайрирасмиро дар асоси назарияи фалсафӣ ва антропологии иртиботи дида баромадем ва он ба мо имкон дод, ки падидаи таҳқиқшударо ҳамчун фаъолияти коммуникатсионӣ, ки дар муқолама сурат мегирад, баррасӣ намоем. Инчунин, чӯзҳои таълими ғайрирасмиро ҳамчун шакли фаъолияти коммуникатсионӣ муайян намуда, вазифаҳои онро, ки ба мо имкон медиҳанд аҳамияти таълими ғайрирасмиро дар низоми тақмили ихтисос ҳангоми кор бо ҳаёти педагогон тасдиқ менамоем.

3.3. Чанбаҳои дидактикии таълими ғайрирасмӣ дар низоми рушди касбият

Чанбаҳои гуногуни назариявии рушди таълими ғайрирасмиро баррасӣ намуда, мо равишҳои гуногуни методологиро ба мундариҷаи худӣ консепсия роҳ дода истода, вазифаҳои гуногуни таълими мазкурро дар муқоиса бо таълими расмӣ чун намуда ҷойгоҳи таълими ғайрирасмиро дар низоми маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва хориҷа муайян менамояд. Мутаассифона, ягон коркарди илмӣ, ки чанбаҳои дидактикии ин таҳсилотро ошкор кунад, дар низоми тақмили ихтисос амалан вуҷуд надошт. Рушди иҷтимоӣю иқтисодии ҷомеа, амсилаҳои нави таълим, омодагии касбӣ, ки тақмили ихтисоси педагогонро дар бар мегирад мувофиқи талаботи замон, ба ҳадафҳои нави таълими мактаб, муттасил ва мувофиқанд, ки бозгашти одамонро дар ин ё он шакл ба ҷараёни таълим пешбинӣ мекунад. Тавре ки Е.Л. Фрумин қайд менамояд, *«Баҳри ба даст овардани дониш ва малакаҳои нав нақши калидиро на таҳсилоти расмӣ, балки таълими мутаносиб ва ғайрирасмӣ мебозад»* [323, с. 126-133].

Ғайр аз ин таҳсил дар давоми тамоми умр ба воситаи механизми иттилоотӣ иҷро мешавад, ки ҳамчун воситаи худомӯзии таълим амал мекунад, таҳсилоти ғайрирасмӣ бошад, метавонад ҳамчун воситаи самаранок, ки раванди худомӯзиро фаъол мекунад, хизмат менамояд.

Дар ин бахш, ба чанбаҳои дидактикии ТҒ диққат дода, дар байни онро мо ба саволи мазкур бояд ҷавоб бигуем: кадом усулҳо, шаклҳо ва технологияҳоро барои ташкили ТҒ истифода бурдан мумкин аст, ки онро аз нуқтаи назарияи фалсафӣ ва антропологии коммуникатсионӣ хусусиятҳои калонсолонро дар низоми таълимӣ ба назар мегирад.

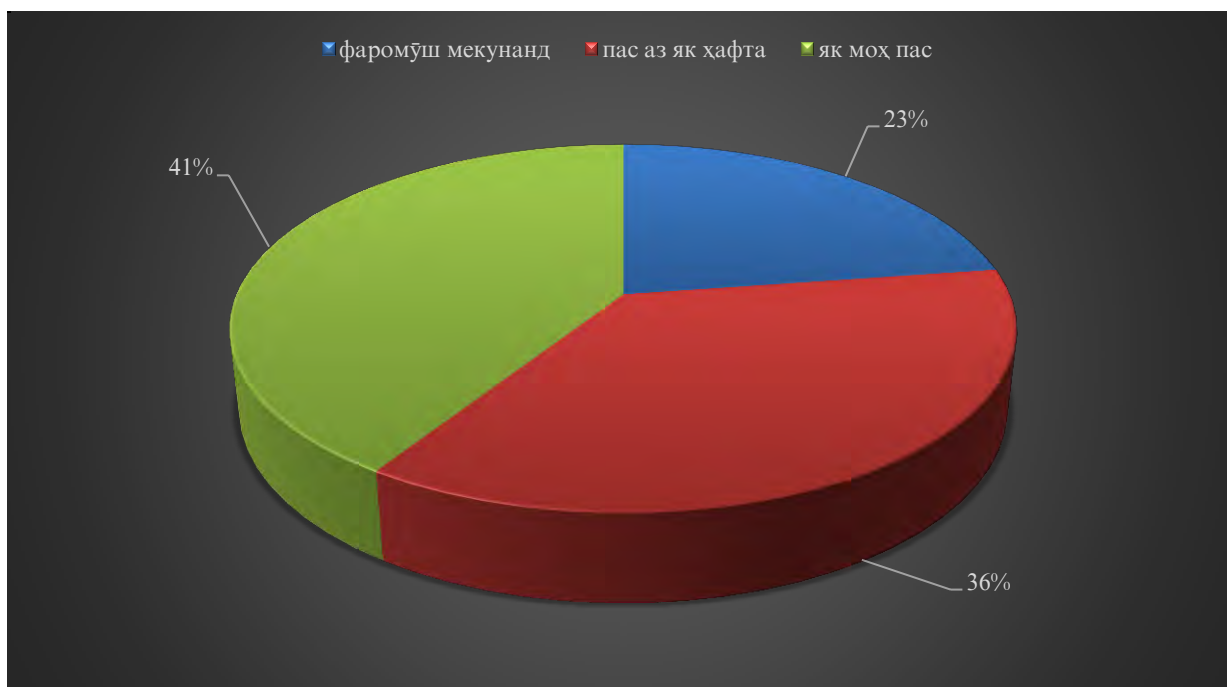
Аз диди мо, хусусиятҳои фаъолияти касбӣ ё сифатҳои шахсии педагог ва дониши калонсолро чунин таҳрезӣ кардан мумкин аст:

- доштани таҷрибаи касбӣ ва ҳаётӣ, дониш ва малака;
- имконнопазирии таълими *«бо зӯрӣ бор кардан»* ва *«калонсолон бояд*

омӯзанд»;

- онҳо танҳо чизҳои ба худашон заруриро меомӯзонанд;
- дар ҷараёни кор мемӯзанд;
- тағйироти равонӣ ва физиологии синну солӣ.

Мувофиқи таҳқиқот, калонсолон он чиро, ки дар ду рӯз ба онҳо гуфта шуда буд фаромӯш мекунанд 50%; пас аз як ҳафта 80%, як моҳ пас 90%. Аз ин рӯ, ҳангоми ташкили таълими калонсолон, аз ҷумла, дар шакли таълими ғайрирасмӣ, вазифа аз ҷустуҷӯи усулҳо ва шаклҳои таълимиро интиҳоб намудан зарур аст, ки ба ҳалли ин мушкилот мусоидат мекунанд.

Расми 21. – Диаграммаи ташкили таълими калонсолон ва фаромӯшхотирии онҳо

Муносибат ба омӯзиши ТҒ аз нуқтаи назари фаъолияти коммуникативӣ ва муносибати эмпирикӣ, назарияи эмпирикӣ, интиҳоби усулҳо, шаклҳо ва технологияҳо, таҷрибаи хонандагон, аз ҷумла, таҷрибаи муошират ҳамчун консепсияи асосӣ интиҳоб шуда буд. Дар ТҒ дар ин замина, нақши асосӣ на ба муаллим, балки ба коромӯзон (кадрҳои педагогӣ) дода мешавад, ки ин ғояи асосии дидактикии таълими мазкур мебошад.

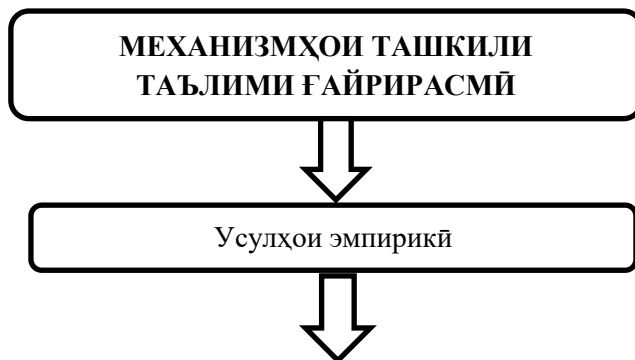
Хусусияти дидактикаи ТҒ дар он аст, ки функцияҳои муаллимон барои кӯмак расонидан ба омӯзанда муайян шуда, дониши худро ба равияи омӯзандагон медиҳад – таълим додани калонсолон дар лексияҳо ғайриимкон аст. Аз ин рӯ, дидактикаи ТҒ он маъниро дорад, ки ҳангоми ташкили он технологияҳо ва шаклҳои самараноки таълимии ба машқҳои амалӣ асосёфта, масъалаҳои мушаххаси истеҳсолот ҳал карда шаванд. Аз ин рӯ, калонсол бояд дониши гирифтаашро истифода кунад ва онро ба малака табдил диҳад. Барои ташкили таълими ғайрирасмӣ, низоми интихобшуда, амсилаи ташкили омӯзишро бо назардошти ҳамаи ҳолатҳои дар боло зикршуда талаб мекунад.

Низоми аз ҳама самарабахши таълими ғайрирасмӣ, ин низомест, ки дар доираи он мушкilot, ҳодисаҳо, вазифаҳо ва ҳолатҳои заруранд, ки бояд дар фаъолияти касбии худ аз тарафи омӯзандагон татбиқ карда шаванд ва танҳо дар ҷои кор, дар муколамаҳо тавассути фаъолияти коммуникатсионӣ ҳал карда шаванд.

ТҒ дар боби аввали диссертатсия ҳамчун намуди фаъолияти коммуникатсионӣ тавассути се намуди муошират, ки онҳоро дар сатҳи макро (муоширати муаллимон бо дигар одамон ҳамчун шартӣ ҳаёти иҷтимоӣ), мезо, ки робитаҳои инфиродии касбии байнишахсиро инъикос мекунад (дар гурӯҳҳои педагогӣ) ва микро, ки он муошират дар интихоби шаклҳо, усулҳо ва технологияҳои таълимӣ дар асоси муносибати эмпирикӣ, ки ба ҳамдигарфаҳмӣ тавассути механизми муайянкунӣ оварда мерасонанд (фаҳмиш тавассути рафтор ва тафсир бо истифода аз усулҳои маълуми фаъолияти педагогӣ) баррасӣ шудаанд. Фаҳмиши муаллим маънои тағйироти шарҳ доданро дар бораи таъсир расонидан, ки ӯ ба ҳамкасбони ихотақунандааш расонида, ҷанбаи визуалии муайян кардани равандҳоро дар сохтори таҳсилоти ғайрирасмӣ, ки он ба таври нақшавӣ дар расми 4 нишон дода шудааст, овардаем.

Ҷорисозии ин механизмҳо ба ТҒ тавассути муносибатҳои кориро дар шаклҳои он, ба мисли пешниҳодҳо, андешаҳо, иттилоот, дархостҳои

иттилоотӣ, дархостҳо дар шакли изҳорот, дар бораи изҳоротҳо, амалҳо ҳамчун намуна (таҷрибаи пешқадами педагогӣ), технологияҳо, шаклҳо ва ғайра тавассути се шакли асосии коммуникатсионӣ имконпазир аст: монологӣ, муколамавӣ ва полологӣ.

Расми 22. – Ам Ҷанбаи дидактикии таълимоти ғайрирасмӣ таълими ғайрирасмӣ

Ин асоси баррасии ҷанбаҳои дидактикии ташкили ТҒ мебошад. Сохтори таълими ғайрирасмиро татбиқ намуда, таҷдиди кулли чараёни таълим тавассути бақайдгирии вазъи корӣ дар асоси ташкили чорабиниҳои ҳамкориҳои омӯзандагон ва коромӯзон амалӣ карда мешавад. Дар рафти чорабиниҳо, ҳамкориҳои омӯзандагон чунин ҷабҳаҳои дидактикиро дар чараёни таълими ғайрирасмӣ, масалан, корҳои тайёри, муқаррар кардани мавзӯ, ташкили марҳилаи танқид, машқҳои эҷодӣ, идоракунии фосилавӣ, самаранокии санҷиш, назорати стратегӣ, марҳилаҳои дигаргунсозӣ таҷдиди назар мешаванд.

Ҷадвали 21. – Фаъолият тавассути коммуникатсия ба се гурӯҳ ҷудо карда мешавад, ки инҳо монолог, муколама ва полилог мебошанд

Микросатҳ	Макросатҳ		Мезосатҳ
Шаклҳои таълим	Усулҳои таълим		Технологияҳои педагогӣ
Ҳаммонанд кардан	Рефлексия	Стереотипкунӣ	Иттилооти баръакс

Муҳаққиқ Г.А. Ключева дар ТҒ вазифаҳои ба салоҳият нигаронидашударо пешниҳод менамояд. Масалан, масъалаҳои тарроҳӣ, ки дар доираи онҳо баъзе салоҳиятҳои касбӣ аз ҷониби муаллим ва дигар кормандони педагогӣ таҳия карда мешаванд [169, с. 29-30] ва вазифаи ба салоҳият нигаронидашуда – сохтани намоиши слайдҳо мебошад, ки

хангоми таҳияи вазифаҳои ба салоҳият нигаронидашуда бояд шартҳои зерин ба назар гирифта шаванд:

- вазифа барои иҷрои нақши мушаххаси иҷтимоӣ ва касбӣ нигаронида шуда бошад;
- бояд ба таври касбӣ равона карда шавад;
- бурдарасонидан бояд бо тавсифи шартҳое, ки дар он фаъолият сурат мегирад, ҳамроҳ карда шавад.

Тибқи ақидаи Г.А. Ключева [169, с. 31] сохтори вазифаҳо метавонад чунин бошанд:

а) ҳавасмандкунӣ – вазъи мушкilot, ки дар доираи вазифа ғунҷонида шудааст, амалҳои ҳавасмандкунанда (ифшо кардани нақше, ки онҳо мекӯшанд, самтҳои фаъолият, масъулиятҳои функционалӣ);

б) манбаи иттилоот – маҷмуи ҳуҷҷатҳое, ки барои бомуваффақият анҷом додани вазифа заруранд;

в) тасвияи мазкур ишора ба нишондиҳандаи фаъолият ва натиҷае мебошад, ки бояд ба даст оварда шавад (сухан дар бораи амалҳои касбӣ дар асоси салоҳиятҳои азхудкардашуда меравад ба монанди ҷамъбасти маълумот, рӯнамо ё слайдҳо);

г) озмоиши ақлӣ бо истифодаи меъёр – пайдарҳамии хуб фикркардашудаи пешниҳоди иқтибоси таҳияшуда.

Дар таҳқиқот С.В. Корсаков омӯзишро оид ба технологияҳои таҳсилот пешниҳод мекунад [177, с. 39-40].

Дар таҳқиқоти мо дар минтақаи Кӯлоб намудҳои гуногуни фестивалҳои педагогӣ, семинарҳои кӯтоҳмуддати мавзӯӣ (тарзҳои идоракунии муосир, низоми муосири арзёбии сифати таълим), аз ҷумла, семинарҳои модератсиякунонӣ «*Инноватсияҳои педагогӣ: гузашта, ҳозира ва оянда*», «*Фарҳанги корпоративии муаллимон-афсона ё воқеият*», воситаҳои ғайрианъанавии гуногуни технологияҳои таълимӣ ҳамчун асос барои истифодаи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ (ТИК) дар асоси таҷрибаи кории касбии таълимӣ, худташкилӣ,

семинарҳо гузаронида мешаванд ва аз онҳо чунин натиҷагирӣ кардан мумкин аст:

Баъзе аз технологияҳои санҷидашуда, дар курсҳои ТҒ бо иштироки сатҳи гуногуни шунавандагон таҳия мегарданд: технологияҳои дуркардашудаи веб-квест, кэйз-метод, бизнес-бозӣ, омодагии контекстӣ, таълими рефлексӣ, портфолио, баҳсҳо, технологияҳои кушодаи кайҳонӣ, технологии коучинг, дарсдиҳии технология, технологияи муштаракӣ идоракунӣ, технологияи нусха кардани филмҳо, технологияи Каузер, технологияи идоракунӣ, технологияи модуль, технологияи арзёбӣ, технологияи дугонаи таълим, усули лоиҳа, технологияи модератсия, омӯзиши педагогон, технологияи фокус-гурӯҳҳо, тренингҳо, технология барои ташкили муваффақият, ҳуҷуми фикрӣ, сармоягузори иҷтимоӣ, технологияи инкрементализмӣ, технологияи омӯзиш оид ба мушкилоти осон татбиқшаванда бо назардошти ҷанбаҳои дидактикӣ, ки равандҳоро дар сохтори таҳсилот ташкил мекунад ва ғайраҳо.

Таҳқиқоти Н.Н. Суртаевро [220, с. 60-61] ба асос гирифта, мо як қатор технологияҳоеро, ки дар раванди ташкили ТҒ санҷида шудаанд, ба таври мухтасар шарҳ медиҳем ҷадвали 22.

Ҷадвали 22. – Истифодаи технологияҳои гуногун дар ҷараёни ташкили таълими ғайрирасмӣ

№	Намуди технология	Мақсади асосии технология	Сохтори мундариҷавӣ-протсессуалии сохтори фаъолияти коммуникативӣ
1.	Технологияи квест	Мақсади ташаккули Маданияти хонандагон ҳамчун сохтори фарҳанги умумӣ	Веб-квести омӯзиши (webquest) - мушкили бо ҷузъи нақшӣ, ки барои захираҳои иттилоотии Интернет истифода мешаванд. Веб-квест – ин веб-сайт дар Интернет мебошад, ки дар он педагогон ин ё он супориши омӯзиширо иҷро мекунад. Чунин квестҳои шабакавӣ барои интегратсияи максималӣ таҳия гардидаанд. Хусусияти веб-квестҳои омӯзишӣ он мебошад, қисм ё ҳамаи маълумот барои кори мустақилона ва ё гурӯҳи педагогон онро тавассути веб-сайтҳои гуногун истифода менамоянд.

2.	Технологияи идоракунии муштарак	<p>Мақсад: ичтимоикунонӣ ба воситаи гуногунии шаклҳои фаъолият, рушди масъулият, тарбияи малакаҳои муошират бо шарикон ва ҳамкорон</p>	<p>Технология дар назар дорад: васеҷкунии фазои фаъолияти педагогӣ бо роҳи ташаккули ҷамоаҳои педагогон, хонандагон ва падару модари онҳо; муайян кардани соҳаи идоракунии муштарак; Монанд кардани шаклҳо ва намудҳои фаъолияти муштарак, ки ба иҷтимоикунонии шахсӣ мусоидат мекунад; ташкили гурӯҳи ташаббускори педагогон.</p>
3.	Технологияи таълимӣ бо рамз ифода кардан	<p>Мақсад: омӯхтани қобилияти коркарди иттилоот</p>	<p>Марҳилаи табдил додани матн ба забони рамзӣ метавонад ба воситаи василаҳои моддӣ ва графикӣ-ҷадвалӣ иҷро шавад. Забони рамзӣ худ ба худ лозим нест, вале барои гирифтани маълумоти нав, дар раванди гузаронидан талаботи зерин ба инобат гирифта мешавад: абстракт будан, муъҷазбаёнӣ, хулосакунӣ ва якхелакунӣ, интихоби ҷузъе, ки маънои асосиро дар худ дорад.</p>
4.	Технологияи таҳсилоти амсиласозӣ	<p>Мақсад: рушди маҳорати амсиласозӣ</p>	<p>Абстракт будан. Муъҷаз ҷамъбаст кардан ва якхелакунӣ. Монандкунии мушаххаси унсурҳо, ки мазмуни асосиро дар худ дорад. Мисол, сохтани амсилаҳо, кор бо амсилаҳо ва ғайра. Кор бо амсила метавонад бо ду роҳ гузаронида мешавад: а) анҷоми нақша; б) дигаргуншавии нақша. Муқоисакунии натиҷаҳо, ки бо амсилаи воқеият ба даст омаданд (яъне бо матнҳо).</p>
5.	Технологияи таҳсилот ва мушкилоти он	<p>Мақсад: рушди эҷодкорӣ ҳангоми ҳалли мушкилиҳои номаълум ба амал меояд</p>	<p>Ошкоркунии мушкилиҳо, гузоштани масъалаҳо ва ҷустуҷӯи онҳо.</p>

6.	Технологияи арзёбии воқеъии донишҳои хонандагон	Мақсад: такмили Қобилияти намоишдиҳӣ ва додани баҳои воқеӣ ба хонандагон	Технологияи баҳодихии воқеъӣ дар ду дастурамал асос ёфтааст: - масъалаҳои идоракунии ба омӯзандагон пешниҳодшуда дуруст ифода карда шудааст; - ҳангоми баҳодихии посухҳо меъёрҳои истифода мешаванд, ки барои педагог ва хонанда яксон фаҳмо мебошанд. Тасвияи вазифа аз мавқеи дурусти иттилооти мантиқӣ, ки он барои он муайян карда мешавад, ки мо чиро мехоҳем дар посухи хонанда шунавем. Яъне, тасвия кардани ҷавоби дуруст; Мо саволро тавсия мекунем, ки ба ҷавоби дуруст асос ёфтааст. Савол як қисми ҷавоб мебошад, бинобар ин, саволи дуруст сохташуда, одатан ду қисми семантикиро дарбар мегирад: муайян (оне, ки дар савол мавҷуд аст ва метавонад дар ҷавоб вучуд дошта бошад) ва номуайян (оне, ки дар савол пурсида мешавад ва бояд ҷавоб дода шавад) дошта бошад) ва номуайян (оне, ки дар савол пурсида мешавад ва бояд ҷавоб дода шавад).
7.	Технологияи ташаккули маҳорати муқоиса кардани ашӯҳо ва мафҳумҳо	Мақсад: инкишофи маҳоратҳои ҳамагарафа (муқоиса)	Гузaronидани дарси назариявӣ дар бораи асосҳои маданияти мантиқӣ, ки ҷанбаҳои зеринро инъикос мекунад: тавсифи хусусияти субъект, мафҳум; вобастагии муҳимияти аломат аз матн.
8.			Аҳаммияти амалиёти муқоиса; интиҳоби меъёр барои муқоиса кардани ашӯҳои ҳамагарафа ва концепсияҳо дар асоси кор бо гурӯҳи мафҳумҳо; бо муайянкунӣ; бо ҷадвал; бо нақша ва гузаронидани тартиби муқоиса.

9.	Технологияи чудо кардани аломатҳои асосии ашё, падида ва мафҳумҳо	Мақсад: дар хонандагон инкишоф додани маданияти мантиқӣ дар соҳаи ташаккули маҳорати чудо кардани аломатҳои асосии ашё, падида ва мафҳумҳо	Дарси назариявиро дар бораи асосҳои маданияти тафаккур, ки ҷанбаҳои зеринро инъикос мекунад: - ҳаммонанд кардани аломатҳо, интиҳоби зиёди ин аломатҳо, интиҳоби ин хосиятҳои фаръӣ, - тавсеи хулоса дар асоси тавсифҳои асосӣ.
10.	Технологияи идоракунии низоҳо	Мақсад: таълими ҳалли босамари низоҳо	Амалҳо - диққатро ба низои ҷалб кардан - пешгири, ақибнишинӣ, парвоз-стратегия - ғолиб - неру, стратегия «ғолиб-ноком» - ҳалли оқилонаи низоҳо - созиш - таҳлили низои дохилӣ - ҷудокунӣ воқеии фазоӣ.
11.	Технологияи контроллинг	Мақсад: инкишофи малакаҳои идоракунӣ, мусоидат ба роҳбарии самаранок, танзимкунӣ, идоракунӣ, назорати дуру дарози оянда	Назорат – ин низои дохилиширкати таъмини комплекси иттилоотӣ, банақшагирӣ ва назорат мебошад. Контроллинг – ин низои идоракунии якҷояи ташкилот, ки ба мутобиқ кардани ҳамкори низои идоракунӣ ва назорат аз болои самаранокии онҳо равона шудааст. Назорат таъминкунандаи асосии иттилоъ барои идоракунии корхона мебошад. Назорат, яке аз вазифаҳои идоракунӣ мебошад, ки бо ҷамъоварӣ, коркард ва таҳлили иттилоъ барои баланд бардоштани самаранокии кори корхона алоқаманд аст. Моҳияти назорати идоракунии оянда аст, то ин ки кори дарозмуддати корхона ва воҳидҳои сохтории он таъмин карда шавад.
12.	Технологияи инкрементал ӣ	Мақсад: инкишофи маҳорати коллективии қабули қарорҳо дар ҳалли мушкилиҳо	Инкрементализм моҳият дар он аст, ки сарвар ҳалли мушкилотро танҳо дар истилоҳоти умумӣ тавсия карда, ҳадафи ниҳии кӯшишҳо ва баъзе марҳилаҳои мобайнии онро муайян мекунад.

13.			Забони рамзӣ худ ба худ лозим нест, балки барои дастрас кардани иттилооти нав зарур аст, дар раванди интиқол талаботи зерин ба инобат гирифта мешаванд: абстракт будан, кӯтоҳсуханӣ, чамъбасткунӣ, ба дигар шаклдарорӣ, интихоби аниқи чӯзъҳо, ки маъноӣ асосиро доранд.
14.			Имконияти васеъро барои танзими интихоби усулҳо, василаҳои роҳҳо ва муносибатҳои маҳдуди ноил шудан ба ҳадафҳо мекушояд. Ҳамчунин, ислоҳи самтҳои истифодаи кӯшишҳо дар назар дошта, ба худ имкони кофии ислоҳдарории амикро дар роҳ ба ин ҳадаф вогузор мекунад. Асосгузори усули инкрементализм профессори сиёсатшиноси донишгоҳи Йел С. Линблум ба ҳисоб меравад, ки дар солҳои 60 асри XX принсипҳои методологии консепсияи ин технологияро ифода карда буд.
15.	Технологияи «плейбек-театр»	Мақсад: инкишофи маҳоратҳои иҷтимоӣ	Технологияҳои иҷтимоӣ-маърифатӣ, ки аз ҷониби модератор дар асоси таҳлили таърихҳои воқеӣ ҳамроҳ бо мавзӯҳои, ки муҳокима мешаванд, (мушкилоти монанд) сохта шудаанд.

Хусусияти ҳамаи ин технологияҳо, ба сифати асос, кори мустақил, монолог, муколама ё гузариш ба полилог мебошад, яъне ба ҳама намудҳои муошират, ки асоси таҳлили ғайрирасмӣ аст, ҳамчун як шакли амалии коммуникатсионӣ мебошад.

Ҳангоми истифодаи ин усулҳо, омӯзандагон (намояндагони гуногуни ҳайати педагогон-муаллимон, профессорон ва роҳбарон) аз чор механизми дар боло тавсифшуда, бо назардошти чанбаи дидактикии ТҒ мегузаранд, ҳаммонандкунӣ, инъикос, робитаи мутақобилаи одатҳо. Технологияҳои педагогӣ дар асоси таҳсилоти ғайрирасмӣ, ки дар минтақаи Кӯлоб гузаронида шудаанд, дар охири зербоб, пешниҳод карда шудаанд.

Технологияи таълим оид ба мушкилотро мо дар курсҳо бо роҳбарони ташкилотҳои таълимӣ аз назар гузаронидем. Моҳияти ин

технология маъноӣ онро дорад, ки ҳангоми муайян кардани мушкилот ва роҳҳои ҳалли он ҳамаи се намуди коммуникатсия дар фаъолияти коммуникатсионӣ муҳим мебошанд:

1. Гумроҳ шудан;
2. Ошкор кардани сабабҳои ҳатогӣ;
3. Ҷустуҷӯи роҳҳои ислоҳи ҳатогӣҳо (интиҳоб кунед);
4. Мустақилона ҳатогӣҳоро бар тараф намудан ё кӯшиши ислоҳ кардани онҳо;
5. Қобилияти инъикоскунӣ;
6. Гузаронидани худбаҳодиҳии доимӣ ва аудити имконияти худ;
7. Воқиф будан дар бораи норасоӣҳои онҳо дар асоси дарки воқеии натиҷаҳои бадастомада. (Ҷадвали ҳатии рейтингии натиҷаҳо бояд бо ҷадвали бисёрченакаи баҳодиҳӣ бо дарназардошти сатҳи инкишофи шунаванда, афзоиши пешравӣ дар инкишофи бадастомадаи шахсии ӯ иваз карда шавад);
8. Бояд дар ҷадвали арзёбии шахсии шунаванда ворид карда шавад, ки дараҷаи инкишофи ӯро инъикос мекунад;
9. Мавҷудияти унсурҳои омӯзиш тавассути таҷрибаи манфӣ ва ҳатогӣҳо;
10. Рад кардани тазоди биополярӣ дар омӯзиш дуруст ва нодуруст.

Технологияи таълим дар раванди ТҒ аз рӯи мушкилотҳо, ки он баҳри дарёфт кардани малакаҳо ва нишон додани мушкилот нигаронида шудааст, муайян карда мешавад. Зеро мушкилот имконотро пинҳон мекунад, фаҳмиши равандҳоро инкишоф дода, шахс: 1. онро дар таҷриба дида, сабабҳои мушкилот, мавзӯҳои онро муқаррар намуда, 2. мушаххас намуда, 3. онро худ мебинад ва баъдан роҳҳои имконпазири онро 4. пешниҳод менамояд. Аён аст, ки таҷрибаомӯзон аз як тараф, падида, раванд ва, аз тарафи дигар, мушкилотро фарқ намекунанд. Соҳибкорон чунин меҳисобанд, ки ҳатойи фалокатовартар, ин дар сурати мавҷуд будани ҷавоби омода ва ҳамзамон мушкилоти амиқ таҳиянашуда руҳ медиҳад. Бо дарки он ки мушкилот «дар маҷмуъ» вучуд надорад, яъне он ҳамеша субъективист ва ба таври воқеӣ падидаҳо ё равандҳо мавҷуданд

ва мушкилот чуз дард, ноумедӣ ва ё изтиробии шахси мушаххас нест.

Бо ин технология асоси ТҒ «*иваз кардани самтгирӣ баҳри азхудкунии дониш*», «*ҷавобҳои дурусти мавҷудбудаи омӯзиши*» барои саволҳо мебошад. Шунаванда бояд яке аз муҳимтарин вазифаҳои омӯзиши худро бубинад. Ба монанди: гузоштани саволҳо барои ифода кардани гоҳи он ки сифати ҳалли масъала аз сифати савол вобаста аст ва технология, ки он ба рушди малакаҳои беҳтар кардани сифати саволҳо нигаронида шудааст, така намояд.

Чанбаи дидактикии ин технология хусусияти хоси худро дорад, ки он аз таҳияи низоми баҳодиҳии дастовардҳои омӯзандагон иборат буда, қобилияти қор кардан бо мушкилот ва ҷавоб ёфтани ба саволҳоро дар самти тавсия, тафовутҳо ва ғайраро дар бар мегирад. Аввалан, саволҳои «*чӣ?*», «*чаро?*» ва баъд посухро ба саволи «*чӣ тавр?*» ҷустуҷӯ кунем, дар ин сурат ҳалли мушкилоти технология пайдо мегардад, ки он ду намуд аст: табиати дидактикии мушкилот (ман медонам, ки намедонам ва бояд чӣ қор кунам то доништа тавонам) ва мушкилоти иттилоотӣ (онҳоро омӯхтан лозим аст), омӯзиши фаҳмидани он, ки дар кадом лаҳзаи фаъолияти касбӣ инро истифода бурдан лозим аст.

Технологияи «*аз ҳама ҷолиб*», ки бевосита дар ҷараёни татбиқи он ба омӯзандагон матн пешниҳод карда мешавад, ки пас аз он омӯзандагон ба ӯ саволҳо медиҳанд, чи қадаре саволҳо бисёр бошанд, ҳамон қадар беҳтар аст. Саволҳоро чунин гурӯҳбандӣ кардан мумкин аст:

1. Саволҳое, ки тафовут доранд, яъне саволҳо ва мафҳумҳое, ки дар сатҳи аз ҳама пасттарин; (Ин чист?, Ин кист?, Ин чӣ гуна аст?), саволҳои хулоса, мулоҳиза (чаро, чаро, чаро); саволҳои таҳаввулот (Чӣ мешавад, чӣ мешавад?, Чаро?, Чӣ гуна тағйиротро интизор шудан мумкин аст, кадом оқибатҳо дорад?).
2. Саволҳое, ки барои муайянкунии аввалини миқдорӣ, кӣ пурсид? кӣ чӣ қадар пурсид?; Сипас сифатӣ, ки дар давоми он ҳамон саволҳо тадричан катъ карда мешаванд.
3. Баъд саволҳое интиҳоб мешаванд, ки ҷавоби онҳоро ман намедонам

(дар нақша дорам, ки аз рӯи онҳо кор кунам), то ин ки «*чаҳолат*»-и донишамро ислоҳ кунам.

4. Ташаккули мушкилот (мушкилоте, ки ба таҳлили ҷавобҳо асос ёфтаанд, ҳамчун мушкилоти омӯзиш ва мушкилоти воқеӣ муайян карда мешаванд, ки он аз ҳалли равандҳои ҷойдоштаи онҳо дар ҳаёт вобастаанд). Ҳангоми татбиқи ин технология дар раванди ташкили таълими ғайрирасмӣ, ҳамаи чор механизми ҷанбаи дидактикӣ низ мегузаранд: шинохтан, инъикос кардан, стереотип (одат) кунонидан.

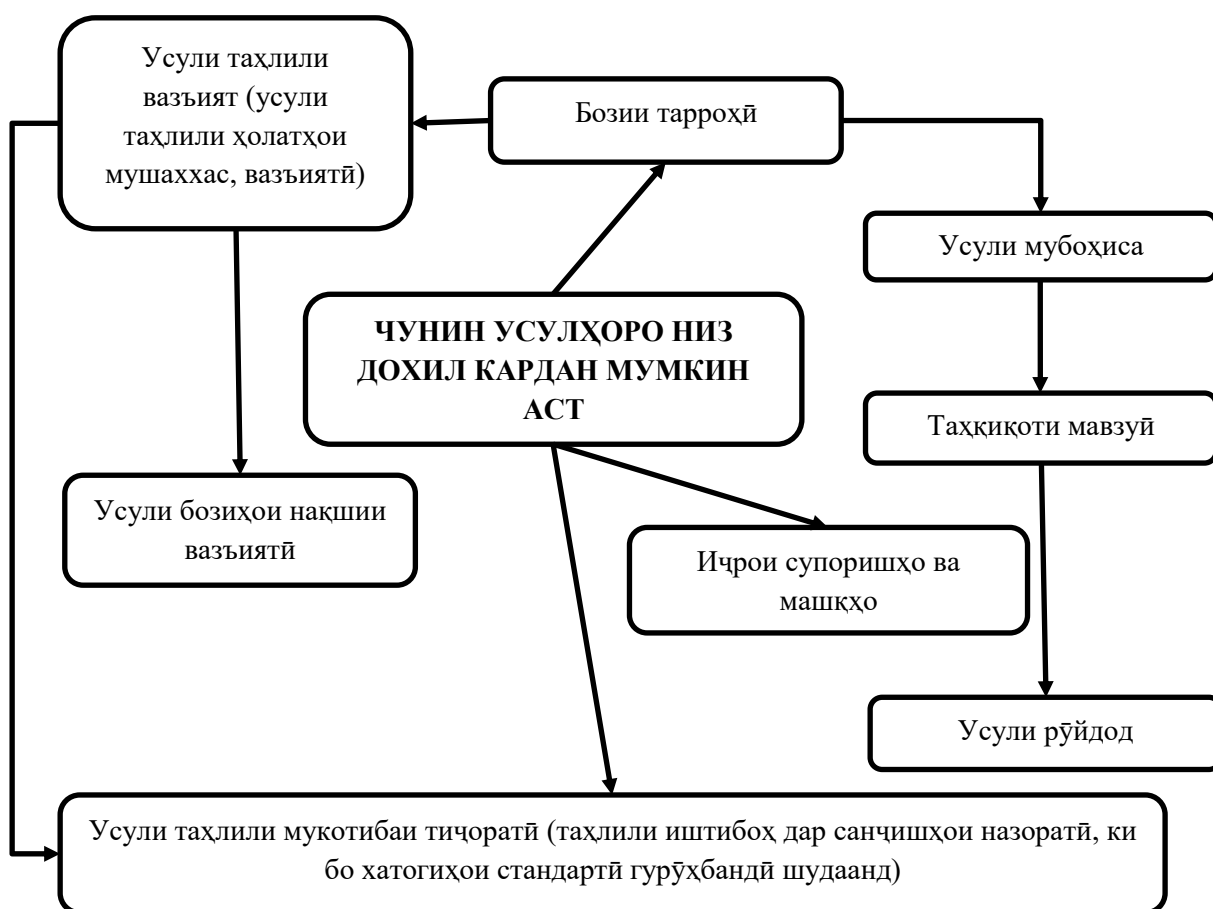
Дигар усули технология, ки дар марҳилаи кунунӣ торафт бештар дар сатҳҳои гуногуни таҳсилот маъмул шуда истодааст, ҳам дар низоми расмӣ ва ҳам дар таҳсилоти ғайрирасмӣ усули таълим дар асоси усули таҳқиқоти мавзӯӣ баргузор шуда метавонад, ки мухтасар моҳияти онро дида мебароем. Дар забони лотинӣ истилоҳи «*ҳодиса*» маънои одамро гумроҳ кардан бо ҳодисаи ғайриодиро дорад. Дар забони англисӣ *Sl. Case* – ҷомадон, сандук. Дар таҳсилот он ҳамчун маҷмуи ҳолатҳо, вазифаҳо барои таълим, рушди муайяни салоҳиятҳо, малакаҳои дар оғози асри ХХ пайдошуда, ба таври васеъ паҳн гардид.

Дар ИМА низ ин технология ҳамчун усули мавзуии таҳқиқот, таърихи бизнес, усули омӯзиши ҳолатҳои мушаххас номида мешавад. Хусусияти асосии ин технология омӯзиши амсолҳо бо мақсади пешгирӣ мебошад, ки дар таҷрибаи гузашта ҷой доштанд. Барои ин вазъият пешниҳод гардида, иштирокчиён ба гурӯҳҳо муттаҳид мешаванд ва аз болои ин вазъият кор мекунанд, сипас, муқоиса ҳангоми пешниҳоди ҳар як натиҷа дар ҷаласаи байнигурӯҳӣ гузаронида шуда, хулосаи умумӣ бароварда мешавад. Муносибати якмаъно ба типологии таҳқиқоти мавзӯӣ вучуд надорад, вале баъзеи онҳоро дар таҷрибаи таълимӣ меорем, ки чунинанд:

а) усули таҳқиқоти мавзӯӣ;

б) таҳқиқоти мавзӯӣ, ки ҷараёни таълимро фаъол мекунанд, ки дар он таҳқиқоти мавзуӣ усулҳои дохил мешаванд, ки ҷараёни таълимро фаъол мекунанд.

Усули таҳлили ҳолатҳои мушаххас дар аввали асри ХХ пайдо шудааст. Дар Мактаби тиҷорати Донишгоҳи Ҳардварди ИМА дар муҳити таҳсилоти калонсолон истифода шудааст. Интихоби воқеа барои ҳолатҳои, ки муҳофизати онҳо ба рушди салоҳият, малака ва донишҳои муайян нигаронида шудааст. (Масалан, рушди малакаҳо барои муқоиса: 10-14 ҳолатҳо анҷом дода шудааст, воқеа кушодааст, дар ҳар лаҳза иваз ё тақмили он метавонад вуҷуд дошта бошад). Дар чараёни ТҒ ин ҳолатҳо муҳокима карда мешаванд.

Расми 23. – Амсилаи дохилкунии усулҳо ва таҳлилҳо

Раванди семарҳилавии кориро аз рӯи парванда чунин муайян кардан мумкин аст: Қадами 1: доруҳат таҳияи ғояи оянда аст. Қадами 2: Сиёҳнавис даст кашидан аз таҳрири нусхаи якуми матн. Натарсед, агар дар вақти тартиб додани суҳан калимаи дурустро ёфта натавонед, ҷойҳои холиро монед; 3. Агар шумо аз миёни синонимҳо мафҳуми калимаро интихоб карда натавонед, ҳардуро нависед; Чунин ба назар мерасад, ки ҷумлаи навиштаи шумо оҳанги вазнин нест, ки онро ҳамон

тавре ки ҳаст, монед ва аз болои он кор карданро дар хошияҳо тасвир созад, ки он бояд ҳамеша қуллай бошад, то ин ки баъдтар ба онҳо баргардед.

Дар раванди таълими ғайрирасмӣ, педагогон метавонанд якчанд ходисаҳоро таҳия кунанд, ки баъдан метавонанд дар раванди кори педагогии худ бо омӯзандагон онро мавриди истифода қарор диҳанд. Чунин технологияи ташкили ТҒ нисбат ба усулҳои анъанавии ташкили такмили ихтисос бартарҳои зиёд доранд. Ба андешаи мо онҳо аз зеринҳо иборатанд:

- онҳо аз ҷиҳати иттилоотӣ васеанд, дар муҳтаво навоаранд, ба Шумо имкон медиҳанд, ки бевосита ба навоариҳо дар муҳити касбӣ ва амалӣ шинос шавед;
- ба Шумо имконият медиҳанд, ки татбиқи навоариҳои мустақимро бубинед;
- шунаванда имконият пайдо мекунад, ки мустақиман ба муаллифи ғояи педагогӣ саволҳои ба худ мароқоварро пешниҳод намояд;
- ошноӣ бо ғояҳои инноватсионӣ дар шакли технологияҳои педагогӣ, фестивалҳои педагогӣ, ки дар он технологияҳои гуногун муаррифӣ карда мешаванд, шунаванда имконият дорад, ки ин навоариҳои педагогиро дар муҳити таълимие, ки худ дар он кор мекунад, мавриди санҷиш қарор диҳад;
- имкони шунидани андешаҳои ҳамкасбони худро оид ба идеяи педагогии нишон додашуда ва дар мавриди даркорӣ дар худ муқоиса намудани онҳо.

Воситаҳои муосири дидактикии таълими ғайрирасмӣ, технологияеро дар бар мегиранд, ки бо сабаби робитаи мавҷудаи таҳсилоти ғайрирасмӣ ва равишҳо ба таълими анъанавӣ ба намудҳои гуногуни омӯзандагон татбиқ карда мешаванд. Усулҳои ТҒ дар таълим ва тарбия васеъ истифода мешаванд. ТҒ бо дарки танқидии иттилоот, масъулияти шахсии ҳамаи иштирокчиён дар чараёни таълим ва қарорҳои қабулшуда нигаронида шудааст. Таҳсили арзанда барои тарбияи шахсе равона

карда шудааст, ки барои натиҷаҳои фаъолияти педагогии худ масъулиятеро ба дӯш мегирад, ки вай арзишҳо ва сифатҳои мусбӣ, ҳисси вазифа ва садоқатро тарбия мекунад.

Дар таҳсилоти ғайрирасмӣ шахси соҳибмаълумот на танҳо дониш мегирад, балки симои идеалии ояндаи шахсии худро ба вучуд меорад. Дар рафти таҳқиқот, мо тавонистем, ки ба истифодаи мақсадноки се гурӯҳи усулҳо дар ТҒ боварӣ ҳосил намоем:

1. Усулҳои омӯзиши берун аз ҷои кор.
2. Усулҳои таълим дар ҷои кор.
3. Усулҳои таълим ҳам дар ҷои кор ё берун аз ҷои кор (омехта).

Усулҳои таълими берун аз макони кор дар курсҳои муназзами таълим бо танаффус аз кор ё худ бидуни чудошавӣ дар шом ва истироҳат истифода мешаванд. Ин усулҳоро ҳам дар таълими расмӣ ва ҳам ғайрирасмӣ метавон татбиқ кард. Танҳо дар таҳсилоти ғайрирасмӣ онҳо дароз буда наметавонанд ва набояд ҳатмӣ бошанд. Инҳо лексияҳо, суҳбатҳо, муҳоҷисаҳо, семинарҳои модератсионӣ, супоришҳои гурӯҳӣ, кори гурӯҳӣ оид ба таҳияи лоиҳаҳо, омӯзиши фосилавӣ, омодагиҳои беруна ва семинарҳои интерактивӣ ва ғайра мебошанд. Онҳо, инчунин, метавонанд барномаҳои қонё кардани ниёзҳои инфиродиро дар таълим ва барномаҳои рушди шахсро дар бар гиранд.

Низоми таҳсилоти ғайрирасмӣ бисёр «озодиҳои педагогӣ», вақти дарс, шаклҳо, низоми ҳамкорӣ (иртибот) ва инчунин, хусусиятҳои синнусолиро дар бар мегирад, ки ҳамаи онҳо баҳри бештар, истифодаи усулҳои муҳоҷисавӣ ва камтари иттилоотӣ равона карда шудаанд.

Омӯзиши берун аз ҷои кор метавонад аз ҷониби ҳамкорон, кормандон, андрагогҳо ва ғайра гузаронида шаванд. Барои самаранок ба роҳ мондани истифодаи усулҳои таълим дар ҷои кор ё берун аз он мутахассисони муассисаҳои берунаи таҳсилоти умумӣ ё касбӣ, шахсони алоҳида, мушовирони таълимӣ ё лекторони даъватшуда ва олимони метавонанд ҷалб шаванд. Ташкилотҳои таълимӣ аксар вақт ба созмонҳои хориҷӣ ва шахсони алоҳида барои машғулият оид ба

мушкилоти гуногун муроҷиат мекунад ва дар ин самт нақши низоми таҳсилоти ғайрирасмӣ низ таҷдид карда мешавад.

Ҳамаи онҳое, ки берун аз ҷои кор таълим медиҳанд, бояд бодикқат интихоб карда шуда, оид ба дастурҳо ва назорат аз болои иҷрои онҳоро баҳри саҳми зарурӣ гузоштан, баҳри амалишавии он дар аксар вақт бо истифода аз тавсияҳои муфид баромад намоянд.

Усулҳои таълимӣ дар ҷои кор усулҳои мебошанд, ки ҳамаҷузба ё дар қисми барномаи махсуси таҳияшудаи таълимӣ истифода бурда мешаванд. Ба онҳо намоиш, мураббигӣ, ротатсияи намудҳои кор, гирифтани таҷрибаи низомӣ ва дигар намудҳои рушди шахсият дохил мешаванд. Ин усулҳоро тавассути низоми ғайрирасмии таълимӣ ҳамчун вазифаи махсус барои «*омӯхтан*», азхуд кардан, такмил додани дониш ва густариш додани салоҳиятҳо истифода бурдан мумкин аст.

Таҳсил дар ҷои корро методистон, педагогон, навоварон, роҳбарони гурӯҳҳо ва ғайраҳо гузаронида метавонанд. Омӯзонидани ҳар як нафаре, ки дар машғулиятҳои коршиносони даъватшуда иштирок мекунад, муҳим аст. Дар байни усулҳои таълим дар ҷои кор шогирдтайёркунӣ, коучинг ва назорат, «*таълими иттилоотӣ*», намоиши таҷрибаи пешқадами педагогӣ ва ғайраро номбар карда метавонем.

Ба усулҳои таълим дар ҷои кор ё берун аз он (омехта) омӯзиш, саволҳои посухҳо, мушоҳидаҳо дар соҳаҳои касбӣ ва педагогӣ, усулҳои фаъоли таълим, супоришҳо барои иҷрои кори мустақил, навиштани лоиҳаҳо, дастурҳо, омӯзиш бо истифодаи компютерҳо, тренингҳо, видеои интерактивӣ ва видеоҳои муқаррарӣ, лоиҳаҳои мултимедиаҳо дохил мешаванд, ки дар минтақаҳои гуногуни Тоҷикистон озмоиш карда шуданд ва дастгирии васеъ низ ёфтанд.

Чунин усулҳо ба монанди: тренингҳои корпоративӣ Тим Буйлдинг (Team Building), чорабиниҳои корпоративӣ, воқеаҳо Тим Систем (Team Systems)-ро ба гурӯҳҳои яқум ва дуҷуми усулҳои ТҒ мансуб кардан мумкин аст.

Тренингҳои корпоративӣ, аз қабали Тим Буйлдинг (Team Building), барои ташкили кори муштарак ё гурӯҳи кории муассир пешакӣ муайян шудаанд (бо ин мақсад низоми вазифаҳо барои амалисозии муштарак пешниҳод карда мешавад), ки метавонанд ҳам дар сохтори таҳсилоти расмӣ ва ҳам ғайрирасмӣ сурат гиранд.

Чорабиниҳои корпоративӣ усулест, ки дар марҳалаи (ҳамкориҳои ғайрирасмӣ) рушди гурӯҳ, ташаккули гурӯҳро ифода мекунад, махсусан вақте аз коркарди бозҳои таълимӣ дар доираи барномаи рушди ташкилот объектҳо интиқол дода мешаванд ё бо таҳияи харитаи роҳ алоқаманданд.

Воқеаҳо аз Тим Систем (Team Systems), ин усулҳое мебошанд, ки ба муҳокимаи чизе дар муҳити ғайрирасмӣ имкон медиҳанд, аз ҷумла, бозиди муштарак дар театрҳо, намоишгоҳҳо, чорабиниҳо, кофе-брейкҳо, конференсияҳои илмӣ ва амалӣ, ҳамчун шакли ғайримуқаррарии муҳокима намудани манфиатҳои корпоративӣ, ташаккули маданияти корпоративии ташкилот баромад мекунад ва ғайра истифодаи ин усул эътимоднокии кормандонро тақвият мебахшад, самаранокии муоширатро байни шӯъбаҳои муассиса ва иштироккунандагон баланд мебардорад, ба нигоҳ доштани муносибатҳои дӯстона кӯмак мерасонад, сатҳи ихтилофот ва муноқишаро дар гурӯҳ коҳиш медиҳад, дар ҳалли бисёр масъалаҳои ташкилот ва ниҳодҳои иҷтимоӣ кӯмак мекунад.

Усули матнии репертуарии сохторҳои нақшҳо ё шабакаҳои репертуарӣ, ки дар ҳуди синфҳои ғайрирасмӣ истифода мешаванд, аз ҷониби Келли таҳия шудааст.

Дар он пайдарпаии амалҳо чунин аст: вазъи мушкилӣ муайян карда мешавад ва нуқтаи оғози ҳама гуна таҳқиқот, аз ҷумла, омӯзиши мундариҷаи таҳсилоти ғайрирасмӣ оғоз мегардад. Дар марҳилаи аввал вазъият бо ёрӣ ва ё воситаи матн ошкор мешавад. Дар варианти тавсифшудаи усули шабакаи репертуар контекст хангоми баррасии гурӯҳии принципи бинарӣ тавсия карда мешавад. Дар ТҒ тавассути

таксимоти дугонаи нақшҳои таълимӣ ва омӯзиш, ҳар як мавқеъ бо нақши худ мушкилотро баррасӣ мекунад.

Ҳамин тавр, агар мо ба масъалаи такмили таълим дар таҳсилоти ғайрирасмӣ таваҷҷуҳ дошта бошем, мо на танҳо нақши педагог (тавре ки гурӯҳ ба мо мегӯяд), балки нақши як дастурдиҳандаи хуб, бад ва муқаррариро барои муҳокима пешниҳод хоҳем кард.

Ҳангоми тавсифи контекст аз объект ба таркиб ҳаракат карда рӯйхати нақшҳоро барои объектҳои муайян пур кардан лозим аст. Ин амал танҳо ҳамон вақт фоидаовар аст, ки гурӯҳ воқеан таҷрибаи умумии корӣ дошта бошад, онҳоро бо ҳам муқоиса кунад ва лоиҳаҳои муҳим (таълим ва таҳсил)-ро мурағаб созад.

Низоми конструксия тарафи дигари ин контекст мебошад, ки он аз ҷониби гурӯҳ барои тавсифи фарқиятҳо дар объектҳои муҳим истифода мешавад, аммо чунин як низоми вучуд надорад, ки дар муҳокима нишон дода шавад: оё аъзоёни гурӯҳ бо зиддиятҳо ва душвориҳои муқоиса қаноат мекунад, ки барои вазъи объектҳо он муҳим аст. Ҳатто агар низоми вучуд надошта бошад ҳам, онро аксар вақт метавон дар раванди муошират эҷод кард, дар ин давра ташаккули иртибот, малакаҳои корӣ рӯй медиҳад. Ҳалли чунин ҳолатҳо ҳамон вақт маъно дорад, ки агар шунаванда дар оянда бо чунин ҳолатҳо дучор ояд. Дар усули контексти репертуар аксар вақт барои муайян кардани хусусиятҳои, ки фарқиятро муайян мекунад, муқоисаи ду объекти шабеҳ бо сеюм истифода мешавад. Келли мепиндошт, ки маҳз ҳамин тавр сохторҳо дар тафаккури инсон ташаккул меёбанд. Ин усулро усули ҳадди аққали зарурии контекстӣ низ меноманд. Интиҳоби усули ба даст овардани низоми конструксияҳо, масъала оид ба қуллай будани қайдкунии онҳо барои муҳаққиқ, дараҷаи мушкилии вазъ, хусусияти маҳоратҳои коммуникативӣ, таҳлили гурӯҳ маҳз саволҳои салоҳият ва роҳҳои инкишофи шунаванда мебошанд.

Дар марҳилаи ташаккули низоми нақшҳо ва имкониятҳо барои инструктор ислоҳ кардани тавсифҳоро ҳангоми баррасии мушкилоти

бавучудоянда мувофиқи мақсад меҳисобад, зеро агар онҳо такрор шаванд, ҷавобу фаҳмишро ба вучуд оранд, пас эҳтимол дорад, ки мо бо таркибҳои воқеие, ки ин гурӯҳ дар амал истифода менамояд, сарузор надошта бошем.

Пас аз таҳлили омилҳои таркибҳои корношоям метавонанд ба омилҳои начандон душвор оварда расонанд, агар баҳодихии инфиродӣ аз ҷониби коромӯзон новобаста аз ҳамдигар дода шаванд, дар ин сурат сохтани ҳақиқии гурӯҳҳо аксуламали ҳайратангезро ба вучуд намеорад, ки ин барои ҳама маълум аст ва он мушаххасотро талаб намекунад. Аломати ҳаққонияти тарроҳӣ, ин намуди зоҳирии он ҳангоми муҳокимаи объектҳои муҳим мебошад, ки он дар марҳилаи дуҷуми гурӯҳи объектҳо арзёбӣ шуда, нақшхоро дар панҷараи нақша бо сохторҳои муайяншуда иваз мекунанд.

Тартиби таҳлили омилҳои матритсаи арзёбӣ тартибро ба итмом расонида, муайян мекунанд, ки чиро «шуури гурӯҳӣ» номидан мумкин аст. Технологияи коучингро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон одатан технологияи самт ва рушд меноманд. Ин усули инфиродии таълимие мебошад, ки барои рушди малакаҳо, тавсияи дониш ва ташаккули муносибат ба корманди педагогӣ таҳия шудааст. Ин навъи расонидани кӯмакро ба субъектҳо дар фаҳмидани он ки оё онҳо хуб кор мекунанд ва чиро бояд дар раванди ТҒ омӯзанд, дарбар мегиранд. Дар таҷрибаи Тоҷикистон коучинг ба шогирдтайёркунӣ (менторинг) дахл дорад, ки он чандон дақиқ нест, аниқтараш онро мебошад чунин баррасӣ кард:

- роҳбарӣ ба ҳайати ваколатдор;
- истифодаи ҳама гуна ҳолатҳои бавучудоянда, ҳамчун имконият барои таълим;
- иҷрои вазифаҳои муайян, вале на ба дастури супориш оид ба ҷӣ гуна ва ҷӣ кор кардан, балки ҳамеша дар асоси мусоидат ба фанҳо ва таълим.

Усули ҷойбаҷойгузорию корӣ ё кадрӣ «*Working Rotations*» ба ҷои таҷрибаивазкунии хонандагон-омӯзандагон тавассути гузарондани онҳо аз як кор ба кори дигар ё аз як синф ба синфи дигар кӯмак мерасонад.

Дар низоми ТҒ он бояд аз иҷрои намудҳои гуногуни фаъолият ва нақшҳои вазъи педагогӣ ба дигараш гузарад. Ин усули гирифтани дониш ва малакаҳои иловагӣ бидуни банақшагирӣ ва идоракунии дақиқ метавонад ғайримуассир ва дилхунуккунанда бошад. Ин усулро ба гурӯҳи усулҳои таълимӣ дар ҷои кор ва ба гурӯҳи усулҳои таълим берун аз ҷои кор мансуб кардан мумкин аст.

Вазифаи тренер аз равона кардани тафаккури хонандагон барои дарк кардани аҳаммияти падидаи баррасишаванда иборат аст, то ки онро воқеӣ ва зарурӣ гардонад. Аз ин рӯ, эҳтимолан вазифаи тренер дар низоми ТҒ на бо интиқоли донишҳои нав, балки бо ташаккули объектҳои алоқаманд вобаста аст. Дастурдиҳанда бо нармӣ шунавандагонро ба сухан гуфтан, мубоҳисаро дар хатти қаблан пешбинишуда бурдан даъват мекунад, ки вай бояд нақша ва ҳадафи ниҳой дошта бошад, то тавонад натиҷаҳои фосилавӣ ва ниҳойро ҷамъбаस्त кунад. Ин усулро ба гурӯҳи методҳои таълимӣ берун аз ҷои кор мансуб доништан мумкин аст.

Расми 24. – Амсилаи усулҳо

Усули «Назорати гурӯҳӣ» тавассути ташкили гурӯҳҳои идоракунии ҳамчун шакли идоракунии коллективӣ амалӣ карда мешавад. Усул ба раванди ваколатдиҳӣ дар ҷараёни азхудкунии ин ваколатҳо, ташаккули

малакаҳо ва афзун кардани дониш дар бораи ин навъи фаъолият асос ёфтааст ва ин усул ба инкишофи масъулият тавассути шаклҳои ҳамкорӣҳои дастаҷамъонаи омӯзандагон мусоидат мекунад. Ин усулро ба гурӯҳи усулҳои таълимии берун аз ҷои кор ва ба гурӯҳи усулҳои таълимӣ дар ҷои кор мансуб кардан мумкин аст.

Ҳамин тариқ, мо истифодаи технологияҳо ва усулҳои гуногуни таълимро баррасӣ намудем, ки ҷанбаи дидактикии таълими ғайрирасмиро баён мекунанд, ҳамаи ин методҳо ва технологияҳо фаъолиятҳои коммуникатсиониро ифода мекунанд ё ба он така мекунанд, ки бо роҳҳои гуногун ташкил шудаанд ва ҳамаи онҳо шунавандаро дар чараёни ин фаъолият дар чор механизм дохил мекунанд: ҳаммонанд кардан, инъикос қолабкунонидан ва робитаи мутақобила. Дар шакли умумӣ захираи дидактикии ТҒ дар расми 6 нишон дода шудааст.

Ҳамин тариқ, мо дар ин бахш ҷанбаи дидактикии ташкили таълими ғайрирасмиро баррасӣ карда, ошкор намудем, ки ҳангоми интихоби усулҳо ва технологияҳо хусусиятҳои категорияи омӯзандагони калонсол бояд ба назар гирифта шаванд, ки дар асоси муносибати эмпирикӣ ба фаҳмиши ТҒ ҳамчун намуди фаъолияти коммуникатсионӣ, шаклҳои ҳамкорӣ асос ёфтааст. Ҳангоми гузаштан аз механизмҳои монандкунӣ, инъикос, қолабсозӣ, робитаи мутақобила ин муошират, ҳамкорӣ байни таълимгиранда ва инструктор бояд барпо карда шавад. Ба пиндори мо, ба сифати воситаи таҳсилоти ғайрирасмӣ, ин се гурӯҳи усулҳоро дар ҷои кор, берун аз ҷои кор ва омехта, инчунин, технологияҳои гуногун, аз ҷумла, васеъ истифода намудани ТИК ба мақсад мувофиқ аст.

3.4. Воридкунии таҳсилоти ғайрирасмӣ ба низоми такмили ихтисос

Дар ин бахш намудҳои имконпазири дохил кардани ТҒ ба низоми такмили ихтисоси ҳайати педагогон баррасӣ карда мешаванд. Омӯзиши таҷрибавии мундариҷаи такмили ихтисоси ҳайати педагогон дар вилояти Хатлон имкон дод, то натиҷаи зарурӣ ба даст оварда шавад, ки дар он ҷойгоҳи таҳсилоти ғайрирасмӣ дар муассисаҳои таҳсилоти иловагии

касбӣ инъикос ёфтааст Мо маълум намудем, ки то соли 2012 ва каме дертар ҳайати педагогон истилоҳи «*таҳсилоти ғайрирасмӣ*»-ро намефаҳмиданд ва эътироф ҳам намекарданд. Асосноккунии ин падидаи педагогӣ дар сатҳи тафаккури «муқаррарӣ» амалӣ карда шуд.

Тақрибан дар соли 2014 вазъ тағйир ёфтани гирифт. Мо кӯшиш намудем, ки амсилаҳои гуногуни тақмили ихтисоси кадрҳои педагогиро омӯзем, ки онҳо дар таҳқиқоти диссертатсионии Т.Л. Дубровина оварда шудааст ва он оид ба проблемаи тайёр кардани муаллимон дар давраи фаннии коллеҷ таҳқиқот гузаронида буд. Муаллиф якчанд амсиларо таҳлил карда аст, ки мо баъзе паҳлуҳои ошкоркардаи онро дар шакли умумӣ ва дар асоси амсилаҳо баррасӣ кардем [111, с. 121].

Хусусияти «*Амсилаи дефитсит*» (Амсилаи нодир) дар он аст, ки он ба мо имкон медиҳад, ки барномаҳои инфиродии рушди касбиро бо назардошти душвориҳои педагогон созем, яъне агар дар бораи марҳилаҳои татбиқи ин амсила мо сухан гӯем, пас дар марҳилаи аввали андрагогика душвории педагогонро муайян кардан лозим аст, сипас, дар асоси таҳлили мушкилоти ошкоршуда барои барпо кардани раванди педагогӣ, ки дар он омӯзандагон дониш ва малакаҳоеро аз бар менамоянд, ки онҳо надоранд, вале барои амалигардонии фаъолияти педагогӣ дар вазъияти мушаххас заруранд ва душвориҳои дахлдорро ба вуҷуд меоранд. Ҳисоб карда мешавад, ки маҳорати касбии педагогӣ номуттасил инкишоф ёфта, чоҳилро аз як нуқсон ба сӯи дигар, аз як мавзӯи таҳқиқот ба дигар ва аз як самти чорроҳа ба самти дигар рафъ менамояд.

Амсилаи дигари таълим амсилаи Moody (амсилаи Мудди) мебошад, ки одатан «*амсилаи дугона*» номида мешавад, ки ғояи асосии он ба ҳамкорон ё коршиносони ботаҷриба дар ҷои кор тавсия додан аст, ки ғоя барои таҳсилоти ғайрирасмӣ мувофиқ меояд. Дар ин амсила усули «*шогирдтайёркунӣ*» яке аз воситаҳои самаранок буда, одатан барои ТҒ хос аст (усули таълим дар ҷои кор), аммо ҳамкориҳои бештар сохторгардидаро барои рушди касбият дар назар дорад. Диққати асосӣ

ба «аниқ дуруст кардан»-и мутахассисони ботаҷриба дар ҷойҳои корӣ бо назардошти хусусиятҳои кориашон равона карда мешавад. Ҳамзамон, дастрасии минбаъда ба манбаҳои тақмили муттасили касбӣ пешбинӣ карда мешавад.

Дар шароите ки гузариш ба низоми маблағгузорӣ ҳангоми таълим дар низоми тақмили ихтисос сурат мегирад, имкониятҳои таълими расмӣ, таҳсилоти ғайрирасмӣ, усулҳо, шаклҳо ва технологияҳои таълимро дар бар мегиранд, ки метавонанд ба самаранокӣ ва самарабахшии ҳаёти педагогон таъсири мусбат расонанд. Пас аз гузаштан ба низоми маблағгузорию тақмили ихтисос таълим каме муташаккил мешавад, ҷузъи эҷодии ин раванд тақвият дода мешавад, ки ин ба ТҶ мусоидат мекунад. Аз ин рӯ, рушди марҳилаҳои назариявии таълими ғайрирасмӣ, роҳҳои дохил кардани он ба низоми тақмили ихтисос дар марҳилаи кунунӣ сазовори омӯзиши ҳаматарафа мебошанд.

Таҷрибаи вилояти Хатлон муҳим будани таълими ғайрирасмиро дар низоми тақмили ихтисос тасдиқ мекунад. Омӯзиши таҳсилоти ғайрирасмӣ дар минтақаҳои гуногун ба мо имкон медиҳад, ки мавҷуд набудани низоми мақсадноки фарогирии таҳсилоти ғайрирасмӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон дода шавад. Баъзе ҷанбаҳои дар муассисаҳои гуногуни маълумоти касбии иловагӣ (Кӯлоб, Бохтар, Норақ, Данғара) қайд кардан мумкин аст. Таҳсилоти бештари ғайрирасмӣ аз курсҳои гуногун иборат аст, ки дар онҳо намоёндагони касбу синну соли гуногун иштирок мекунанд, ки як ҳадафро пайгирӣ мекунад. Дар байни ин курсҳо: «Саводнокии иттилоотӣ», «Таълими забони гуфтугӯи хориҷӣ», «Андозбандӣ», «Омӯзиши психологӣ» ва дигарон амал мекунад.

Онҳо дар тамоми минтақаҳо фаъолият доранд ва аксаран ба ҳайси хизматрасониҳои таълимӣ ташкил карда мешаванд, маълумоти расмиро пурра мекунанд ва ҳамчун барномаи давлатӣ амалӣ карда мешаванд. Вақтҳои охир шумораи курсҳои гуногун, ки дар онҳо категорияҳои калонсолон таҳсил мекунанд, афзоиш ёфт, ки ин зарурияти таълими

ғайрирасмий калонсолонро тасдиқ мекунад. Ташкил ва бароҳмони мақсадноки курсҳои таҳсилоти ғайрирасмӣ барои калонсолон, ки ба омӯзиш алоқаманд нестанд, мушкил аст, зеро дар ин сурат баъзе курсҳо кушода ва баъзе курсҳо баста мешаванд, гарчанде тағйирот рух диҳад ҳам, усулҳои шаклҳои ташкили ТҒ омӯзонида мешавад. Таълими корпоративӣ ба мо имкон медиҳад ба ташкили омодагии расмӣ педагогон дар низоми тақмили ихтисос диққати ҷиддӣ диҳем, то мушкилоти ТҒ ва омӯзиши он бо таълими расмӣ ё иттилоотӣ бояд ба як самти ояндадор мубаддал шавад. Бо фарогирии ТҒ дар ташкили ТМ низоми шароити назорат ва беназоратро қайд кардан мумкин аст.

Низоми мазкур барои ба вучуд овардан ва нигоҳ доштани «тартибот» дар байни кормандони ТҒ дар муассисаҳои низоми тақмили ихтисос истифода мешавад, ки чӯзи тағйирёбандаи баланд бардоштани салоҳияти касбии ҳайати педагогон мебошад.

Инкишофи ҷанбаҳои мухталифи таълими калонсолон, аз ҷумла, дар соҳаи салоҳияти касбии ҳайати педагогон, ки мушкилоти муҳим барои зинда мондани инсоният дар шароити кунунии демографӣ дар ҳама гуна низомҳо, аз ҷумла, дар таълими расмӣ, ғайрирасмӣ ё иттилоотӣ аҳаммияти муҳим дорад ва дар ин ҷо муҳиммияти ҳамгироии ҳамаи ин намудҳо ба таҳсили муттасил мебошад.

Таълими ғайрирасмӣ ҳайати педагогон дар низоми тақмили ихтисос, ки низоми иҷтимоӣ, динамикӣ, кушода, тағйирёбанда, мобилӣ баррасӣ мешавад, ба эҳтиёҷоти касбии педагогон, дигаргуниҳои иҷтимоиву фарҳангиро дар ҷомеа, аз ҷумла, дар фаъолияти касбӣ, дар таълими кулли низомҳо зиёдтар таваҷҷуҳ мекунад. Таҳсили ғайрирасмиро метавон ҳамчун низоме баррасӣ кард, ки он метавонад ба сифати таълими расмӣ мустақил ва иловагӣ, ки вазифаҳои гуногунро иҷро намояд: худактуаликунонӣ, худҷубронӣ, таълимӣ, худрушдбаранда, ислоҳкунанда, иҷтимоӣ ва ғайра. Баръакси таҳсилоти расмӣ он дар ташкилӣ озодтар аст, бо хусусиятҳои ҳайати педагогон тафовут дорад ва бо ҳуҷҷатҳои намунавӣ давлатӣ ҳамроҳ намешавад, ташкили

худбаҳудрӯйдиҳии он аз нигоҳи вақт, муҳтаво, технологияи ташкили таълим ва истифодаи муҳити таълимӣ имконпазир аст. Иштирокчиёни ин таҳсилот одатан ба ҳаёт, ба амал, дониш ва малакаҳои касбӣ вобаста ба мушкилоти пайдошуда нигаронида шудаанд, ки вақти зиёдро намегиранд ва аз ин рӯ, роҳҳои зиёди фарогирии он метавонад мавҷуд бошад.

Ба сифати амсилаи махсус барои дохил кардани ТҒ ба низоми таҳсилоти муттасили касбӣ мо таҷрибаомӯзиро гузаштем. Дар заминаи Филиали Муассисаи давлатии «Донишкадаи ҷумҳуриявии тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф» дар шаҳри Бохтари вилояти Хатлон дар тӯли якчанд сол бо мақсади ҳамгирии ТҒ ба низоми тақмили ихтисос ва қонеъ кардани ниёзҳои омӯзандагон (ҳам дар муассисаҳои таълимӣ ва ҳам бо кормандони педагогии инфиродӣ) дар минтақа тибқи сифати таҳсил таҳқиқот гузаронида шуд.

Самаранокии фаъолияти Донишкадаи ҳамгирой оид ба таҳсилоти ғайрирасмӣ тавассути таҷрибаомӯзӣ чунин амалӣ карда мешавад:

- 1) интиқоли ҷанбаҳои таълимӣ ва омӯзишии рушди касбии муаллимон дар заминаи воқеии муассиса ва рушди мустақими малакаҳои нави касбӣ ва педагогӣ;
- 2) иштироки фаъоли педагогон дар таҳияи барномаҳои рушди касбӣ (таҳия ва ҳимояи амсилаҳо барои фаъолияти касбии ояндаи онҳо, инчунин, банақшагирии корҳо оид ба худрушдкунӣ);
- 3) сохтани мундариҷаи ТМ бо назардошти душвориҳои мушаххаси муайянгардида, ки дар қори педагогӣ ва мушкилоти бартаарафсозии педагогӣ ҳамроҳ мегардад.

Маълумот дар бораи фаъолияти маркази таълимӣ ҳангоми паҳши барномаҳои радио, мусоҳиба бо васоити ахбори маҳаллӣ, баромадҳо дар конференсияҳо, вебсайти донишкада ва Департаменти маориф ва илми вилояти Хатлон пешниҳод карда мешавад.

Дар Филиали Муассисаи давлатии «Донишкадаи ҷумҳуриявии тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф» дар шаҳри

Боҳтар кори бошиддат ба сифати таҷрибавӣ бо ширкати 114 нафар педагогон аз минтақаҳои дигар татбиқ карда шуд.

Дурнамои ТҒ дар шакли амсилаи «*таҷрибавии сомона*» ба таври зерин пешниҳод мегардад:

1. Самтгирии мундариҷаи такмили ихтисос барои ташаккул ва рушди салоҳияти касбии ҳайати кормандони педагогӣ ва роҳбарикунанда, таҷдиди дастури равонӣ, ҳавасмандӣ ва пайгирии арзишҳои шахсияти инсон дар чараёни рушди касбӣ тавассути амиқтар кардани фаъолияти маърифатӣ, муоширати фаъол бо ҳамкасбон ва педагогони гурӯҳи таълимӣ.

2. Амалӣ намудани муттасилӣ байни курсҳо ва марҳилаҳои рушди касбӣ бо кӯмаки концепсияи таҳсилоти муттасил бо роҳи ҳамгирии ҳамашаклҳои имконпазири таълим: «*расмӣ*», «*ғайрирасмӣ*», «*иттилоотӣ*», «*ошкоро*» ва «*фосилавӣ*». Ҳамин тариқ, дохил намудани ТҒ ба низоми анъанавии такмили ихтисоси кадрҳои педагогӣ бо ёрии чунин амсила ба монанди «*омӯзиш*» ба амалӣ гардидани алоқаи органикӣ байни равандҳои таълим ва худомӯзӣ, таълими кадрҳои педагогӣ ва роҳбарикунанда дар вақт ва амал мусоидат мекунад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар замони муосир шаклҳои нави таҳсилоти муаллимон пайдо шуданд, ки онҳоро низ ғайрирасмӣ номидан мумкин аст. Инҳо озмунҳои касбӣ, ба монанди «*Муаллими сол*», «*Мактаби беҳтарини Тоҷикистон*», «*Синфи беҳтарин*» ва амсоли инҳо мебошанд. Мастер-классҳо, фестивалҳои педагогӣ, панорамаҳои ғояҳои педагогӣ, хонишҳои педагогӣ барои муаллимон, марафонҳои инноватсионии педагогӣ, бозомӯзӣ, видео дарсҳо, машваратҳо, омӯзиши корпоративӣ, мактабҳои сарвари муосир ва ғайра мебошанд. Қариб ҳамаи ин шаклҳои ҳамкории байни муаллимонро таълими ғайрирасмии педагогӣ номидан мумкин аст, онҳоро дар низомҳои рушди иҷтимоӣ ҳамчун ТҒ метавон баррасӣ кард.

Дар шароити Донишкадаи таҳқиқоти ояндадор ва бозомӯзии вилояти Хатлон, мо дар низоми такмили ихтисос вариантҳои гуногуни

хар се шакли ташкили раванди таълимро таҳия ва озмоиш кардем (расмӣ, ғайрирасмӣ ва иттилоотӣ): хаттӣ, мувозӣ ва баробар (яквукта). Алгоритми дохил намудани ТҒ ба низоми расмии таълими иловагии калонсолон дар марҳилаи ибтидоии ташхис, ки он имкон медиҳад, ки афзалиятҳо ва манфиатҳои касбӣ, инчунин, мушкилот дар рушди касбӣ ва шахсӣ дида шавад, сипас, раванди ТҒ барои бартараф кардани мушкилоти муайяншуда дар асоси бисёр муҳим будани таҷрибаи амалии педагогон равона шавад.

Тағйироти бавучудомада дар таълими иловагии калонсолон дар низоми такмили ихтисос, яъне бекор кардани шаҳодатномаҳое, ки давлат пас аз хатми курсҳои такмили ихтисос эътироф кардааст, ба шомилшавии босуръати ТҒ ба низоми расмӣ ва баланд бардоштани сатҳи огоҳии ҷомеаи педагогӣ мусоидат мекунад: низоми маориф наметавонад ба сохтакорӣ роҳ диҳад; бояд ба таври назаррас васеъ карда шавад.

Дар чунин шароит, албатта, усулҳои нави ташкили таълими иловагӣ барои калонсолон ба қор шурӯъ мекунад, ки тамоми низомро дар маҷмуъ мутаносиб месозад. Дар ин ҷараён раванди ҳамгирии шаклҳои гуногуни таълим: расмӣ, ғайрирасмӣ ва иттилоотӣ нақши муҳим мебозад.

Такмили муттасили ихтисоси педагог ҳамчун интегратсияи таҳсилоти расмӣ, ғайрирасмӣ ва иттилоотӣ баррасӣ карда мешавад. Ба ҷадвали 23 нигаред.

Ҷадвали 23. – Интегратсияи таҳсилоти расмӣ, ғайрирасмӣ ва информалӣ (иттилоотӣ)

Таълими расмӣ

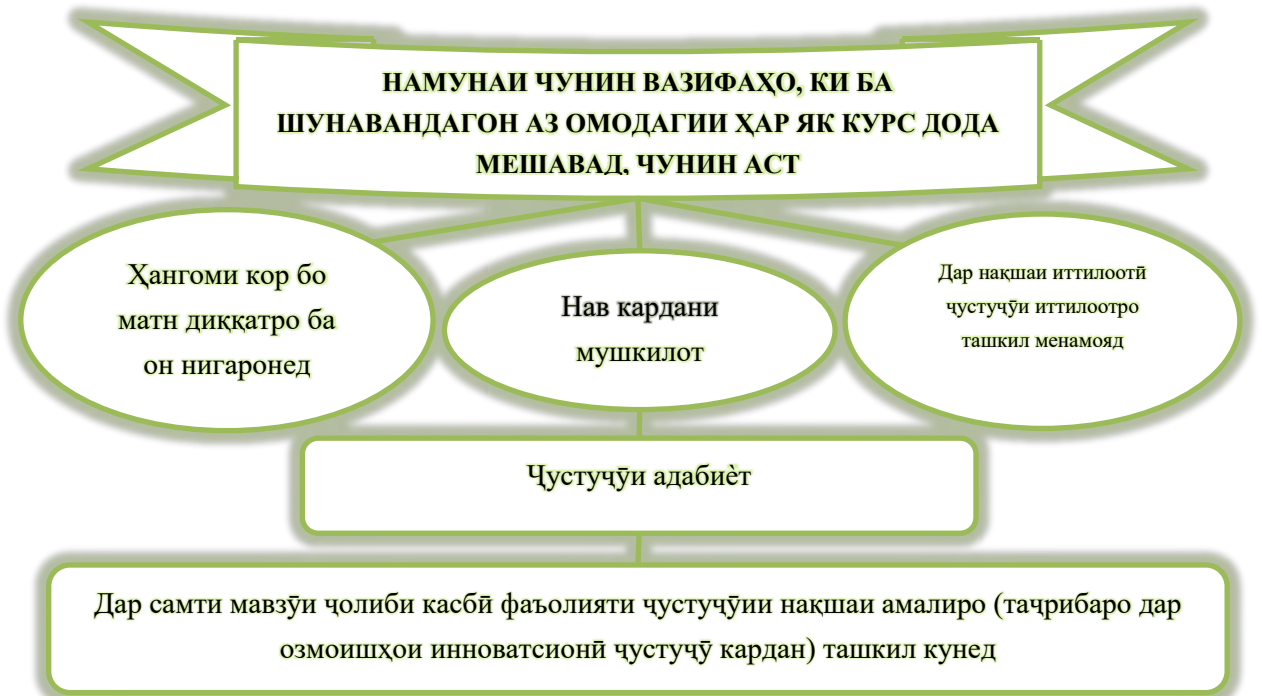
Таълими ғайрирасмӣ

Таълими информалӣ

<p>Курсхое, ки ҳайати педагогон устодони донишгоҳҳо, коршиносон ва фасилитаторҳо, сипас мукофот, диплом ё сертификатро дарбар мегиранд</p>	<p>Таълим, ҷустуҷӯ, мактабро мавриди диққат қарор диҳед. Ҳамкории мактаб бо донишгоҳ. Шабакҳо оид ба манфиатҳои умумӣ, фанҳо, инноватсияҳо. Иттиҳодияҳои таҷрибадорон</p>	<p>Фардӣ, шахсӣ. Сухбатҳоро дар утоқи педагог, маърузаҳои якдафъагӣ, муошират дар оила, бо дӯстон, хондани маҷаллаҳои тахассусӣ, телевизион, видеоро дар бар мегирад. Гуфтугӯҳои тасодуфӣ, хобби ва манфиатҳо</p>
---	---	---

Масалан, дар кишварҳои Созмони ҳамкории иқтисодӣ ва рушд вазифа аз он иборат аст, ки ҳар як муаллим ба ин механизмҳои тақмили ихтисос мунтазам ҷалб карда шавад. Дохил кардани таълими ғайрирасмӣ ҳайати педагогӣ метавонад тавассути муайянкунии вазифаҳо барои ҳайати кормандони оянда, ки дар вилояти Хатлон санҷида шудаанд, аз манфиат ҳолӣ нест.

Ҳамин тариқ, пеш аз вохӯрӣ чараёни таълими омӯзандагон мустақилона оғоз меёбад ва барои ташкили бомуваффақияти он як қатор вазифаҳои амсилаҳои гуногун пешниҳод мешавад.

Расми 25. – Амсилаи намунавӣ ва вазифаҳои шунавандагон

Дар таҳқиқоти Т.Л. Дубровина [113, с. 200-201] методологияи дохил кардани ТҒ ба низоми такмили ихтисосро баррасӣ шудааст. Ба чадвали 24 нигаред.

Чадвали 24. – Дохил намудани ТҒ ба низоми муттасили таълим

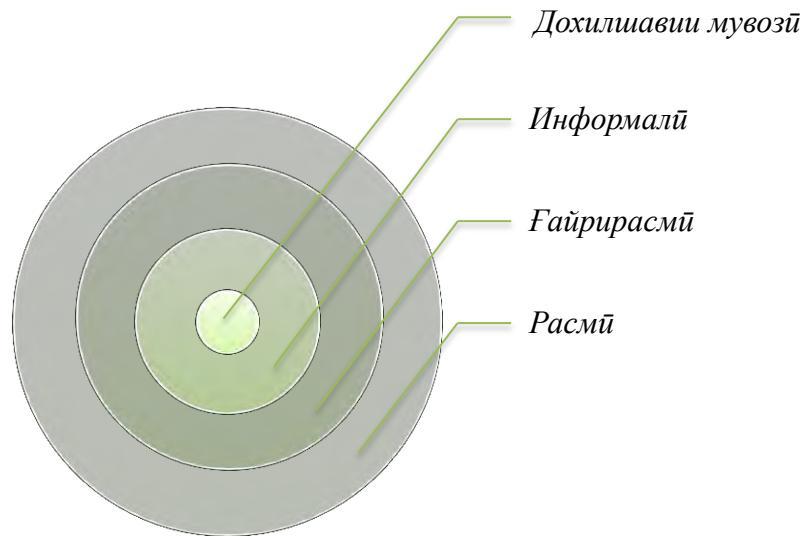
№	Марҳилаҳои кори субъектҳои	Амалҳои омӯзишӣ	Амалҳои омӯзандагон
1.	То оғози таҳсилоти расмӣ	Воқеаро ташаккул медиҳад, маводҳои асосӣ ва иловагиро барои кор дар курсҳои интихоб мекунад, сценариҳои дарсро таҳия менамояд, тартиби дохил кардани таҳсилоти ғайрирасмиро муайян мекунад, муаррифӣ, тарзи ташкили кори гурӯҳро омода месозад	Бо воқеаи тайёр ё талабот барои ташаккули қисми муайяни кор, рӯйхати адабиёти пешниҳодшуда шинос мешавад. Ба машғулиятҳои мустақилона тайёр мешавад, то ин ки донишҳои худро оид ба « <i>номуайян</i> »-и муҳокимашавандаи мушкilotи касбӣ педагогӣ намоянд.
2.	Дар вақти машғулиятҳо дар низоми таҳсилоти расмӣ	Баҳсро оид ба муҳокимаи кор ташкил мекунад, микрогурӯҳҳоро оид ба мувофиқ омадани донишҳои « <i>чаҳолат</i> » барои муҳокимаи масъалаҳои касбӣ ва педагогӣ, мушкilotи воқеа дар гурӯҳҳо ташкил мекунад, ҳангоми зарурат ба онҳо иттилооти иловагиро медиҳад. Модераторро дастгирӣ мекунад	Онҳо саволҳои медиҳанд, ки фаҳмиши кор ва мушкilotро амиқ мекунанд, ҳалро барои қарорҳои таҳия мекунанд, ибрази ақида намуда, қарорҳои қабул мекунанд
3.	Баъди машғулият дар низоми таҳсилоти расмӣ	Натиҷаҳои фаъолияти шунавандагонро арзёбӣ мекунанд, аз он ҷумла, арзёбии коллективиро тавассути изҳори ақидаҳо дар бораи қабулшудан ва ҷавоб ба саволҳои гузошташуда	Ҳисоботи хаттӣ дар бораи дарс оид ба мушкilotи дар ин воқеа пешниҳодшударо нависед, вазифаҳои пешниҳодшударо барои ин мушкilotи педагогӣ иҷро намоед

4.	Таҳсилоти ғайрирасмӣ	Шавқи касбии омӯзандагонро дар курсҳо оид ба мубодилаи таҷриба, ки дар оянда меҳоҳанд омӯзанд	Қайд мекунад, ки ўро курсҳо ва мубодилаи таҷриба ба худ чалб кардаст ва ў нақша дорад, ки таҳсилро дар раванди ТҒ давом диҳад
		Воридкунӣ ба мундариҷаи курсҳо барои дигар хонандагон мувофиқ ҳисоб мешаванд, муайян мекунад.	Дар оянда нақша дорад, ки воҳӯриҳои касбиро бо ин ҳамкасбон тавассути шаклҳои мухталифи ҳамкориҳо анҷом диҳад.

Асоси дохил намудани чунин усули ТҒ ба низоми такмили ихтисос, ин ташкил намудани муҳоҳисаҳо дар асоси истифодаи усули фокус-гурӯҳҳо дар синфҳо аз рӯи мушкилоти касбию педагогии ишорагардида ва баррасии минбаъдаи порчаҳои алоҳидаи проблема дар гурӯҳҳои хурд мебошад. Муҳокима қоидаҳои пешниҳоди натиҷаҳои кори ҳар гурӯҳ (шакл, давомнокӣ, сохтор, омили вақт, маводи муаррифии таҳиягардида ва арзёби)-ро дар бар мегирад. Меъёрҳои арзёбии пешниҳоди натиҷаҳо метавонад муаллим таҳия намуда, ба омӯзандагон дар аввали дарс пешниҳод намояд, инчунин, ў метавонад ҳамроҳ бо иштирокчиёни курс онро таҳия намояд.

Вазифаҳо пас аз курсҳо имкон медиҳанд, ки бо назардошти дараҷаи огоҳии мавзӯи баҳс шавқу рағбати шахсиятӣ ва касбии (педагогии) шунавандагон фардӣ кунонида шаванд. Вазифаҳо метавонанд аз рӯи интихоб пешниҳод карда шаванд, «Ман» - вазифаҳо низ инчунин, метавонанд дар андоза (формат)-и ТҒ имконпазир бошанд.

Дар расм раванди дар як вақт дохил кардани се шакли таълим нишон дода шудааст, ки бештар барои таълими корпоративӣ хос аст, ки дар марҳилаи ҳозира ба низоми такмили ихтисос роҳ мекушояд.

Расми 26. – Амсилаи доҳилшавии мувозии таҳсилоти ғайрирасмӣ ба низоми такмили ихтисоси давомдори таълим

Амсилаи мазкур чараёни доҳилкунии ҳамаи шаклҳоро инъикос менамояд, ки дар он ташаббускорони курсҳо, муаллимони маълумоти расмӣ, ғайрирасмӣ ва иттилоотӣ буда метавонанд, ки ҳар кадоми онҳо рисолати худро иҷро мекунанд.

Комплексҳои илмӣ-таълимӣ доимо рушд мекунанд, ки бо ТИК, аз ҷумла, тавассути ҷамоаҳои шабакавӣ ҳавасманд карда мешаванд. Ҷамоаҳои шабакавӣ ҳамчун шаклҳои стихиявӣ шомил намудани ТҒ ба низоми такмили ихтисос ва махсуси ташкилшуда амал мекунанд.

Таҳсили ғайрирасмӣ новобаста аз шакле, ки ба низоми такмили ихтисос тавассути манбаъҳои гуногуни таълим дохил ва амалӣ карда мешавад

- 1 Низомҳои таълимии анъанавӣ ва инноватсионӣ
- 2 Марказҳо (илмӣ-методӣ ва иттилоотӣ-методӣ)
- 3 Марказҳои бисёрфункционалии тахассуси амалӣ
- 4 Марказҳо барои сертификатсияи мустақил
- 5 Инкубаторҳои технологияҳои нав ва инноватсияҳои дигар
- 6 Кластерҳои таълимӣ дар заминаи такмили ихтисос
- 7 Ширкатҳо, ассотсиатсияҳои инноватсионии таълимӣ

Расми 27. – Амсилаи низоми такмили ихтисос

Ҷамоаҳои шабакавӣ ҳамчун шакли фарогирии таълими ғайрирасмӣ, ки тамоюлҳои рушди педагогонро дар марҳилаи кунунӣ равшан ифода мекунанд, бо тавсияи шабакаи ин ҷамоаҳо тавассути ташкили фаъолияти Ҳамоҳангсозони минтақавӣ, ки вазифаҳои онҳо ба машварат додани педагогон дохил мешаванд, дар васеъ кардани ҷомеа тавассути ҷалби иштирокчиёни нав зоҳир мешаванд.

Дастгирии татбиқи лоиҳаҳои педагогоне, ки дар ин курс таҳсил мекунанд 1) вохӯриҳо (семинарҳо)-и ғайрирасмиро оид ба мушкилоти педагогон ташкил мекунанд, 2) мубодилаи хабарҳо, 3) коркардҳои методӣ ва 4) адабиёти методӣ мавриди таҳлилу натиҷагирӣ қарор дода шуд.

Ҳамин тариқ, дар ин бахш вариантҳои гуногуни ворид намудани ТҒ ба низоми такмили ихтисос баррасӣ карда шуданд. Муайян карда шуд, ки ин масъала торафт бештар муҳити таълимиро ҷалб карда истодааст ва захираҳои зиёд ва гуногуни таълимӣ барои ташкили беҳтарсозии ҳайати педагогӣ бо дарназардошти ТҒ истифода мешаванд.

Хулосаи боби сеюм

Татбиқи самтҳои рушд дар усули педагогӣ имкон дод, ки ҷанбаҳои мухталифи ТҒ ҷудо карда шаванд ва фаҳмиши назариявии ин падида дар педагогика васеъ гардад, ки торафт дар дониши илмии педагогӣ бештар зоҳир мегардад. Дар ҷараёни омӯзиши ТҒ тасаввуроти назариявӣ дар бораи ин падида рушд меёбад. Баррасии истилоҳи «*таълими ғайрирасмӣ*» дар заминаи муносибатҳои гуногун – фаъолияти инфиродӣ, инсондӯстӣ, андрагогӣ, контекстуалӣ, интерактивӣ, салоҳиятсозӣ, функционалӣ, иҷтимоӣ-фарҳангӣ, низомӣ, муносибати эвтагологӣ, муқоисавӣ, муносибати иттилоотӣ-технократӣ, психологӣ, фаъолиятӣ ва ғайра ҷанбаҳои мухталифи ин концепсияро ҷудо карда, ба рушди тасаввуроти назариявӣ дар бораи он мусоидат мекунанд.

Муҳити иҷтимоӣ фарҳангӣ, ҳадафҳои шахсӣ, сиёсати давлатӣ дар соҳаи маориф, рушди методологияи педагогӣ ва ҳуди илми педагогӣ ба

тағйирёбии мафҳуми «таълими ғайрирасмӣ» таъсир мерасонанд. Ҳангоми баррасии масъалаҳои гуногуни таълими ғайрирасмӣ, ки мавқеи худро дар ташкили таълими иловагии касбии кадрҳои педагогӣ муайян менамояд, тасдиқ карда мешавад, ки мувофиқи мақсад (мувофиқи пуррагии баррасии ин падидаи педагогӣ) дар маҷмуи се принципи таълими муттасили инноватсионӣ (муттасилӣ, сохтори мундариҷа, эҷоди бисёрсатҳа ва иловагӣ асос ёфтааст) барномаҳои касбӣ ва таълимӣ ва ғайра, эутагикӣ (эҷодкорӣ ва метамаърифатӣ), принципи муносибати эвристикӣ, хатсайри беназири фардии таълимӣ ва ғайра), ки ба таҳкими нақш ва муҳиммияти таҳсилоти ғайрирасмӣ дар низоми тақмили ихтисоси ҳайати педагогон мусоидат мекунад.

Дар ҷараёни коркарди тасаввуроти назариявӣ дар бораи ТҒ ва афзоиш додани таҷриба, доираи вазифаҳои ТҒ дар низоми тақмили ихтисоси кадрҳои педагогӣ васеъ мегардад: он дар маҷмуъ ба беҳтар шудани вазъи иҷтимоии ҷомеа мусоидат мекунад, ба иҷрои талаботи корфармоён мувофиқат мекунад, ба муқаррар кардан ва рушди ҳамкориҳои иҷтимоӣ, қонеъ гардонидани талаботи субъективии субъектҳои ҷудогонаи ҷараёни таълим меорад; иқтидори ташкилотии таҳсилоти касбӣ, корхонаҳо ва минтақаро тавассути баланд бардоштани сатҳи маълумоти иштирокчиёни ТҒ баланд мебардорад. ТҒ функсияҳои таълимӣ, фарҳангӣ, инкишофӣ, иҷтимоӣ ва дигарҳоро иҷро мекунад.

Назарияи фалсафӣ ва антропологии коммуникатсия, ки мо онро бо равишҳои методологӣ, ҳамчун асоси баррасии ТҒ пайваст кардем, ба он овард, ки ин падида фаъолияти коммуникатсиониро, ки дар муколама гузаронида мешавад, ифода созад. Ин ба мо имкон дод, ки ҷузъҳои онро (сабабҳои коммуникатсия, муошират, маҳсулоти коммуникатсионӣ, мақсади муошират ва ғайра)-ро муайян карда, васеъ кардани концепсияи таълими ғайрирасмиро ҳамчун фаъолияте, ки барои низоми таълими касбии муаллимон қобили қабул аст, васеъ намоем.

Омӯзиши ҷанбаҳои дидактикии ТҒ нишон дод, ки барои ташкили он усулҳо ва технологияҳои зиёде мавҷуданд, ки дар низоми таълими расмӣ

низ мавриди истифода қарор дода мешаванд. Хусусият дар он аст, ки онҳоро метавон дар ТҒ ба таври муназзам татбиқ кард ва маҳдудиятҳои муайян дар таълими расмӣ мавҷуданд.

Хусусияти усулҳо ва технологияҳо дар ТҒ дар он аст, ки ба сифати асос барои ҳар яки онҳо кори мустақилона баромад мекунад ё дар монолог, муколама ба полилог мегузарад, ки он ба чараёни таълим тавассути механизмҳо, ҳаммонандкунӣ, одатҳо ва робитаи мутақобила мегузарад. ТИК ба усулҳои гуногуни ТҒ мусоидат намуда, имконияти дарсдиҳии муаллимро дар ҷои кор васеъ мегардонад.

БОБИ 4. НАТИҶАҶОИ ОЗМОИШ ОИД БА МУАЙЯН КАРДАНИ МАҚОМИ ТАЪЛИМИ ҒАЙРИРАСМӢ ДАР НИЗОМИ ТАКМИЛИ ИХТИСОС

4.1. Маълумоти курсҳои такмили ихтисос дар ташкилоти таҳсилоти иловагии касбӣ (дар мисоли вилояти Хатлон)

Дар баҳши мазкур мо дар назди худ мақсад гузоштаем, ки муҳтавои курсҳои бозомӯзиро таҳлил намоем, то ин ки мавқеи таҳсилоти ғайрирасмӣ дар низоми рушди касбии кадрҳои педагогӣ муайян карда шавад. Бо ин мақсад мо барномаи таълимиро, ки дар шароити донишкадаи такмили ихтисос ва бозомӯзии муаллимони минтақаи Кӯлоб дар Филиали Муассисаи давлатии «Донишкадаи ҷумҳуриявии такмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф» дар минтақаи Кӯлоб аз соли 2017 то соли 2022 гузаронида шуданд, таҳлил кардем. Дар Тоҷикистон низоми рушди касбӣ дар нимаи солҳои 30-юми асри гузашта танҳо барои курсҳои менечерҳои корхонаҳои соҳаҳои гуногун таъсис дода шуда буд. Дар соҳаи маориф дар охири солҳои 1930 ва аввали солҳои 1940-ум Донишкадаҳои педагогӣ пайдо шудан гирифтанд. Донишкадаи такмили ихтисоси муаллимони минтақаи Кӯлоб соли 1957 таъсис ёфтааст ва то кунун дар Ҷумҳурии Тоҷикистон якчанд муассисаҳои таҳсилоти иловагии касбии педагогии соҳаи маориф бо номҳои гуногун вучуд дорад: Ассотсиатсияи таҳсилоти калонсолон – 3 (3,2%); Донишкадаҳои такмили ихтисос ва бозомӯзии педагогон – 69 (74,2%) ва амсол ба инҳо. Мақсад аз кушодану ба фаъолият оғоз намудани чунин донишкадаҳо баланд бардоштани маҳорат, малака ва ташаккули тахассуси муаллимон аст, ба истиснои Ассотсиатсияи таълими калонсолон.

Тағйироте, ки дар низоми рушди касбӣ ба амал омаданд, бо тағйироти дар низоми маориф бавучудода алоқаманд мебошанд ва ин дигаргунӣҳо, пеш аз ҳама, ба тағйироти талабот ба мундариҷаи барномаҳои иловагии рушди касбӣ дахл доранд. Дар зер намунаи

тағйирот дар таҳсилоти умумӣ оварда шуданд, ки ба тағйирот дар мазмуни барномаҳои ТМ дар солҳои 2015-2019 таъсир расониданд. Ин тағйирот, асосан, бо тағйироти дар рушди маориф баамаломата алоқаманданд, ки дар ташаббуси таълимӣ миллӣ «*Мактаби нави мо*» ошкор шудаанд, ки ба онҳо дохил мешаванд:

- афзалияти таҳсилоти мактабӣ яке аз марҳилаҳои муайянкунанда ва дуру дарози ҳаёти ҳар як инсон, ки он комёбии инфиродӣ ва ҳам рушди дарозмӯҳлати тамоми мамлакатро таъмин мекунад;
- аҳаммияти таълими мактабӣ барои ноил шудан ба мақсадҳои рушди босуръати ҷомеа;
- ҷорӣ намудани стандартҳои нави таҳсилоти муассисаҳои таълимӣ ҳамчун шартӣ ошкор кардани қобилияти инфиродии кӯдакон дар ҷаҳони технологияи баланди рақобат;
- ташкили низоми ҷустуҷӯ ва дастгирии кӯдакони боистеъдод, ки дар тамоми давраи ташаккули шахсият онҳоро ҳамроҳӣ мекунанд;
- афзалияти тарзи ҳаёти солим, муносибати инфиродӣ ба ҳар як омӯзанда, то ҳадди ақал кам кардани хавфҳо ба саломатии равонию ҷисмонии кӯдакон дар ҷараёни таълим;
- рушди низоми ҳавасмандгардонии моддӣ ва маънавӣ барои нигоҳ доштани эътибори шахсияти педагог дар ҷомеа ва ҷалби бештари наврасон ба мактабҳо бо насли нави педагогон;
- табдил додани мактаб ба як ниҳоди иҷтимоӣ на танҳо барои таҳсилоти ҳатмӣ, балки барои худомӯзӣ.

Такмили ихтисос дар заминаи омӯзиши фармоиши иҷтимоӣ барои мундариҷаи курсҳои бозомӯзӣ, инчунин, баҳри муассисаи таълимӣ ва кормандони педагогӣ ва Филиали Муассисаи давлатии «*Донишқадаи ҷумҳуриявии такмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф*» дар минтақаи Кӯлоб сурат мегирад. Таълими педагогон тибқи супориши давлатӣ мутобиқи вазифаи дар он муқарраршуда, аз ҷумла, мундариҷаи таълим сурат мегирад.

Тағйирот дар сохтор ва мундариҷаи тайёрии курс баррасӣ мешавад, ки дар донишкада гузаронида мешавад (Филиали Муассисаи давлатии «Донишкадаи ҷумҳуриявии тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф» дар минтақаи Кӯлоб) ва омилҳои муайян карда мешаванд, ки ба тағйирот дар мундариҷаи барномаҳои ТМ таъсир мерасонанд. То ба наздикӣ одатан курсҳои тақмили ихтисос ташкил карда мешуданд, ки чунин сохтори модули барномаҳои тақмили ихтисос дар донишкада аз соли 1999 ҷорӣ карда шудааст. Дар низоми маориф ҳам дар сохтор ва ҳам дар мундариҷаи таълим дигаргуниҳои кулӣ вобаста ба талабот ва шароитҳои замони муосир ба амал омада истодаанд.

Омодагии минбаъда дар вилояти Хатлон тавассути Филиали Муассисаи давлатии «Донишкадаи ҷумҳуриявии тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф» дар минтақаи Кӯлоб дар самтҳои зерин гузаронида мешаванд:

- таълими ҳатмӣ (72 соат) тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» аз рӯи квотаҳо аз ҳамаи 24 ноҳияҳои Кӯлоб амалӣ карда мешавад;
- ҷамъоварӣ ва тақсимои квотаҳо ба салоҳияти шӯба оид ба кор бо ҳайати педагогони Раёсати маориф ва илми вилояти Хатлон дохил мешаванд;
- дастрасӣ ба таҳсилоти пешрафта дар муассисаҳои таълимӣ ва кормандони педагогӣ мувофиқи эҳтиёҷоти омӯзандагон амалӣ карда мешавад. Барномаҳои касбии иловагӣ ва семинарҳо дар сомонаи Филиали Муассисаи давлатии «Донишкадаи ҷумҳуриявии тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф» дастрасанд. Бо дархости муассисаи таълимӣ ва кормандони педагогӣ мавзӯҳо ва барномаҳои нав таҳия карда шуда, вобаста ба он бозомӯзӣ низ ташкил карда шудааст;
- таълими касбӣ ва дохили касбӣ ҳангоми алоқа;

– такмили ихтисос тавассути шаклҳои гуногуни ТҒ аз ҷониби донишқада пешниҳод мешавад (мактаби пешвои муосир, марафонҳои педагогӣ, клубҳо барои муаллимони ҷавон, фестивалҳо ва озмунҳо, олимпиадаҳо барои педагогони ҷавон ва ғайра дар солҳои охир).

Дар ин росто байни солҳои 2017-2022 сохтор ва мундариҷаи курси омодагӣ як қатор тағйирот ба амал омад.

Соли 2017 рушди малакаҳо мутобиқи самтҳои асосии рушди низоми маориф дар минтақа сохта шудааст. Вобаста ба ин, барномаҳои таълимӣ тасҳеҳ карда шуданд, ки мундариҷаи онҳо мушкilotи ҷорӣ вобаста ба татбиқи ғояҳои асосии модернизатсияро дарбар мегирад:

- масъалаҳои асосии концептуалии нав кардани мундариҷаи таълими фанҳои филология, таърих, математика, табиатшиносӣ ва ғайра;
- сифати таълим ва самаранокии омӯзиш дар асоси ҷорӣ кардани ташхис (истифода)-и мустақил: сохти имтиҳонҳо, дар ҳама курсҳои педагогони фанҳо ва роҳбарон, дар семинарҳои роҳбарони иттиҳодияҳои методӣ ноҳиявӣ ва шаҳрӣ дохил карда шуд;
- омӯзиши фаъолияти педагогон ва дастгирии фаннӣ методологӣ дар семинарҳои омӯзишӣ;
- таҷдиди мундариҷаи таълими томактабӣ ва ибтидоӣ;
- муассисаи ғайритиҷоратии мустақил;
- тайёр кардани касбҳои коргарӣ ва таълими махсус дар сатҳи муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ;
- ҷорӣ кардани забони хориҷӣ аз синфи дуюм;
- истифодаи технологияҳои иттилоотӣ дар раванди таълим;
- фаъолияти молиявӣ хоҷагидорӣ дар шароити муосир;
- идоракунии соҳаи маориф;
- маблағгузори меъерии буҷет;
- идоракунии фаъолияти таълимӣ дар муассисаҳои таҳсилотӣ;
- саломатии субъектҳои ҷараёни таълим.

Зиёда аз 48% вақти таълимӣ ба машқҳои амалӣ сарф карда шудааст ки хангоми таҳияи курс шаклҳо ва технологияҳои таълимии гуногун истифода мешуданд, аз ҷумла: технологияҳои фаъолнокии шахсӣ, ки ба ташаккули малакаҳои рефлексии педагогон таъсир расонида, шавқмандиро барои рушди инфиродӣ ва касбӣ эҷод мекунад: 1) Бозиҳои корӣ, 2) дарсҳои амсилавӣ, 3) семинарҳои омӯзишӣ; 4) ҳалли вазъиятҳо, 5) таҳияи гиперматнҳо, 6) тарҳрезӣ ва амсиласозӣ; 7) кори муқоисавӣ оид ба таҳлили китобҳои дарсии насли нав; 8) истифодаи василаҳои таълимии мултимедиявӣ, 9) видеоҳо, 10) презентатсияҳо, 11) ҳисоботи эҷодӣ, 12) лоихаҳои дифоӣ, 13) омӯзиш, 14) муаррифии таҷрибаи пешқадами педагогӣ, 15) мулоқотҳо бо муаллифон ва таҳиягарони маводи таълимӣ.

Дарсҳои амалӣ дар саҳро, таҷрибаомӯзӣ дар заминаи объектҳои таҷрибавӣ ё инноватсионӣ гузаронида шуданд:

- идоракунии таҳсилоти давлатӣ (шӯбаи идоракунии маориф ва иқтисодиёти ҳуқуқӣ);
- ҷорӣ намудани маводи нави таълимӣ дар ҳамаи марказҳои ТК дар шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурӣ;
- маълумоти касбӣ дар ҳамаи марказҳои ТК дар шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурӣ;
- ҳамгироии фанҳо ба сикли табиатшиносӣ (шӯбаи математика ва муассисасои таҳсилоти миёнаи умумии №9-и шаҳри Кӯлоб);
- санҷиши курси «*Илмҳои ҷамъиятшиносӣ*»-и синфи 7 (Шӯбаи маориф ва мактаби № 6-и шаҳри Кӯлоб);
- муҳити таълимӣ, ки ҳифзи саломатиро таъмин мекунад (Шӯбаи педагогика ва психология ва муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №№ 8 ва 9-и шаҳри Кӯлоб).

Дар натиҷаи муҳокима дар Шӯроҳои илмию методии филиалҳо дар шаҳрҳои Бохтар ва Кӯлоби вилояти Хатлон, маҷлисҳои мудирони шӯбаҳо, барномаҳои мавҷудаи рушди ихтисос, талаботи умумии донишқада барои гузоштани ҳадаф, интиҳоб ва сохтори мундариҷаи

барномаҳои таълимии иловагӣ таҳлил карда шуданд. Муайян кардани фаъолиятҳои омӯзандагон дар курсҳои омӯзишӣ, зарурати афзалиятноки таълими роҳбарони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ (созмонҳо), мутахассисони мақомоти давлатӣ, таҳсилот дар ҳама сатҳҳо, методистони хадамоти методии ташхиси хизматрасониҳои муниципалӣ ва ғайраҳо, ки ҳама дар доираи ташкили низоми расмии анъанавии таҳсилот фаъолият доранд, амалӣ карда мешаванд.

Ҳангоми мавҷуд набудани стандартҳои давлатии таълимии сатҳи дахлдор ва таълими махсус барои низоми таҳсилоти иловагии касбӣ ин корҳо анҷом дода шуданд:

– мундариҷаи ғайримуқаррарии таълим дар самтҳои афзалиятноки низоми таҳсилот дар минтақа эҷод карда шуд ва барномаҳо таҳия карда шуданд: *«Мундариҷа ва ташкили имтиҳон»*, *«Ҳифзи саломатӣ»*; *«Маблаггузори меъёри бучет»*; *«Назария ва амалияи таълими касбӣ ва омодагӣ ба касб»*; Лексияҳои умумӣ *«Муассисаи ғайритиҷоратӣ (ғайриҳукуматӣ)»*, *«Мукофотдиҳии соҳави меҳнатӣ»*, *«Шаклҳои давлатии идоракунии таълим»* (бо иштироки мутахассисони Раёсати маориф ва илми вилояти Хатлон);

– ташаккули талаботи стандартӣ ба мундариҷа, ташкил, самаранокии муҳофизатҳои асбӯрӣ, ки аз ҷониби ҳамаи шӯъбаҳои Донишкада иҷро карда мешаванд, ҳамчун яке аз шартҳои таъсиси фазаи ягонаи таълимӣ дар минтақа;

– сифати воситаҳои дидактикии истифодашуда, ки он баҳри беҳтар шудан (бинобар васеъ шудани истифодаи китобҳои дарсии махсус таҳияшуда, маводи таълимӣ, видеоӣ, рӯнамоҳо (презентатсияҳо ва мултимедияҳо) ва сипас, муҳокимаи таълимии ғайрирасмӣ оғоз ёфт.

Таҷдиди мундариҷаи омодаسازی курсҳо бо иштироки муассисаҳои таълимии вилояти Хатлон бо барномаи ҷумҳуриявӣ алоқамандӣ дошт: *«Таъминоти ташкилӣ ва методологии татбиқи лоиҳаҳои комплексӣ оид ба модернизатсия дар соҳаи маориф бо истифода аз потенциали экспертии низоми маорифи вилояти Хатлон»* дар 4 самт: ҷорӣ намудани меъёрҳои

маблағгузори бучети сарикасии муассисаҳои таълимӣ; ҷорӣ намудани низоми нави пардохти музди меҳнати кормандони муассисаҳои таълимӣ; такмили мазмун ва технологияи таҳсилот дар доираи татбиқи таълими касбӣ; Такмил додани мундариҷа ва технологияҳои таълимӣ дар доираи ҷорӣ намудани стандартҳои нави давлатии таҳсилоти умумӣ, рушди низоми сифати таҳсилот ва татбиқи он дар вилояти Хатлон (2017-2022).

Ҳамин тариқ, дар соли 2017 бо ташкили бозомӯзӣ ба иштирокчиён имкони воқеии интихоби мундариҷаи таҳсили муттасил бо истифодаи сохторҳо, кори мустақилона ва курсҳои махсус фароҳам овард; Афзоиши барномаҳои таълимӣ ба ҳиссаи вақти сарфшуда ба фаъолияти истехсолӣ ва мустақили иштирокчиён (то 46%, вобаста аз соҳти курс, дараҷаи таҳассус ва талаботи омӯзандагон);

Таҷдиди амсилаҳои ташкилии намунаҳои рушди ихтисос, ҳиссаи шаклҳои инноватсионӣ дар муқоиса ба соли қаблӣ ду баробар зиёд гардид (курсҳои дорой мундариҷаи давомнокии тағйирёбанда, сатҳҳои гуногуни фаъолнокии омӯзандагон ва ғайра). Дар ҳамон сол муассисаҳои таълимии минтақа низоми вазифаҳои давлатӣ ва мунисипалиро ҷорӣ намуданд, аммо ин ҳама танҳо дар доираи таълими расмӣ сурат гирифт.

Дар соли 2017, 186 курсҳои омӯзишӣ гузаронида шуданд, ки дар онҳо 2318 нафар, аз ҷумла 212 роҳбар, 1414 корманди педагогӣ ва 18 корманди молиявӣ иқтисодӣ дар соҳаи маориф таҳсил карданд. Инчунин, 62 курс гузаронида шуд ва дар онҳо 864 нафар таълим гирифтанд; Дар омӯзиш 662 муаллими муассисаҳои таълимии шаҳрӣ ва 896 муаллимони муассисаҳои таълимии деҳот иштирок доштанд. Аз ин шумораи муаллимон, низоми таҳсилоти ғайрирасмӣ танҳо 4%-ро фаро гирифт, зеро аксарияти муаллимон мекӯшиданд, ки маълумоти расмиро барои гирифтани шаҳодатномаи давлатӣ гиранд, аммо дар низоми таҳсилоти ғайрирасмӣ бошад, муаллимони навоаре буданд, ки бо баъзе мушкилоти касбӣ бо нақшаи шахсӣ ҳавасманд буданд.

Соли 2017 сохтори оmodасозии курс тағйир наёфт, аммо кор оид ба навсозии мундариҷаи он гузаронида шуд. Яке аз дигаргуниҳои муҳим дар низоми рушди ихтисоси педагогон таъсиси «нуқтаҳо» барои видеоконференсияҳо дар баъзе минтақаҳои вилояти Хатлон буд.

Ҳамин тавр, ба чараёни таълим шаклҳо ва технологияҳои таълими таҳсилоти калонсолон ворид карда шуданд ва TF ҷойгоҳи афзояндаро пайдо кардан гирифт:

- муассисаи таълимӣ оид ба мушкилот (барои муаллимони соҳаҳои фаннӣ: забони русӣ, математика, физика, химия, биология ва информатика: барои педагогҳои иҷтимоӣ ва психологҳо);
- низоми андӯхтани такмили ихтисос (барои менечерон);
- баргузори семинарҳо дар шакли видео-конференсияҳо;
- технологияҳои муосири ТК (омӯзиш дар ҷои кор, таълими корпоративӣ дар асоси намудҳои гуногуни таҳлил (таҳлили SWOT ва таҳқиқоти фокус-гурӯҳ), фаъолиятҳои лоиҳа, амсиласозӣ ва ғайра.

Мундариҷаи тайёрии курс барои мураббияҳои муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ масъалаҳои зеринро дар бар мегирифт:

- барои роҳбарон ва методистони муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ;
- пур кардан ва истифодаи «Корти инфиродии рушди кӯдак»;
- ташкили кор бо кӯдакони имконияти маҳдуддошта;
- ташкили корҳо оид ба ҳифз ва мустаҳкам намудани саломатии омӯзандагон;
- воридкунӣ ва истифодаи маълумоти мониторинг дар бораи фаъолияти муассисаҳо, аз ҷумла, маълумоти электронӣ, ҳангоми таҳлили банақшагирии кор ва қарорҳои идоракунии;
- такмили барномаҳои таълимӣ барои қоидаҳои ҳаракат дар роҳ;

Барои муаллимон:

- истифодаи технологияҳои таҷдидёфта дар идоракунии муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ;
- технологияи самараноки таълими томактабӣ;

- таҷрибаи бомуваффақияти инноватсионии мураббияҳои муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ дар вилояти Хатлон;
- талаботи давлатӣ ба сохтори барномаи таҳсилоти асосии умумии таҳсилоти томактабӣ;
- механизми ташхиси сатҳи рушди барномаҳои таҳсилоти томактабӣ дар ҳар як гурӯҳи синнусолӣ;
- технологияи пур кардани «Корти инфиродии рушди кӯдак»;
- талабот ба барномаҳои муаллифӣ;
- психологияи муносибатҳо ва шаклҳои муносири кор бо волидон;

Барои роҳбарони маҳфилҳои мусиқӣ ва муаллимони тарбияи ҷисмонӣ:

- рушди қобилиятҳои махсус дар кӯдакони синни томактабӣ;
- механизми ташаккули хатсайрҳои инфиродии таълимӣ;
- ташхиси таълими кӯдакон дар барномаи таълимӣ ва таҳлили динамикаи тағйири нишондиҳандаҳо;
- ташаккули сандуқи кӯдакони томактабӣ;
- дар заминаи фаъолият чорӣ кардани муносибати комплексӣ ба таҳсилоти кӯдакони синни томактабӣ;
- низоми ҳамкорӣ бо волидон.

Мавзӯҳои мазкур бо ташаббуси худи Донишкада пешниҳод шудаанд. Мавзӯҳои семинарҳо дар асоси сиёсати минтақавии маориф бо назардошти эҳтиёҷоти муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ таҳия шуда, ба доираи васеи истеъмолкунандагон, аз ҷумла, ба масъалаҳои зерин равона карда шудаанд:

Барои роҳбарон ва методистони муассисаҳои томактабӣ, аз ҷумла барои роҳбарони кӯдакистонҳои ғайридавлатӣ ва хусусӣ, марказҳои рушд:

- истифодаи технологияи иттилоотию коммуникатсионӣ (ТИК) дар муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ ва имконияти иштирок дар лоиҳаи интернетии «Кӯдакистонҳо дар вилояти Хатлон»;

- чанбаҳои меъёрию ҳуқуқи фаъолияти муассисаҳои ғайриҳукумати ва хусусии таҳсилоти томактабӣ;
- ташкили таҳсилоти кӯдакони синни томактабӣ.

Барои муаллимони хонагӣ ва дояҳо:

- донишҳои ибтидоӣ оид ба хусусиятҳои инкишофи кӯдакони синну соли гуногун, асосҳои нигоҳубини кӯдак, таҳсил, шиносӣ ба талаботи корфармоён ба ҳайати кормандон;
- шиносӣ бо усулҳои муосир, рушди бозӣ, қоидаҳои рафтор дар оила.

Барои тичорати хурд дар соҳаи таҳсилоти томактабӣ:

- сиёсати давлатии дастгирии соҳибқории хусусӣ дар соҳаи иҷтимоӣ;
- ҷорӣ намудани амсилаҳои муосири таҳсилоти томактабӣ.

Дар мундариҷаи омода сохтани курс барои ҳамаи равандҳои кормандони педагогии таҳсилоти умумӣ тибқи самтҳои асосии ташаббуси миллии таълимии «*Мактаби навини мо*» тағйирот ворид карда шуданд. Ғайр аз ин, дар робита бо татбиқи лоиҳаи минтақавии «*Муҳити бемонеа*» (ташкили синфҳои ҳамгирошуда, ки дар ташкилотҳои таълимӣ ва ҷорӣ намудани таҳсилоти фосилавӣ барои кӯдакони имконияташон маҳдуд).

Категорияҳои шунавандагонро ифода мекунанд, аз ҷумла: мутахассисон, методистони мақомоти идоракунии соҳаи маориф; Роҳбарон, муовинони мудирони муассисаҳои таълимӣ; Муаллимони мактаб (муаллимони синф); Муаллимони мактабҳои махсус (ислоҳӣ); Муаллимоне, ки дар синфҳои якҷоякардашудаи умумӣ бо кӯдакони имконияти саломатиашон маҳдуд кор мекунанд; Муаллимоне, ки ба таълими фосилавӣ барои кӯдакони маъҷуб шомиланд; Педагогҳои иҷтимоӣ ва психологҳо; Коршиносон оид ба иҷозатномадиҳӣ ва аккредитатсияи таълимӣ; Муовинони роҳбарон ва муаллимони таҳсилоти иловагӣ (муаллимони таҳқиқоти мо).

Барои роҳбарони ташкилоти таълимии ҳамаи зинаҳои таҳсил ба мундариҷаи курс саволҳои зерин дохил карда шуданд:

- ташкили таҳсилоти ҳамаҷониба барои кӯдакони имконияташон маҳдуд дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ;
- воридкунӣ ва истифодаи маълумот оид ба мониторинги фаъолияти муассисаҳо, аз ҷумла, муассисаҳои электронӣ ҳангоми таҳлил, банақшагирии кор ва қарорҳои идоракунӣ;
- ташҳиси сатҳи салоҳияти касбӣ ва ташкили кор оид ба баланд бардоштани сатҳи касбӣ бо назардошти натиҷаҳои ташҳис;
- кори китобхонаҳои муассисаҳои таълимӣ;
- Ташкили корҳо баҳри ҳифз ва таҳкими саломатии хонандагон бо ҷалби кормандони марказҳои тиббии вилояти Хатлон;
- ташкили корҳои беруназсинфӣ, аз ҷумла, маҳфилҳо ва мавзӯи вобаста ба он;
- тарбияи маънавӣ ва ахлоқӣ;
- ҷорӣ намудани технологияҳои иттилоотӣ дар ҷараёни таҳсил ва истифодаи онҳо дар фаъолият бо падару модарон;
- ҷорӣ намудани барномаҳои таълимии ҳуқуқӣ, баланд бардоштани савияи ҳуқуқии хонандагон, аз ҷумла, ҷавобгариҳои маъмурӣ, ҷавобгариҳои ҷиноятӣ барои ҳуқуқвайронкунӣ, ҷиноятҳои ноболиғон бо иштироки Раёсати корҳои дохилӣ, шӯъбаи милитсия, додситон ва ҳимоятгарон;
- ҷорӣ намудани барномаи таълимӣ Қоидаҳои ҳаракат барои хонандагони синфҳои 1-11, бо назардошти хусусиятҳои синнусолӣ ва талаботи нав;
- алгоритми амалҳо оид ба ҳифзи ҳуқуқҳои кӯдакон ва наврасон дар муассисаи таҳсилотӣ, пешгирии амалҳои зӯрварӣ ва муносибати бераҳмона нисбат ба ноболиғон бо иштироки Раёсати корҳои дохилӣ, шӯъбаи милитсия, додситон ва ҳимоятгарон;
- усули ташҳис, тавсифномаи синфҳо; технологияҳои муайянсозии (ташҳис)-и наврасони аз ҷиҳати иҷтимоӣ фаъол, фароҳам овардани шароит барои худтатбиқкунии онҳо, таҷрибаҳои иҷтимоӣ, аз ҷумла, рушди волонтерон ва худидоракунӣ дар байни хонандагон.

Барои муаллимони синфҳои ибтидоӣ ва муаллимони соҳаҳои фанӣ саволҳои зерин дохил карда шуданд:

- ташкили таҳсили ҳамчониба барои кӯдакони имконияти саломатиашон маҳдуд;
- таълими кӯдакони имконияташон маҳдуд бо истифодаи технологияи фосолавӣ;
- ҳифзи ҳуқуқҳои кӯдакон ва наврасон дар муассисаи таълимӣ, пешгирии амалҳои зӯрварӣ ва муносибати бераҳмона нисбати ноболиғон бо иштироки Раёсати корҳои дохилӣ, Шӯъбаи корҳои дохилӣ ва додситонҳо;
- пешгирии паҳншавии сирояти ВИЧ ва ташаккули муносибати таҳаммулпазирона нисбати шахсони сироятшудаи ВНМО дар байни омӯзандагон ва хонандагон бо ҷалби мутахассисони Маркази СПИД;
- муайян кардани сифатҳои сарварӣ дар байни наврасон, ҷавонон ва фароҳам овардани шароит барои худтатбиқкунии онҳо.

Дар ҳамон сол омода кардани муаллимони забон ва адабиёти рус барои таълими забони русӣ барои кӯдакони муҳочир ва омӯзиши забони русӣ ҳамчун забони хориҷӣ оғоз ёфт; Педагогони забони тоҷикӣ оид ба масъалаҳои маърифати этникию фарҳангӣ бо ҷалби мутахассисони Филиали Муассисаи давлатии «Донишкадаи ҷумҳуриявии тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф» дар минтақаи Кӯлоб корҳои зиёде ба анҷом расонидаанд.

Барои муаллимони муассисаҳои махсус (ислоҳӣ) ва муаллимоне, ки дар синфҳои якҷоякарда (умумӣ) бо кӯдакони имконияти саломатиашон маҳдуддошта кор мекунанд, барномаҳои таълимии «*Технологияҳои иттилоотӣ дар таълими махсус*», «*Технологияҳои муосир оид ба рафъи нутқ дар кӯдакони синфҳои ибтидоӣ*» таҳия ва амалӣ карда шуданд.

Педагогоне, ки дар омӯзиши кӯдакони маъюб иштирок мекунанд, курси омӯзиширо оид ба таҳияи заминаи малакаи истифодаи таъмини барномавӣ ва хизматрасонии интернетӣ барои ташкили таълими кӯдакони маъюб (мутобиқи талабот барои расонидани дастгирии методӣ

ба кормандони педагогӣ тренинго оид ба чорӣ намудани механизми таълими кӯдакони имконияти саломатиашон маҳдуд барои муаллимони шаҳрҳои Кӯлоб, Бохтар, Норақ, Сарбанд ва Данғараи вилояти Хатлон бо ҷалби мутахассисони Раесати маориф ва илми вилояти Хатлон гузаронида шуд.

Дар ин курси таълимӣ педагогогҳои иҷтимоӣ, равоншиносон, масъалаҳои ташхис, ислоҳкунӣ, рушди равонию функционалии ҳолати кӯдакон, наврасон ва ҷавонон, омодагии психофизиологии наврасон ба амал дар вазъияти бӯҳронӣ, устувории стрессии омӯзандагон, аз ҷумла дар имтиҳонҳо, ҳуқуқи кӯдакон ва наврасон дар мактаб, пешгирии амалҳои зӯрварӣ, муносибати бераҳмона нисбати ноболиғон бо иштироки намояндагони РКД, шуъбаҳои милитсия, додситон ва химоятгарон, омӯзонида шуд.

Пешгирии паҳншавии сирояти ВНМО ва ташаккули муносибати таҳаммулпазирона нисбати шахсони сироятшудаи ВНМО дар байни омӯзандагон ва хонандагон бо ҷалби мутахассисони Маркази СПИД.

Барои роҳбарон ва муаллимони муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ ба кӯдакон барномаи такмили ихтисос «Идоракунии муассисаи таълимӣ барои кӯдакон дар доираи ташаббуси миллии таълимӣ», «Мактаби нави мо» пешниҳод карда шуд, ки дар доираи он механизми таҳсилоти байниидоравӣ, ҳамкориҳои институтсионалӣ байни мактаб ва ташкили таълими иловагӣ барои кӯдакон бо мақсади хизматрасонии иловагии таълимӣ дар асоси истифодаи самарабахши захираҳои мавҷуда (молиявӣ, моддӣ, техникӣ, инсонӣ ва ғайра)» ва «Таҷдиди мундариҷаи таълими кӯдакон», ошкор кардани масъалаҳои ҳадафҳои ҳамгирӣ, ҳадафҳо, мундариҷа ва технология, амсилаҳо, шаклҳои таълим, технологияҳои самарабахши хизматрасонӣ таҳия карда шуд.

Илова бар ин, соли 2017 дар Филиали Муассисаи давлатии «Донишқадаи ҷумҳуриявӣи такмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф» дар минтақаи Кӯлоб дар барномаи «Таҳсилоти муосири идоракунии», бо ҳамон номи, ки барнома таҳия ва амалӣ шудааст,

иштирок кард. Муҳтавои масъалаҳои тайёрии курс инъикос карда шуданд, ки таҷриба дар фазои таълимии минтақавӣ барои идоракунии ташкилоти замонавии таълимӣ ошкор карда шуд:

- ҷорӣ намудани амсилаҳои самаранок, шаклҳои таълими иловагӣ, пешниҳоди самарабахши хизматрасонӣ дар соҳаи технологияҳои иттилоотӣ;
- татбиқи ҳамкориҳои байниидоравӣ дар соҳаи пешниҳоди хизматрасонӣ (мактаб ва барпокунии таълими иловагӣ), истифодаи мутақобилаи захираҳои инсонӣ ва моддию техникӣ;
- назорати сифати таълим;
- механизми ташаккул ва пешниҳоди хизматрасониҳои иловагии таълимӣ;
- талаботи таҳассусӣ ба таълими касбии роҳбарон, муовинони мудирони муассисаҳои таълимӣ. Дар доираи тайёрии семинар дар шакли таълими ғайрирасмӣ, масъалаҳои муайян карда шуданд, ки баррасии ғавриро тақозо мекунанд. Чунин семинарҳо одатан фосилавӣ гузаронида мешаванд.

Ҳамин тавр, дар соли 2017 мавзӯҳои зерин мавриди баррасӣ қарор гирифтанд: *«Ташкили корҳо оид ба таъхиси салоҳиятнокии касбӣ ва сатҳи касбии педагогон»* (барои роҳбарони ташкилоти таълимӣ); *«Ворид кардани концепсияи таълим дар муассисаҳои таълимии вилояти Хатлон»* (барои муовинони мудирони ташкилоти таълимӣ); *«Технологияҳои пешгирии рафтори таҷовузкорона ва зӯрварӣ дар муносибатҳои байнишахсӣ, байни кӯдакон ва наврасон»* (барои педагогҳои иҷтимоӣ ва психологҳо).

Бо мақсади ислоҳ даровардан ба фаъолият дар соҳаҳои қаблан татбиқшудаи рушди маорифи минтақавӣ дар доираи таҳсилоти ғайрирасмӣ, як қатор семинарҳо дар мавзӯи *«Банақшагирии ҳамкориҳои шабакавӣ дар татбиқи таълими касбӣ»*; *«Амалисозии ҷузъи этникию фарҳангӣ дар ташкилоти таълимӣ»*; *«Таълими кӯдакони маъюб дар мактаби умумӣ»*; *«Банақшагирии таҳсил»*; *«Ташкили корҳои*

беруназсинфӣ»; «*Дастгирии иҷтимоӣ ба ҷатимон ва кӯдаконе, ки бепарасториш падару модар мондаанд»;* «*Татбиқи натиҷаҳои мониторинги электронӣ дар фаъолияти мақомоти таълимии муниципалӣ ва ташкилоти таълимӣ»* ва монанд ба инҳо баргузор карда шуданд;

Ҳамин тавр соли 2017 414 нафар дар курс омӯзонида шуданд, аз ҷумла, 36 нафари онҳо роҳбари муассисаҳои томактабиро ташкил меод. Дар доираи омӯзиш 664 нафар омода карда шуданд.

Дар таҳсилоти умумӣ, шаҳодатномаҳои давлатӣ оид ба рушди ихтисос дар ҳаҷми (72 соат) дода шуд. 1506 нафар, аз он ҷумла, 96 роҳбар ва муовини роҳбарони муассисаҳои таълимӣ соҳиби шаҳодатномаи давлатӣ гардиданд. Семинари мазкур дар маҷмуъ 2124 нафарро дар бар мегирифт.

Аз соли 2017 то соли 2022 ба сохтори курс тағйирот ворид карда шуд. Дар ин давра шумораи педагогоне, ки ба низоми ғайрирасмӣ дохил мешаванд, бо истифодаи технология ва шаклҳои мухталиф афзоиш ёфтаанд. Ин, пеш аз ҳама, бо тағйироти марбут ба татбиқи стандартҳои нави давлатии таҳсилоти томактабӣ ва умумӣ вобаста аст. Зеро таҳсилоти «*ҳатмӣ*» дар ҷои қор наметавонад пурра эҳтиёҷоти педагогонро қонеъ кунад. Донишкада дар назди худ вазифа гузошт, ки хизматрасонии таълимиро тавассути диверсификатсияи барномаҳои рушди ихтисос ва шаклҳои гуногуни таҳсилоти ғайрирасмӣ васеъ намояд.

Низоми асосии таҳқиқот барои эҳтиёҷот ва талаботи педагогон низоми мониторинги таҳқиқот мебошад, ки омӯзиши талабот ва эҳтиёҷотро ҳам дар рафти дарсҳо ва ҳам дар таҳқиқоти махсус ташкил медиҳад. Ин, пеш аз ҳама, омӯзонидани малакаҳои рушд дар асоси низоми фаъоли муносибат бо назардошти нави кардани мундариҷаи таълим; Қабули арзишҳои «нав», ки дар концепсияи тарбияи маънавӣ ва ахлоқӣ барои ба даст овардани натиҷаҳои нави «таълимӣ» пешбинӣ шудаанд, (субъект ва мета-субъекти шахсӣ) тавассути таълим, рушд ва азхудкунӣ.

Дар шакли фосилавӣ, мундариҷаи тайёрии курс барои тамоми категорияҳои шунавандагон тағйирнопазир аст ва масъалаҳои сиёсати давлатиро дар соҳаи маориф фаро мегирад. Заминаи меъёрию ҳуқуқии таҳсилот, психологияи муносибатҳо ва муҳтавои модули ғайривариантӣ вобаста ба тағйирот дар сиёсати давлатии маориф, пайдоиши санадҳои нави меъёрии ҳуқуқиро дар сатҳи давлатӣ ва минтақавӣ тағйир медиҳад. Дар ин марҳила шакли ТҒ чун майдонҳои омӯзишӣ фаъолона ҷорӣ карда мешаванд.

Таълим дар таҷрибаомӯзӣ аз шиносӣ бо таҷриба, татбиқи технологияҳои самараноки педагогӣ ва усулҳои корӣ (мастер-классҳо, презентатсияҳо, маърақаҳои кушод ва ғайра), кор бо ҳуҷҷатгузорию муассисаи таълимӣ ва ташҳиси сатҳи рушди салоҳиятҳои касбӣ иборат аст. Вобаста ба пайдоиши санадҳои нави меъёрии ҳуқуқии сатҳи давлатӣ ба барномаҳои рушди ихтисос тағйирот ворид карда мешавад. Дар таҳсилоти томактабӣ барномаҳои таълимии муттасил масъалаҳои талаботи давлатро ба сохтори барномаи базавии таҳсилоти умумӣ ва томактабиро дар бар мегиранд. Технологияҳои самараноки таълимӣ томактабӣ, ин механизми ташаккули хатсайрҳои инфиродии таълимӣ мебошад. Ташаккули сандуқи кӯдакони томактабӣ татбиқи муносибатҳоро ба фаъолияти кӯдакони томактабӣ меафзояд.

Дар ин ҷо, тавсифи баъзе барномаҳои пешқадами таълимӣ, ки дар соли 2017 татбиқ шудаанд, ки мувофиқи дархости ташкилоти таълимӣ ва кормандони педагогӣ таҳия карда шудаанд.

Барои роҳбарони муассисаҳои таълимӣ барномаҳои зерин амалӣ карда шуданд:

1. Омодасозии муассисаҳои таълимӣ барои татбиқи талабот ва стандартҳои таҳсилоти умумӣ, муносибатҳо баҳри омодасозӣ ва таҳияи барномаи таълимии ибтидоӣ;
2. Истифодаи маълумоти мониторингӣ дар бораи фаъолияти муассисаҳо, аз ҷумла, маълумоти электронӣ ҳангоми таҳлил, банақшагирии кор ва қарорҳои идоракунии;

3. Ташхиси сатҳи салоҳияти касбӣ ва ташкили кор оид ба баланд бардоштани сатҳи касбии ҳайати муаллимон бо назардошти натиҷаҳои ташхис;

4. Ташкили корҳои беруназсинфӣ, аз ҷумла, соатҳои дарсӣ ва маҳфилҳо;

5. Усули ташхис, тавсифҳои синфӣ бо истифодаи технологияҳо барои муайян кардани (ташхис)-и наврасони аз нигоҳи иҷтимоӣ фаъол, фароҳам овардани шароит барои худтатбиқкунӣ, таҷрибаҳои иҷтимоӣ, рушди ихтиёриён ва худидоракунӣ;

Барномаи сарвари муассисаи таълимии муосир масъалаҳои зеринро дар бар гирифт:

- ҷанбаҳои инноватсионӣ дар муҳити таълимӣ;
- усулҳои инноватсионии идоракунии муассисаҳои таълимӣ;
- стандартҳои миллии давлатии таълимии таҳсилоти умумии насли дуҷум;
- мудирияти ҷараёни таълим дар заминаи татбиқи самтҳои афзалиятноки рушди таҳсилоти касбӣ.

Масъалаҳои зерин ворид шудаанд:

- истифодаи муносибати модули босаводона ҳангоми ташаккули ҳуҷҷатҳои таълимӣ ва барномавӣ барои фан (курси байнисоҳавӣ, модули касбӣ) мутобиқи талабот ва стандартҳои насли нав;
- технологияҳои муосири таълим;
- таъмини ҳамаҷонибаи методии ҷараёни таълими фанҳои (курси байнифанӣ, модули касбӣ), ташкилоти ҷамъиятӣ (ғайриҳукуматӣ);
- ҷорӣ намудани ТИК дар ташкили раванди таълим дар фанҳо;
- ташхиси сатҳи азхудкунии барномаи таълимии омӯзандагон дар фан (курсҳои байнифанӣ ва модули касбӣ);
- идоракунии муосир дар соҳаи таҳсилот, ки дар барномаи он талабот ба роҳбари муосири муассисаи таълимӣ баррасӣ мешаванд;
- психологияи идоракунӣ;
- мудирияти татбиқи стандартҳои нави насли нав;

- равишҳои муосири баҳисобгирӣ;
- фаъолияти таҳсилотӣ.

Маркетинги хизматрасониҳои таълимии идоракунии фаъолияти инноватсионӣ нақшаҳои таълимиро таҳлил ва бо нақшаҳои пешина муқоиса намуда, пайдоиши тамоюлҳои навро дар қори педагогони таълимии иловагӣ, қормандони соҳаи иҷтимоӣ, ки ба низоми минтақавии таҳсилот дар марҳилаи қунунӣ муносибат доранд, таъмин месозад. Ин, пеш аз ҳама, ба самтҳои пешгирикунанда вобаста аст.

Соли 2017 барои ҳама муаллимони фанҳои курсҳои бозомӯзӣ қорӣ қарда шуд. Ин ба татбиқи таълими якҷояқардашуда дар мактаби оммавӣ вобаста аст. Барои муаллимони муассисаҳои таълимӣ масъалаҳои психологияи махсус ва педагогикаи ислоҳӣ, принципҳои машварати психологӣ, тиббӣ ва педагогӣ, амсилаи базавии таҳсилоти ҳамгирошуда баррасӣ қарда шуданд. Ташкили пешгирии ҳамачонибаи тиббию маърифатӣ ва ислоҳи омилҳои, ки ба пайдоиши мушкилиҳои мактабии қӯдақони маъюб таъсир мерасонанд, хусусиятҳои психологии қӯдақони маъюб, рушд ва иҷтимоикунони онҳо дар таҳсилоти томактабӣ дар қурси тақмили ихтисос таълимии *«Таълими комплекси (ҳамачонибаи) қӯдақони маъюб»*, *«Рушди психофизикӣ дар мактаби оммавӣ»*, *«Таъмини психологӣ, тиббӣ ва педагогии қӯдақони имқонияташон маҳдуд дар таълими томактабии муассисаҳои таълимӣ»*, *«Иҷтимоикунони шахсияти қӯдаки маъюб дар рушди психофизикӣ дар муассисаҳои таълимии махсус (ислоҳӣ)»*.

Барои муаллимони таълими томактабӣ мушкилоти майдонҳои таълимӣ бо татбиқи талаботи миллӣ ба сохтори базавии барномаи таълимии ибтидоӣ ва таҳсилоти томактабӣ мавҷуд буданд. Қурсҳои омӯзишӣ таҳия ва татбиқ қарда шудаанд: *«Муқаммал сохтани сифати таълими томактабӣ дар заминаи сиёсати нави таълимии минтақа»*; *«Асоси ташкилию педагогии қараёни таълим дар таҳсилоти томактабӣ аз нигоҳи нав дар сохтори барномаҳои асосии комплекси таълими*

томактабӣ»; «Ташкил ва банақшагирии ҷараёни таълим дар доираи барномаи таълимии минтақавии таҳсилоти томактабӣ».

Тағйирот дар мундариҷаи таҳсилот ҳангоми омодакунии курс дар таҳсилоти ибтидоии умумӣ вобаста ба ҷорӣ намудани стандартҳои миллии таҳсил барои мактабҳои ибтидоӣ ворид карда шуд. Барномаҳои таълимии «Асосҳои ташкилию педагогии давраи гузариши насли дуюм дар шароити тағйири мазмуни таълими ибтидоӣ», «Таъминоти барномавӣ барои фаъолияти педагогон дар заминаи гузариши ба насли дуюм», «Ташаккули фаъолияти таҳсилоти универсалӣ бо ёрии вариантҳои комплексҳои таълимию методӣ» таҳия карда шудаанд.

Дар рафти омодакунии педагогони фаннӣ самтҳои асосӣ навсозии мундариҷаи технологияҳои таҳсилот ва омӯзишӣ маҳсуб мешуданд. Саволҳои ташхиси мустақили омӯзандагон, ташкили таълими касбӣ, кор бо кӯдакони лаёқатманд. Ҳамин тариқ, ба барномаи таълимии адабиёти тоҷик ва забони англисӣ барои муаллимон масъалаҳои зерин дохил карда шуданд: «Проблемаҳои актуалии таълими забон ва адабиёти тоҷик дар мактаб»: концепсияи таълими забон ва адабиёти тоҷик дар марҳилаи кунунӣ.

Ҷадвали 25. – Ҷойгоҳ ва мавқеи ТҒ дар сохтори низоми анъанавии тақмили ихтисос

№	Солҳои таълим дар курсҳои тақмили ихтисос	Ҷойгоҳи кадрҳои педагогӣ, ки таҳсилро дар нозоми таҳсилоти расмӣ гузаштанд	Ҷойгоҳи кадрҳои педагогӣ, ки таҳсилро дар нозоми таҳсилоти ғайрирасмӣ гузаштанд
1.	2017	96%	4%
2.	2018	92%	8%
3.	2019	88%	12%
4.	2020	94%	6%
5.	2021	93%	7%
6.	2022	97,8%	2,2%

Расми 28. – Диаграммаи тамоюли афзоиши ҳиссаи таҳсилоти ғайрирасмӣ

Аз маълумоти ҷадвали 25 ва расми 28 мо тамоюли афзоиши ҳиссаи таҳсилоти ғайрирасмиро мушоҳида мекунем, ки сол аз сол рӯ ба афзоиш ниҳодааст. Илова бар ин, ҳангоми таҳлили курсҳои тақмили ихтисос мавриди тавачҷуҳи мо ҳавасмандии ҳаёти педагогоне буд, ки аз курсҳои тақмили ихтисос гузаштанд ҷадвали 26.

Ҷадвали 26. – Ҳавасмандии кадрҳои педагогӣ дар баланд бардоштани тақмили ихтисоси салоҳиятнокии касбии худ

№	Ҳавасмандӣ	% «ҲА»	% «НЕ»
1.	Зарурати ҳалли мушкилоти касбӣ	100%	–
2.	Зарурати гузаштани бозомӯзӣ (4 сол гузашт, чи тавр курсҳоро гузашт)	68%	32%
3.	Ҳоҳиши шинос шудан бо масъалаи нави барои ман кам таҳқиқшуда	28%	72%
4.	Беҳтар фаҳмидани мушкилоти муосирсозии таҳсилоти мактабӣ	58%	42%
5.	Гирифтани маълумот оид ба таҷдиди мундариҷаи	70%	30%
6.	Ба аттестатсия тайёр шудан	40%	60%
7.	Асосҳои кори озмоиширо омӯхтан	26%	74%
8.	Ба мусобиқаи малакаҳои касбият тайёр шудан	12%	88%
9.	Беҳтар кардани маданияти муошират	18%	82%
10.	Доираи иҷтимоии ҳамфикрӣ	40%	60%
11.	Муваққатан аз мактаб баромадан	6%	94%

12.	То ин вақт нарафтанд	16%	84%
13.	Имконияти бунёди ягон чизи нав, ғайриодӣ	60%	40%
14.	Худбаҳоидиҳии баланд	10%	90%

Расми 29. – Диаграммаи ҳавасмандии ҳаёти педагогон

Мо, ҳамчунин, ба масъалаи курсҳои ташаббускор, ки аз ҷониби ташкилоти таълимии сатҳҳои гуногун дархост шудаанд, ба истиснои курсҳои Филиали Муассисаи давлатии «Донишкадаи ҷумҳуриявии тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф» дар минтақаи Кӯлоб таваччуҳ намудем. Аз соли 2017 то соли 2019 шумораи чунин курсҳо афзуд, ки барои равона кардани диққат ба низоми ғайрирасмӣ боис шуданд ҷадвали 27.

Ҷадвали 27. – Мушкилоти курсҳои ташаббускор ва шумораи педагогони дар курсҳои ташаббускор таҳсилкунанда

№	Солҳои таҳсил	Мавзӯҳои курсҳои ташаббускор	%-и кадрҳои педагогӣ
Ташаббускор гузаштанд			
1.	2017	Механизмҳои ҳамкориҳои байниидоравӣ ҳангоми кор бо бачаҳои қобилиятнок	7%
		Ташкили таълими касбӣ дар ҳавзаи мактаб	4%
2.	2018	Тарҳрезии курсҳои факултативӣ	7%
		Ташкили назорати дохилӣ	4%
		Тарҳрезии саломатии муҳити ташаккулёбанда дар муассисаи таълимӣ	10%
3.	2019	Ташкили таҳсилоти тафриқа кардашуда	2%
		Ташкили шабакавии нуқтаҳои омӯзишӣ ва	14%

4.		Интегратсияи технологияҳои таълимӣ ва иттилоотӣ-коммуникатсионӣ	5%
5.	2020	Ошкор ва таҳлил кардани душворихое, ки дар хонандагон ҳангоми супоридани имтиҳонҳои жоҳидшавӣ пайдо мешаванд	54%
		Ташаккули маданияти иттилоотии хонандагони синфҳои ибтидоӣ бо ёрии УММ низоми	4%
6.	2021	Ҷорӣ кардани стандарт тавассути хониши адабӣ	32%
		Ҷорӣ кардани стандарт бо ёрии технология	8%
		Ташаккули фаъолияти таълими универсалӣ дар мактаби ибтидоӣ	60%
7.	2022	Тайёр кардани донишҷуён ба олимпиадаҳои фаннӣ	12%
		Таҳияи барномаи асосии таҳсилоти умумӣ	32%

Расми 30. – Диаграммаи фоизнокии иштирокчиёни курсҳои ташаббускор

Ин чадвалу расм, ҳамчунин, афзоиши ҳиссаи таҳсилоти ғайрирасмиро дар низоми рушди касбӣ нишон медиҳанд.

Ҳамин тариқ, дар ин бахш мо мундариҷа ва шаклҳои ташкили курсҳои тақмили ихтисоси кадрҳои педагогиро дар мисоли вилояти Хатлон баррасӣ кардем, ки он дар асоси низоми рушди ихтисос ташкил карда шуд, инчунин, муайян карда шуд, ки таҳсилоти ғайрирасмӣ марҳила ба марҳила дар рушди касб мавқеи афзояндаи касбро дорад, вале дар қисми кишварҳои хориҷӣ нисбатан суст афзоиш доранд.

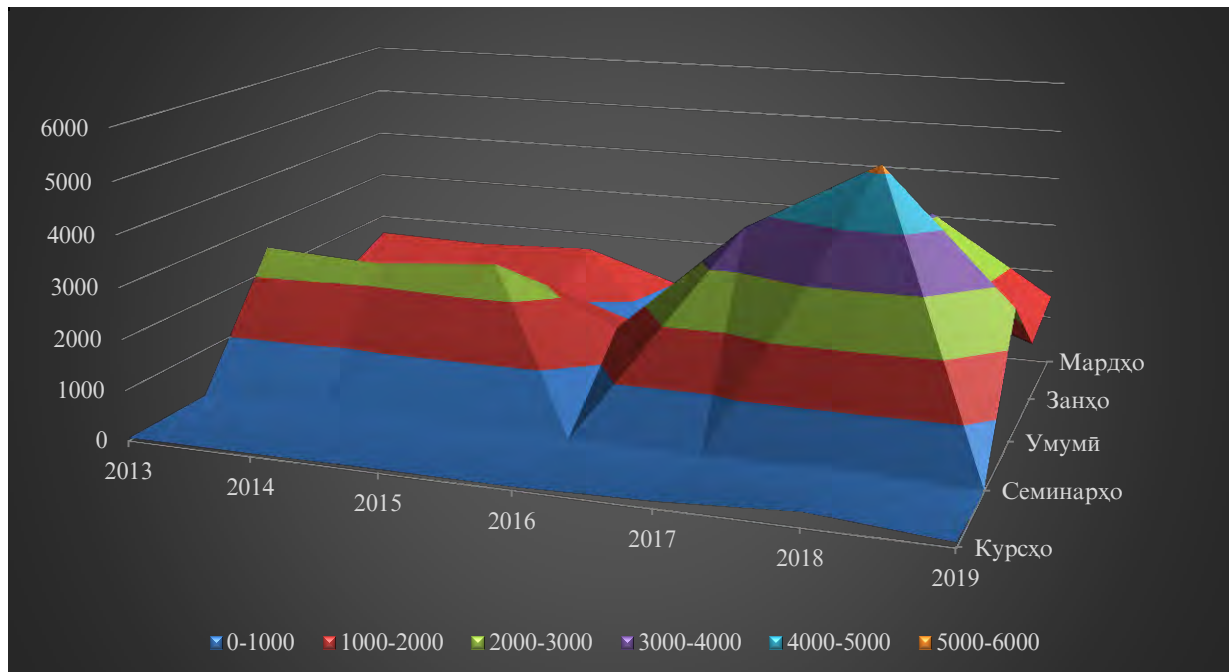
Чадвали 28. – Рӯйхати иштирокчиёни курсҳо дар Филиали Муассисаи давлатии «Донишкадаи ҷумҳуриявии тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф» дар шаҳри Кӯлоб дар соли 2018

Марҳилаи 1-ум	Марҳилаи 2-юм	Марҳилаи 3-юм	Феврал	Март	Апрел	Май	Июн	Июл	Август	Сентябр	Октябр										
227	313	214	319	194	281	80	79	71	107	93	112	101	81								
540	533	475	159	178	205	182															

Ҳамагӣ: 2272 нафар: аз ҷумла занҳо 980 нафар, мардҳо 1292 нафар.

Чадвали 29. – Иштирокчиёни курсҳои филиали Муассисаи давлатии «Донишкадаи тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф» дар минтақаи Кӯлоб дар солҳои 2017-2022

Солҳо	Курсҳо	Семинарҳо	Умумӣ	Занҳо	Мардҳо
2017	62	49	2372	830	1542
2018	74	54	2583	949	1634
2019	69	48	1494	654	840
2020	138	32	3764	1737	2027
2021	287	98	5166	2098	3068
2022	98	9	2623	1171	1452
Ҳамагӣ	788	353	20505	8340	12165

Расми 31. – Диаграммаи болоравии иштирокчиёни курсҳои «ФМДТИБКСМ» дар минтақаи Кӯлоб дар солҳои 2017-2022

Чадвали 30. – Сатҳи маълумотнокӣ, собиқаи корӣ ва ихтисоси иштирокчиёни КТИ дар январи соли 2017 (Давраи 1) 20 курс.

№	Номгӯи курсҳои тақмили ихтисос	Шумораи умумии иштирокчиён	Олӣ	Олии пурра	Миёнаи махсус	Миёнаи умумӣ	Аз 1 то 3	Аз 4 то 10	Аз 10 боло	Ихтисос
1	Педагогони синфҳои ибтидоӣ	83	56	14	13		1	36	46	83
2	Забони тоҷикӣ	34	33	1	–	–	2	21	11	34
3	Забони русӣ	19	17	2	–	–	2	4	13	19
4	Математика	30	9	–	1	–	0	15	15	30
5	Компютер	18	14	4			1	13	4	18
6	География	25	3	2			2	8	15	25
7	Химия ва биология	24	4					20	4	24
8	Омодагии ҳарбӣ	20	2	5	3		1	12	7	20
10	Ҷонишин оид ба тарбия	25	24	1			2	10		
11	Роҳбарони синфҳо	96	6	5	5		3	57	36	96
12	Директорони мактабҳои маълумоти олӣ	25	5					23	2	25
13	Китобдорҳо	25	11	7	7		2	19	4	25
14	Роҳбарони иттиҳодияҳои методӣ	58	50	6	2		1	19	38	58
15	Таърихи дин	23	2	1			2	17	4	23
16	Тарбияи ҷисмонӣ	28	20	4	3			17	11	28
	Ҳамагӣ:	533	432	52	3		19	291	223	533

Чадвали 31. – Сатҳи маълумот, собиқаи корӣ ва таҳассуси шунавандагони курсҳои тақмили ихтисос дар моҳи январи соли 2018 (Давраи 2) 22 курс

№	Шумораи курсҳои тақмили ихтисос	шумораи умумии иштирокчиён	Олӣ	Олии нопурра	Миёнаи махсус	Миёнаи умумӣ	Аз 1 то 3	Аз 4 то 10	Аз 10 боло	Ихтисос
1.	Муаллимони синфҳои ибтидоӣ	49	39		10		2	25	22	49
2.	Забони тоҷикӣ	51	44	5	2		1	26	24	51

3.	Забони русӣ	47	46	1			1	17	29	47
4.	Физика	29	29				1	4	24	29
5.	Компютер	45	34	5	6		1	37	7	45
6.	География	26	23	3			2	16	8	26
7.	Химия ва биология	27	27				3	18	6	27
8.	Варзиш	28	23	3	2		3	15	10	28
9.	Роҳбарони синфҳо	21	15	4	2			12	9	21
10.	Суруд ва мусиқӣ	25	14	4	7			15	10	25
11.	Таърих ва ҳуқуқ	35	30	5			1	28	6	35
12.	Муассисаҳои томактабӣ	18	11	6	1		1	5		8
13.	Ҷонишинҳо оид ба тарбия	26	5	1			1	2	13	26
14.	Роҳбарони иттиҳодияҳои методӣ	26	25		1			8	8	26
15.	Санъат ва нақшакашӣ	25	0	5	0			2	3	25
16.	Экология	22	20	1	1			14	8	25
17.	Забони англисӣ	40	34	6			2	31	7	40
	Ҳамагӣ	540	449	49	42		19	315	206	540

Ҷадвали 32. – Сатҳи маълумот, собиқаи корӣ ва ихтисоси иштирокчиёни КТИ дар моҳи феввали соли 2017 (7 курс)

№	Номгуи курсҳои тақмили ихтисос (КТИ)	шумораи умумии иштирокчиён	Олӣ	Олии нолурра	Миёнаи махсус	Миёнаи умумӣ	Аз 1 то 3	Аз 4 то 10	Аз 10 боло	Ихтисос
1.	Муаллимони синфҳои ибтидоӣ	35	18	4	13			20	15	35
2.	Маълумотнокии оила	20	20				2	10	8	20
3.	Забони англисӣ	23	20	3				21	2	23
4.	Ҷонишин оид ба тарбия	20	20				3	6	11	20
5.	Маркази рушди кӯдакон	19	13	6				15		19
6.	Суруд ва мусиқӣ	20	11	3	6			16	4	20
7.	Бомаърифатии шаҳрвандӣ	22	22					14	8	20
	Ҳамагӣ:	159	3	8	20		5	102	52	159

Чадвали 33. – Сатҳи маълумотнокӣ, собиқаи корӣ ва таҳассуси иштирокчиёни КТИ дар моҳи марти соли 2017 (7 курс)

№	Номгӯи курсҳои тақмили ихтисос (КТИ)	Шумораи умумии иштирокчиён	Оли	Олии нопурра	Миёнаи махсус	Миёнаи умумӣ	Аз 1 то 3	Аз 4 то 10	Аз 10 боло	Ихтисос
1	Созмонҳои талабагӣ	25	15	5	5		1	17	7	25
2	Синфҳои ибтидоӣ	25	14		11			11	14	25
3	Забони русӣ	26	24	2				15	11	26
4	Тарбияи ҷисмонӣ	28	20	4	4		1	18	9	28
5	Маркази рушди кӯдакон	19	8	5	6		1	15	3	19
6	Таърих ва ҳуқуқ	25	20	5			1	17	7	25
7	Забони англисӣ	30	23	3	4		1	27	2	30
Ҷамагӣ:		178	124	24	30		5	120	53	178

Чадвали 34. – Сатҳи маълумотнокӣ, собиқаи корӣ ва таҳассуси иштирокчиёни КТИ дар моҳи апрели соли 2017 (9 курс)

№	Номгӯи курсҳои тақмили ихтисос (КТИ)	Рӯйхати умумии иштирокчиён	Оли	Олии нопурра	Миёнаи махсус	Миёнаи умумӣ	Аз 1 то 3	Аз 4 то 10	Аз 10– боло	Ихтисос
1	Физика	21	20	–	1		3	6	2	1
2	Забони русӣ	25	23	1	1		12	3	10	25
3	Забони тоҷикӣ	47	43	4			16	7	4	7
4	Синфҳои ибтидоӣ	28	17	2	9		10	10	8	8
5	Ҷонишин оид ба таълим	16	15		1		3	4	9	6
6	Роҳбари иттиҳодияи методӣ	18	7		1		2	8	8	8

7	Химия ва биология	31	29	2			17	9	5	31
8	Таърихи халқи тоҷик	19	16	1	2		6	7	6	192
Ҳамагӣ		205	180	10	15		69	54	62	205

Ҷадвали 35. – Сатҳи маълумотнокӣ, собиқаи корӣ ва таҳассус иштирокчиёни КТИ дар моҳи майи соли 2017 (8 курс)

№	Номгӯи курсҳои тақмили ихтисос (КТИ)	Шумораи умумии иштирокчиён	Олӣ	Олии нопурра	Миёнаи махсус	Миёнаи умумӣ	Аз 1 то 3	Аз 4 то 10	Аз 10– боло	Ихтисос
1	Тарбияи меҳнатӣ	20	2	1	7		6	3	1	20
2	География	25	5				9	7	9	25
3	Созмонҳои хонандагон	23	0	8	0		14	5	4	23
4	Математика	26	5		1		5	5	16	26
5	Забони русӣ	24	0	4			9	4	11	24
6	Синфҳои ибтидоӣ	18	8	3	7		3	2	13	18
7	Роҳбарони синфҳо	25	9	2	4		7	1	7	25
8	Мураббӣҳои томактабӣ	21	7	1	3		2	3	6	1
Ҳамагӣ:		182	26	4	2		5	0	7	82

Ҷадвали 36. – Сатҳи маълумотнокӣ, собиқаи корӣ ва таҳассус иштирокчиёни КТИ дар моҳи сентябри соли 2017 (5 курс)

№	Номгӯи курсҳои тақмили ихтисос (КТИ)	Шумораи умумии иштирокчиён	Олӣ	Олии нопурра	Миёнаи махсус	Миёнаи умумӣ	Аз 1 то 3	Аз 4 то 10	Аз 10– боло	Ихтисос
1	Синфҳои ибтидоӣ	29	14	10	5		1	16	12	29
2	Математика	25	24		1		2	7	16	25
3	Директорон	22	22				1	4	17	22
4	Роҳбарони иттиҳодияҳои методӣ	24	20	2	2		2	9	13	24
5	Маркази рушди кӯдакон	23	8	12	3		1	18	4	23

Ҳамагӣ:	123	88	24	11		7	54	62	123
---------	-----	----	----	----	--	---	----	----	-----

Ҷадвали 37. Сатҳи маълумотнокӣ, собиқаи корӣ ва таҳассус иштирокчиёни КТИ дар моҳи октябри 2017 (8 курс)

№	Номгӯи курсҳои тақмили ихтисос (КТИ)	Шумораи умумии иштирокчиён	Олӣ	Олии ноғура	Миёнаи махсус	Миёнаи умумӣ	Аз 1 то 3	Аз 4 то 10	Аз 10–болло	Ихтисос
1	Синфҳои ибтидоӣ	49	29	8	12		1	35	13	49
2	География	22	22				2	15	5	22
3	Технологияи меҳнат	21	13	4	4		1	16	4	21
4	Тарбияи ҷисмонӣ	26	24	1	1			19	7	26
5	Роҳбарони синфҳо	25	23	1	1			19	6	25
6	Муассисаҳои томактабӣ	19	17	2			1	9	2	19
7	Роҳбарони иттиҳодияҳои методӣ	21	21				1	9	11	21
Ҳамагӣ		183	149	16	18		6	122	55	183

Ҷадвали 38. – Сатҳи маълумотнокӣ, собиқаи корӣ ва таҳассус иштирокчиёни КТИ дар моҳи ноябри 2017 (5 курс)

№	Номгӯи курсҳои тақмили ихтисос (КТИ)	Шумораи умумии иштирокчиён	Олӣ	Олии ноғура	Миёнаи махсус	Миёнаи умумӣ	Аз 1 то 3	Аз 4 то 10	Аз 10–болло	Ихтисос
1	Синфҳои ибтидоӣ	51	25	12	14			1	24	26
2	Китобдорҳо	28	15	5	8			2	20	6
3	Асосҳои иқтисодиёт	22	21	1				1	7	14
4	Омодагии дифои ҳарбӣ	19	18	1					13	6
Ҳамагӣ:		120	79	19	22			4	64	52

Ҷадвали 39. – Сатҳи маълумотнокӣ, собиқаи корӣ ва таҳассус иштирокчиёни КТИ дар моҳи декабри соли 2017 (7 курс)

№	Номгӯи курсҳои тақмили ихтисос (КТИ)	Шумораи умумии иштирокчиён	Олӣ	Олии нопурра	Миёнаи махсус	Миёнаи умумӣ	Аз 1 то 3	Аз 4 то 10	Аз 10– боло	Ихтисос
1	Таърих ва ҳуқуқ	20	17	3			1	10	9	20
2	Синфҳои ибтидоӣ	64	48	10	6		3	40	21	64
3	География	18	18					13	5	18
4	Санъат ва нақшакашӣ	17	10	4	3		1	7	9	17
5	Тарбияи ҷисмонӣ	24	21	3				15	9	24
6	Суруд ва мусиқӣ	17	14		3		1	9	7	20
Ҳамагӣ:		160	128	20	12		6	94	60	160

Ҷадвали 40. – Сатҳи маълумотнокӣ, собиқкаи корӣ ва таҳассус иштирокчиёни КТИ дар соли 2017

№	Номгӯи курсҳои тақмили ихтисос (КТИ)	Шумораи умумии иштирокчиён	Маълумот	Ихтисос аз рӯи диплом			Собиқкаи корӣ				
			Олӣ	Олии нопурра	М/м	Муттаҳасисон	Ғайри муттаҳасисон	Ғайрипедагогӣ	1–3	4–10	Аз 10 боло
1	Муаллимони синфҳои ибтидоӣ	493	305	7	11	493			1	255	217
2	Забони тоҷикӣ	132	120	10	2	132			19	54	59
3	Забони русӣ	141	130	10	1	141			24	43	74
4	Математика	106	106			106			7	39	60
5	Физика	75	74		1	75			5	17	53
6	Малакаҳои компютерӣ	86	69	10	7	86			3	68	15
7	География	116	111	5		116			15	59	42
8	Химия, биология	107	99	8		107			20	65	22
9	Меҳнат ва ҳунар	61	35	5	21	61			8	29	24
10	Омодагии ҳарбӣ	39	30	6	3	39			1	25	13

11	Варзиш	134	108	15	11	134			5	83	46
12	Ҷонишин оид ба тарбия	68	67	1		68			6	27	35
13	Роҳбарони синфҳо	195	154	18	23	195			13	106	76
14	Созмонҳои талабагӣ	73	43	15	15	73			16	43	14
15	Директорони мактабҳо	47	47			47			1	27	19
16	Китобдорон	53	26	12	15	53			4	39	10
17	Суруд ва мусиқӣ	62	42	4	16	62			5	33	24
18	Маркази рушди кӯдакон	79	37	31	11	79			3	60	16
19	Роҳбарони иттиҳодияҳои методӣ	167	138	15	14	167			8	73	86
20	Санъат ва нақшакашӣ	42	20	9	13	42			1	19	22
21	Экология	22	20	1	1	22				14	8
22	Дифои шаҳрвандӣ	78	65	4	9	78			3	48	27
23	Таърихи дин	42	38	2	2	42			2	17	23
24	Маърифати оиладорӣ	38	38			38			2	18	18
25	Асосҳои иқтисодиёт	42	41	1		42				12	30
Ҷамағӣ:		2858	2266	310	282	2858			223	1506	1129

4.2. Пурсиши посухдиҳандагон оид ба маълумоти ғайрирасмӣ дар низоми тақмили ихтисос

Тахассус дар ҷараёни муайян кардани марҳилаи таҷрибаи педагогӣ. Қисми бунёдии таҷрибаи педагогӣ ба парадигми тафсири асос ёфтааст (дигар номҳо барои парадигма: коммуникативӣ, амалӣ, инсондӯстӣ, ислохотчӣ, либералӣ). Ин барои таҳқиқоти мо хеле муҳим аст, зеро мо таҳсили ғайрирасмиро ҳамчун як шакли фаъолияти коммуникатсионӣ, ки бо тағйирот дар фазои иҷтимоӣ-фарҳангӣ ва таълимӣ зич алоқаманд аст, баррасӣ мекунем.

Тафсири парадигма донишро субъективӣ ва иҷтимоӣ баррасӣ менамояд; Ин парадигма бар он асос ёфтааст, ки одамони гуногун дунёро ба таври гуногун мефаҳманд. Дар соҳаи маориф ва дигар илмҳои иҷтимоӣ ёфтани қонунҳои умумӣ хеле мушкил аст. Омӯхтани роҳҳои гуногуни истифодаи онҳо барои тафсири ҳолатҳо тавассути забон ва дигар низомҳои аломат хеле муфидтар аст. Қонибдорони назарияи тафсири бар онанд, ки равандҳои эҷод ва дарк кардани маъноҳо аслан субъективӣ нестанд, асосан, бо шарофати робитаи шахс бо ҷомеа ва фарҳанг рух медиҳад. Омӯзиши ин робитаҳо имкон медиҳанд дарк кард, ки одамон чи гуна фикр меронанд ва бо ҷаҳон ҳамкорӣ мекунанд. Дар доираи ин назария диққати махсус ба масъалаҳои муоширати байни одамон тавассути забон ва дигар низомҳои аломат дода мешавад.

Парадигмаҳои тафсири ҳоло дар Ғарб дар соҳаи маориф хеле муҳим мебошанд. Ду таҳаввулоти рушди таъсирбахши назариявӣ дар таълими касбии калонсолон дар тӯли 50 соли охир «*худташкилии омӯзиши*» ва «*назарияи тафаккур дар вақт*» мебошанд, ки дар доираи парадигми тафсири ҷой доранд. Ҳардуи ин концепсияҳо таъкид мекунанд, ки чи гуна одамон арзишҳо эҷод мекунанд ва дар раванди таълим тавассути таҳлили амали шахсии худ такмил меёбанд.

Парадигмаи тафсири ба он асос ёфтааст, ки мо кӯшиш намудем андешаҳои педагогонро дар бораи он ки онҳо таҳсилоти ғайрирасмиро ҷӣ гуна мефаҳманд, ТҒ чи гуна нақшо ро иҷро мекунад, оё онҳо боварӣ доранд, ки ин шакли таълим метавонад таълими расмии анъанавиро барои калонсолон иваз кунад ё имконияти мавҷудияти ҳамзамони ин намудҳоро пешниҳод мекунад. Дар муассисаҳои таълимӣ унсурҳо ва ё низоми мунтазами ТҒ вучуд дорад.

Барои ҳалли ин мушкилот усулҳои гуногуни пурсиш истифода шуданд, аз ҷумла: усули пурсиш – усули муоширати шахсӣ бо мусоҳиб, намудҳои гуногуни мусоҳибаҳо (мустақим, ғайримустақим, расмӣ, мақсаднок, ройгон), мушоҳидаҳои расмӣ ва ғайрирасмӣ, пурсиш.

Методҳо, аз ҷумла, бо истифодаи ТИК татбиқ карда шуданд. Ин ба мо имконият дод, ки андешаҳои васеътари ҳаёти педагогиро ба даст орем.

Як қисми ҳаёти педагогони вилояти Хатлон дар ташкили марҳилаи таҷрибаҳои педагогӣ ширкат варзиданд. Ин ба мо имкон дод, ки натиҷаҳои умумии барои низоми тақмили сатҳи милли (ҷумҳуриявӣ)-и хосро қабул намоем. Фарогирии пурсидашудагон дар давраи солҳои 2014 то 2017 беш аз 1000 нафарро ташкил медиҳад. Сафи мусоҳибон гуногун буд, аз ҷумла: андрагогика 40%, муаллимони муассисаҳои таълимӣ 38%, роҳбарони муассисаҳои гуногуни таълимӣ 22%. Дар байни пурсидашудагон ва андрагогҳо 12% номзадҳои илм, 40% собиқ муаллимони дараҷаи олӣ ва 48% кормандони ботаҷрибаи хадамоти методологӣ буданд.

Дар марҳилаи гузаштани озмоиши педагогӣ вазифаҳои зерин гузошта шуданд:

- омӯхтани вазъи мушкилот дар амалияи муассисаҳои таълимӣ;
- муайян кардани муносибати педагогон ба рушди касбӣ дар шароити муосир;
- муайян кардани мавқеи ТҒ дар низоми тақмили ихтисос;
- муайян намудани мавқеи таълими андрагогӣ ва ғайрирасмӣ дар низоми анъанавии рушди ихтисос;
- муайян намудани самтҳои мушкилоти истифодаи таълими андрагогӣ ва ғайрирасмӣ дар низоми рушди ихтисос.

Маълумот аз иштирокчиёни тайёрии пешқадам, ки ба курсҳои Филиали Муассисаи давлатии «Донишкадаи ҷумҳуриявии тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф» дар минтақаи Кӯлоб аз дигар минтақаҳо мустақиман ба муассисаҳои таълимӣ меомаданд, мунтазам ҷамъ оварда мешуданд ва бо дархости мо ташхиси андрагогҳои «Донишкадаи ҷумҳуриявии тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф» дар шаҳри Бохтар гузаронида шуданд. Баъзе масъалаҳои тақмили ихтисос ва бозомӯзии муаллимон дар Донишкадаи ҷумҳуриявии тақмили ихтисос ва бозомӯзӣ мушаххас карда шуданд.

Натиҷаҳое, ки дар асоси таҳлили маълумоти шахсӣ, коркарди саволномаҳои директорони донишкада ба даст оварда шудаанд ва натиҷаҳои мушоҳидаҳо дар шакли умумӣ дар ҷадвали 41 нишон дода шудааст.

Ҷадвали 41. – Натиҷаҳои маводи пурсиш, ки дар асоси истифодаи усулҳои гуногун ба даст оварда шудаанд

№	Номгӯи саволҳо ва варианти ҷавобҳо	Ҷавобҳо (%)		
		Ҳа	Не	дигар
1	Оё Шумо моҳияти категорияи «таҳсилоти ғайрирасми»-ро дарк мекунад?	38	28	34
	- воситаҳо дар асоси чопӣ	83	8	9
2	- технологияҳои нави педагогӣ	40	18	42
	- телевизор ва радио	35	44	21
	- тавсеаи таҷрибаи пешқадами педагогон	31	40	29
	- мубодилаи ақидаҳо	21	10	69
	Онҳо чиро барои аксарият метавонанд пешниҳод кунанд			
	Ҷорикунии босамари таълими ғайрирасмӣ	36	42	22
	Низоми таҳсилот			
	Дараҷаи ихтисос			
	- ташкили дигари таълим дар доираи МТИ	60	15	25
	- имкони гузаштани таҷрибаомӯзӣ	50	20	30
	- пешниҳоди вақти иловагӣ			
	- ҳамчун сарбории таълимӣ барои омӯзиши таҷрибаи минтақаҳо ба ҳисоб гирифта	70	12	18
	- омодагии қаблӣ аз рӯи курсҳо	48	42	10
	- омодагии минбаъда аз андрагогика барои ташкили таҳсилоти ғайрирасмӣ	24	42	34
	- иштирок дар конференсияҳо оид ба мушкилоти таҳсилоти ғайрирасмӣ барои	60	14	26
	- тағйир додани сохтори идоракунии			
	раванди педагогӣ дар МТИ – истифодаи шаклҳои ғайрианъанавӣ форм, технологияҳои ташкилӣ фаъолияти омӯзишӣ	30	40	30
омӯзандагони такмили ихтисос	70	8	22	
3	- истифодаи бештари интенсивии захираҳои дидактикии хизматрасониҳои методӣ	36	26	38

	- дохил кардани таҷрибаи зиёдтар	51	37	12
	- ҳайати педагогӣ	62	8	30
	- бетағйир монандани вазъи мавҷуда	16	65	19
	- пайваст кардани таҳсилоти анъанавӣ ва ғайрирасмӣ	11	50	39
	- имконияти зиёд барои худомӯзӣ	32	8	60
	- кам кардани сарбории ҳафтаинаи педагогон, ақаллан то 12 соат дар ҳафта	10	48	42
	- ба вучуд овардани муҳити солим барои	12	48	40
	- кам кардани ҳаҷми ҳуҷҷатҳо	58	14	38
	Оё Шумо панҷ соли охир такмили ихтисосро гузаштед?	52	20	28
	Шумо курси такмили ихтисосро дар тартиби анъанавӣ гузаштед?	78	20	2
4	Қадам масъалаҳои инноватсиниро аксари шунавандагон пешниҳод мекунанд, ки шавқи онҳоро ба таҳсилоти ғайрирасмӣ зиёд			
	Шумо курси такмили ихтисосро дар тартиби анъанавӣ гузаштед?	64	6	20
5	- дарс додан дар заминаи CRP		1	
	- имтиҳони ягонаи давлатӣ	51	8	41
	- технологияҳои ғайрианъанавӣ	68	6	26
	- стандартҳои фаннӣ	76	16	8
	- концепсияҳои нави таҳсилот	56	8	36
	- масъалаҳои худтатбиқкунии шахс	30	26	44
6	- нағғониҳои методологии хусусияти фаннӣ дошта	80	12	8
	- ҷанбаҳои иҷтимоии таҳсилоти фаннӣ	46	4	50
	- масъалаҳои модернизатсияи таҳсилот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон	44	12	44
	Шумо пешниҳод кардед, ки бо таҷриба ва дониши дигар			
	Дигар навоарон дар курсҳои, ки шумо ташриф овардед, шинос шавед?	40	40	20
7	Шумо аз таҳсилоти ғайрирасмӣ дидан кардед ?	22	40	38
	Қадам шаклро шумо афзал мешуморед:			
8	расмӣ	42	16	20
9	ғайрирасмӣ	64	8	50

	Оё шумо дар бораи таҳсилоти ғайрирамӣ дар низоми рушди касбӣ гуфта метавонед?	58	8	34
	ғайрирасмӣ	64	8	50
	Кадам технологияҳо дар низоми таҳсилоти ғайрирасмӣ истифода шуданд?	30	46	24
10	- дарсҳои видеоӣ			
	- шиносӣ бо таҷрибаҳои беҳтарин	80	14	6
	- муҳокимаҳои роӣгон	30	36	34
	- омодагии омӯзишӣ	36	50	14
	- сомонаҳои таълимӣ	30	36	34
	- фаъолият дар бораи лоиҳа	26	47	27
11	- инкрементализми технологӣ	22	50	28
	- технологияи омӯзишӣ оид ба мушкилиҳо	14	60	26
	- таҳқиқоти мавзӯӣ	36	42	22
	- технологияҳои модулӣ	76	8	16
	- технологияи фадиӣ бригадӣ	34	26	40
	- усулҳои омӯзишӣ дар ҷои кор	30	28	42

Фикри мусохибон дар асоси парадигмаи тафсири таҳлил карда шуд. Он имкон дод, ки дониши гирифташударо ҳамчун субъективӣ ва иҷтимоӣ муайяншуда баррасӣ намоем. Мо дар ҳақиқат метавонистем тағйирёбаии андешаҳои одамони гуногун (муаллимон, ансамблҳо, роҳбарони ташкилоти таълимӣ)-ро дар асоси ин парадигма бубинем, фарқро дар фаҳмиши ҷаҳон муайян кунем, нишон диҳем, ки ба нақши касбӣ ва мақоми объект чи таъсир мерасонанд. Мо кӯшиш кардем, ки роҳҳои истифодаи шарҳи вазъиятро аз ҷониби одамон бо истифодаи забон ва дигар низомҳои аломатҳо омӯзем. Ба мо муяссар гашт, то дақиқ намоем, ки раванди ташаккул ва дарк кардани арзишҳо (дар мисоли таҳсилоти ғайрирасмӣ) қомилан субъективӣ нест, бештар ба робитаи шахс бо ҷомеа ва фарҳанг, сатҳҳои гуногуни иртибот вобаста аст.

Натиҷаҳои ҷадвали болоӣ гувоҳӣ медиҳанд, ки тафовут байни андешаҳои посухдиҳандагон гуногун аст ва ҳамзамон, тамоюли тағйир додани андешаҳо оид ба масъалаҳои гуногуни ТҒ ба назар мерасад. Дикқати моро, махсусан, саволи «Оё посухдиҳандагон моҳияти

категорияи «таълими ғайрирасмӣ»-ро мефаҳманд», ҷалб мекард. Ҷамъбасти нишон дод, ки 39% посухдиҳандагон ҷавоби мусбат доданд. Ҷавобҳоро ба саволи ки «Дар таҳсилоти ғайрирасмӣ дар солҳои гуногун чиро мефаҳманд?», 53%-и онҳо ҷавоб доданд, ки «ин истифодаи шаклҳои ғайрианъанавӣ, технологияҳо ва усулҳои таълим аст» ва ҷавоби онҳо 53%-ро ташкил медед ва ин посухҳо ба соли 2014 рост меояд. Дар соли 2017 чунин посух ба 13% расид, ки ин тамоюл аз самти дарки амиқи моҳияти таҳсилоти ғайрирасмӣ шаҳодат медиҳад.

Дар ҷавобҳо тағйиротҳо буданд, масалан «таҳсилоти ғайрирасмӣ ин ҳамон таҳсилоти анъанавӣ аст, аммо он бо додани шаҳодатномаҳои давлатӣ ба охир намерасад». Дарки маънӣ аз 14% (дар соли 2009) то 62% (дар соли 2012) расид. Омӯзиши ҷанбаи дидактикии ТҒ. Аз рӯи ҳақиқат диққати моро истифодаи китобҳои дарсӣ ба худ ҷалб кард, ки бо дидактикаи ТҒ кор мекунанд. Мо ҷавобҳои зеринро «дар шакли ҷопӣ» гирифтём: - 84% посухгӯяндагон, 42% мусоҳибон «технологияҳои нави педагогӣ», 37% мусоҳибон «телевизион, радио» номбар карданд, 33% «паҳн кардани муаллимони беҳтарин» «таҷриба ҳамчун воситаи таълими ғайрирасмӣ» посух доданд. 30% мусоҳибон «мубодилаи афкор»-ро қайд карданд.

Моро ҷавобҳои ба хайрат оварданд, ки дар онҳо «дастурҳои меъёрӣ» (23%) ҳамчун воситаи ифода карда шудаанд, ки ин ақида ба моҳияти таҳсилоти ғайрирасмӣ муҳолиф аст. «Барои самаранок ворид кардани ТҒ ба низоми тақмили ихтисос чиро пешниҳод кардан мумкин аст?» Онҳо ҳамчун кормандони соҳаи педагога, ки дар низоми ТҒ таълим гирифтаанд, чандон ҷавоби саҳеҳ надоданд, посухҳои ҷолиб ва гуногунро роҳбарони ташкилотҳои таълимӣ доданд. Ба назари мо, сабаби ин мақоми касбӣ ва вазифаҳои буд, ки онҳо ҳал мекарданд. Онҳо таҳсилоти ғайрирасмиро бо дар назардошти як қатор бартариҳои ТҒ на танҳо нисбат ба ҳудашон, балки нисбат ба муаллимони худ низ баррасӣ карданд.

Мо натиҷаҳои миёнаи пурсишро ба ин савол меорем: «62% мусоҳибон дигар ташкилоти омӯзиширо дар МТИ пурсиданд», 51% мусоҳибон» имкониятҳоро меомӯзанд». 11% сарварони пурсидашуда посух надодаанд. Аён аст, ки ин зарурат ба муаллимон пешниҳоди кори асосиро дар ин давра мефаҳмонад, ки ташкили раванди педагогиро мушкил мекунад. Изҳороти навбатӣ «пешниҳоди вақти изофӣ» мебошад, ки ҳамчун сарбории таълимӣ барои омӯзиши таҷрибаи минтақаҳои дигар ба назар гирифта мешавад. Тақрибан аз се ду ҳиссаи (71%) посухгӯяндагон ин шаклро номбар карданд, 26% мусоҳибон зарурати омодагии пешакӣ дар курсҳои ТМ ва андрагогиро барои ташкили омӯзиши ғайрирасмӣ қайд карданд.

Таҳқиқоти мо муайян намуд, ки посухдиҳандагон мусоҳибоне буданд, ки аз курсҳои қаблӣ дар шакли ТҒ норозӣ буданд «он чизе, ки ба нақша гирифтанд, ба даст наоварданд».

Чунин посухҳо низ гирифта шуданд: «иштирок дар конференсияҳо оид ба проблемаҳои таълими ғайрирасмии калонсолон», ки онро 58% пурсидашудагон роҳбарӣ карданд, «тағйирот дар сохтори идоракунии раванди педагогӣ дар ТИК» - 28%, тағйироти роҳҳои ташкили шаклҳои ғайрианъанавии технология 64%; Усули аз ҳама самараноки баланд бардоштани ТҒ истифодаи интенсивии хизматрасониҳои методи захиравии дидактикӣ мебошад - 32%. Дар байни посухҳо чунин низ буданд, аз қабилӣ «беиштар ворид кардани таҷрибаи ҳаёати педагогон» - 60%; «Ҳеҷ кор накунад, бигзор чуноне ҳаст, боқӣ монанд» - 16%; 7% пурсидашудагон қайд карданд, ки сарбории ҳафтаинаи педагогон, ки 12 соатро дар як ҳафта ташкил медиҳад шудааст. 54% зарурати кам кардани чараёни кориро қайд карданд.

Чавоби мусоҳибони гуногунро шарҳ дода, тамоюлро қайд кардан мумкин аст, ки афзоиши таваччухро ба таҳсилоти ғайрирасмӣ, тамоюли фарқ кардани андешаи мусоҳибоне, ки дар шакли ТҒ таҳсил кардаанд ва онҳое, ки намедонанд ё дарк намекунанд, ки ба соҳаи ТҒ тааллуқ доранд, инъикос мекунанд. Таваччуҳи зиёд ба проблемаи ТҒ вобаста ба тағйирот

дар фазои таҳсилот бо ҷорӣ кардани низоми маблағгузорӣ алоқаманд аст, ки имконияти таълими ғайрирасмиро васеъ менамояд.

Мушоҳидаҳои мо нишон доданд, ки шумораи курсҳои бозомӯзӣ то соли 2017, бо усули анъанавӣ тақрибан 72%-ро ташкил медиҳад, аммо камтар аз 66%, дар бораи ТҒ ҳеҷ ҷавобе нагирифтаем, ки ин фарзияи моро тасдиқ мекунад, ки кадрҳои педагогӣ ба ТҒ кам аҳаммият медиҳанд – ин таълими сазовор аст. Аммо аз соли 2017 ин вазъият тағйир ёфтад мегирад, тавачҷуҳ ба таҳсилоти ғайрирасмӣ меафзояд. Маълумоти зерине, ки дар рафти таҳқиқот ба даст омадаанд, ба таъсири фазои иҷтимоию фарҳангӣ ва тағйиротҳо дар муҳити таҳсилот ба вазъи таҳсилоти ғайрирасмӣ ва дар маҷмуъ таълим ишора мекунанд. Ҳамин тавр, ба саволи: *«Қадам саволҳои аз ҳама ҷолиб хонандагонро ҷалб мекунанд, ки шавқу завқи худро ба таҳсилоти ғайрирасмӣ фаъол мекунанд?»*, посухҳои зерин гирифта шуданд:

- таълим дар шароити нав – 62%;
- имтиҳони ягонаи давлатӣ – 74% (тавачҷуҳ ба ин масъала мунтазам меафзояд);
- технологияҳои ғайрианъанавӣ – 48%;
- меъёрҳои фаннӣ – 66%;
- концепсияҳои нави тарбия – 72%;

Доманадори масъалаҳои мавзуии аз ҷониби педагогон ишорашуда аз нуқтаи назари илмию педагогӣ, илмӣ ва методӣ.

Масъалаҳои худтатбиқкунии шахсӣ, ки ба 55% пурсидашудагон дахл доранд, аз он иборатанд, ки муаллимон то ҳол ба навоариҳои методологии табиати моддӣ тавачҷуҳ доранд, илова бар ин, солҳои охир ин нишондиҳанда афзудааст: 46%-и муаллимон бештар ба ҷанбаҳои иҷтимоии мавзуи таълиму тарбия тавачҷуҳи бештар доранд ва 42%-и мусоҳибон мушкилоти модернизатсияи таҳсилотро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ёдовар шуданд ва аксарияти онҳо директорони мактабҳо мебошанд.

Баррасии фикру мулоҳизаҳо оид ба ин масъала ба хулосае овард, ки аксар вақт ҷанбаҳои ҷолиби инноватсионии фаъолияти касбӣ барои вохӯриҳои ғайрирасмӣ ва таълими ғайрирасмӣ кадрҳои педагогӣ ҳамчун асос хидмат мекунанд. Одатан, шиносӣ бо онҳо вақти зиёдро талаб намекунад, аз ин рӯ таълими расмӣ оид ба ин масъалаҳо вучуд надорад.

Дар марҳилаи ниҳойӣ мо таносуби эҳтиёҷоти педагогонро ба такмили ихтисос ва роҳҳои гирифтани онро (расмӣ, ғайрирасмӣ) муайян кардем. Ташхис дар шароити гузариш ба шароити нави аттестатсияи ҳайати педагогон, дар шароити тағйирёфтаи иҷтимоию фарҳангӣ гузаронида шуд.

Омодагӣ барои такмили ихтисос дар маҷмуъ ва он дар соли 2017 дар байни муаллимони шаҳри Кӯлоб бо дараҷаи гуногуни тахассус ба тариқи зайл тақсим карда шудааст. Ба ҷадвали 42 тавачҷух намоед.

Ҷадвали 42. – Таносуби ниёзҳои педагогон ба такмили ихтисос бо роҳҳои гуногун

Дараҷаҳои тахассусии педагогҳо	% педагогҳо, ки хоҳиши гирифтани тахассусро дар низомии таълими расмӣ изҳор карданд	% педагогҳо, ки гирифтани тахассусро дар низомии ТҒ изҳор карданд	% педагогҳо, ки хоҳиши такмили ихтисосро аз ҳисоби низомии таҳсилоти информалӣ баён карданд
Дараҷаи 1	74%	20%	6%
Дараҷаи 2	34%	52%	14%
Олӣ	7%	34%	49%

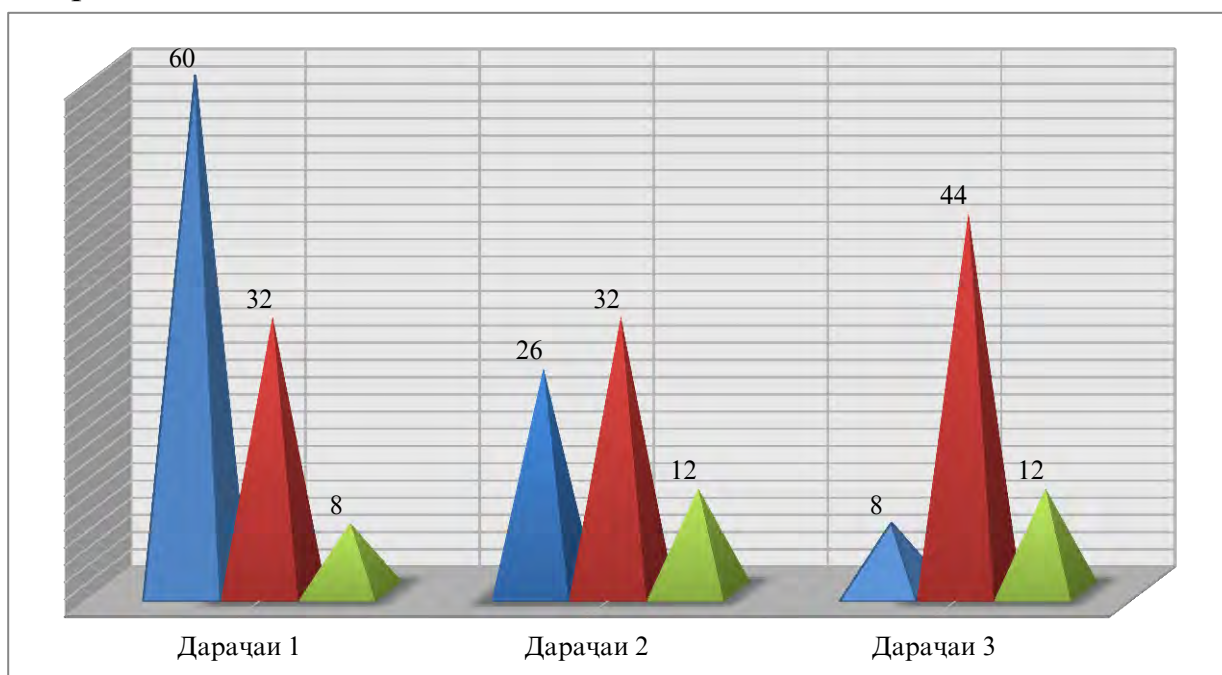
Барои возеҳият маълумоти дар ҷараёни таҳқиқоти оморӣ гирифташударо пешниҳод менамоем.

Мо дар маҷмуъ дар минтақаи Кӯлоб чунин маълумоти монандро ба даст овардем. Ин маълумот ба самти ТҒ аз ҳамдигар каме фарқ мекунанд ва ин бо тадқиқоти муназзам ва низомтикӣ бо ҳайати педагогони минтақа дар соли 2017 алоқаманд аст. Ба ҷадвали 43 нигаред.

Ҷадвали 43. – Таносуби эҳтиёҷоти педагогон ба такмили ихтисос бо роҳҳои гуногун

Категория тахассусии педагогҳо	% педагогоне, ки хоҳиши гирифтани тахассуси расмиро доранд	% педагогоне, ки хоҳиши гирифтани тахассусро дар низоми таҳсилоти ғайрирасмӣ доранд	% мӯзгороне, ки хоҳиши тақмили ихтисосро дар низоми таҳсилоти иттилоотӣ доранд
Дарачаи 1	60	32%	8%
Дарачаи 2	26%	62%	12%
Олӣ	8%	44%	48%

Барои равшании бештар мо ҳамчунин натиҷаҳоро дар расми меорем.

Расми 32. – Диаграммаи таносуби эҳтиёҷоти педагогон ба баланд кардани тахассус дар минтақаи Кӯлоб

Дар расм чараёни фарогирии хаттӣ нишон дода шудааст, ё аксар вақт мо онро фарогирии зинаҳо меномем, таҳсилоти ғайрирасмӣ дар марҳилаи омодагӣ ҳангоми ташкили курсҳои тақмили ихтисос иштирок мекунад.

Аз ин ҷадвалҳо мебинем, ки тавачҷуҳи афзоянда ба таҳсилоти ғайрирасмӣ мушоҳида мешавад, ки он ба тақмили хислати «хуҷумкунанда» ва «пеирафта» мусоидат мекунад ва метавонад якчанд маротиба ба панҷ соли таълими расмӣ талабшуда гузарад.

Дар ин бахш мо дар бораи ТҒ дар асоси парадигми тафсири ақида намуда, таҷрибаи амалии баррасии назарияи рушди ТҒ дар муҳити таҳсилоти Ҷумҳурии Тоҷикистонро тавсия медиҳем.

Дар ин бахш мо дар назди худ вазифа гузоштем, ки мазмуну муҳтавои курсҳои бозомӯзиро таҳлил кунем, то ин ки мақом ва мавқеи таълими ғайрирасмиро дар низоми рушди касбии кадрҳои педагогӣ муайян намоем.

Бо мақсади санҷиши натиҷаи кори аз ҷониби мо таҳиягардида оид ба таҳсилоти андрагогӣ ва омода намудани педагогони ояндаи таҳсилоти расмӣ ва ғайрирасмӣ (дар асоси нақшаҳои таълимӣ-давлатии таҳиягардидаи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон дар филиали Муассисаи давлатии «Донишкадаи ҷумҳуриявии тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф» дар минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон буд) озмоиши педагогӣ гузаронида шуд. Мақсади озмоиш аз инҳо иборат буд: санҷиши амалии фаъолияти педагогон тибқи мавзӯи мазкур ва унсурҳои асосии амсилаи омодамоии педагогон барои таҳсилоти калонсолон бо истифодаи таҳсилоти андрагогӣ-таълими расмӣ ва ғайрирасмӣ.

Барои таҳлили озмоиш ва натиҷагирӣ аз он вазифаҳои зерин муайян гардид:

- муайян намудани сатҳи омодагии педагогон дар асоси донишони барномаи таҳсилоти андрагогӣ;
- аниқ намудани дараҷаи омодагии педагогон дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии шаҳр, ноҳия ва деҳот;
- таҳлили нақшаҳо ва барномаҳои таълимии омодагии педагогони ояндаи таҳсилоти андрагогӣ;
- ташкилу гузаронидани чорабиниҳо барои муайян намудани мушкилиҳо дар низоми омодагии педагогони ояндаи таҳсилоти андрагогӣ;
- тағйирот ва дигаргунӣ ворид намудан дар нақша ва барномаҳо мувофиқати талаботи таҷрибаомӯзии шунавандагон;

- тайёр кардан ва тасдиқи курси махсуси «Омодасозии шахсони калонсол ба таълим» дар омода намудани педагоги ояндаи андрагогӣ;
- санҷиши натиҷанокии шароитҳои педагогӣ ва амсилаи низоми омода намудани педагогони ояндаи таҳсилоти андрагогӣ дар раванди таҳсилоти андрагогӣ-таълими расмӣ ва ғайрирасмӣ дар фаъолияти касбӣ;
- мушаххас намудани омилҳое, ки шавқу рағбати шунавандагонро ба таҳсилоти андрагогӣ бедор месозанд;
- ташкил намудани пурсиши шунавандагон оид ба рафт, мазмун ва мундариҷаи таҳсилоти андрагогӣ;
- муайян намудани нишондиҳандаҳои сатҳи омодагии педагогони таҳсилоти андрагогӣ барои гузаронидани корҳои таълимӣ-тарбиявӣ.

Вазифаҳои зикргардида дар асоси таҳлили анкетаҳои пурсиши шунавандагон дар шаҳрҳои Бохтар ва Кӯлоби вилояти Хатлон муайян карда шуд. Дар раванди гузаронидани озмоиш ҳолатҳои зерин омӯхта шуд:

- муқоиса намудани нишондиҳандаҳои байни гурӯҳҳои назоратӣ ва озмоишӣ аз рӯи натиҷаи омодагии шунавандагони минбаъдаи курси тақмили ихтисос дар раванди таълимӣ-тарбиявӣ.
- таъсири дониши азхуднамуда ва малака оид ба таҳсилоти расмӣ ва ғайрирасмӣ дар гурӯҳҳои назоратӣ ва озмоишӣ.

Кори озмоишӣ дар шаҳрҳои Бохтар ва Кӯлоби вилояти Хатлон, дар гурӯҳи озмоишӣ (иборат аз 24 нафар) ва дар гурӯҳи назоратӣ (иборат аз 26 нафар) шунаванда ба роҳ монда шуд.

Озмоиш (солҳои 2017-2022) дар се марҳила гузаронида шуд: омодагӣ, амалишаванда ва ҷамъбасти.

Ба саволи: Шумо то давраи омадан ба семинар дар бораи таҳсилоти андрагогӣ маълумоти муфассал доштед?

Ҷадвали 44. – Саволномаи «Шумо то давраи омадан ба семинар дар бораи таҳсилоти андрагогӣ маълумоти муфассал доштед?»

Гурӯҳи озмоишӣ

Гурӯҳи назоратӣ

Чавобҳо	Шумора	Бо %	Чавобҳо	Шумора	Бо %
Ҳа	18 нафар	75%	Ҳа	5 нафар	19,2%
Не	4 нафар	16,6%	Не	18 нафар	69,3%
Каме	2 нафар	8,4%	Каме	3 нафар	11,5%

Саволи дигар: Шумо тафовути байни таҳсилоти расмӣ ва ғайрирасмиро медонед?

Чадвали 45. – Саволномаи «Шумо тафовути байни таҳсилоти расмӣ ва ғайрирасмиро медонед?»

Гурӯҳи озмоишӣ			Гурӯҳи назоратӣ		
Чавобҳо	Шумора	Бо %	Чавобҳо	Шумора	Бо %
Ҳа	22 нафар	91,6%	Ҳа	4 нафар	15,4%
Не	0 нафар	0%	Не	19 нафар	73,1%
Каме	2 нафар	8,4%	Каме	3 нафар	11,5%

Савол: Дар бароҳмони таҳсилоти расмӣ ва ғайрирасмӣ ба мушкилот дучор меоед ё не? Аксарият чи ҷавоб доданро надонистанд ва танҳо 35% ҷавоб гардониданд. Бисёриҳо иброз намуданд, ки аз истифодаи ин усул қариб маҳруманд ва зиёда аз 60%-и шунавандагон хоҳишманди омӯхтани таҳсилоти мазкур буданро баён намуданд. Ба саволи: Бароҳмони таҳсилоти андрагогӣ-таҳсилоти расмӣ ва ғайрирасмӣ дар тарбияи маънавии шогирдон нақш бозида метавонад? 97% ҷавоби қаноаткунанда доданд. Пурсиши анкетавӣ боис ба беҳтар шудани мазмун ва мундариҷаи курсҳои семинарӣ, муайян намудани қорҳои илмӣ-амалӣ, фаъолгардонии курси таҳассусии «Педагогони муассисаҳои таълимӣ ва андрагогҳо» гардид ва дар тайёр кардани педагогони таҳсилоти мазкур кӯмак намуд.

Таҳлил ва баррасии нақшаҳои дарсӣ ва барномаҳои таълимӣ шаҳодати он гардиданд, ки омӯзиши таҳсилоти андрагогӣ дар ҷараёни курси «Омода намудани педагогони муассисаҳои таълимӣ ба фаъолияти мустақил» сифатан ва амалан беҳтар шуд.

Дар ҷараёни тадқиқи қорбастсозии зинаи муқарарии озмоиш аз ҷониби педагогони Филиали Муассисаи давлатии «Донишкадаи

ҷумхуриявии такмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф» дар минтақаи Кӯлоб ба мо кӯмаки зиёд расонида шуд.

Азназаргузарони барномаҳои таълимӣ ва нақшаҳои кори Филиали Муассисаи давлатии «Донишкадаи ҷумхуриявии такмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф» дар минтақаи Кӯлоб и вилояти Хатлон нишон дод, ки таҳсилоти андрагогӣ бештар ба таври лексионӣ мегузаранд ва ба дарсҳои амалӣ-таҷрибавӣ нисбатан камтар диққат дода мешавад. Маълум гардид, ки ҳангоми фаъолият ба омодагии амалии фанҳо камтар эътибор медиҳанд. Дар ин ҳол барои шунавандагон ва барои бештар аз худ намудани мақсад ва мароми таҳсилоти андрагогӣ ва дар сатҳи зарурӣ ба роҳ мондан, ҳамчунин, барои дар амал ҷорӣ намудани донишҳои гирифташудаи онҳо дониш ва малакаи амалӣ лозим буд. Муқоиса кардани сатҳи омодагии ибтидоии педагогони оянда ба истифодаи таҳсилоти андрагогӣ дар раванди таълим, яке аз вазифаҳои озмоиш буд. Зимни иҷрои корҳои таҷрибавӣ барои муайян кардани дараҷаи дониши шунавандагон оид ба таҳсилоти андрагогӣ дар раванди таълимӣ-тарбиявӣ яке аз вазифаҳои озмоиш ба ҳисоб мерафт. Доир ба ин масъала байни шунавандагоне, ки дар озмоиш иштирок доштанд, азназаргузаронӣ намудем. Вазъи асосии тайёрии педагогони ояндаи таҳсилоти андрагогӣ дар самти таълимӣ-тарбиявӣ, методӣ ва илмӣ-таҳқиқотӣ, ки дар қисми таълими назариявӣ зарур буд, дида баромада шуда, маҳорати онҳо дар рафти таҳқиқот омӯхта шуд.

Мушкилоти ошкоршуда: шунавандагони курсҳои такмили ихтисос на ҳама вақт дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ аз таҳсилоти андрагогӣ истифода кардаанд ва дар рафти омӯзиш исбот гардид, ки дар тарбияи тахассусии педагогон иқтисоди тарбиявии таҳсилоти андрагогӣ чандон ба таври даркорӣ истифода намешавад. Дар ин замина зарур аст, ки мо ба нақшаҳои таълимии донишгоҳҳо ва коллеҷҳои педагогӣ шомил кардани таҳсилоти андрагогиро сарфи назар накунем. Вобаста ба ин мушкилот ҳангоми омодаسازی дар донишкадаҳои такмили ихтисос ва бозомӯзии муаллимон бояд:

- таснифи омӯзиши паҳлуҳои таҳсилоти андрагогӣ;
- шароит фароҳам овардан барои донишандӯзии шунавандагон;
- воҳӯриҳо бо педагогони маъруфу соҳибтаҷриба ва устодони соҳибунвони донишгоҳҳо;
- ташкил намудани маҳфилҳои мухталиф вобаста ба таҳсилоти андрагогӣ;
- дар амалия барои омӯзиши таҳсилоти андрагогӣ аз имконияти педагогӣ истифода намудан.

Ба ақидаи мо, омӯзиши курси махсус дар гурӯҳҳои таълимии Филиали Муассисаи давлатии «Донишкадаи ҷумҳуриявии тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф» дар минтақаи Кӯлоб дар шаҳрҳои Бохтар ва Кӯлоби вилояти Хатлон бо илова кардани баъзе тағйироту иловаҳо ниёз дошт ва мо мулоҳизаҳои худро ибраз кардем. Тағйироти пешниҳодкардаи мо имкон дод, ки ба чараҳои таҳсилоти андрагогӣ ва сифати тайёр кардани шунавандагон кӯмак расонида шавад. Мақсад ва муҳтавои курси махсус беҳтар намудани омодагии тахассусии педагогони ояндаи андрагогӣ дар фаъолияти касбии онҳо ва барои ҳалли вазифаҳои зерин равона шудааст:

- шиносоии шунавандагон бо таърихи пайдоиши андрагогика, тараққӣ додани тавоноӣ дар самти омӯзиши таҳсилоти расмӣ ва ғайрирасмӣ;
- аз худ намудани дониш, малака ва таҷриба ҷиҳати таҳсилоти андрагогӣ;
- аз бар кардани маҳорату дониши методӣ дар самти таҳсилоти андрагогӣ бо мақсади тарбияи хонандагон;
- истифодаи донишҳои назариявӣ ва омӯзиши доманадор оид ба таҳсилоти андрагогӣ;

Курси махсуси «Педагогони муассисаҳои таълимӣ ва андрагогҳо» барои оmodасозии педагогони таҳсилоти андрагогӣ дар шакли дарсҳои амалӣ гузаронида мешавад. Санҷиши дониш ва маҳорату малакаи шунавандагон дар шаклҳои мухталиф гузаронида мешавад:

- тавассути муайянсозии майлу рағбати баҳси шунавандагон дар раванди таълим барои ба даст овардани дониш бо истифодаи усулҳои муосир;
- дар рафти иҷроиши супоришҳои хонагӣ, ки ба мавзӯи робитаи қавӣ дорад;
- зимни навиштани реферату маърузаҳо.

Қабл аз ҳама, вазифаи асосӣ мусоидат намудан ба майлу рағбати педагогон дар тарбияи ҳаматарафаи муҳассилин равона мешавад. Дониш ва малакаҳои, ки истифодаи онҳо ҳангоми омодагии педагогони андрагогика заруранд, қорбаст гардид. Дар рафти омӯзиши таҳсилоти андрагогӣ таваҷҷуҳи махсуси мутахассисони ояндаро омӯхтем ва тавсия намудем, ки дониши тахассусӣ, маҳорат, малакаю таҷрибаи андӯхташонро самаранок истифода намоянд.

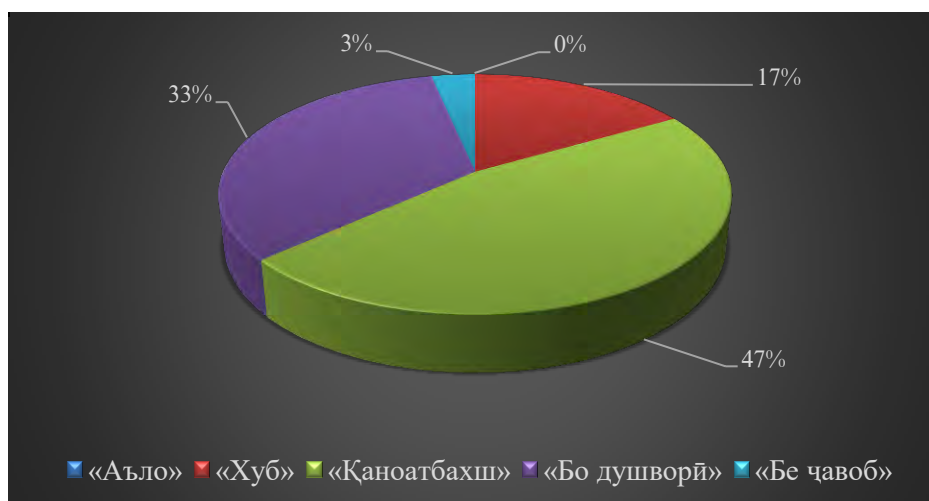
Дар чараёни қор бо шунавандагон-педагогон усули тадқиқоти омӯзиши таҳсилоти андрагогиро дар дарсҳои амалӣ дар рафти 1) қорҳои мустақилона, 2) дар раванди таҳияи маърузаҳо, 3) лоиҳаи қорҳои қурсӣ ва 4) иҷрои рефератҳо ва 5) дигар қорабиниҳои адабӣ-бадеӣ ва амсоли инҳо истифода намудем. Дар ин самт қорабиниҳои зерин аҷом дода шуд:

- дар дарсҳои педагогони андрагогика иштирок намудем;
- бо иштирок ва ташаббуси бевоситаи шунавандагон конференсия гузаронида шуд;
- вобаста ба моҳият, роҳ ва мавқеи усулҳои таҳсилоти расмӣ ва ғайрирасмӣ шаби саволу ҷавоб ташкил карда шуд;
- дар мавзӯи «*Таҳсилоти андрагогӣ чӣ манфиат дорад?*» мусоҳиба гузаронидем.
- дар ибтидо дар мавзӯи «*Зарурати таҳсилоти андрагогӣ дар қист?*» бо иштироки 120 шунаванда дар панҷ гурӯҳи Филиали Муассисаи давлатии «Донишкадаи ҷумҳуриявӣи тақмили ихтисос ва бозомӯзии қормандони

соҳаи маориф» дар минтақаи Кӯлоб (соли 2017) пурсиши мусоҳибавӣ гузаронидем.

Ҷадвали 46. – Пурсиши мусоҳибавӣ оид ба «Зарурати таҳсилоти андрагогӣ дар чист»?

Ҷавобҳо	Шумора бо нафар	Бо %
«Аъло»	0	0%
«Хуб»	20	16,6%
«Қаноатбахш»	56	46,6%
«Бо душворӣ»	40	33,3%
«Бе ҷавоб»	4	3,3%

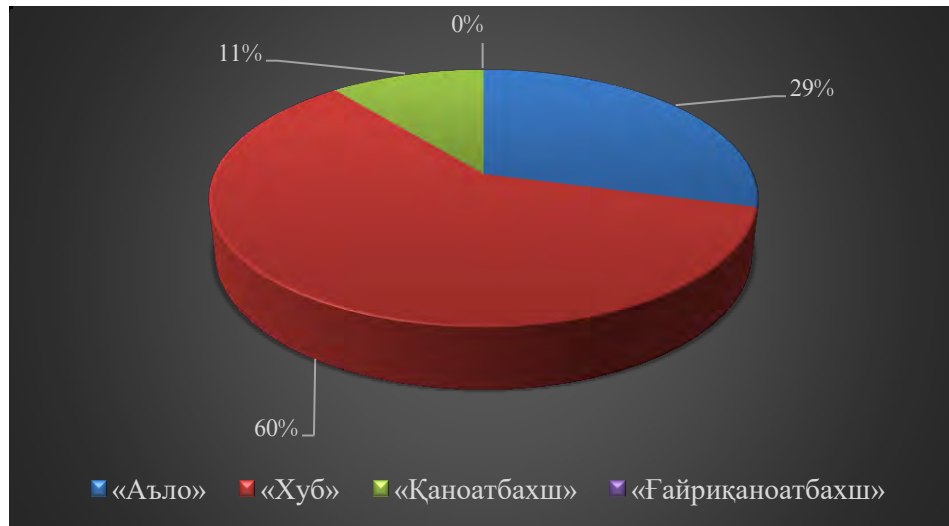

Расми 33. – Диаграммаи натиҷаи пурсиши «Зарурати таҳсилоти андрагогӣ дар чист»?

Пеш аз анҷоми курс бо мақсади фаҳмидани он ки шунавандагон то кадом андоза дониш андӯхтанд, бо усули болоӣ тавассути мавзуйи фавқ натиҷагирӣ намудем:

Ҷадвали 47. – Пурсиши мусоҳибавӣ пеш аз анҷоми курс оид ба «Зарурати таҳсилоти андрагогӣ дар чист»?

Ҷавобҳо	Шумора бо нафар	Бо %
«Аъло»	35	29,1%
«Хуб»	72	60%
«Қаноатбахш»	13	10,9%
«Ғайриқаноатбахш»	0	0%

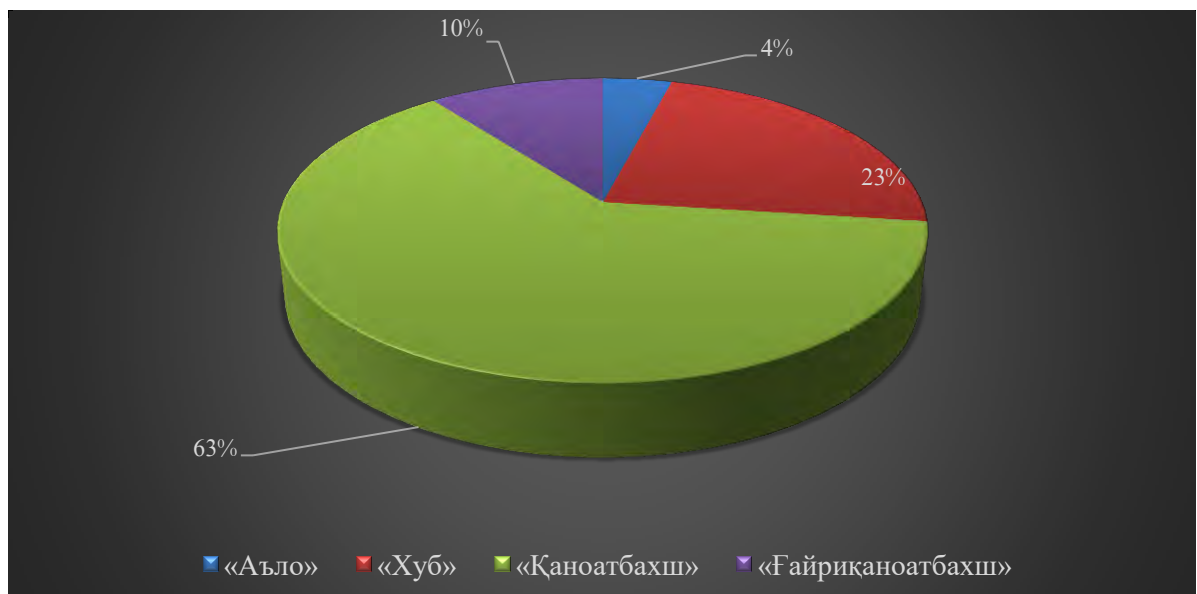

Расми 34. – Диаграммаи натиҷаи пеш аз анҷоми курс оид ба пурсиши «Зарурати таҳсилоти андрагогӣ дар чист»?

Чунин пурсишҳо дар солҳои минбаъда низ тавассути саволҳои фаврӣ дар се гурӯҳ дар донишкадаи мазкур гузаронида шуд, ки шумораи шунавандагон 96 нафар буд.

Ҷадвали 48. – Пеш аз анҷоми курс соли 2017

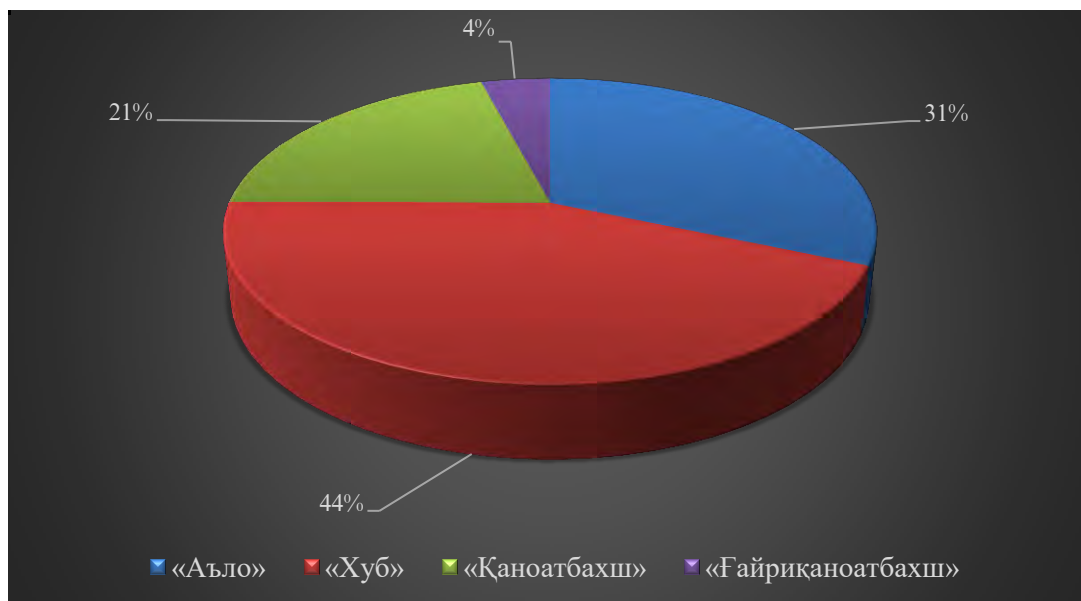
Пеш аз анҷоми курс соли 2017		
Ҷавобҳо	Шумора бо нафар	Бо %
«Аъло»	4	4,1%
«Хуб»	22	22,9%
«Қахшноатбахш»	60	62,5%
«Ғайриқаноатбахш»	10	10,4%

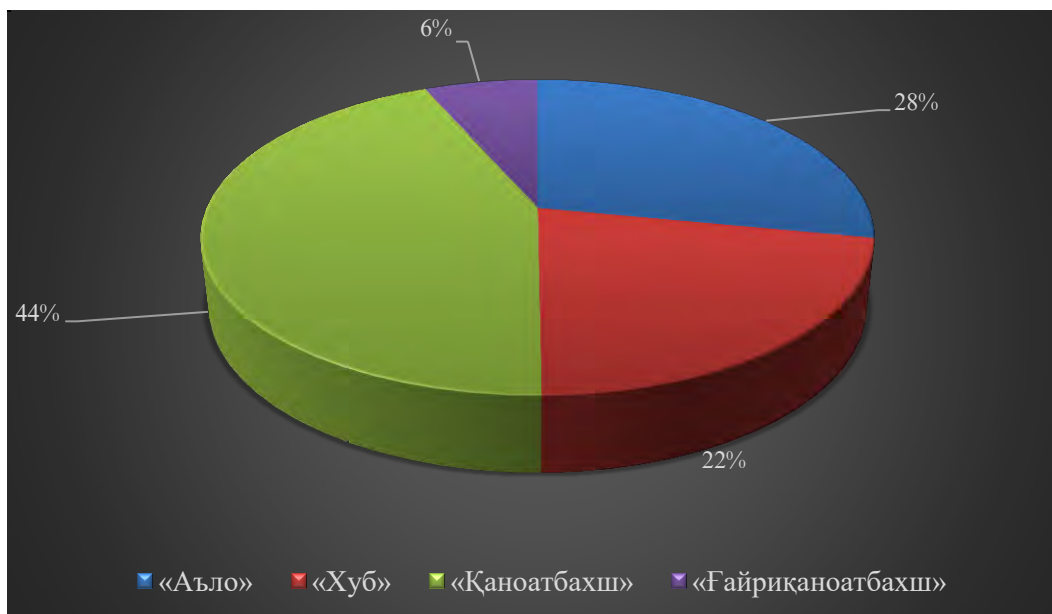
Расми 35. – Диаграммаи пеш аз анҷоми курс соли 2017

Ҷадвали 49. – Пас аз анҷоми курс соли 2017

Пас аз анҷоми курс соли 2017		
Ҷавобҳо	Шумора бо нафар	Бо %
«Аъло»	30	31,5%
«Хуб»	42	43,7%
«Қаноатбахш»	20	20,8%
«Ғайриқаноатбахш»	4	4,1%

Расми 36. – Диаграммаи пас аз анҷоми курс соли 2017**Ҷадвали 50. – Бартариятҳои оғоз ва анҷоми курс дар соли 2017**

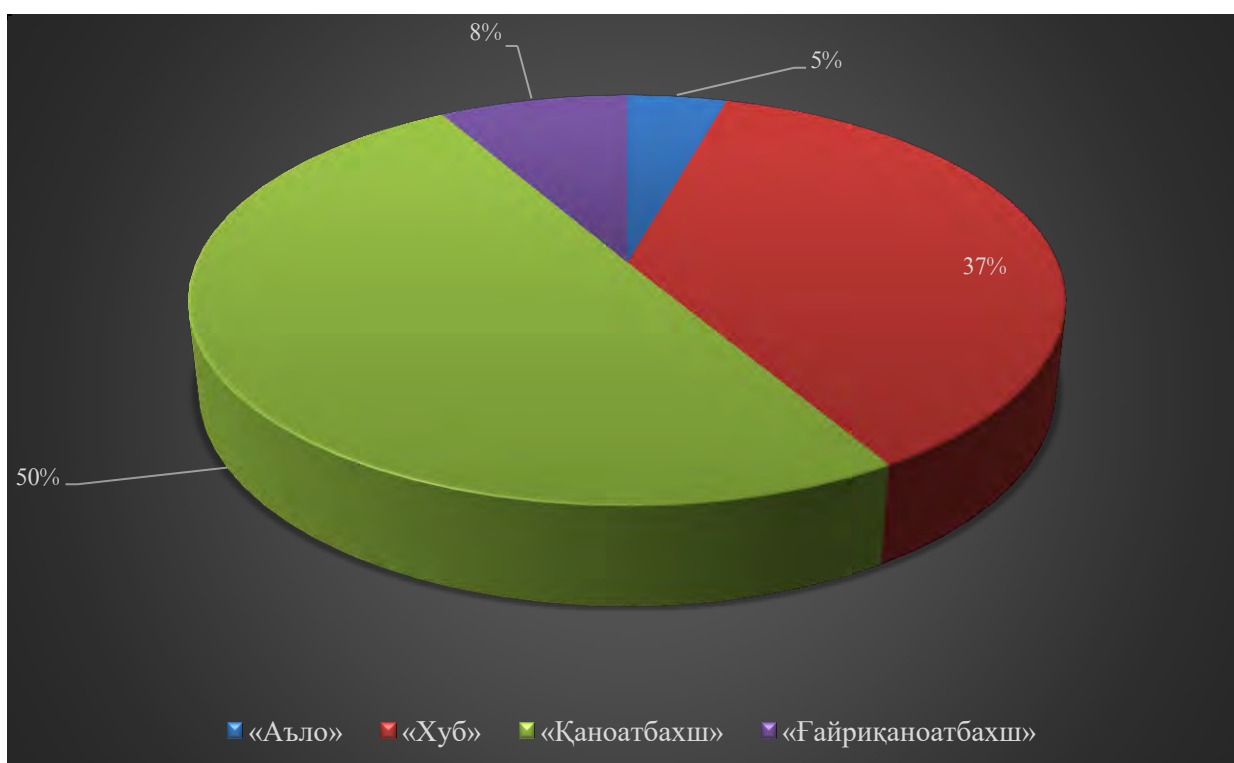
Бартариятҳои оғоз ва анҷоми курс дар соли 2017		
Ҷавобҳо	Шумора бо нафар	Бо %
«Аъло»	26	27%
«Хуб»	20	21%
«Қахшноатбахш»	40	42%
«Ғайриқаноатбахш»	6	6,3%

Расми 37. – Диаграммаи бартариятҳои оғоз ва анҷоми курс дар соли 2017

Ҷадвали 51. – Пеш аз анҷоми курс соли 2018

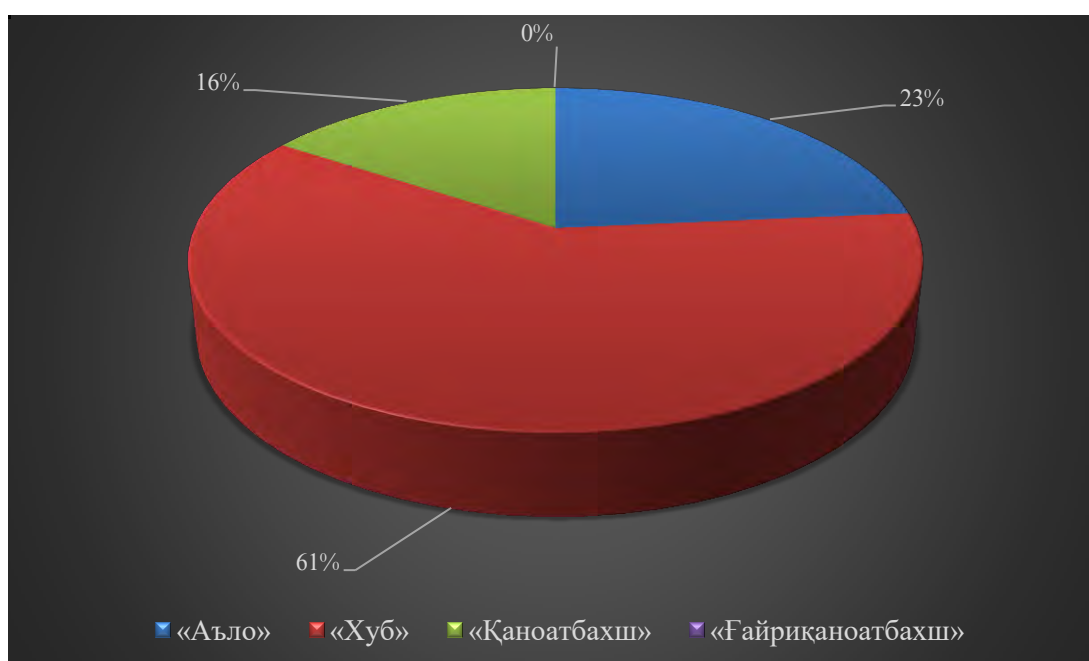
Пеш аз анҷоми курс соли 2018		
Ҷавобҳо	Шумора бо нафар	Бо %
«Аъло»	9	4,1%
«Хуб»	31	34,8%
«Қаноатбахш»	42	47,1%
«Ғайриқаноатбахш»	7	7,8%

Расми 38. – Диаграммаи пеш аз анҷоми курс соли 2018

Ҷадвали 52. – Пас аз анҷоми курс соли 2018

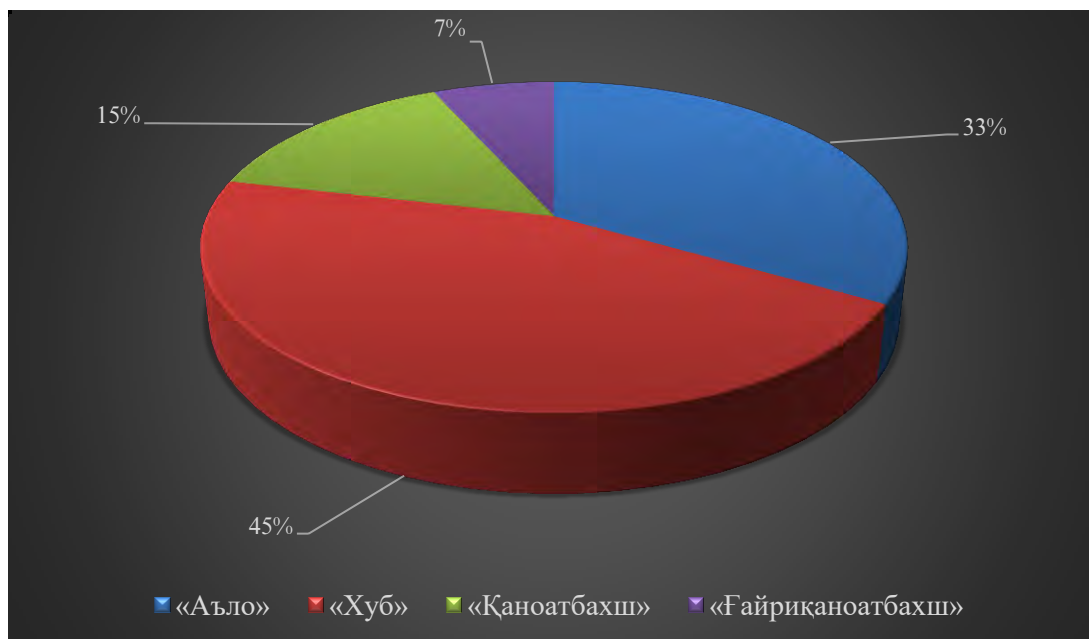
Пас аз анҷоми курс соли 2018		
Ҷавобҳо	Шумора бо нафар	Бо %
«Аъло»	21	23,5%
«Хуб»	54	60,6%
«Қаноатбахш»	14	15,7%
«Ғайриқаноатбахш»	0	0%

Расми 39. – Диаграммаи пас аз анҷоми курс соли 2018

Ҷадвали 53. – Бартариатҳои оғоз ва анҷоми курс дар соли 2018

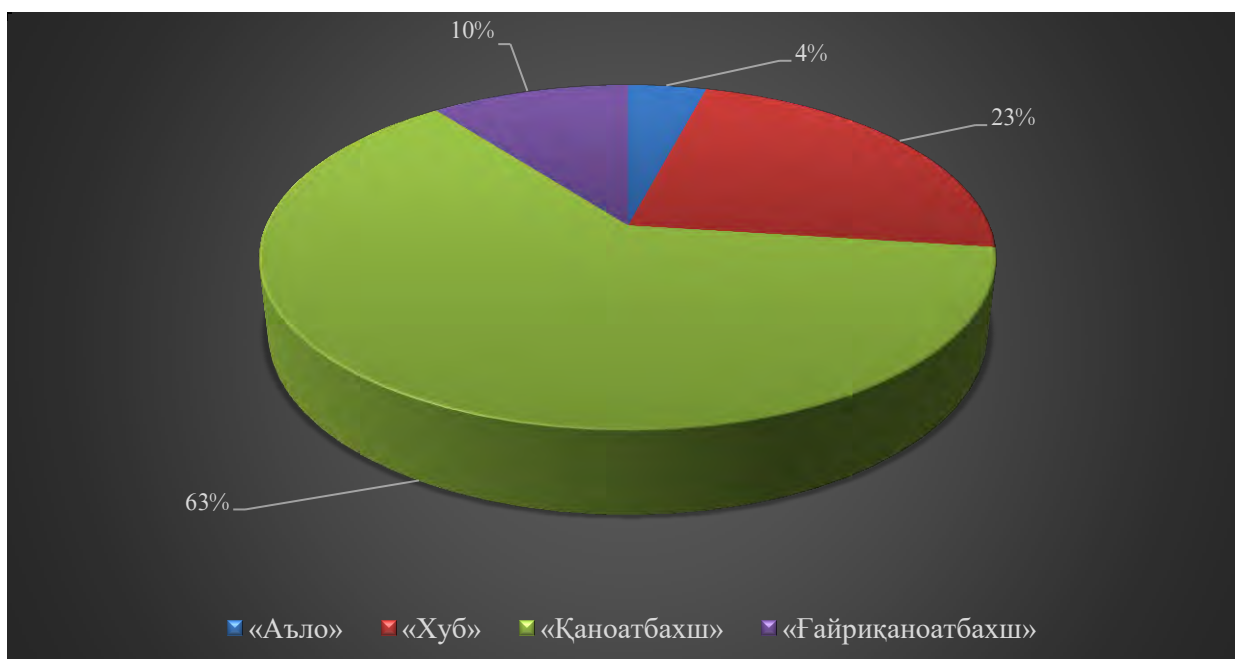
Бартариатҳои оғоз ва анҷоми курс дар соли 2018		
Ҷавобҳо	Шумора бо нафар	Бо %
«Аъло»	11	25%
«Хуб»	23	34%
«Қахшноатба»	28	11%
«Ғайриқаноатбахш»	7	5%

Расми 40. – Диаграммаи бартариятҳои оғоз ва анҷоми курс дар соли 2018

Ҷадвали 54. – Пеш аз анҷоми курс соли 2019

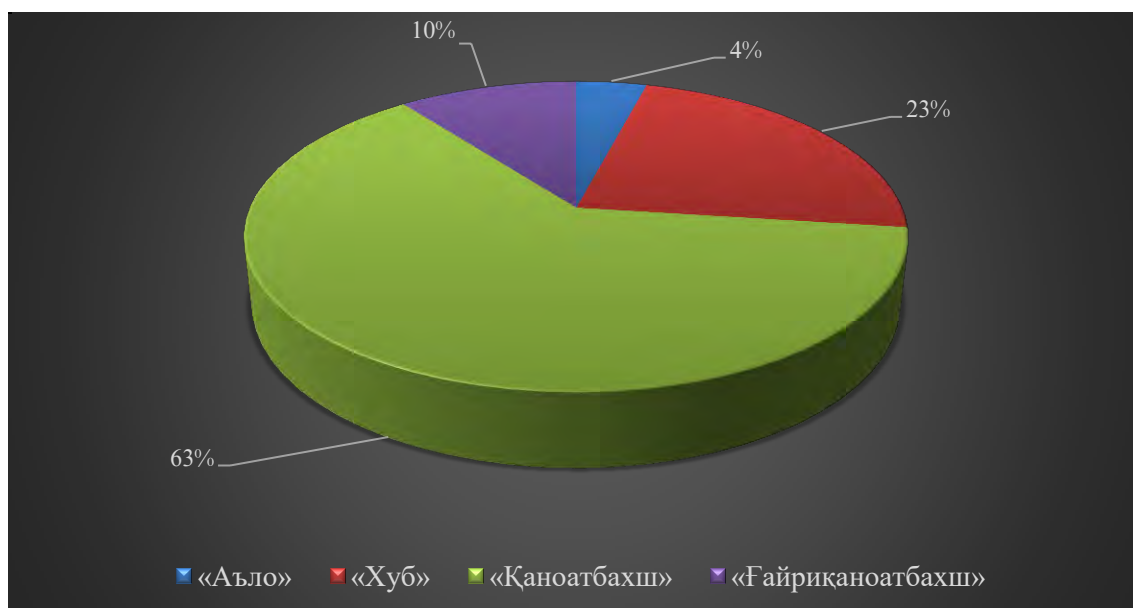
Пеш аз анҷоми курс соли 2019		
Ҷавобҳо	Шумора бо нафар	Бо %
«Аъло»	28	4,1%
«Хуб»	59	22,9%
«Қаноатбахш»	86	62,5%
«Ғайриқаноатбах»	17	10,4%

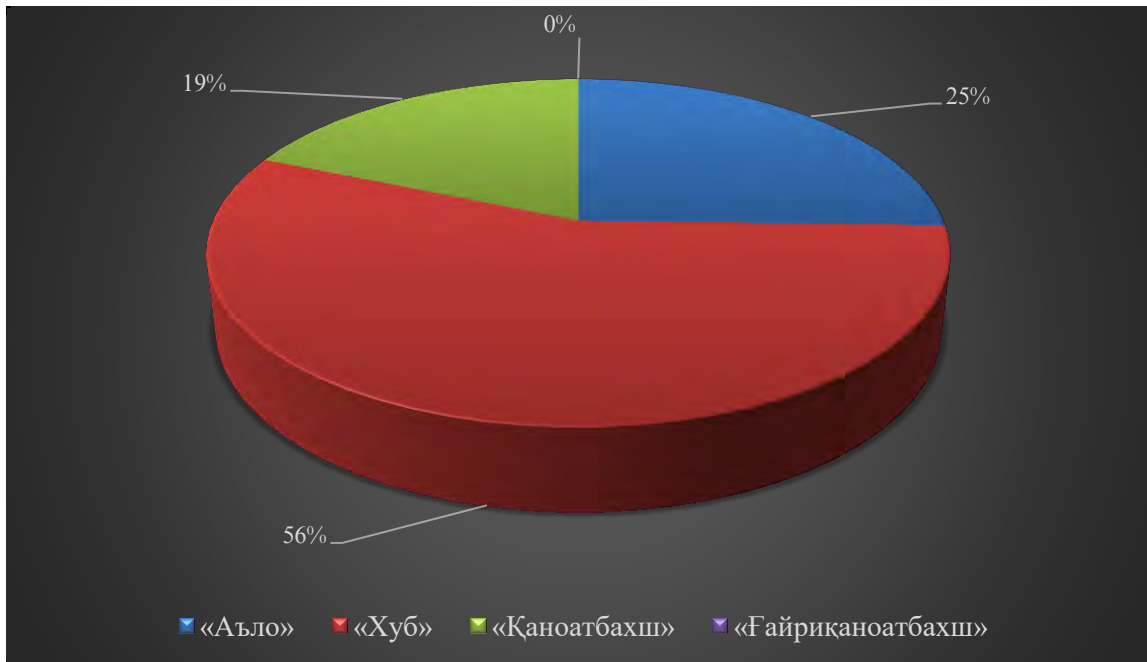
Расми 41. – Диаграммаи пеш аз анҷоми курс соли 2019

Чадвали 55. – Пас аз анҷоми курс соли 2019

Пас аз анҷоми курс соли 2019		
Чавобҳо	Шумора бо нафар	Бо %
«Аъло»	39	20,5%
«Хуб»	93	48,9%
«Қахшноатба»	58	30,5%
«Ғайриқаноатбах»	0	0%

Расми 42. – Диаграммаи пас аз анҷоми курс соли 2019**Чадвали 56. Бартариятҳои оғоз ва анҷоми курс дар соли 2018**

Бартариятҳои оғоз ва анҷоми курс дар соли 2018		
Чавобҳо	Шумора бо нафар	Бо %
«Аъло»	11	15%
«Хуб»	34	33%
«Қаноатбахш»	28	11%
«Ғайриқаноатбахш»	17	0%

Расми 43. – Диаграммаи бартариятҳои оғоз ва анҷоми курс дар соли 2018

Вобаста ба сохтори кори диссертационӣ вазифаи мо муайян намудани дараҷаи омодагии назариявии педагогони ояндаи таҳсилоти андрагогӣ дар ҷодаи таҳсилоти расмӣ ва ғайрирасмӣ (донистани таърихи ин шакли таҳсилот, роҳ ва усулҳои таълим марбути таҳсилоти андрагогӣ, мавод, адабиёти иловагии илмӣ-методӣ ва адабие, ки истифода мешавад) иборат буд, тавассути пурсиш ва анкета (саволнома) онро корбаст намудем. Ҳамчунин, вазифаи асосӣ муайян намудани ақидаи педагогони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ марбут ба истифодаи таҳсилоти андрагогӣ дар омодамоии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ иборат буд. Тибқи пурсиши саволнома, ки дар он 410 шунаванда (байни солҳои 2017-2022) иштирок намуданд, ба саволи «*Ба ақидаи шумо, таҳсилоти андрагогиро дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ба роҳ мондан зарурат дорад?*» тариқи зайл ҷавоб гардониданд: Шунавандагон тавассути анкета 91,8 % ҷавоби «*ҳа*» доданд, 4% ҷавоби муайян дода натавонистанд, 3,7% чизе гуфта наметавонам ва 0,5% посухдиҳандагон ҷавоби рад доданд. Ба саволи: «*Таълими андрагогиро дар муассисаҳои таҳсилоти олии коллеҷҳои медреса?*» 93,6 % пурсидашудагон ҷавоби «*ҳа*» 2,4% ҷавоби «*душворӣ мекашам*» 1% посухи «*не*» 2% «*лозим наметавонам*» ва 1% ҷавоб

нагардониданд. Ба пурсиши: Шумо дар оянда мехоҳед педагоги андрагогика бошед? 30% посухдиҳандагон ҷавоби «ҳа» доданд, 62% ҷавоб доданд, ки «намедонам» ва 7% ҷавоби «не» ва 1% ҷавоби «чизе гуфта наметавонам» доданд.

Ҳамин тариқ, рафти корҳои санҷишӣ оид ба омода намудани педагогони ояндаи таҳсилоти андрагогӣ-таҳсилоти расмӣ ва ғайрирасмӣ дар фаъолияти касбӣ маҳсулнокии ин намуди таҳсилро дар шароитҳои педагогӣ нишон дод. Натиҷаҳои умумии корҳои таҷрибавӣ-санҷишии гузаронидаи мо дар ин бора шаҳодат медиҳанд.

4.3. Натиҷаи марҳилаҳои озмоиш оид ба ворид намудани таҳсилоти ғайрирасмӣ дар таҳсилоти расмӣ

Дар ин бахш натиҷаҳои марҳилаи эҷодии озмоиши педагогӣ пешниҳод шудаанд. Маъноии марҳилаи эҷодии озмоиши педагогӣ аз он иборат буд, ки китобҳои гуногуни дарсии ба доираи дидактикии таҳсилоти ғайрирасмӣ ворид карда шуда, тафтиш карда шаванд, имконияти истифодаи онҳо дар ташкилӣ таҳсилоти ғайрирасмӣ муайян карда шаванд, ки мо онҳоро ҳамчун шакли коммуникативии фаъолият, муносибат ва баҳогузорӣ аз тарафи шунавандагон баррасӣ мекунем, то ин ки имконияти таҳсилоти ғайрирасмӣ дар сохтори таҳсилоти расмӣ ва роҳҳои ҳамкориҳои ин шаклҳои таълим дарк карда шавад.

Дар байни захираҳои дидактикии ТҒ, мо таҷрибаомӯзӣ, дастрасӣ ба модулҳои саҳеҳро санҷидем. Он ба мо имкон медиҳад сайрхатҳои гуногуни таълими муаллимонро тартиб диҳем, сатҳи малакаи касбиро баланд бардорем, шунавандагон ва кормандонро барои ташкили созмонҳои иловагии касбӣ дар фаъолияти лоиҳавӣ, ки дар шакли муколама, мултимедия ва ғайра ташкил карда шудаанд, ҷалб намоем.

Дар ҷараёни дохилкунии яквуктаи се шакли таълим технологияи чандирии ташкили модулӣ санҷида шуд, ки тавассути он зиёда аз 200 кормандони педагогии вилояти Хатлон таҳсил карданд. Технологияи

чандирии модули барои ташкили ТҒ шаклҳои гуногуни дар боло тавсифшударо дар бар мегирад.

Ба сифати намуна модули барномавии яке аз 6 вохӯриҳоро дар «Мактаби сарвари муосир» дар Кӯлоб дида баромадем, ки дар он ҷо беш аз 50 сарварон таҳсил мекарданд.

Ҳамин тариқ, яке аз модулиҳои барномаи «*Мактаби муосири шахсӣ*» стандартҳои давлатии таълимӣ (СДТ) барои таҳсилоти умумӣ ва махсус «*Таълими ҳамгироии кӯдакони дорои имконияташон маҳдуд*», «*Гузариши ба муассисаҳои автономӣ*» мебошад.

Мақсади модул инҳоянд: азхудкунии таҷриба ва технологияҳои нави мудирият аз ҷониби сарварони муассисаҳои таълимӣ; Амсилаи қабули қарорҳо дар соҳаи рушди таълими ҳамгирошуда барои кӯдакони имконияташон маҳдуд; Ташаккули салоҳияти мудирият, ки барои таъмини гузариш ба муассисаҳои худмухтор заруранд; Ҳалли масъалаҳои модернизатсияи соҳаи маориф. Макон: ш. Кӯлоб, к. Сафаров 16, толори Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ ва низоми видеоконференсияро бо Донишгоҳи давлатии Данғара, ҳамчунин, Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав баргузор намудем.

Барнома баромадҳоро бо ҳамроҳии платформаҳои мубоҳисавии кушода дар бар мегирифт:

- **Мавзӯ:** «Низоми рушди бошиддати қобилиятҳо»;
- **Мавзӯ:** «Татбиқи ташаббуси миллии таълимии» Мактаби нав»;
- **Мавзӯ:** «Мактаби нав – муаллими эҷодкор!»;
- «Тағйирот дар фазои муосири иҷтимоӣ-фарҳангӣ»;
- **Мавзӯ:** «Омодасозии муассисаи таълимӣ барои гузаштан ба стандарти давлатии таҳсилоти умумӣ».

Модул муҳокимаҳои кушодро қабул кард: «*Қабули қарорҳои мудирият дар заминаи ислоҳоти соҳаи маориф*», «*Алгоритмҳои типии фаъолияти эҷоди меъёрҳо ва қорҳои ташкилӣ оид ба таъмини меъёри гузариши муассисаҳои таълимӣ ба шакли нави ҳуқуқӣ муассисаҳои*

автономӣ», «Стратегияи идоракунии инноватсионӣ дар» шароити муосир», «Таъсири ахлоқӣ ба ҷавонон дар шароити муосир». Мавзуҳои мувоҳидаҳо бо ташаббуси иштирокчиёни таҳсилоти пешрафта интихоб карда шуданд, зеро дар айни замон таҷрибаомӯзон дар масъалаҳои зикршуда мушкилот доранд. Албатта, ин вохӯриҳо нашри санадҳои меъёрии давлатиро дар назар надоштанд. Дар айни замон, шаклҳои зиёди ғайрирасмии таълим бо додани шаҳодатномаҳои мухталиф вобаста ба ворид шудан ба амалияи фазои таълимӣ бо мақсади ба ҳисоб гирифтани натиҷаҳои фаъолияти муаллим дар шакли портфел оғоз ёфта истодаанд. Ин модули ташкили ТҒ дар сохтори ташкили таҳсили иловагӣ намунаи ҳамгироии таълими расмӣ, ғайрирасмӣ ва иттилоотӣ мебошад, ки дар раванди мукамалсозӣ ва ғанигардони мутақобилаи ин намудҳои таълим амалӣ карда мешавад, зеро посух ба тағйирот дар ҳамкориҳои иҷтимоӣ мебошад.

Қорҳои пешакӣ баҳри осон гардонидани мушкилоти ТҒ дар минтақаи Кӯлоб мусоидат карданд. Масалан, дар соли 2017 бо мақсади беҳтар намудани фаъолияти иттилоотӣ таҳлилӣ Муассисаи давлатии «Донишқадаи ҷумҳуриявии тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф» як бонки инфиродии сатҳи касбии педагогҳо ва натиҷаҳои фаъолияти худро таъсис додааст. То соли 2017 низом таҳия карда шуда, мақсадҳои таъсиси он нишон дода шудааст:

- амалигардони эҳтиёҷоти рушди иҷтимоӣ иқтисодии минтақаи Кӯлоб;
- муайян кардани мушкилоти ниҳоят муҳим барои муассисаҳои таълимие, ки бояд ба рушди минбаъдаи таҳсилот дохил карда шаванд;
- идентификатсия (ҳаммонанд) кардани дархости иштирокчиёни курсҳои тақмили ихтисос дар минтақаи Кӯлоб ба воситаи низоми иттилоотӣ.

Дар низоми иттилоотӣ харитаҳои нишондиҳандаҳои зерин ҷойгир қада шудаанд:

- иттилооти шахсӣ дар бораи корманди педагогӣ;

- рушди касбии педагог (на танҳо омӯзиш, балки натиҷаи таълим ва бозомӯзӣ);
- самаранокии таълими муаллимон барои омӯзандагон;

Дар солҳои 2017-2019 дар низоми иттилоотии арзёбии иҷрои барномаҳои иҷтимоӣ дар сатҳи минтақавӣ, фасли «*Маълумот дар бораи шароити манзил*» пешниҳод карда шуд.

Дар марҳилаи мазкур низоми иттилоотӣ барои татбиқи маълумот имкониятҳои зеринро фароҳам меорад:

1. Таҳлили сифатии маълумот дар бораи корманди мушаххас (вазифа, фан, сарборӣ, тайёр кардани курс, ҷамъбасти таҷриба, кори методӣ, маҳсулнокиӣ, манфиатҳои касбӣ), яъне ҳамаи маълумотҳои, ки дар ташкили ТҒ кӯмак мекунад.
2. Банақшагирии бозомӯзии педагогон, аз ҷумла, таълими ду ва зиёда фанҳо, таҳлили сатҳи таҳассусии муаллимоне, ки аз ду ва ё зиёда фанҳо дарс мегӯянд.
3. Сохтани барномаҳои инфиродии таълимии низоми маблағгузорию такмили ихтисос аз ҳисоби таҳсили ғайрирасмӣ. Таҳлили фаъолияти педагогон дар соҳаи худомӯзӣ.
4. Амалисозии муносибати тафриқакардашуда ба азхудкунӣ ва мундариҷаи фаъолияти курсӣ аз рӯи нишондиҳандаҳои вазифаи ишғолкарда, таҷрибаи корӣ ва дигар иттилоот аз қортҳои нишондиҳандаҳо.
5. Маълумоти онлайн дар бораи шумораи педагогон (аз рӯи минтақа, категория, вазифа, фан, сатҳи маълумот, давомнокии хидмат, давраи таҳсил ва ғайра).
6. Сохтани автоматии ҳисоботи оморӣ.
7. Ташаккули тафаккури муаллимон (аз ҷумла натиҷаҳо ва иштирок дар мусобиқаҳои сатҳҳои гуногун).
8. Банақшагирии талабот ба кадрҳои педагогӣ дар минтақа.
9. Банақшагирии такмили ихтисоси кормандони педагогӣ дар соҳаҳои дахлдори соҳаи маориф.

10. Банақшагирии ояндадор ва вақти гузаронидани инструкторон. Чорабиниҳои курсӣ барои аттестатсия, аз ҷумла, банақшагирии тайёрии инфиродии курси педагог мувофиқи сатҳи касбии ӯ.

Омодасозии курс барои муаллимони математика, ки дар асоси истифодаи пойгоҳи иттилоотии маълумот, ки дар раванди ташкили таълими расмӣ ва ғайрирасмӣ барои солҳои 2017-2019 амалӣ карда шудааст, тартиб дода шудааст ҷадвали 57.

Ҷадвали 57. – Мундариҷаи курсҳои тайёрии педагогони математика тавассути истифодаи манбаи маълумот дар шакли таҳсилоти расмӣ ва ғайрирасмӣ дар соли 2017

№	Дарача	Номгӯи курсҳо
1	Муаллимони математика	«Мушкилоти муҳим – тақмили сифати маълумоти математикии мактаб»
2	Муаллимони математика, химия ва физика	«Тарҳрезии раванди таълим бо истифодаи муносибати модули компонентӣ дар заминаи гузариш ба ГСН насли нав ва барномаҳои амиқи маълумоти умумӣ оид ба математика, физика ва химия дар сохторҳои ТҒД»
3	Педагогон ва устоҳо (аз ҷумла педагогони математика)	«Мудирияти раванди таълим дар заминаи ҷорикунии ЕРГ насли сеюм»
4	Роҳбарон, ҷонишинони роҳбарони муассисаҳои таълимӣ (аз ҷумла педагогони математика)	«Механизмҳои ташкилӣ ва идоракунии принципҳои иштироки ҷомеа дар идоракунии таҳсилот»
5	Педагогҳое, ки бо хонандани КИМ дар муассисаҳои таълимӣ кор мекунанд (аз ҷумла педагогони математика)	«Хусусиятҳои психологӣ - педагогии таҳсилот ва таълими омӯзандагон аз шумораи хатмкунандагони муассисаҳои махсуси таълимӣ (ислоҳӣ)»
6	Педагогони муассисаҳои маълумоти умумӣ (аз ҷумла муаллимони математика)	«Амал кардани забони тоҷикӣ ҳамчун забони давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон»
7	Иштирокчиёни озмуни «Педагоги сол» (аз ҷумла педагогони математика)	«Худтаҷрибаҳои эҷодии педагог дар шароити озмуни» «Муаллими сол»

Чадвали 58. – Мундариҷаи курсҳои тайёрии педагогони математика тавассути истифодаи манбаи маълумот дар шакли таҳсилоти расмӣ ва ғайрирасмӣ дар соли 2018

№	Категория	Номгӯи курсҳо
1.	«Мушкилоти муҳим тақмили сифати маълумоти математикии	«Мушкилоти актуалии тақмили сифати маълумоти математикии
2.	Педагогҳои муассисаҳои таълимоти умумӣ (аз ҷумла, муаллимони математика)	«Таҳсилоти комплекси кӯдакони бо нуқсони инкишоф дар мактабҳои таҳсилоти умумӣ»
3.	Педагогон-ғайримуттаҳасисон	«Талаботи муосири таълими фанҳои сикли табиатшиносӣ»
4.	Математика, химия, физика, география муаллимони иштирокчиёни озмуни «Педагоги сол» (аз ҷумла, муаллими математика)	«Ташкил ва гузаронидани марҳилаи минтақавии озмуни касбии «Муаллими сол»
5.	Педагоги синфҳо бо кӯдакҳои КИМ (аз ҷумла муаллимони математика)	«Таҳсилоти комплекси кӯдакони дар инкишоф нуқсондошта дар мактабҳои таҳсилоти умумӣ»
6.	Иштирокчиёни иқтисодии озмуни «Педагоги сол» (аз ҷумла муаллимони математика)	«Худтатбиқкунии эҷодии муаллим дар шароити озмуни «Муаллими сол»
7.	Муаллимони математика, физика, география ва биология	«Интегратсияи субъектҳои сикли табиӣ, математикӣ ҳамчун воситаи амаликунии низоми арзёбии комёбиҳои таълимии донишҷуён»

Чадвали 59. – Мундариҷаи курсҳои тайёрии педагогони математика тавассути истифодаи манбаи маълумот дар шакли таҳсилоти расмӣ ва ғайрирасмӣ дар соли 2019

№	Дараҷа	Номгӯи курсҳо
1.	Муаллимони математика	«Талаботҳои муосир ба дарси
2.	Коршиносони комиссияҳои фанӣ оид ба тафтиши он (аз ҷумла, муаллимони математика)	«Тайёр кардани коршиносони комиссияҳои асосӣ оид ба тафтиши иҷрои вазифаҳо бо ҷавоби тафсилии ҳуҷҷатҳои имтиҳонии фанҳои сикли табиӣ-математикӣ»
3.	Иштирокчиёни озмуни «Педагоги сол» (аз ҷумла, муаллимони математика)	«Худтатбиқкунии эҷодии педагог дар шароити марҳилаи минтақавии озмуни «Муаллими сол»

4.	Педагогҳое, ки дар омӯзиши бачаҳои маъюб иштирок мекунанд, (муаллимони математика)	«Технологияҳои иттилоотӣ дар ташкили таҳсилот барои кӯдакони маъюб
----	--	--

Татбиқи пойгоҳи иттилоотӣ имкон дод, ки самтҳои ташкили таҳсилоти ғайрирасмӣ барои педагогони фанни математика дар шакли семинарҳо дар давраи солҳои 2017, 2018, 2019 муайян карда шаванд. Дар доираи курсҳо мо намунаҳои таҳсилоти ғайрирасмӣ-таҳсилоти расмии педагогони фанни математикаро дар шакли семинарҳои поёни меорем. Ҳамин тариқ, барои категорияҳои таҷрибаомӯзони педагогони фанни математика семинарҳои зерин гузаронида шуд: «*Масъалаҳои мушкил аз фанни математика*», «*Семинар бо таҷрибаомӯзон барои кор бо кӯдакони боистеъдод*», «*Таҳқиқоти омӯзандагон аз математика: тавсияҳои илмӣ ва методӣ барои иштирок дар форуми илмии минтақавӣ*», «*Қадам ба оянда*» - *ташхиси пешакии корҳои озмунӣ*», «*Ҷамъбасти имтиҳони ягонаи давлатӣ аз фанни математика дар соли 2017. Дурнамо дар соли 2017*», «*Тайёри ба марҳилаҳои мактабӣ ва шахрии озмунҳои ҷумҳуриявии мактаббачагон аз фанни математика*», «*Низоми арзёбии комёбиҳои натиҷаи азхудкунии банақша гирифташудаи барномаҳои таълимии заминавии таҳсилоти умумӣ аз фанни математика ва физика*». «*Гузариши ба шакли дуҷуми меъёрҳо дар математика ва физика*», «*Тайёр намудани мутахассисони комиссияҳои асосӣ*» барои санҷиши аттестатсияи ниҳоии синфҳои 11», «*Тайёрӣ ба аттестатсияи давлатии (ниҳоии) хатмкунандагони синфҳои 9, 11 аз фанни математика*», «*Омодасозии кориносони комиссияи экспертии минтақавӣ оид ба санҷиши супоришҳо бо ҷавобҳои муфассали корҳои имтиҳонӣ аз фанни математика*» ва ғайра. Аксари ин семинарҳо дар шакли семинарҳои нав пешниҳодкарда имкон медиҳад, ки таҷрибаи инфиродии касбии педагогонро ба инобат гирифт ва имконияти васеъро барои кори мустақилона пешниҳод намоем.

Ҳамин тариқ, истифодаи дастгирии иттилоотӣ дар шакли манбаи маълумот, ки аз ҷониби кормандони Муассисаи давлатии «Донишкадаи ҷумҳуриявии тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф»

тахия шудааст, ба ташкили низоми самарабахши рушди ихтисос дар асоси ҳамгиروي таълими расмӣ ва ғайрирасмӣ на танҳо барои муаллимони фанни математика, балки барои ҳамаи муаллимони дигари вилояти Хатлон низ мусоидат мекунад. Истифодаи усулҳои гуногуни ҳамкорӣ байни таълими расмӣ ва ғайрирасмӣ дар раванди такмили ихтисоси ҳайати муаллимон на танҳо дар минтақаи Кӯлоб, балки дар дигар минтақаҳо низ эътироф карда шуд, ки шаҳодатномаи додаи Муассисаи давлатии «Донишкадаи ҷумҳуриявии такмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф» дар соли 2017 гувоҳӣ медиҳад. Ташкили ихтисоси муаллимон шароит фароҳам овард, ки педагогони минтақаҳои гуногуни вилояти Хатлон савияи дониш, таҷриба ва малакаи худро баланд бардоранд. Ба сифати санҷиши васеи ҷорӣ ТҒ дар низоми рушди ихтисос, мо, лоиҳаеро таҳия кардем ва озмудем, ки муаллим метавонад истифода барад ва дар шиносӣ бо таҷрибаи пешқадами педагогӣ бо навоариҳо ва мушкилоти касбие, ки муаллими дигар ба он дучор мегардад, кӯмак расонад.

Лоиҳаи «*Мактаби сарвари муосир*» шакли маъмули ТҒ дар байни роҳбарони муассисаҳои таълимии минтақа ва дигар минтақаҳои вилояти Хатлон таъдил ёфтааст, ки барои беҳтар кардани сифати таълими методологӣ дар заминаи омӯзиши «*таълими ғайрирасмӣ*» ва таҷрибаи зиндагии мутахассисони беҳтарини тоҷик имконияти иловагӣ фароҳам овард.

Дар якҷоягӣ бо воситаҳои техникий муосир ва низомҳои иттилоотӣ ҷомеаи педагогӣ заминаҳои ҳамкориҳои бештар самаранокро бо иштирокчиёни мушаххаси ҷараёни таълим ва шабакаҳои мавҷудаи иҷтимоӣ фароҳам овард. Ин ҷузвдон (портфел)-ро кушода, муаллим метавонад маълумоти навтарин ва тавсияҳоро барои корҳои амалӣ дар ҷунин соҳаҳо ба монанди навоарӣ ва модернизатсия дар соҳаи маориф пайдо кунад.

Дар воҳӯриҳо, муаллим метавонад фавран ба якчанд мавзӯҳо дахл кунад, ки он омӯзиши дарозро талаб намекунанд ва ин воҳӯриҳо

метавонанд оғози омӯзиши муфассали минбаъда бошанд. Ин лоиҳа нишон медиҳад, ки чӣ гуна самтҳои гуногуни касбиро ҳангоми ташкили курсҳои такмили ихтисос дар шакли ғайрирасмӣ муттаҳид кардан мумкин аст.

Ба сифати баҳодиҳии ин намуди таълими ғайрирасмӣ, мо порчаҳои муҳокимаҳои иштирокчиёни лоиҳаро пешниҳод мекунем. Дар чараёни таҳқиқот, ки дар доираи лоиҳаи «*Модернизатсияи низоми таҳсилоти томактабӣ дар мавзуи*» Таъмини дастрасӣ ва сифати муносири таълими томактабӣ дар шароити тағйирёбанда «*гузаронида шудааст, мо дастури таълими «Амсилаҳои ташкили таълими муносири томактабӣ»-ро таҳия кардем, ки дар он ҷомеаи педагогӣ, иштирокчиёни сомонаҳои таълимӣ дастгирӣ ёфтанд ва тасдиқ гардиданд.*

Ин лоиҳа мундариҷа ва ташкили чараёни таълимро барои кӯдакони синни томактабӣ муайян намуда, ба ташаккули фарҳанги умумӣ, рушди сифатҳои зеҳнӣ ва шахсӣ, ташаккули заминаҳо барои фаъолиятҳои таълимӣ, ки ҳифз ва мустаҳкам намудани саломатии кӯдакони синни томактабиро таъмин мекунад, ислоҳи камбудии рушди ҷисмонӣ ва ақлонии онҳо, муваффақияти иҷтимоӣ, аз ҷумла, масъалаҳои рушди ихтисоси муаллимон равона карда шудааст.

Зарфияти дидактикии самаранок дар ташкили ТҒ дар соли 2017 лоиҳаи «*Муаллимони беҳтарини минтақаи Кӯлоб*» буд. Лоиҳа бо мақсади шиносӣ бо таҷрибаи пешқадами педагогӣ таҳия карда шудааст. Таҷрибаи педагогии беҳтарин педагогони минтақаи Кӯлоб манбаи нодирӣ таълимист, ки барои шиносӣ бо «*таҷрибаи ҳаёт*»-и педагог имконият фароҳам меорад. Раванди паҳн ва татбиқи таҷрибаи пешқадами педагогӣ метавонад ба таври назаррас самарабахш бошад, агар он ба истифодаи технологияҳои муносири иттилоотӣ асос ёбад, ки дар он пешниҳоди визуалии чараёни таълим ҳузури воқеии дарсхоро пурра ё иваз намояд. Дар дастурамал педагогон-ғолибони озмунҳои маҳорати касбӣ дар сатҳи минтақавӣ иштирок намуданд.

Натиҷаҳои таҳқиқот оид ба дохил намудани ТҒ ба таҳсилоти расмӣ ба Муассисаи давлатии «Донишкадаи ҷумҳуриявии тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф» имкон дод, ки педагог дар озмунҳои гуногун ширкат варзад. Ҳангоми амалисозии барномаҳо мақсади асосии лоиҳа ташкили маводи таълимӣ ва технологияҳои нав барои паҳн кардани таҷриба инҳо буданд:

- 6 барномаи таҳиягардидаи рушди ихтисос ва 4 маҷмуи таълимӣ барои барномаҳои таълимӣ дар ду самти модернизатсияи таҳсилот, аз ҷумла, маводи дидактикӣ, дастурҳои таълимӣ, маводҳои презентатсияҳо, инчунин, дастгирии методологии татбиқи навоариҳо дар идоракунии маориф ва илм дар вилояти Хатлон;
- 30 модули таълимӣ ва 12 курси махсус барои барномаҳои таълимӣ коркард карда шуд, маводи таҳлилий ва методӣ таҳия гардид;
- нусхаҳои электронии маҷмуаҳои таълимию методӣ бо шумораи 150 нусха таҳия ва паҳн карда шуданд;
- маҷмуаи барномавии низоми таҳлили таҷрибаи минтақаи Кӯлоб дар соҳаи модернизатсияи маориф ташкил карда шуд;
- 6 барнома барои семинарҳо ва таҷрибаомӯзӣ дар ду самти модернизатсияи таҳсил таҳия карда шуданд, ки ҳар кадоми онҳо бо маводҳои таълимӣ, таълимӣ-методӣ, дидактикӣ ва презентатсионӣ мучахҳаз шудаанд;
- бисёр маҷмуаҳои таълимию методӣ нашр ва паҳн карда шуданд.

Маводи таълимии номбаршуда ҳангоми тайёр намудани роҳбарон ва мутахассисони мақомоти идоракунии маориф, кормандони молиявӣ ва иқтисодӣ ва дар амалияи мутахассисони низоми маориф истифода шуданд. Аз ин рӯ, фарогирии ҳайати педагогон, ки вазифаҳои гуногуни касбиро иҷро мекунанд ва натиҷаҳои таълими онҳо дар шакли маводи методологӣ номбаршуда, ки ба усули ТК дар ТҒ нисбат дода мешавад.

Дар марҳилаи созандаи таҷрибаҳои педагогӣ бо мақсади беҳтар фаҳмидани муносибати омӯзандагон ба низоми ғайрирасмии таҳсил, таҳқиқот ва ташҳиси мухталифи ҳайати педагогонро гузаронидем. Ин

имкон медиҳад ба динамикаи педагогони дохилшуда дар низоми ТҒ аз соли 2017 то имрӯз нигарем. Ба чадвали 60 таваҷҷӯҳ намоед.

Чадвали 60. – Намуна барои пур кардани омӯзандагон, ки дар арзёбии ТҒ истифода мешавад

Сифати умумии барномаи таҳсилоти ғайрирасмиро арзёбӣ намуда	Ҳа	Қисман	Не	Шарҳҳо
Барнома ба эҳтиёҷоти шумо мувофиқат мекард	50	30	20	
Маводи дар модулбуда ба эҳтиёҷоти шумо мувофиқат мекард	65	20	15	
Оё шумо таҷрибаи касбии худро дар вақти ташкили машғулиятҳо ба инобат гирифтед	70	20	10	
Иштирок дар барномабарои беҳтар кардани чараёни таҳсилот водор кард	75	20	5	

Ҳамчунин, методикае истифода шуд, ки дар низоми такмили ихтисос номи «квадрат» (мураббаъ)-ро гирифт. Ба чадвали 61 нигаред.

Чадвали 61. – Намуна барои пур кардани иштирокчиён, ки барои арзёбии ТҒ аз ҷониби иштирокчиён «Методикаи Квадрат» истифода мешавад

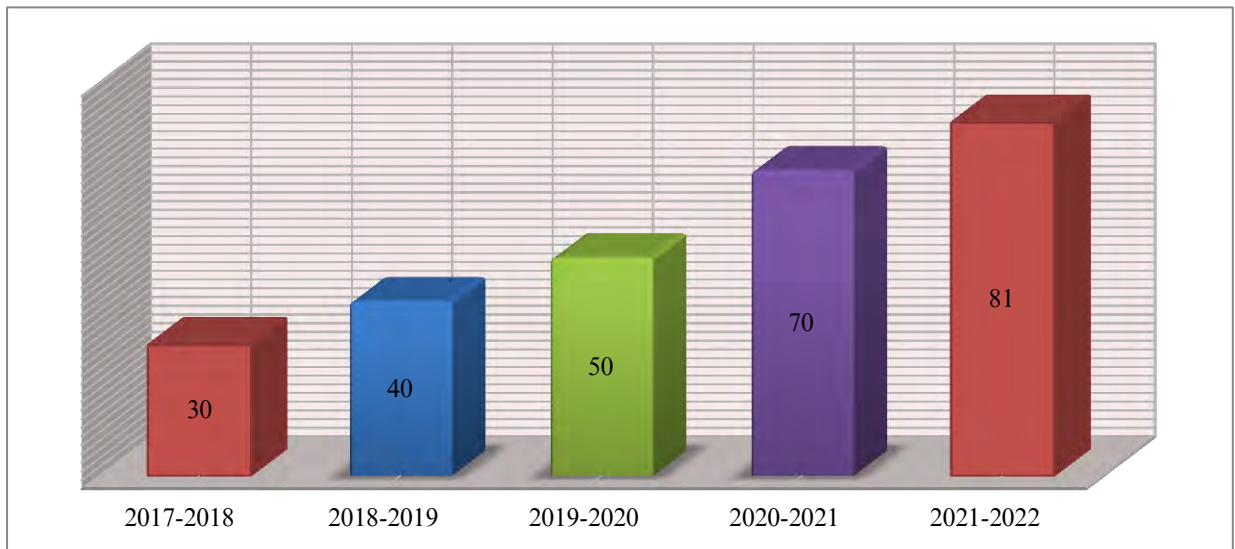
Шумо аз семинар чиро интизоред?	Қадам маълумотро шумо гирифтед?
Қадам маълумот барои шумо муҳим аст? Чиро шумо дар кори худ истифода хоҳед бурд?	Бо шумо боз чӣ зарур аст?

Динамикае, ки шумораи иштирокчиёни (ҳайати педагогони) таҳсилоти ғайрирасмиро дар Донишкадаи минтақавии такмили ихтисос ва бозомӯзии муаллимон дар шаҳри Кӯлоб Филиали Муассисаи давлатии «Донишкадаи ҷумҳуриявии такмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф» дар минтақаи Кӯлоб инъикос мекунад.

Чадвали 62. – Баъзе нишондиҳандаҳои миқдорӣ

№	Солҳои хониши таҳсили кадрҳои педагогӣ дар МДТИБСМ	% иштирокчиён (ҳайати педагогон), ки таҳсилро ба воситаи низоми таҳсилоти ғайрирасмӣ гузаштанд
1	Солҳои 2017-2018	6%
2	Солҳои 2018-2019	11%
3	Солҳои 2019-2020	9%
4	Солҳои 2020-2021	4%
5	Солҳои 2021-2022	7%

Мувофиқи маълумоти ҷадвал, динамикаи мусбии ҳаёти педагогоне, ки тавассути низоми ғайрирасмӣ таълими Филиали Муассисаи давлатии «Донишкадаи ҷумҳуриявии тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф» дар минтақаи Кӯлоб таҳсил карданд, мушоҳида мешавад. Мо барои боз ҳам беҳтар нишон додани масъалаи мазкур дар расми 44. маълумоти бадастовардаро пешниҳод намудем. Динамикае, ки шумораи иштирокчиёни (кормандони педагогӣ) таҳсилоти ғайрирасмиро дар Муассисаи давлатии «Донишкадаи ҷумҳуриявии тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф» инъикос мекунад. Ҷоизи иштирокчиён ҳаёти педагогон ба воситаи низоми таҳсилоти ғайрирасмӣ таълим гирифтанд.

Расми 44. – Диаграммаи шумораи иштирокчиёни (ҳаёти педагогони) таҳсилоти ғайрирасмиро дар Филиали Муассисаи давлатии «Донишкадаи ҷумҳуриявии тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф» дар минтақаи Кӯлоб инъикос мекунад

Дар рафти таҳқиқоти гузаронидашудаи озмоиши педагогӣ мо тамоюли мусбатро дар иштирокчиёни ТҒ мушоҳида кардем. Он на танҳо афзоиши миқдори кормандони педагогӣ, ки аз ТҒ гузаштаанд, балки рағбати афзояндаро ба ин навъ (аз 16% то 56%) ва самарабахшии онро, ки мо мавриди баррасӣ қарор додаем, чун нишондиҳандае монанди истифодаи минбаъдаи «донии»-ро дар фаъолияти касбӣ ва педагогӣ нишон медиҳад.

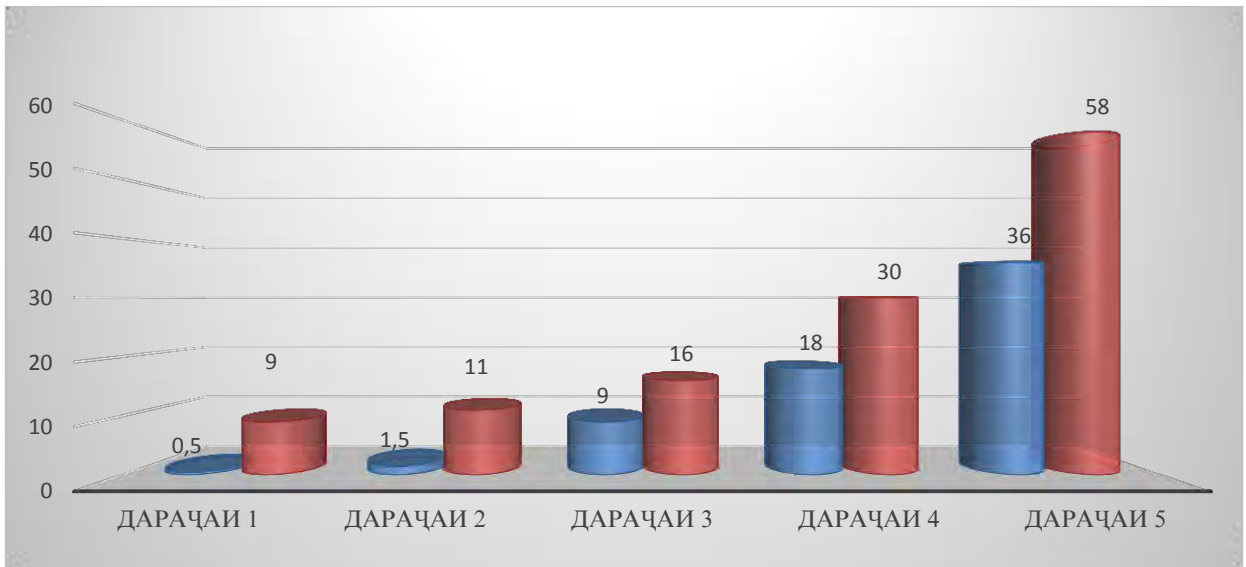
Натиҷаҳои таҳлили фаъолияти педагогии иштирокчиёни таҳсилоти ғайрирасмӣ барои татбиқи «*дониш*», ки дар низоми ТҒ гирифта шудаанд, дар фаъолияти касбӣ ва педагогӣ дар ҷадвали 63 оварда шудааст.

Ҷадвали 63. – Динамикаи инъикоскунандаи шумораи иштирокчиёни (кормандони педагогӣ) таҳсилоти ғайрирасмӣ дар Филиали Муассисаи давлатии «Донишкадаи ҷумҳуриявии тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф» дар минтақаи Кӯлоб

№	Солҳои хониши таҳсили кадрҳои педагогӣ дар ФМДТИБСМ	% иштирокчиёне (хайати педагогон), ки ба воситаи ТҒ омӯзиш гирифтанд	% иштирокчиёне (педагогон), ки донишҳои гирифтаре истифода бурда, омӯзишро ба воситаи ТҒ гирифтанд
1	Солҳои 2017-2018	16%	0,4%
2	Солҳои 2018-2019	28%	0,8
3	Солҳои 2019-2020	34%	2,2%
4	Солҳои 2020-2021	49%	3,1%
5	Солҳои 2021-2022	62%	4,2%

Натиҷаҳои таҳлили фаъолияти педагогии иштирокчиёни ТҒ барои татбиқи «*донишҳо*», ки дар дар фаъолияти касбӣ ва педагогӣ низоми таҳсилоти ғайрирасмӣ гирифтанд, тариқи зайл аст:

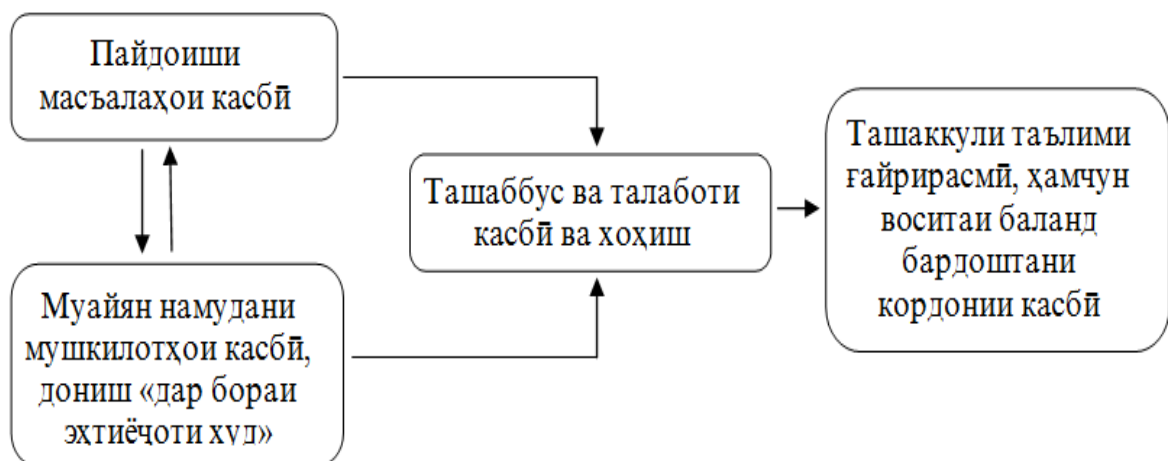
Ҷоизи иштирокчиёне, ки дар ТҒ таҳсил кардаанд, дар тайёриро дар таҳсилоти ғайрирасмӣ гузашта, дониши иловагиро дар давраи омӯзиш ба даст оварданд, 0,4%-ро ташкил медиҳанд. Ин маълумотро дар расми 45 нишон медиҳем.

Расми 45. – Натиҷаҳои таҳлили фаъолияти педагогии иштирокчиёни ТҒ барои истифодаи «донишҳо», ки дар фаъолияти касбии педагогии онҳо дар низоми ТҒ ба даст оварда шудаанд

Ҳамин тариқ, дар ин бахш мо маводҳои дидактикиеро пешниҳод кардем, ки дар низоми ТҒ дар марҳилаи эҷодӣ истифода мешаванд, аз ҷумла, лоиҳа оид ба татбиқи тартиби омӯзиши миллӣ ба мо имкон дод, ки таваҷҷуҳи афзояндаро ба мушкилоти ТҒ тасдиқ кунем.

Шумораи муаллимоне, ки дар таҳсилоти ғайрирасмӣ иштирок мекунанд, меафзояд. Тарзи шомил шуданро ба таҳсилоти ғайрирасмӣ ба тариқи зерин пешниҳод кардан мумкин аст. Ба расми расми 64 нигаред.

Расми 64. – Амсилаи тартиби ҷалби педагогон ба таҳсилоти ғайрирасмӣ

Воқеияти амалии педагогӣ назар ба ҳама гуна назария ва дастгоҳи истилоҳотии мувофиқ мураккабтар ва гуногун аст, аммо ҳарду

хамдигарро пурра мекунад ва ба рушди салоҳияти касбии кормандони педагогӣ, аз ҷумла, тавассути таҳсилоти расмӣ ва ғайрирасмӣ-таълими дуруст таъсири мусбат мерасонад.

Хулосаи боби чорум

Дар марҳилаи сеюм озмоиши таҷрибавӣ корҳои зеринро ба анҷом расонидем:

- таҳқиқот ва натиҷаҳои он марбут ба муайян кардани таҳсилоти ғайрирасмӣ дар низоми тақмили ихтисос дар нақшаҳои таълимӣ ва барномаҳои омодамоии педагогони таҳсилоти ғайрирасмӣ таҳлил карда шуданд;
- ворид намудани тағйирот ба мазмун, мундариҷа ва талаботи барнома ва нақшаҳои таълимӣ;
- мавқеъ ва омодагии иштирокчиён гурӯҳҳои назоратӣ ва таҷрибавӣ муайян карда шудаанд;
- зарурати фаъолият намудани таҳсилоти ғайрирасмӣ майян карда шуд;
- муайян гардид, ки дар солҳои охир талабот ба омӯзиш дар курсҳои кӯтоҳмудати марбут ба таҳсилоти ғайрирасмӣ афзуда истодааст;
- ба эътибор гирифтани ва санҷиши шароитҳои педагогии педагогони ояндаи таҳсилоти ғайрирасмӣ дар низоми тақмили ғайри ихтисос;
- аз худ кардани дониш, малака ва таҷрибаи педагогони оянда боиси самаранокии таҳсилоти ғайрирасмӣ гардид;
- аз бар кардани маҳорату дониши андрагогӣ натиҷаи дилхоҳ дод;
- истифодаи донишҳои назариявӣ ва амалӣ барои омодаسازیи педагогони таҳсилоти андрагогӣ нақши ҳалкунанда гузошт;
- мавқеи ТҒ дар низоми тақмили таҳассус муайян карда шуд;
- самтҳои мушкilotи истифодаи таълими андрагогӣ ва ғайрирасмӣ дар низоми рушди ихтисос муайяну ҳал карда шуд;
- барои роҳбарони ташкилоти таълимии ҳамаи зинаҳои таҳсил мавзӯҳои намунавии маҳфилҳои фанӣ пешниҳод карда шуд;

- муҳиммият ва самаранокии ба роҳ мондани курсҳои махсуси кӯтоҳмуддат дар раванди таълиму тарбия дар Донишкадаи тақмили ихтисос ва бозомӯзии муаллимони вилояти Хатлон санчида шуд;
- психологияи компютерӣ ва воситаҳои мултимедӣ дар чараёни омӯзиши мавқеи таҳсилоти ғайрирасмӣ дар низоми тақмили ихтисос.

Натиҷаҳои бадастомада ва тақмили сатҳи омодагии шунавандагон аз рӯи нишондиҳандаҳои истифодаи «Натиҷаҳои озмоиш баҳри муайян кардани мавқеи таҳсилоти ғайрирасмӣ дар низоми тақмили ихтисос» дар чараёни таълим дар курсҳои тақмили ихтисос ва бозомӯзии муаллимон марбут ба омода намудани педагогони ояндаи таҳсилоти ғайрирасмӣ дар низоми тақмили таҳассус таъсири мусбат расонд.

Натиҷаҳо оид ба озмоиш баҳри муайян кардани мавқеи таҳсилоти ғайрирасмӣ дар низоми тақмили ихтисос дар соатҳои назариявӣю машғулиятҳои амалӣ санчида шуданд.

ХУЛОСАҲО

Натиҷаҳои асосии илмӣ диссертатсия:

Омода намудани мутахассисони соҳаи андрагогика ҳини фаъолияти касбӣ ба талаботи замони муосир ва тадбиқи дастуру супоришҳои Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Чаноби Олӣ, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон, ки соҳаи маорифро яке аз бахшҳои афзалиятноки Ҷумҳурии Тоҷикистон номиданд, асоснок ва қобили қабул пазируфта шуд. Омӯзиши проблемаи таълими калонсолон ба мо имконияти боз ҳам амиқтар ворид шудан ба фазои таҳсилоти муосир, илм, маориф ва фарҳанги миллиро имконпазир намуд. Тақомул ва рушду ташаккули илму фарҳанг, тақмили ихтисос ва баландбардории дараҷаи тахассусӣ вазифаи ҷонии ҳар як мутахассиси касбӣ, аз ҷумла, муаллимони муассисиҳои таҳсилоти миёнаи махсус ва муассисаҳои таҳсилоти асосӣ маҳсуб меёбад.

Дар асоси талаботи замони муосир ва ҷавобгӯ будан ба стандарти умумичаҳонӣ ба роҳ мондани кори таълиму тарбия, аз ҷумла, таълими калонсолон (ТК) шароитҳои заруриро барои оmodасозии босифати педагогҳои оянда ва омода намудан мутахассисони болаёқат ва ҳақиқатан дорои дониш, малака, таҷрибаи бойи педагогӣ, ҷаҳони маънавии васеъдоштаро ба таълиму тарбияи наслҳои ҷавон роҳ дода, аз ҳадафҳои ногузири Ҳукумати ҷумҳурӣ ва Сарвари муаззами кишвар мебошад.

Дар раванди кунунии рушди ҷомиа соҳаи таҳсилоти калонсолон ба таври назаррас рушд ёфта, мазмуну мундариҷа ва мақсаду вазифаҳои дар пеш истода беш аз пеш мурағат меёбанд. Дар ҷаҳони рушди босуръати технологияҳои нав калонсолон бояд ба тамоюлҳои муосири давраи замони мутобиқ бояд бошанд.

Аз ин рӯ, ТК на танҳо имконияти рушди касбӣ, инчунин, имконияти мутобиқшавӣ ба ҷаҳони технологӣ ва иҷтимоишавӣ дар сатҳи нав маҳсуб

меёбад. Таҳсилоти калонсолон имкон медиҳад, ки мушкилоти таълим дар ин самт осон ва сабук гардида, онҳоро ба раванди ҳаёт ва зиндагӣ омода намояд.

Таҳқиқот собит сохт, ки усул ва технологияҳои дар ҷавб нишондодаи мо метавонад дар ҷараёни таълими расмӣ ба таври васеъ истифода гардад. Хусусияти ғайрирасмӣ будани он имкони истифодаи онҳоро дар низоми таҳсилот ҳамчун падидаи нав пиёда гардонида, дар иртибот бо роҳу равиши таълими анаъанавӣ маъмул ва имконпазир месозад.

Натиҷагирӣ аз рафти таҳқиқот, ҳамчунин баррасии вазифаҳои иҷрогардида моро ба хулосаҳои зерин мувваффақ гардонид:

1. Зарурати таҳияи ҷадиди низоми тақмили ихтисос ва нақши таҳсилоти ғайрирасмӣ дар таҷаддуди босифати таҳсилоти анъанавӣ, навгонӣ дар соҳаи маориф, вусъати падидаҳои инноватсионӣ; тағйирот дар самти пешравию соҳаи маориф; ба назар гирифтани хусусиятҳои таълими муосир дар сатҳи талаботи рӯзафзуни муосир, аниқ намудани ҳадафҳо, вазифаҳо, дурнамои рушд, тағйироти рисолати таълим дар марҳилаи кунунӣ ва амсоли онро аз масъалаҳои асосӣ ва ҷиддӣ ба миён мегузорад.

2. Тағйирот ба мундариҷа ва мафҳуми «таълими ғайрирасмӣ» аз муҳити иҷтимоию фарҳангӣ, инфиродӣ, нишондодҳои воқеӣ, муносибатҳои методологии омӯзиши ин масъала вобаста аст.

3. Рушди концепсия ва назарияи таълими ғайрирасмӣ дар муносибат ба моҳияти аслии он густариш ёфта, дар робита ба таҳлил ва баррасии муқоисавии масъала арзёбӣ гардид (дар заминаи муқоисаи таълими расмӣ ва ғайрирасмӣ).

4. Таҳсилоти ғайрирасмӣ ба сифати роҳу усули иловагии таълим хидмат карда, ҳамчун зухури ташаббуси мақсаднок дар заминаи рушди низоми тақмили ихтисос ва ташкили таълими иловагии касбӣ баррасӣ ва мақбул гардид.

5. Муқоисаи таълими расмӣ ва ғайрирасмӣ дар асоси маҷмуи хусусиятҳо (методологӣ, ташкилӣ, дидактикӣ, иҷтимоӣ, функционалӣ, педагогӣ, муурофиавӣ) мавҷудияти маҷмуи фарқҳоро дар ин намудҳои таҳсилот дар таълими якмоҳа ва ҳамзамон, мавҷудияти хусусиятҳои умумӣ, мутобиқгардонии ин шаклҳои таълими ҷадидро дар низоми такмили ихтисос собит сохт.

6. Таълими ғайрирасмӣ дар марҳилаи кунунӣ тавачҷуҳи бештари олимон, муҳаққиқон ва таҷрибаомӯзони соҳаи маорифро ба худ ҷалб намуда, марҳилаи рушд ва пажӯҳиширо ҳамчун падидаи стратегӣ ва манфиатноки таҳсилот нишон дод.

7. Ҷанбаҳои муҳимтарини таълими калонсолон дар робита бо истифода аз унсурҳои технологияи педагогии замони муосир баррасӣ гардида, амсилаи наву тоза дар самти ташкили фаъолияти омӯзгор-андроғог дар ҷараёни таълим ҳамчун василаи алоқаи мутақобила пешниҳод карда шуд. Инчунин марҳилаҳои ба роҳ мондани таълими калонсолон гурӯҳбандӣ шуда, таснифоти муфассал пешниҳод гардид.

8. Дар рафти таҳқиқот ӯҳдадорҳои вазифавии педагог-андрағог амиқу равшан гардида, омилҳои тақозошаванда дар ҷараёни таълими калонсолон ва ҳамбастагии онҳо бо усулҳои таълими ғайрирасмӣ нишон дода шуд.

9. Муайян намудани самтҳои рушд дар таълими калонсолон имкон дод, ки ҷанбаҳои мухталифи ТҒ ҷудо карда шавад ва фаҳмиши назариявии ин падида дар педагогика мушаххас гардад. Баррасии мафҳуми «*таълими ғайрирасмӣ*» дар заминаи муносибатҳои гуногун – фаъолияти инфиродӣ, инсондӯстӣ, андроғогӣ, контекстуалӣ, интерактивӣ, салоҳиятсозӣ, функционалӣ, иҷтимоӣ-фарҳангӣ, муқоисавӣ, иттилоотӣ-технократӣ, психологӣ ва ғайра ҷанбаҳои мухталифи ин консепсияро равшан намуда, ба дарки асосҳои назариявӣ ва методологияи он муваффақ гардонд.

10. Муҳити иҷтимоӣ фарҳангӣ, ҳадафҳои шахсӣ ва ҷамъиятӣ, сиёсати давлатӣ дар соҳаи маориф, рушди методологияи соҳавӣ ва хоса илми педагогӣ ба равшан кардани мафҳуми «таълими ғайрирасмӣ» мусоидат

намуд. Ҳангоми баррасии масъалаҳои гуногуни таълими ғайрирасмӣ, ки мавқеи худро дар ташкили таълими иловагии касбии кадрҳои педагогӣ муайян менамояд, тасдиқ гардид, ки он мувофиқи мақсад дар доираи принципҳои муҳимми таълими инноватсионӣ (муттасилӣ, вусъати мазмун ва мундариҷа, навгонӣ ва омӯзиши иловагӣ) дар робита бо таҷдиди барномаҳои таълим, ташаккули эҷодкорӣ ва малакаҳои зеҳнӣ-маърифатӣ, муносибати эвристикӣ дар таҳкими роҳу усули таҳсилоти ғайрирасмӣ мусоидат мекунад.

11. Дар чараёни коркарди асосҳои назариявии таълими ғайрирасмӣ муайян намудани доираи вазифаҳои он (ТҒ) дар низоми тақмили ихтисоси кадрҳои педагогӣ муҳим арзёбӣ гардид. Дар маҷмӯъ он ба беҳтар шудани вазъи иҷтимоии ҷомеа дар робита ба иҷрои талабот ва ниёзи корфармоён мувофиқат намуда, ба рушди ҳамкориҳои иҷтимоӣ, қонеъ гардонидани талаботи инфиродии субъектҳои чараёни таълим мусоидат кард. Қобили зикр аст, ки иқтидори ташкилии таҳсилоти касбии калонсолон ба баландшавии сатҳи дониш ва иттилоотии шунавандагони ТҒ роҳи васеъ кушод.

12. Назарияи фалсафӣ ва антропологии коммуникатсия, ки бо хусусиятҳои методологӣ ҳамчун асоси ТҒ қабул гардид, имкон бахшид, ки ҷузъҳои он (омилҳои коммуникатсия, равиши муошират, маҳсули коммуникатсия, мақсади муошират) муайян карда шуда, вусъати консепсияи таълими ғайрирасмӣ ҳамчун фаъолияти густурда ва ба низом даровардашудаи маҳорати касбии омӯзгорон- андрогоғҳо қобили қабул гардад.

13. Омӯзиши ҷанбаҳои дидактикии ТҒ собит сохт, ки дар самти ташкили он роҳу усулҳо ва технологияҳои педагогии босамар мавҷуданд, ки дар низоми таълими расмӣ мавриди истифодаи васеъ қарор ёбанд. Онҳоро метавон дар ТҒ ба таври муназзам татбиқ кард ва маҳдудиятҳоро дар ин самт аз байн бардошт.

14. Таҳқиқот равшан кард, ки роҳу усул ва технологияи пешқадами таълими калонсолон дар он аст, ки дар ин росто кори мустақилонаи омӯзгор

мақом ва мавқеи баландро соҳиб аст. ТИК ба усулҳои гуногуни ТҒ мусоидат намуда, имконияти дарсдиҳии муаллимонро дар ҷои қор васеъ мегардонад.

15. Натиҷаҳои бадастомада ва такмили сатҳи омодагии шунавандагон аз рӯи нишондиҳандаҳои истифодаи «Натиҷаҳои озмоиш баҳри муайян кардани мавқеи таҳсилоти ғайрирасмӣ дар низоми такмили ихтисос» дар ҷараёни таълим дар курсҳои такмили ихтисос ва бозомӯзии муаллимон марбут ба омода намудани педагогони ояндаи таҳсилоти ғайрирасмӣ дар низоми такмили таҳассус таъсири мусбат расонд.

16. Натиҷаҳо оид ба озмоиш баҳри муайян кардани мавқеи таҳсилоти ғайрирасмӣ дар низоми такмили ихтисос дар соатҳои назариявӣю машғулиятҳои амалӣ ба таври васеъ санҷида шуд. Ҳамзамон таҳлили таҷрибаи қор нишон дод, ки татбиқи технологияи андрагогии таълим ҳамчун як илми мустақил дар ташаккули маҳорат ва малакаи касбии калонсолон роҳи васеи рушд ва камолоти касбӣ мекушояд.

17. Дар рафти таҳқиқот маълум гардид, ки мурағаб кардани муқаррароти нахустдараҷаи асосҳои методологии таълим дар самти болоравии дараҷаи донишомӯзии калонсолон зарур буда, таҳияи амсилаи педагогӣ дар роҳи таълими босифати онҳо мусоидат менамояд.

18. Илми андрагогика имкон дод, ки ҷанбаҳои гуногуни равишҳои методӣ дар асоси таҳсилоти ғайрирасмӣ ба назар гирифта шуда, қонуниятҳои сохторӣ, фаъолият ва рушди он аз мавқеи самти ҷадиди таҳсил дар низоми такмили ихтисос муайян ва такмил дода шавад.

19. Дар ҷараёни таҳқиқот ҳамчунин масъалаҳои марбут ба маълумоти педагогӣ оид ба омода намудани педагог-андрологҳо чун ҷузъҳои (компонент)-ҳои таълим таҳия гардид [15-М; 19-М; 25-М; 32-М; 11-М; 54-М; 41-М; 32-М; 19-М; 33-М; 7-М; 60-М].

20. Нишондиҳандаҳои асосии сатҳи омодагии педагогони таҳсилоти андрагогӣ баҳри пешбурди раванди таълимӣ-тарбиявӣ дар асоси таҳсилоти расмӣ ва ғайрирасмӣ мушаххас карда шуд [32-М; 11-М; 54-М; 41-М; 32-М; 19-М; 33-М; 7-М; 60-М].

21. Роҳҳои самарабахши омода намудани педагог-андроғогҳо дар асоси таҳсилоти расмӣ ва ғайрирасмӣ муайян карда шуд [22-М; 54-М; 33-М].

22. Малакаи педагогии андроғогҳо дар доираи таҳсилоти расмӣ ва ғайрирасмӣ ҳини азхудкунии мавзӯҳои назариявӣ, методӣ ва амалии оmodасозии шунавандагон (омӯзгорон)-и оянда тмуқаррар карда шуд [30-М; 49-М].

23. Ба таври таҷрибавӣ натиҷабардорӣ ва самарадиҳии методологияи манзургардида барои оmodасозии омӯзгорон-андроғогҳо тавассути мавқеи таҳсилоти расмӣ ва ғайрирасмӣ санҷида шуд [16-М; 19-М; 22-М; 31-М; 27-М; 11-М; 24-М; 37-М; 46-М; 59-М; 41-М].

Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо таҳқиқот

Таҳқиқот ва натиҷаҳои бадастовардаи мо нишон медиҳанд, ки ҳалли вазифаҳои гузошташуда муътамаднокии фарзияи манзургардидаро исбот менамоянд ва дар ин замина тавсияҳои зерин мухтасаран пешниҳод мегарданд:

1. Таълими андрағогӣ барои шунавандагон ҳамчун захираи бузурги педагогӣ буда, дар омода намудани онҳо вобаста ба таълиму тарбияи мактаббачагон нақши муҳим дорад. Қорбасти илман асоснокшудаи таълими андрағогӣ, аз ҷумла, таҳсилоти расмӣ ва ғайрирасмӣ асосноккунии муайяноро барои омода намудани педагогҳои ояндаи ин соҳаи омӯзиш пешниҳод менамояд.

2. Вазъи кунунӣ, таҳлил ва омода намудани педагогони андрағогика, ба вижа, таҳсилоти расмӣ ва ғайрирасмӣ дар ҷараёни таълим нишон медиҳад, ки дар нақша ва барномаҳои таълимӣ имконияти зиёди истифода дар раванди баландбардории дарачаи таҳассусӣ имконпазир аст. Зикр намудан бамаврид аст, Донишкадаҳои тақмили ихтисос ва бозомӯзии педагогон барои омода намудани педагогони ба таҳсилоти расмӣ ва ғайрирасмӣ чандон аҳамияти даркорӣ дода намешавад. Таҳияи нопурраи нақша ва барномаҳои таълимӣ, усули

таълими таҳсилоти расмӣ ва ғайрирасмӣ ҳамчун чузъи омодакунии педагогони соҳаи андрагогика мутобиқи барномаи таълимӣ ва стандарти давлатии маориф ба таври кофӣ пешниод карда намешавад.

3. Ҳамчунин, таҳсилоти расмӣ ва ғайрирасмӣ ба таври кофӣ омӯхта нашудааст ва зарурати ба низом даровардани он пеш омадааст. Корҳои санҷиши амалишуда ва натиҷаҳои он собит менамоянд, ки қорӣ намудани курси махсуси «маҳорати педагог дар ташаккули насли наврас» дар раванди таълиму тарбия дар ФМДТИБКСМ вилоят барои бо босифати баланд омода намудани мутахассисон мусоидат менамояд.

4. Тибқи гузаронидани таҷриба ва дар раванди он муайян намудани шароитҳои педагогии истифодаи натиҷадиханда барои омода намудани педагогони таҳсилоти расмӣ ва ғайрирасмӣ ба фаъолияти касбӣ муайян карда шуданд.

5. Ба барномаи Донишкадаҳои тақмили ихтисос ва бозомӯзии педагогон ворид намудани соатҳои иловагӣ марбути таҳсилоти расмӣ ва ғайрирасмӣ дар ҳаҷми 0,5 баробар зиёд намудани соатҳои таълимӣ ба омода намудани шунавандагони соҳибтаҳассусу дорои дониши баланд ва таҷрибаи кофидошта мусоидат менамояд.

6. Ба ақидаи мо, ба ин масъала диққати ҷиддӣ додан муҳим аст, зеро замони кунунӣ замони рушду пешрафти илму техникаи муосир, глобализатсия ва ҷаҳонишавии илму техника аст ва ҳифзи онро тақозо дорад.

7. Дар омода намудани шунавандагон бо дарназардошти заминаи моддию техникӣ истифодаи усули пешбурди фаъолияти инфиродӣ мебошад.

8. Мавзӯҳои реферат, корҳои курсӣ ва семинарии шунавандагон бояд ба методикаи ҳозира ва ба талаботи стандарти ҷаҳонӣ ҷавобгӯ буда, бештар мавзӯҳои худшиносию ҳудогоҳии миллӣ, ватанпарварию ватандӯстӣ талқин ва истифодаи роҳ ва усулҳои навин ва амсол ба инҳоро фарогир бошад.

9. Бори нахуст дар ҷумхурӣ дар кори диссертатсионӣ оид ба мавзуи “Назария ва амалияи андрагогика дар низоми такмили таҳассуси кадрҳои педагогӣ дар шароити нави Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз нуқтаи назари илмӣ ва педагогӣ кушода дода шуд. Аз ин ҷо, бармеояд, ки ба роҳ мондан ва такмил додани таҳсилоти андрагогӣ ҳангоми омода намудани педагогон барои таҳсилоти калонсолон имоният медиҳад, ки роҳ ва усулҳои таълими мавзуҳо ташаккул дода шавад, ба таври назаррас ба ҳалли масъалаҳои дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» дарҷёфта мусоидат намояд ва малакаи педагогии педагогонро, ки дар саросарии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ фаъолият доранд, баланд бардошта шавад.

10. Таҳлили нақшаҳои таълимию барномаҳои корӣ ба мо имкон доданд, то хулосабарорӣ намоем, ки таҳсилоти калонсолон як узви пайвасти вазифаҳои раванди умумии таълим доништа шавад.

Вобаста ба мавзӯ аз рӯи натиҷаҳои тадқиқоти мазкур чунин хулосабарорӣ кардан мумкин аст:

- шунавандагони курсҳои такмили ихтисоси ФМДТИБКСМ тавассути истифодаи роҳ, усул ва методҳои навини ҷавобгӯ ба стандартҳои ҷумҳуриявӣ ҷаҳонӣ ба роҳ мондан зарур аст;

- ба таълими шунавандагони курсҳои такмили ихтисос ва бозомӯзии педагогони вобаста ба азхудкунии таърихи пайдоиш ва ҷиҳатҳои таълимию тарбиявии он мусоидат намудан зарур аст;

- сарчашмаҳои маълумот ва иттилооти илмӣ-методиро аз рӯи вазъи умумии ҷумхурӣ таъсис додан зарур аст, ки он ҳамчун воситаҳои асосии омӯзиш ва ташаккули шахсияти шунавандагон маҳсуб меёбад, дар назар бояд гирифт;

- ҳалли масъалаҳои таҳсилоти калонсолон аз нав эҳёшавӣ ва пешниҳоди эҷодӣ, ки баҳри ташаккули мафкура бо дарназардошти дониши кори эҷодӣ дар ТК мувофиқ аст, таъмин карда шавад. Ба омӯзиши назария ва амалияи ТК аҳамияти махсус дода шавад. Ин имкон

медихад, ки дар раванди таълим дар шуъбаҳои мухталифи ФМДТИБКСМ вилояти Хатлон зеринҳо ба таври маҳдуд ҳамроҳ карда шаванд;

- талаботи далелнокӣ муайян карда шавад (дарки педагогон барои самаранокии таҳсилоти калонсолон оид ба зарурати азхудкунии таҳсилоти расмӣ ва ғайрирасмӣ), инчунин, ҷой доштани далели мусбӣ ва шавқу ҳавас ба ин намуди таҳсилот таъмин карда шавад;

- малакаи қорбасти маҳорат, дониш, усул, сохт, шакл ва воситаҳои идроки илмӣ ҳангоми таҳсил ба роҳ монда шавад;

- дар асоси талаботи давр ва методикаи кунунӣ ба роҳ мондани таълими калонсолон;

- малакаи истифодаи усул ва методологияи навин дар омода намудани шунавандагони раванди таълимӣ-таҷрибавӣ;

- дурусту дар асоси талаботи давр қорбасти намудани усулҳои гузаронидани фаъолияти шакли инфиродӣ, гурӯҳӣ ва дастҷамъона (коллективона) бо шунавандагон;

- малака, маҳорат ва дониши истифодаи технологияи компютерӣ ва воситаҳои мултимедиа;

- ба инобат гирифтани қобилият, тавачҷуҳ, эҳсос ва хусусиятҳои психологӣ;

- фикрҳои фавқ имконият медиханд, ки вазифаҳои тадқиқот ҳаматарафа ҳалли худро ёбанд: омода намудани шунавандагони ояндаи таҳсилоти калонсолон дар ФМДТИБКСМ вилояти Хатлон.

Дар хотима тазаққур бояд дод, ки тадқиқоти илмӣ мазкур ба ҳалли пурраи масъалаи зикргардида иддао надорад ва мо боварӣ дорем, ки тадқиқот аз рӯи мавзӯи номбурда ба таври мушаххас ва нисбатан васеъ ва роҳ усул ҳалли таҳсилоти калонсолон, аз ҷумла, таҳсилоти расмӣ ва ғайрирасмиро ошкор менамоянд. Эътимоди мо бар он аст, ки тадқиқоти сомондода ҳиссаи муайяни кӯчаки худро дар такмили таҳсилоти калонсолон мегузорад. Тадқиқоти гузаронидашудаи мо ба ҳалли пурра, таҳияи пайдарпайи масъалаи зикргардида дар раванди таълим даъвое

надорад, вале метавонад бо роҳи қорбаст намудан дар ФМДТИБКСМ шаҳрию вилояти Хатлон, коллечу муассисаҳои олии педагогӣ равона гардад.

НОМГҶИ АДАБИЁТ

1. Фехристи сарчашмаҳои истифодашуда

1. *Агапова, О. В.* Технологии образования взрослых [Текст] / О.В. Агапова, С.Г. Вершловский, Н.А. Тоскина. – СПб.: «КАРО», 2008. – 176 с.
2. *Алексюк, А. Н.* Проблемы методов обучения в общеобразовательной школе: Монография [Текст] / А.Н. Алексюк – Москва: «НИИ ОП», 1979. – 50 с.
3. *Артюхин, А. И.* Образовательная среда высшего учебного заведения как педагогический феномен [Текст] / А.И. Артюхин – Волгоград: «Вол ГМУ», 2006. – 215 с.
<https://www.livelib.ru/book/1000171948-obrazovatelnaia-sreda-vysshego-uchebnogo-zavedeniia-kak-pedagogicheskij-fenomen-a-i-artiuhina> (Дата обращения: 22.05.2021).
4. *Архангельский, С. И.* Лекции по теории обучения в высшей школе: Учебное пособие [Текст] / С.И. Архангельский – Москва: «Высшая школа», 1974. – 384 с.
5. *Ананев, Б. Г.* Личность, субъект деятельности, индивидуальность: Учебное пособие [Текст] / Б.Г. Ананев – Москва: «Директ-Медиа», 2008. – 197 с.
6. *Ананьев, Б. Г.* Избранные психологические труды. Тон 1. [Текст] / Б.Г. Ананьев, А.А. Бодалева, Б.Ф. Ломова – Москва: «Педагогика», 1980. – 230 с.
7. *Андреев, В. И.* Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности. Основы педагогики творчества [Текст] / В.И. Андреев. – Казань: «Казанского университета», 1988. – 236 с.
8. *Архангельский, С. И.* Лекции по теории обучения в высшей школе: Учебное пособие [Текст] / С.И. Архангельский – Москва: «Высшая школа», 1974. – 384 с.
9. *Абдуллина, О.* Инновации и стандарты. Мониторинг педагогического образования [Текст] / О. Абдуллина, Н. Маркова //

Высшей образование в России, 1959. – С. 78-82.

10. *Абдурахимов, Қ. С.* Муқаддимаи ихтисоси педагогӣ: Воситаи таълимӣ [Матн] / Қ.С. Абдурахимов – Қўрғонтеппа: «Матбаа», 2016. – 207 с/
11. *Абдурахимов, Қ. С.* Технологияи таълими интерактивӣ: [Матн] / Қ.С. Абдурахимов – Қўрғонтеппа: «Матбаа», 2017. – 116 с.
12. *Алимухамедов, М. Р.* Асосҳои назариявии ташаккули қобилияти эҷодӣ-иҷтимоии донишҷӯён аз қорҳои беруназсинфӣ оид ба математика: Монография [Матн] / О.А. Исломов, М.Р. Алимухамедов. – Хучанд: «Ношир», 2019. – 76 с.
13. *Азизова, Ф. С.* Непрерывное образование педагога: среда, истоки и условия [Текст] / Ф.С. Азизова, Н.А. Лобанова // Образование через всю жизнь. Непрерывное образование для устойчивого развития: труды международного сотрудничества Н. Скворцова. – СПб.: «ЛОИРО», 2009. – С. 419-422.
14. *Алексеев, С. В.* К вопросу о персонифицированной постдипломного образования педагогических работников [Текст] / С.В. Алексеев, С.В. Жолован // Непрерывное образование. – СПб, 2012. – С. 47-56.
15. *Алими, Дж.* Андрагогика (инновация) [Текст] / Дж. Алими – Душанбе: «Деваштич», 2013. – 326 с.
16. *Алими, Дж.* Андрагогика (новая или забытая педагогика?) [Текст] / Дж. Алими // Вестник КГУ имени Абуабдуллохи Рудаки. – 2013. – №3 (4). – С. 140-150.
17. *Алими, Дж.* Андрагогика: Методология инновационного обучения [Текст] / Дж. Алими // Вестник КГУ имени Абуабдуллохи Рудаки. – 2013. – № 5 (6). – С. 90-92.
18. *Алими, Дж.* Андрагогика: Традиционные инновационные методы обучения [Текст] / Дж. Алими // Вестник КГУ имени Абуабдуллохи Рудаки. – 2014. – №1 (10). – С. 144-149.

19. *Алими, Дж.* Методология повышения квалификации молодых учителей: Методическое пособие – Душанбе: «Сабрина-К», 2016. – 167 с.
20. *Алими, Дж.* Педагогические затруднения: Методическое пособие [Текст] / Дж. Алими – Душанбе: «Эр-Граф», 2014. – 238 с.
21. *Алими, Дж.* Технология совершенствования профессиональной адаптации молодых учителей: Методическое пособие [Текст] / Дж. Алими – Душанбе: «Сабрина-К», 2016. – 230 с.
22. *Амонашвили, Ш. А.* Педагогические притчи: Монография [Текст] / Ш.А. Амонашвили. – Москва: «Амрита», 2010. – 240 с.
23. *Ананьев, Б. Г.* О проблемах современного человекознания [Текст] / Б.Г. Ананьев // Научное обеспечение системы повышения квалификации кадров. – Москва, 1972. – С. 335
24. *Ананьев, Б. Г.* Человек как предмет писания: Монография [Текст] / Б.Г. Ананьев – Ленинград, 1968. – 200 с.
25. *Андреева, Н. Ю.* Особенности обучения педагогов с учетом различных учебных целей [Текст] / Н.Ю. Андреева, Н.В. Трусова // Научное обеспечение системы повышения квалификации кадров. – 2012. – №1 (10). – С. 19-24.
26. *Ануфриев, Е. А.* Социальный статус и активность личности: личность как объект и субъект социальных отношений [Текст] / Е.А. Ануфриев – Москва: «Московского университета», 1984. – 286 с.
27. *Ануфриев, Е. А.* Социальный статус и активность личности: личность как объект и субъект социальных отношений [Текст] / Е.А. Ануфриев – Москва: «Московского университета», 1984. – 286 с.
28. *Ашин, Г. К.* Мировое элитное образование [Текст] / Г.К. Ашин – Москва: «Анкил», 2007. – 360 с.
29. *Баландина, Е. А.* Андрагогическая модель повышения квалификации специалистов в сфере профессионального общения: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.08. [Текст] / Е.А. Баландина. – Калининград, 2006. – 240 с.

30. *Байденко, В. И.* Выявление состава компетенций выпускников ВУЗ как необходимый этап проектирования ГОС ВПО нового поколения: Методическое пособие [Текст] / В.И. Байденко – Москва: «Академия», 2006. – 72 с.
31. *Байденко, В. И.* Компетенции в профессиональном образовании «К освоению компетентностного подхода» [Текст] / В.Байденко // Высшее образование в России. – 2004. – №11. – С. 3-13.
32. *Барномаи давлатии рушди таҳсилоти касбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон* барои солҳои 2008-2015, аз 2 ноябри соли 2007 таҳти № 529.
33. *Беспалько, В. П.* Опыт разработки и использования критериев качества усвоения знаний [Текст] / В.П. Беспалько // Советская педагогика. – 1968. – № 4. – С. 52-69.
34. *Бобизода, Ф. М.* Муносибати босалоҳият ба таълим: Воситаи таълимӣ [Матн] / Ф.М. Бобизода, Д. Имомназаров, Ш. Исрофилниё, А. Байзоев – Душанбе: «Ирфон», 2018. –72 с.
35. *Бабанский, Ю. К.* Оптимизация педагогического процесса: В вопросах и ответах [Текст] / Ю.К. Бабанский, М.М. Поташник. – Киев: «Радянська школа», 1983. – 287 с.
36. *Бабанский, Ю. К.* Проблемы повышения эффективности педагогического исследования: Дидактический аспект [Текст] / Ю.К. Бабанский – Москва: «Педагогика», 1982. – 192 с.
37. *Басов, М. Я.* Развитие человека как активного деятеля в окружающей его среде. Психологическое развитие[Текст] / М.Я. Басов, Е.В. Левченко – СПб.: «Алетейя», 2007. – 776 с.
38. *Бернштейн, М. С.* Психология научного творчества [Текст] / М.С. Бернштейн // Вопросы психологии. – 1965. – №3. – С. 156-162.
39. *Беспалько, В. П.* Опыт разработки и использования критериев качества усвоения знаний [Текст] / В.П. Беспалько // Советская педагогика. – 1968. – № 4. – С. 52-69.

40. *Богоявленская, Д. Б.* Интеллектуальная активность, как проблема творчества: Учебное пособие [Текст] / Д.Б. Богоявленская – Ростов: «РГУ», 1983. – 176 с.
41. *Богоявленский, Д. Н.* Психология усвоения орфографии: Учебное пособие [Текст] / Д.Н. Богоявленский – Москва: «РСФСР», 1957. – 416 с.
42. *Божович, Л. И.* Проблемы формирования личности: Учебное пособие [Текст] / Л.И. Божович – Москва: «Воронеж», 1995. – 352 с.
43. *Бондаревский, В. Б.* Воспитание интереса к знаниям и потребности к самообразованию: Книга для учителя [Текст] / В.Б. Бондаревский – Москва: «Просвещение», 1985. – 144 с.
44. *Ботович, А. Н.* Комбинационное рассеяние света в молекулярных кристаллах: Учебное пособие [Текст] / А.Н. Ботович, В.Г. Шабанев – Новосибирск: «Наука», 1999. – 189 с.
45. *Буева, Л. П.* Человек: деятельность и общение: [Текст] / Л.П. Буева – Москва: «Мысль», 1978. – 216 с.
46. *Беляева, А. П.* Интегративная теория и практика многоуровневого непрерывного профессионального образования [Текст] / А.П. Беляева. – СПб.: РАО «Институт профтехобразования», 2002. – 240 с.
47. *Бердяев, Н. А.* О назначении человека: Методическое пособие [Текст] / Н.А. Бердяев – Москва: «Правда», 1993. – 324 с.
48. *Бердяев, Н. А.* Философия свободы. Смысл творчества [Текст] / Н.А. Бердяев – Москва: «Правда», 1989. – 523 с.
49. *Бим-Бад, Б. М.* Образование в контексте социализации [Текст] / Б.М. Бим-Бад, А.В. Петровский // Педагогика. – Москва, 1996. – №1. – С. 3.
50. *Бисенов, К. А.* О происхождении концепции непрерывного образования [Текст] / К.А. Бисенов, Н.А. Лобанов, В.Н. Скворцова // Образование через всю жизнь. Непрерывное образование для устойчивого развития. Труды международного сотрудничества. – СПб, 2009. – С. 20-25.

51. *Бордовская, Н. В.* Педагогическая системология: Учебное пособие [Текст] / Н.В. Бордовская – Москва: «Дрофа», 2009. – 249 с.
52. *Борисенко, Р.* Мечтать не вредно! Заметки с Байкальского андрагогического форума [Текст] / Р. Борисенко // Новые знания. – 2006. – №4. – С. 17-19.
53. *Браже, Т. Г.* Школьный библиотекарь как андрагог [Текст] / Т.Г. Браже // Школьная библиотека, 2003. – №2. – С. 17-19.
54. *Брандес, Г. В.* Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона [Текст] / Г.В. Брандес – СПб., 1890-1907. – 654 с.
55. *Букина, Н. Н.* Интеграция формального и неформального образования в системе профессиональной подготовки специалистов [Текст] / Н.Н. Букина // Российский научный журнал. – 2010. – №16. – С. 150-155.
56. *Букина, Н. Н.* Неформальное образование родителей в условиях современной школы: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 [Текст] / Н.Н. Букина. – СПб., 1999. – 154 с.
57. *Букина, Н. Н.* Развитие государственной системы неформального образования взрослых в России [Текст] / Н.Н. Букина // Человек и образование. – 2008. – №3. – С. 3-9
58. *Букина, Н. Н.* Развитие управления неформальным образованием взрослых в условиях модернизации: Монография [Текст] / Н.Н. Букина, А.И. Жилиной – СПб.: РАО «ГНУ ИОВ», 2007. – 259 с.
59. *Букина, Н. Н.* Становление системы неформального образования взрослых [Текст] / Н.Н. Букина // Человек и образование. – 2006. – №7. – С. 81-86.
60. *Бобоева, Г. Ш.* Технологии ташаккули салоҳияти иттилоотии донишҷӯёни макотиби оліи зимни таълими силсилаи фанҳои педагогӣ дар шароити татбиқи низоми кредитии таҳсилот: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. [Матн] / Г.Ш. Бобоева. – Хучанд: «Матбаа». 2021. 70 с.

61. *Бобоева, Г. Ш.* Аҳаммият ва тарзи ташкили дарси КМРО дар низоми таҳсилоти кредитӣ [Матн] / Г.Ш. Бобоева // Паёми Донишгоҳи педагогии Тоҷикистон – Душанбе. – 2012. – №1 (44). – С. 321-326.
62. *Бобоева, Г. Ш.* Мундариҷа ва сохтори фаъолияти педагогии педагог дар шароити низоми таҳсилоти кредитӣ [Матн] / Г.Ш. Бобоева // Паёми Донишгоҳи педагогии Тоҷикистон. – Душанбе. – 2015. – №3/8 (182). – С. 200-209.
63. *Беюлёва, Г. В.* Профессиональная компетентность специалиста: Взгляд психолога профессиональное образование [Текст] / Г.В. Беюлёва // Вестник РФ. – 2005. – №12. – С. 25-26.
64. *Вербицкий, А. А.* Тестирование в образовании проблемы и перспективы [Текст] / А.А. Вербицкий, Е.Е. Креславская // Педагогика. – 2012. – № 8. – С. 3-13.
65. *Выготский, Л. С.* Избранные психологические исследования: Учебное пособие [Текст] / Л.С. Выготский – Москва: «АПН РСФСР», 1956. – 519 с.
66. *Выготский, Л. С.* Педагогическая психология: Учебное пособие [Текст] / Л.С. Выготский, В.В. Давыдова – Москва: «Педагогика», 1991. – 479 с.
67. *Вавилова, Л. Н.* Формирование андрагогической компетентности методиста в процессе повышения квалификации: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.08. [Текст] / Л.Н. Вавилова. – Кемерово, 2005. – 257 с.
68. *Василькова, Т. А.* Андрагогика: Учебно-методическое пособие [Текст] / Т.А. Василькова – Москва: «ВНПЦ профориентации», 2002. – 136 с.
69. *Василькова, Т. А.* Основы андрагогики: Учебное пособие [Текст] / Т.А. Василькова – Москва: «КНОРУС», 2009. – 256 с.
70. *Вершинина, В. В.* Андрагогические аспекты деятельности специалистов детского приюта [Текст] / В.В. Вершинина // Социальный работник как андрагог. – СПб.-Иркутск, 2001. – С. 213-217.

71. *Вершловский, С. Г.* Андрагогика; этапы становления [Текст] / С.Г. Вершловский // Новые звания. – Москва, 1998. – №2 (4). – С. 159-161.
72. *Вершловский, С. Г.* Непрерывное образование как фактор социализации [Текст] / С.Г. Вершловский // Новые звания. – 2002. – №2. – С. 1-5
73. *Вершловский, С. Г.* Непрерывное образование: историко-теоретический анализ феномена: Монография [Текст] / С.Г. Вершловский. – СПб.: «АППО», 2008. – 212 с.
74. *Вершловский, С. Г.* Образование взрослых в России: вопросы теории [Текст] / С.Г. Вершловский // Новые звания. – 2004. – №3. – С. 1-7.
75. *Вершловский, С. Г.* Общее образование взрослых: Стимулы и мотивы [Текст] / С.Г. Вершловский. – Москва: «Педагогика», 1987. – 183 с.
76. *Вершловский, С. Г.* Пути повышения профессиональной компетентности руководителя школы [Текст] / С.Г. Вершловский, В.Ю. Кричевского // Управление школой. – СПб., 1998. – С. 96-99.
77. *Вершловского, С. Г.* Рабочая книга андрагога [Текст] / С.Г. Вершловского. – СПб.: «Знание», 1998. – С. 28-34.
78. *Вершловского, С. Г.* Рабочая книга андрагога [Текст] / С.Г. Вершловского. – СПб.: «Знание», 1998. – 197 с.
79. *Владиславлев, А.* Непрерывное образование [Текст] / А. Владиславлев // Проблемы и перспективы. – Москва, 1978. – С. 33.
80. *Владиславлев, А.* Непрерывное образование. Проблемы и перспективы [Текст] / А. Владиславлев – Москва, 1978. – 305 с.
81. *Выготский, Л. С.* Воображение и творчество в детском возрасте: Учебное пособие [Текст] / Л.С. Выготский – Москва: «Просвещение», 1969. – 247 с.
82. *Гершунский, Б. С.* Философия образования для XXI века [Текст] / Б.С. Гершунский. – Москва: «Педагогическое общество России», 2002. – 512 с.

83. *Гераскина, Г. В.* К методике реализации междисциплинарных связей при изучении в школе комплекса естественнонаучных дисциплин химии [Текст] / Г.В. Гераскина, Е.Ю. Раткевич // Материалы V международного методологического семинара «Естественнонаучное образование: методология, теория и методика». – СПб, 2005. – С. 80-82.
84. *Гласс, Дж.* Статистические методы в педагогике и психологии: Учебное пособие [Текст] / Дж. Гласс, Дж. Стэнли – Москва: «Прогресс», 1976. – 495 с.
85. *Гоноболин, Ф. Н.* Книга об учителе: Учебное пособие [Текст] / Ф.Н. Гоноболин – Москва: «Просвещение», 1965. – 260 с.
86. *Государственная стратегия системы образования в Республики Таджикистан* в период с 2016-2015 годы. – Душанбе, 2005.
87. *Государственный стандарт высшего профессионального образования Республики Таджикистан.* - №96, 1996.
88. *Гальперин П. Я.* Введение в психологию: Монография [Текст] / П.Я. Гальперин – Москва: «МГУ», 1976. – 150 с.
89. *Гальперин, П. Я.* Введение в психологию: Курс лекции [Текст] / П.Я. Гальперин – Москва, 1976. – 150 с.
90. *Гальперин, П. Я.* Психология мышления и учение о поэтапном формировании умственных действий [Текст] / П.Я. Гальперин, Е.В. Шорохова // Исследования мышления в современной психологии. – Москва, 1966. – С. 236-277.
91. *Гласс, Дж.* Статистические методы в педагогике: Учебное методическое пособие [Текст] / Дж. Гласс, Дж. Стэнли – Москва: «Прогресс», 1976. – 495 с.
92. *Гершунского, Б. С.* Перспективы развития системы непрерывного образования [Текст] / Б.С. Гершунского. – Москва: «Педагогика», 1990. – 224 с.
93. *Глазырина, А. В.* Андрагогический подход к развитию образовательной активности педагога в процессе повышения

квалификации: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01. [Текст] / А.В. Глазырина. – Йошкар-Ола, 2006. – 156 с.

94. *Гончар, М. В.* Андрагогические условия развития компетентности учителя в формировании индивидуальности школьников: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01. [Текст] / М.В. Гончар. – Калининград, 1999. – 224 с.

95. *Гордеева, А. В.* Андрагогика в системе повышения квалификации [Текст] / А.В. Гордеева // Академический вестник. – Москва: «АПК и ППРО», 2001. – С. 35-43.

96. *Горлинский, И. В.* Педагогическая система непрерывного профессионального образования в учебных заведениях МВД России и пути ее развития: Книга для адъюнктов и преподавателей образовательных учреждений МВД России [Текст] / И.В. Горлинский. – Москва, 1999. – 210 с.

97. *Горшков, М. К.* Непрерывное образование в контексте модернизации [Текст] / М.К. Горшков, Г.А. Ключарев. – Москва: ИС РАН «ФГНУ ЦСИ», 2011. – 232 с.

98. *Григорьева, Е. А.* Андрагогическое позиционирование профессионального развития педагога [Текст] / Е.А. Григорьева. – [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.pippkro.ru> (Дата обращения).

99. *Громкова, М. Т.* Андрагогика: теория и практика образования взрослых [Текст] / М.Т. Громкова – Москва: «ЮНИТИ», 2005. – 495 с.

100. *Громкова, М. Т.* Андрагогика: теория и практика образования: Учебное пособие [Текст] / М.Т. Громкова. – Москва: «ЮНИТИ-ДАНА», 2005. – 496 с.

101. *Громкова, М. Т.* Андрагогическая модель целостного образовательного процесса: дисс. ... док-ра пед. наук: 13.00.01 [Текст] / М.Т. Громкова – Москва, 2006. – 375 с.

102. *Давыдова, В.* Российская педагогическая энциклопедия [Текст] / В. Давыдова. – Москва: «Наука», 1999. – 672 с.

103. *Дмитренко, Е. А.* Развитие инфраструктуры пригородного агропромышленного комплекса в системе обеспечения продовольствием населения мегаполиса (на материалах муниципального образования город Омск): дис. ... канд. экон. наук: [Текст] / Е.А. Дмитренко. – Омск, 2005. – 154 с.

104. *Данилов, М. А.* Дидактика как теория образования и обучения [Текст] / М.А. Данилова, М.И. Скаткина // Дидактика средней школы – Москва, 1975. – С. 5-32.

105. *Дуранов, М. Е.* Вопросы формирования профессионально-познавательных ценностей. Проблемы формирования профессиональной направленности молодёжи: Учебное пособие [Текст] / М.Е. Дуранов – Челябинск: «ЧГИФК», 1993. – 102 с.

106. *Дусавицкий, А. К.* Мотивы учебной деятельности студентов: Монография [Текст] / А.К. Дусавицкий – Харьков, 1987. – 78 с.

107. *Дьяченко, М. И.* Психология высшей школы: Учебное пособие для вузов [Текст] / М.И. Дьяченко, Л.А. Кандыбович – Минск: «БГУ», 1981. – 383 с.

108. *Даринский, А. В.* Педагогика взрослых, ее предмет и задачи [Текст] / А.В. Даринский // Современная педагогика. – Москва, 1969. – №6. – С. 67-71.

109. *Дистервег, А.* Избранные педагогические сочинения [Текст] / А. Дистервег – Москва: «Учпедгиз», 1956. – 374 с.

110. *Долгоруков, А. М.* Андрагогика: Рабочая тетрадь [Текст] / А.М. Долгоруков – Тула: «ТГПУ Н. Толстого», 2005. – 50 с.

111. *Дубровина, Т. Л.* Возможности неформального педагогического образования в основе повышения квалификации педагогов в образовательных учреждениях среднего и начального профессионального образования [Текст] / Т.Л. Дубровина // Мир науки, культуры, образования. – 2013. – №5 (42). – С. 114-121.

112. *Дубровина, Т. Л.* Неформальное педагогическое образование преподавателей профессионального цикла в основе повышения

квалификации в колледже: Методические рекомендации (на основе опыта работы ГАОУ СПО ТО Тюменский колледж транспорта [Текст] / Т.Л. Дубровина. – Тюмень: «ТОГИРРО», 60 с.

113. *Дубровина, Т. Л.* Неформальное педагогическое образование преподавателей профессионального цикла в колледже [Текст] / Т.Л. Дубровина // Известия Южного федерального университета. – 2011. – №9. – С. 195-202.

114. *Дубровина, Т. Л.* Технологии организации неформального образования педагогов СПО: Методические рекомендации [Текст] / Т.Л. Дубровина. – Тюмень: «ТОГИРРО», 2013. – 40 с.

115. *Дьюи, Дж.* Введение в философию воспитания: Методическое пособие [Текст] / Дж. Дьюи. – Москва, 1921. – 189 с.

116. *Дьюи, Дж.* Школы будущего: Монография [Текст] / Дж. Дьюи. – Москва, 1922. – 169 с.

117. *Ермакова, Т. Ф.* Принципы неформального образования при обучении иностранным языкам [Текст] / Т.Ф. Ермакова // Среднее профессиональное образование. 2012. – №2. – С. 39-40.

118. *Еникеев, Т. И.* Теория и практика активизации учебно-познавательного процесса: Учебное пособие [Текст] / Т.И. Еникеев – Казань: «Таткнигоиздат», 1963. – 122 с.

119. *Есипов, Б. П.* Основы дидактики: Учебное методическое пособие [Текст] / Б.П. Есипов – Москва: «Просвещение», 1975. – 472 с.

120. *Есипов, Б. П.* Самостоятельная работа учащихся в процессе обучения. Взгляды выдающихся представителей педагогической мысли по вопросу о самостоятельности учащихся в процессе обучения: Учебное пособие [Текст] / Б.П. Есипов – Москва: «АПН РСФСР», 1961. – 206 с.

121. *Ермолаева, М.* Андрагогический подход к разработке и экспертизе образовательных программ в постдипломном образовании [Текст] / М. Ермолаева // Новые знания, 2005. – №3. – С. 15-17.

122. *Жарова, Л. В.* Организация самостоятельной учебно-познавательной деятельности учащихся: [Текст] / Л.В. Жарова – Ленинград: «ЛГПИ», 1986. – 140 с.

123. *Жарова, Л. В.* Руководство самостоятельной учебно-познавательной деятельностью [Текст] / Л.В. Жарова // Советская педагогика. – 1984. – №2. – С. 42-46.

124. *Жарова, Л. В.* Учить самостоятельности: Учебное пособие [Текст] / Л.В. Жарова – Москва: «Просвещение», 1993. – 205 с.

125. *Журавлева, В. И.* Введение в научное исследование по педагогике: Учебное пособие для студентов педагогических институтов: [Текст] / В.И. Журавлева – Москва: «Просвещение», 1988. – 239 с.

126. *Фридман, Л. М.* Психолого-педагогические основы обучения математике в школе: Монография [Текст] / Л.М. Фридман – Москва: «Просвещение», 1983. – 78 с.

127. *Забалуева, Ю. Н.* Сущность процесса обучения взрослых в контексте развития андрагогики [Текст] / Ю.Н. Забалуева // Педагогические науки: Известия Южного федерального университета, 2008. – №3. – С. 204-209.

128. *Закон Республики Таджикистан «Об образовании».* – Душанбе: «Шарки Озод», 2004. – 91 с.

129. *Зверев, Д. И.* Развитие знаний учащихся об эволюции органического мира: Монография [Текст] / Д.И. Зверев – Москва: «Рус Граф», 1962. – 147 с.

130. *Закон Республики Таджикистан «Об образовании».* – Душанбе, 1999.

131. *Зинченко, В. П.* Психомоторика утомления: Учебное пособие [Текст] / В.П. Зинченко – Москва: «МГУ», 1977. – 109 с.

132. *Зинченко, П. И.* Непроизвольное запоминание: Учебное пособие [Текст] / П.И. Зинченко – Москва: «АПН РСФСР», 1961. – 562 с.

133. *Зорина, Л. Я.* Слово учителя в учебном процессе: Монография [Текст] / Л.Я. Зорина – Москва: «Знание», 1984. – 80 с.

134. *Зарина, Е.* Присоединиться к Болонскому процессу, как равные партнёры [Текст] / Е. Зарина // Крымские известия. – 2005. – №228. – С. 34-58.
135. *Загвязинский, В. И.* Педагогический словарь: Учебное пособие [Текст] / В.И. Загвязинский, А.Ф. Закирова, Т.А. Строкова, А.Ф. Закировой. – Москва: «Академия», 2008. – 352 с.
136. *Зайцева, Ж. Н.* Открытое образование-объективная парадигма XXI века [Текст] / Ж.Н. Зайцева, Ю.Б. Рубин, Л.Г. Титарев, В.П. Тихомиров, А.В. Хорошилов, В.Л. Усков, В.П. Тихомирова. – Москва: «МЭСИ», – 2000. – 288 с.
137. *Зимняя, И. А.* Педагогическая психология: Учебник для вузов [Текст] / И.А. Зимняя. – Москва: «Логос», 1999. – 384 с.
138. *Змеев С. И.* Научно-теоретические и методические основы специальности: Научный отчет [Текст] / С.И. Змеев, А.А. Вербицкий, И.А. Володарская, М.М. Левина. – Москва: «ИОО», 1994. – 387 с.
139. *Змеев, С. И.* Андрагогика. Теоретические основы обучения взрослых: Учебное пособие [Текст] / С.И. Змеев. – Москва, 1999. – 243 с.
140. *Змеев, С. И.* Андрагогика: основы теории, истории и технологии обучения взрослых: Учебное пособие [Текст] / С.И. Змеев – Москва: «ПЕР СЭ», 2007. – 272 с.
141. *Змеев, С. И.* Основы андрагогики: Учебное пособие для вузов [Текст] / С.И. Змеев. – Москва: «Наука», 1999. – 141 с.
142. *Змеев, С. И.* Становление андрагогики (Развитие теории и технологии обучения взрослых): дисс. ... док-ра пед. наук: 13.00.01. [Текст] / С.И. Змеев. – Москва, 2000. – 179 с.
143. *Змеев, С. И.* Технология обучения взрослых: концепция, основные сферы и условия использования [Текст] / С.И. Змеев // Материалы Международной конференции «Педагогическое образование для XXI века». – Москва, 1994. – С. 113-116.
144. *Илакавичус, М. Р.* Неформальное общекультурное образование для разновозрастных сообществ современной России

[Текст] / М.Р. Илакавичус // Человек и образование. – 2014. – №2. – С. 50-54.

145. *Ильин, Т. Л.* Педагогическая технология и педагогическое мастерство [Текст] / Т.Л. Ильин // Новые знания. – 1999. – №4. – С. 31-35.

146. *Ильин, Г. Л.* Философия образования: идея непрерывности: Методическое пособие [Текст] / Г.Л. Ильин. – Москва, 2002. – 223 с.

147. *Инграм, Дж. Б.* Что такое непрерывное образование? [Текст] / Дж.Б. Инграм // Высшее образование в Европе. – Бухарест, 1979. – №4. – С. 214-216.

148. *Исаев, В. А.* Образование взрослых: компетентностный подход: Учебно-методическое пособие [Текст] / В.А. Исаев, В.И. Воротилов – СПб.: «ИОВ РАО», 2005. – 92 с.

149. *Исламшин, Р. А.* Андрагогика: историко-педагогический процесс и языковая личность XXI века: Учебное пособие [Текст] / Р.А. Исламшин, В.Ф. Габдулхаков. – Москва: НПО «МОДЭК», 2005. – 288 с.

150. *Каган, М. С.* Мир общения: проблемы межсубъектных отношений [Текст] / М.С. Каган. – Москва: «Политиздат», 1988. – 187 с.

151. *Комилӣ, А. Ш.* Масъалаҳои тарбияи ахлоқию башардӯстӣ дар осори Абӯбакри Розӣ [Матн] / А.Ш. Комилӣ, Р.А. Маннонова, Н.Д. Максумова // Паёми Донишгоҳи давлатии Қурғонтеппа ба номи Носири Хусрав. 2016. – №1 (46). – С. 207-211.

152. *Комилӣ, А. Ш.* Методикаи иҷрои амалҳои арифметикӣ дар системаҳои ҳисоби мавқеӣ [Матн] / А.Ш. Комилӣ, Ш.Х. Тағоев, Б.Ф. Файзализода // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. – 2019. – № 1-4 (68). – С. 97-104. – ISSN 2663-5534.

153. *Краевский, В. В.* Основы обучения. Дидактика и методика: Учебное пособие [Текст] / В.В. Краевский, А.В. Хуторской – Москва: «Академия», 2007. – 352 с.

154. *Кукушкин, В. С.* Педагогические технологии: Учебное пособие для студентов педагогических специальностей [Текст] / М.В. Буланова –

Топоркова, А.В. Духанева, В.С. Кукушкин, Г.В. Сучков // Ростов на Дону: МарТ, 2002, С.320

155. *Кунцевич, З. С.* Подготовка преподавателей ВУЗа к деятельности куратора студенческой группы на факультете повышения квалификации по педагогике и психологии [Текст] / З.С. Кунцевич, А.О. Сыродоева // УО «Витебский государственный ордена Дружбы народов медицинский университет». <https://elib.vsmu.by/123/18430> (Дата обращения: 16.11.2021).

156. *Кодыров, К. Б.* Дидактические аспекты применения информационных технологий обучения в вузе: Учебное пособие [Текст] / К.Б. Кодыров, А. Мирзоев – Душанбе, 2006. – 134 с.

157. *Краевский, В. В.* Методология педагогического исследования: Пособие для педагога-исследователя [Текст] / В.В. Краевский – Самара: «СГПИ», 1994. – 163 с.

158. *Кудрявцев, Т. В.* Смысл человеческого детства и психическое развитие ребёнка: Монография [Текст] / Т.В. Кудрявцев – Москва: «Директ-Медиа», 1997. – 135 с.

159. *Колобков, В. Ф.* Самостоятельная работа как фактор социально-профессиональной адаптации студентов коллед: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. [Текст] / В.Ф. Колобков. – Москва, 2007. – 226 с.

160. *Концепсияи милли маълумоти Ҷумҳурии Тоҷикистон* – Душанбе – 2002.

161. *Концепсияи рушди таҳсилоти касбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон* – Душанбе. – 2006.

162. *Калиновский, Ю. И.* Развитие социально-профессиональной мобильности андрагога в контексте социокультурной образовательной политики региона: дисс. ... док-ра пед. наук: 13.00.01. [Текст]/ Ю.И. Калиновский. – СПб., 2001. – 470 с.

163. *Кантор, И. М.* Понятийно-терминологическая система педагогики: логико-гносеологические проблемы [Текст] / И.М. Кантор – Москва: «Педагогика», 1980. – 160 с.

164. *Капп, Э. А.* Большая советская энциклопедия [Текст] / Э.А. Капп, А.М. Прохоров. – Москва: Советская энциклопедия, 1969-1978. – 579 с.
165. *Карако, П. С.* Философия и методология науки [Текст] / П.С. Карако, В.И. Вернадский – Минск: «Экоперспектива», 2007. – 208 с. – ISBN 985-469-188-8.
166. *Карпов, В. В.* Методология подготовки преподавателей на ФПКП при многоступенчатой системе обучения в вузе [Текст] / В.В. Карпов. – Москва: «ПК», 1992. – 105 с.
167. *Кларин, М. В.* Андрагогика: наука обучения взрослых [Текст] / М.В. Кларин. – Москва, 2001. – 212 с. [Электронный ресурс] (Дата обращения 28.08.2021).
168. *Климов, С. М.* Неформальное образование: Проблемы экономики и управления [Текст] / С.М. Климов. – СПб.: «Знание», 1998. – 18 с.
169. *Клюева, Г. А.* Компетентностно-ориентированные задания: вопросы проектирования [Текст] / Г.А. Клюева // Среднее профессиональное образование. – 2012. – №2. – С. 29-32.
170. *Клячин, С. П.* Андрагогические условия формирования мотивации познания индивидуальности студентом: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01. [Текст] / С.П. Клячин. – Калининград, 2000. – 146 с.
171. *Коджаспирова, Г. М.* Словарь по педагогике [Текст] / Г.М. Коджаспирова, А.Ю. Коджаспиров. – Москва: ИКЦ «МарТ», 2005. – 206 с.
172. *Колесниковой, И. А.* Основы андрагогики: Учебное пособие [Текст] / И.А. Колесникова, А.Е. Марон, Е.П. Тонконогая. – Москва: «Академия», 2003. – 240 с.
173. *Коменский, Я. А.* Учитель учителей «Материнская школа», Великая дидактика: Учебное пособие [Текст] / Я.А. Коменский – Москва: «Карапуз», 2009. – 288 с.

174. *Коноваленко, Т. А.* Андрагогические условия организации самостоятельной работы студентов в высшей школе: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01. [Текст] / Т.А. Коноваленко. – Калининград, 2001. – 216 с.

175. *Концепция непрерывного образования: Высшие и средняя специальная учебное заведения.* – Москва, 1989. – 205 с.

176. *Коптаж, Г.* Непрерывное образование: основные принципы [Текст] / Г. Коптаж // *Almatater.* – 1991. – №6. – С. 52-62.

177. *Корсаков, С. В.* Неформальное образование: Мастерская образовательных технологий [Текст] / С.В. Корсаков // *Среднее профессиональное образование.* – 2012. – №2. – С. 38-39.

178. *Кох, М. Н.* Основы андрагогики: Учебное пособие для вузов [Текст] / М.Н. Кох, Т.Н. Пешкова – Москва, 1999. – 87 с.

179. *Кочемасова, Н. А.* Педагогические условия подготовки студентов к реализации андрагогических концепций: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01. [Текст] / Н.А. Кочемасова. – Оренбург, 2000. – 197 с.

180. *Кошманова, Т.* Андрагогическая повышения квалификации педагогических кадров [Текст] / Т. Кошманова, Н.А. Лобанов // *Образование через всю жизнь. Непрерывное образование для устойчивого развития: труды международного сотрудничества.* Государственный университет имени. А.С. Пушкина. – СПб. – 2009. – С. 54-59.

181. *Краевский, В. В.* Методология педагогики: новый этап: Учебное пособие для студентов высшей учебной заведений [Текст] / В.В. Краевский, Е.В. Бережнова. – Москва: «Академия», – 2006. – 319 с.

182. *Кривых, С. В.* Педагогические технологии обучения: кейс-метод: Методическое пособие [Текст] / С.В. Кривых. – СПб.: «ИПК СПО», 2010. – 42 с.

183. *Крупина, И. В.* Андрагогика: история и современность: Учебное пособие [Текст] / И.В. Крупина, А.П. Ситник, Э.М. Никитин, И.Э. Савенкова – Москва: «АПК и ПРО», 2003. – 125 с.

184. *Крупская, Н. К.* Педагогические сочинения: Методическое пособие [Текст] / Н.К. Крупская. – Москва: «Просвещение», 1961. – 169 с.
185. *Кукуев, А. И.* Андрагогическая подготовка преподавателя мегавуза: Учебно-методическое пособие [Текст] / А.И. Кукуев. – Ростов-на-Дону: «Булат», 2008. – 159 с.
186. *Кукуев, А. И.* Андрагогические аспекты деятельности преподавателя вуза [Текст] / А.И. Кукуев // Труды международной научно-практической конференции «Преподаватель высшей школы в 21 веке» Ростов-на-Дону, 2006. – С. 21-24.
187. *Кукуев, А. И.* Андрагогические аспекты повышения компетентности руководящих кадров [Текст] / А.И. Кукуев // Гуманитарные и социально-экономические науки. Северо-Кавказский научный центр высшей школы. Спецвыпуск «Педагогика», 2006. – №1. – С. 172-178.
188. *Кукуев, А. И.* Андрагогический подход в педагогике: Монография [Текст] / А.И. Кукуев. – Ростов на Дону: «ИПО ПИ ЮФУ», 2009. – 328 с.
189. *Кукуев, А. И.* Питер Джарвис об андрагогике М. Ноулза [Текст] / А.И. Кукуев // Новые Знания. 2009. – №1. – С. 25-30.
190. *Кулюткин, Ю. Л.* Психология обучения взрослых: Методическое пособие [Текст] / Ю.Л. Кулюткин – Москва: «Рус-Граф», 1985. – 155 с.
191. *Кумбс, Ф. Г.* Кризис образования в современном мире: Монография [Текст] / Ф.Г. Кумбс. – Москва, 1970. – 243 с.
192. *Ларионова, О.* Творческая андрагогическая сессия в г. Кемерово [Текст] / О. Ларионова, Н. Павельева // Новые знания: Журнал по проблемам образования взрослых. 2007. – №1. – С. 29-30.
193. *Леонтьев, А. Н.* Деятельность, сознание, личность: Учебное пособие [Текст] / А.Н. Леонтьев – Москва: «Политиздат», 1977. – 304 с.
194. *Левина, М. М.* Технологии профессионального педагогического образования: Учебное пособие [Текст] / М.М. Левина –

Саратов: «Таймс», 2001. – 153 с.

195. *Лесохина, Л. Н.* Содержание и методы образования взрослых [Текст] / Л.Н. Лесохиной – Москва, 1985. – 175 с.

196. *Линевич, Л. В.* Андрагогический подход к обучению студентов в вузе: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.08. [Текст] / Л.В. Линевич. – Калининград, 2002. – 258 с.

197. *Лавриков, Ю. А.* Интеграция социалистического производства и управление: Учебное пособие [Текст] / Ю.А. Лавриков – Москва: «Просвещение», 1976. – 277 с.

198. *Лернер, И. Я.* Дидактические основы формирования познавательной самостоятельности учащихся при изучении гуманитарных дисциплин: дис. ... д-ра. пед. наук: [Текст] / И.Я. Лернер. – Москва, 1971. – 221 с.

199. *Липский, И. А.* Педагогическое сопровождение личности: теоретические основания [Текст] / И.А. Липский // «Теоретико-методологические проблемы современного воспитания». Волгоград, 2004. – С. 280-287.

200. *Лихачев, Д. С.* Слово писателя: Учебное пособие [Текст] / Д.С. Лихачев – Москва: «Мысль», 1987. – 215 с.

201. *Логинова, Л. Г.* Качество в образовании: опыт определения понятия [Текст] / Л.Г. Логинов // Образование личности. – 2011. – №3. – С. 97-103.

202. *Ломов, Б. Ф.* Методологические и теоретические проблемы психологии: Учебное пособие [Текст] / Б.Ф. Ломов. – Москва, 1984. – 444 с.

203. *Лутфуллоев, М.* Антология педагогической мысли таджикского народа: Учебное пособие [Текст] / М. Лутфуллоев, С. Сулаймони, Х. Афзалов – Душанбе: «Матбуот», 2009. – 448 с.

204. *Лутфуллоев, М.* Асосҳои таҳқиқоти илмӣ: Воситаи таълимӣ [Матн] / М. Лутфуллоев, Қ.С. Абдурахимов – Қўрғонтеппа: «Матбаа», 2018. – 40 с.

205. *Лутфуллоев, М.* Инсон ва тарбия: [Матн] / М. Лутфуллоев – Душанбе: «Собириён», 2013. – 464 с.
206. *Лутфуллоев, М.* Назарияи таълим: Воситаи таълимӣ [Матн] / М. Лутфуллоев, Қ.С. Абдурахимов – Қўрғонтеппа «Матбаа», 2016. – 500 с.
207. *Лутфуллоев, М.* Педагогикаи миллии халқи тоҷик «Осори педагогӣ»: Воситаи таълимӣ [Матн] / М. Лутфуллоев – Душанбе: «Собириён», 2015. – 704 с.
208. *Лутфуллоев, М.* Истиклолияти Тоҷикистон ва маорифи навин: Воситаи таълимӣ [Матн] / М. Лутфуллоев – Душанбе, 2006. – 109 с.
209. *Литвиновой, Н. П.* Обучение на протяжении всей жизни в эпоху экономики знаний: Монография [Текст] / Н.П. Литвиновой, Т.В. Мухлаевой, И.Я. Сияловой. – СПб.: «ИПО РАО», 2010. – 286 с.
210. *Ломакина, Т. Ю.* О диверсификации непрерывного профессионального образования [Текст] / Т.Ю. Ломакина // Педагогика. – 2002. – С. 75-78.
211. *Ломтева, Т. Н.* Андрагогика в контексте гуманистической образовательной парадигмы: [Текст] / Т.Н. Ломтева. – Ставрополь: «СГУ», 2001. – 340 с.
212. *Ломтева, Т. Н.* Андрагогические основы вузовского образования: дисс. ... док-ра пед. наук: 13.00.01. 13.00.08. [Текст] / Т.Н. Ломтева. – Ставрополь, 2001. – 390 с.
213. *Люкс, Т. О.* системном подходе к формированию программ обучения в рамках непрерывного образования [Текст] / Т. Люкс // Образование через всю жизнь. Непрерывное образование для устойчивого развития. Труды международного сотрудничества – СПб., 2009. – С. 109-114.
214. *Макарени, А. А.* Перспективы создания системы непрерывного образования [Текст] / А.А. Макарени. – Тюмень: «ТОГИРРО», 2000. – 119 с.
215. *Мальчукова, Н. Н.* Реализация междисциплинарных связей в

процессе изучения дисциплины «Прикладная математика» [Текст] / Н.Н. Мальчукова, М.В. Виноградова, И.Е. Шемякина, В.М. Брегина // Мир науки, культуры, образования. – 2019. – № 2 (75). – С. 109-111.

216. *Макаренья, А. А.* Интегративные процессы в образовании взрослых как фактор развития интеллектуального потенциала региона [Текст] / А.А. Макаренья, Н.Н. Суртаева. – СПб.: «ИОВРАО», 2002. – 222 с.

217. *Макаренья, А. А.* Неформальное образование как условие социального взаимодействия в процессе повышения квалификации [Текст] / А.А. Макаренья, О.В. Ройтблат, Н.Н. Суртаева // Образование и человек. – 2011. – №4. – С. 59-64.

218. *Макаренья, А. А.* Образование взрослых в современном обществе [Текст] / А.А. Макаренья, Н.Н. Суртаева // Актуальные проблемы постдипломного образования педагогических кадров. – СПб., 2004. – С. 16-33.

219. *Макаренья, А. А.* Образование взрослых как фактор социокультурного развития регионов: Монография по вопросам модернизации системы образования взрослых [Текст] / А.А. Макаренья, Н.Н. Суртаева. – СПб.: «ИОВ РАО», 2005. – 116 с.

220. *Макаренья, А. А.* Человек и образование [Текст] / А.А. Макаренья, Н.Н. Суртаева // Научный методический журнал. – Москва, 2011. – №4. – С. 59-64.

221. *Макарова, И. А.* История развития андрагогических концепций в тестах, вопросах и заданиях: Учебное пособие [Текст] / И.А. Макарова – Волгоград: «Перемена», 2006. – 39 с.

222. *Марон, А. Е.* Методология разработки стандартов повышения квалификации педагогических и управленческих кадров [Текст] / А.Е. Марон // Актуальные проблемы постдипломного образования педагогических кадров. – СПб.: «ИОВРАО», 2004. – С. 51-56.

223. *Марон, А. Е.* Профессиональное становление педагога-андрагога системы информатизации образования взрослых [Текст] / А.Е.

Марон, Л.Ю. Монахова // Человек и образование. – 2014. – №3. – С. 75-82.

224. *Марон, А. Е.* Развитие андрагогики как области профессионально-педагогического знания и социальной практики. [Текст] / Е.А. Марон – Москва: «Профессиональная образования», 2009. – 109 с. <http://www.raop.ru/content/otdelenie> [Электронный ресурс] (Дата обращения 17.07.2022).

225. *Маслова, В. В.* Основы андрагогики: терминологический словарь-справочник для студентов социально гуманитарных специальностей [Текст] / В.В. Маслова. – Мариуполь, 2004. – 19 с.

226. *Меданский, Е. Л.* Внешкольное образование [Текст] / Е.Л. Меданский – Москва, 1918. – 96 с.

227. *Меморандум непрерывного образования Европейского Союза.* [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.znanie.org/docs/memorandum.html>. (Дата обращения).

228. *Мисяковой, Н. И.* Актуальные проблемы неформального повышения квалификации педагогов и руководителей образовательных учреждений Актуальные проблемы неформального повышения квалификации педагогов и руководителей образовательных учреждений [Текст] / Н.И. Мисяковой, Н.П. Недоспасовой, Е.А. Нагрелли, Е.А. Востриковой Всероссийская научная практическая конференция – Новокузнецк: «МАОУ ДПО ИПК», 2012. – 202 с.

229. *Митина, А. М.* Концепция общинного образования в зарубежной андрагогике [Текст] / А.М. Митина // Педагогика. 2003. – №7. – С. 104-109.

230. *Митина, А. М.* Дополнительное образование взрослых за рубежом: Концептуальное становление и развитие [Текст] / А.М Митина. – Москва «Наука», 2004. – 304 с.

231. *Морозова, Н. Ю.* Неформальное образование в аспекте европейских тенденций [Текст] / Н.Ю. Морозова // Среднее профессиональное образование. – 2011. – №12. – С. 16-18.

232. *Мухлаева, Т. В.* Международный опыт неформального образования взрослых [Текст] / Т.В. Мухлаева // Человек и образование. – 2010. – №4. – С. 158.

233. *Нагрели, Е. А.* Проблемы содержания неформального повышения квалификации педагогических работников на муниципальном уровне. Актуальные проблемы неформального повышения квалификации педагогов и руководителей образовательных учреждений: Всероссийская научная практическая конференция [Текст] / Е.А. Нагрели, Н.И. Мисяковой, Н.П. Недоспасовой, Е.А. Востриковой. – Новокузнецк: «МАОУ ДПО ИПК», 2012. – С. 34.

234. *Народное хозяйство и культура в СССР.* – Москва, 1989. – 87 с.

235. *Насырова, Э. Ф.* Педагогическая характеристика интегративно-модульного обучения студентов вуза [Текст] / Э.Ф. Насырова // Вестник ТГПУ. – 2009. – № 11 (89). – С. 24-27.

236. *Низомномаи низоми кредитии таҳсилот дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон.* Бо қарори мушовараи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30.12.2016, №19/24 тасдиқ шудааст.

237. *Наврузов, Т. С.* Вклад русских исследователей в изучение истории Восточной Бухары в конце XIX века: Монография [Текст] / Т.С. Наврузов – Худжанд, 2012. – 64 с.

238. *Национальная концепция образования Республики Таджикистан.* – Душанбе: «Высшая школа», 2002. – С. 21-92.

239. *Нефедова, В. И.* Андрагогическая подготовка преподавателей системы постдипломного образования. [Электронный ресурс]: manager.fio.ru-2003. (Дата обращения 28.08.2020).

240. *Нефедова, В. И.* Постдипломное образование руководителей образовательных учреждений как андрагогический процесс: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.08. [Текст] / В.И. Нефедова. – СПб., 2004. – 216 с.

241. *Нечаев, Ю.* Синергетический аспект андрагогики [Текст] / Ю. Нецаев // Новые знания. – 1999. – №2. – С. 10-12.
242. *Никандров, Н. Д.* Цели воспитания на рубеже XXI века [Текст] / Н.Д. Никандров // [Электронный ресурс] EIDOS – LIST. – URL: <http://wwwEidos/techno.ru/list /serv.htm> (Дата обращение).
243. *Никитин, В. Я.* Модульный принцип организации обучения взрослого населения [Текст] / В.Я. Никитин // Академия профессионального образования. – 2014. – №5 (6). – С. 3-8.
244. *Никитин, Э. М.* Андрагогика: история и современность [Текст] / Э.М. Никитин, А.П. Ситник, Н.Э. Савенкова, И.В. Крупина. – Москва: «АПК и ПРО», 2003. – 125 с
245. *Никитина, Н. И.* Непрерывное социально-профессиональное образование как социокультурный феномен [Текст] / Н. И. Никитина // Социальная политика и социология. – 2009. – №5. – С. 237-243.
246. *Новиков, А. М.* Постиндустриальное образование [Текст] / А.М. Новиков. – Москва: «Эгвес», 2011. – 152 с.
247. *Новожилов, В. Ю.* Психолого-педагогические проблемы формирования интегративных связей в образовательной деятельности военных вузов при реализации компетентностного подхода [Текст] / В.Ю. Новожилов // Педагогическое образование и наука. – 2011. – №7. – С. 35-40.
248. *Ноулс, М. Ш.* Современная практика образования взрослых. Андрагогика против педагогики [Текст] / М.Ш. Ноулс. – Москва, 1980. – 387 с.
249. *Ободовского, А. Г.* Жизнь и педагогическая деятельность [Текст] / А.Г. Ободовского // К 150-летию со дня рождения, «Советская педагогика». – Москва, 1946. – №8. – С. 9.
250. *Образование в Республике Таджикистан.* Статистический сборник. [Текст] / Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан. Душанбе. 2013. – 421 с.
251. *Огарев, Е. И.* Непрерывное образование: основные понятия и

термины [Текст] / Е.И. Огарев. – СПб.: «ИОВ РАО», 2005. – 148 с.

252. *Огарев, Е. И.* Образование взрослых: основные понятия и термины [Текст] / Е.И. Огарев. – СПб.: ГНУ «ИОВ РАО», 2005. – С. 62-63.

253. *Огородникова, Е. И.* Интеллектуальное обогащение личности через дополнительное образование взрослых: опыт практической работы [Текст] / Е.И. Огородникова // Образование через всю жизнь. Непрерывное образование для устойчивого развития: труды международного сотрудничества. – СПб., – 2009. – С. 220-225.

254. *Ожегов, С. И.* Толковый словарь русского языка [Текст] / С. Ожегов, Н.Ю. Шведов. – Москва: «А ТЕМП», 2004. – 944 с.

255. *Олейникова, О. Н.* Обучение в течение всей жизни как инструмент реализации Лиссабонской стратегии [Текст] / О.Н. Олейникова, А.А. Муравьева, Н.М. Аксёнова. – Москва, 2009. – С. 115.

256. *Онушкин, В. Г.* Образование взрослых как предмет исследования [Текст] / В.Г. Онушкин, Ю.Н. Кулюткин // Советская педагогика. – 1984. – №6. – С. 86-94.

257. *Онушкин, В. Г.* Социальная структура контингента [Текст] / В.Г. Онушкин, Е.И. Огарев, Я. Батышева // Энциклопедия профессионального образования. – Москва: РАО «Профессиональное образование», 1999. – 488 с.

258. *Осокина, О. М.* Неформальное образование как способ повышения квалификации педагогических кадров [Текст] / О.М. Осокина, А.Н. Ростовцев, Д.Ю. Чупин // Актуальные проблемы неформального повышения квалификации педагогов и руководителей образовательных учреждений. – Новокузнецк, 2012. – С. 180-182.

259. *Павлова, О. В.* Информальное образование в контексте воспроизводства современной культуры [Текст] / О.В. Павлова // Академия профессионального образования. – 2014. – №5 (6). – С. 14-18.

260. *Песталоцци, И. Г.* Антология гуманной педагогики [Текст] / И.Г. Песталоцци – Москва: «Шалвы Амонашвили», 1998. – 224 с.

261. *Петров, С. В.* Андрагогические условия формирования мотивации профессионального становления сотрудников органов внутренних дел: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.08. [Текст] / С.В. Петров. – Калининград, 2001. – 159 с.

262. *Постановление Правительства Республики Таджикистан от 30 декабря 2019 года, №638* «Об отчете министра образования и науки Республики Таджикистан о ходе реализации Национальной стратегии развития образования Республики Таджикистан до 2020 года».

263. *Педагогическая энциклопедия.* – Тон 1. Москва: Советская энциклопедия, 1965. – 912 с.

264. *Педагогическая энциклопедия.* – Тон 2. Москва: Советская энциклопедия, 1965. – 912 с.

265. *Постановление Правительства Республики Таджикистан* «Государственная концепция реформирования системы начального профессионального образования и обучения в Республике Таджикистан». – №387. – 2004. – 21 с.

266. *Постановление Правительства Республики Таджикистан* «Об утверждении Государственной программы подготовки педагогических кадров на 2005-2010». 3 декабря 2004. – №468. – 15 с.

267. *Поташник, М. М.* Педагогическое творчество: проблемы развития и опыт: Учебное пособие [Текст] / М.М. Поташник – Киев, «Родянська школа», 1988. – 187 с.

268. *Праздников, Г. А.* Болонский процесс в смысловом пространстве современного образования [Текст] / Г.А. Праздников // «СОЦИС». – 2005. – №10. – С. 42-45.

269. *Пузанов, Д.* Двухступенчатая система подготовки специалистов [Текст] / Д. Пузанов, И. Феодоров // Высшее образования в России. – 2004. – №2. – С.3-11.

270. *Пинг, А. Д.* Некоторые проблемы образования и педагогики взрослых: Монография [Текст] / Д.А. Пинг, Н. Бокарев. – Москва: «Знание», 1969. – 167 с.

271. *Пинт, А. Д.* Некоторые проблемы образования и педагогики взрослых [Текст] / А.Д. Пинт, Н.И. Бокарев – Москва: «Знание», 1969. – 259 с.

272. *Пискунова, Е. В.* Компетентностный подход в педагогическом образовании: Монография [Текст] / Е.В. Пискунова, В.А. Козырев, Н.Ф. Радионова – СПб.: «РГПУ им. А.И. Герцена», 2004. – 246 с.

273. *Пискунова, Е. В.* Непрерывное образование как стратегия развития образования в мире [Текст] / Е.В. Пискунова // Непрерывное образование. – 2012. – С. 114-119.

274. *Пискунова, Е. В.* Результаты международных сравнительных исследований как источник развития образования [Текст] / Е.В. Пискунова // Образование и современность. – Тюмень, 2012. – С. 134-141.

275. *Подобед, В. И.* Системные проблемы формирования образования взрослых: образовательные услуги, функции, технологии обучения [Текст] / И. Подобед, М.Д. Махлин. – СПб.: «ИОВ РАО», 2000. – 120 с.

276. *Подобеда, В. И.* Практическая андрагогика. Методическое пособие [Текст] / В.И. Подобеда, А.Е. – СПб.: ГНУ «ИОВ РАО», 2003. – 406 с.

277. *Прикот, О. Г.* Дополнительное профессиональное образование: обеспечение непрерывности [Текст] / О.Г. Прикот // Непрерывное образование. – 2012. – №2. – С. 76-80.

278. *Протасевич, А. В.* Неформальное образование в структуре непрерывного образования в течение всей жизни [Текст] / А.В. Протасевич, О.В. Ройтблат // Региональное образование XXI века: проблемы и перспективы. – 2011. – №2. – С. 75-76.

279. *Прохоров, А. М.* Большой энциклопедический словарь [Текст] / А.М. Прохоров. – СПб.: «Норинт», 1997. – 340 с.

280. *Ржегак, М.* Педагогика взрослых [Текст] / М. Ржегак – Прага, 1974. – 203 с.

281. *Роджерс, К.* Взгляд на психотерапию, становление

человека [Текст] / К. Роджерс. – Москва: «Педагогика», 1994. – 124 с.

282. *Розин, В. М.* Образование в условиях модернизации и неопределенности [Текст] / В.М. Розин. – Москва: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», – 2013. – 80 с.

283. *Розин, В. М.* Педагогика и личность в точке и процессе бифуркации [Текст] / В.М. Розин // Синергетическая парадигма. Синергетика образования. – Москва, 2011. – С. 246-268.

284. *Ройтблат, О. В.* Неформальное образование как условие социального взаимодействия в процессе повышения квалификации [Текст] / О.В. Ройтблат, А.А. Макареня, Н.Н. Суртаева // Человек и образование. – 2011. – №4. – С. 59-64.

285. *Рахмонкулов, М.* Пути и методы повышения качества экзаменационных тестов [Текст] / М. Рахмонкулов, Р.Р. Мирзоев // Вопросы психологии и педагогики, Курган-Тюбе. – 2009. – №3. – С.77-82.

286. *Рахмонкулов, М.* Роль и место теста и тестовых зачетов в кредитной системе образования [Текст] / М. Рахмонкулов, Р.Р. Мирзоев, О. Каримзода // Вестник Таджикского национального университет. Душанбе, – 2009. – №4. – С. 292-295.

287. *Ройтблат, О. В.* Особенности неформального образования и его возможности [Текст] / О.В. Ройтблат, Ж.Б. Суртаева // Региональное образование. – Тюмень: «ТОГИРРО», 2008. – 32 с.

288. *Ромм, Т. А.* Социальное воспитание: эволюция теоретических образов [Текст] / Т.А. Ромм. – Новосибирск: «Наука», 2007. – 137 с.

289. *Руденский, Е. В.* Социальная психология [Текст] / Е.В. Руденский. – Москва: «ИНФРА», 2000. – 224 с.

290. *Самоловсев, Б.* Образование отраслях у послати и до нас [Текст] / Б. Самоловсев. – Загреб, 1963. – 157 с.

291. *Саргсян, А. С.* Принципы и особенности развития эвтагогики как области педагогической [Текст] / А.С. Саргсян // Человек и образование. – 2014. – №3. – С. 111-116

292. Сафина, З. Н. Синергетико-андрагогический подход к проектированию образовательных программ в системе обучения взрослых [Текст] / З.Н. Сафина, Р.М. Шерайзина // Вестник Новгородского государственного университета. 2005. – №31. – С. 59-63.

293. Сатторов, А. Э. Педагогические идеи ученых-естествоиспытателей Среднего и Ближнего Востока 1X-XV11вв: Учебное пособие [Текст] / А.Э. Сатторов – Душанбе: «Дониш», 2009. – 173 с.

294. *Стандарти давлатии таҳсилоти олии касбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон*. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 25 феввали соли 2017, №94. ш. Душанбе.

295. *Стандарти давлатии таълими таҳсилоти олии касбӣ* (Талаботи минимуми барномаи ҳатмии Стандарти давлатии таҳсилоти олии касбӣ нисбат ба мазмун ва сатҳи тайёр кардани мутахассис), Ихтисос: 1- 790108- Фарматсия, Тахассус: Фарматсевт («мутахассис»), Душанбе 2011 с.

296. Скаткин, М. Н. Методология и методика педагогического исследования: Монография [Текст] / М.Н. Скаткин – Москва: «Педагогика», 1987. – 152 с.

297. Скаткин, М. Н. Проблемы современной дидактики: Монография [Текст] / М.Н. Скаткин – Москва: «Педагогика», 1984. – 96 с.

298. *Сименский, М.* Андрагогика и теория образования отраслях [Текст] / М. Семенский // *Образования отраслях*. – Варшава, 1967. – №3 (4). – С. 59-61.

299. Ситник, А. П. Тенденции исторических изменений в развитии теории образования взрослых [Текст] / А.П. Ситник // *Человек и образование*. – 2006. – №4 (5). – С. 34-40.

300. *Скрынник, И. К.* Неформальное образование как средство повышения эффективности деятельности некоммерческих организаций: дисс... кан. пед. наук: 13.00.01. [Текст] / И.К. Скрынник. – Ставрополь, 2006. – 217 с.

301. *Скрябина, Н. Ю.* Андрагогические аспекты профессионально-личностного саморазвития педагога: Учебное пособие [Текст] / Н.Ю. Скрябина – Ростов на Дону: «ПИ ЮФУ», 2007. – 160 с.
302. *Скрябина, Н. Ю.* Андрагогические условия профессионально-личностного саморазвития педагога: автореф. дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.08. [Текст] / Н.Ю. Скрябина – Ростов на Дону, 2007. – 28 с.
303. *Сластенин, В. А.* Дидактика: Учебное пособие [Текст] / В.А. Сластенин. – Москва: «Академия», 2004. – 480 с.
304. *Соколова, И. И.* Проектирование и применение систем оценки качества в сфере непрерывного образования: лучшие практики, проблемы решения [Текст] / И.И. Соколова, Н.А. Лобанова, В.Н. Скворцова // Образование через всю жизнь. Непрерывное образование для устойчивого развития: труды международного сотрудничества. – СПб., 2009. – С. 124-129.
305. *Стародубцев, В. А.* Неформальное образование в жизнедеятельности педагога [Текст] / В.А. Стародубцев, А.А. Киселева // Инновации в образовании. – 2010. – №9. – С. 74-83.
306. *Степанова, Е. Л.* Умственное развитие и обучаемость взрослых [Текст] / Е.Л. Степанова. – Ленинград, 1981. – 137 с.
307. *Степин, В. С.* Философская антропология и философия науки [Текст] / В.С. Степин. – Москва: «Наука», 1992. – 186 с.
308. *Суртаева, Ж. Б.* Условия становления корпоративной культуры субъектов неформального образования: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. [Текст] / Ж.Б. Суртаева. – СПб., 2008. – 210 с.
309. *Суртаева, Н. Н.* Методологические подходы к построению инновационного пространства непрерывного педагогического образования [Текст] / Н.Н. Суртаева, А.А. Макареня, С.В. Кривых // Человек и образование. – 2014. – №2. – С. 121-123.
310. *Суртаева, Н. Н.* Навигатор в мире технологий: методические рекомендации [Текст] / Н.Н. Суртаева. – Тюмень: «ТОГИРРО», 2013. – 24 с.

311. *Сухобской, Г. С.* Образование взрослых: цели и ценности [Текст] / Г.С. Сухобской, Е.А. Соколовской, Т.В. Шадринной. – СПб.: «ИОВ РАО», 2002. – 188 с.

312. *Сухобской, Г. С.* Социальный работник как андрагог [Текст] / Г.С. Сухобской, Е.А. Соколовской, Т.В. Шадринной – Иркутск-СПб.: «ИОВ РАО», 2001. – 250 с.

313. *Тамарская, О. В.* Андрагогические условия профессионального самосовершенствования учителя в системе дополнительного профессионального образования: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.08. [Текст] / О.В. Тамарская. – Калининград, 2004. – 212 с.

314. *Тимошковой, Ж. С.* Образование взрослых: Учебно-методическое пособие по результатам реализации проекта [Текст] / Ж.С. Тимошковой. – Красноярск: «РИО КГПУ», 2003. – 215 с.

315. *Титова, Е. В.* Методика воспитания как феномен педагогической науки и практики: автореф. дис. ... док. пед. наук: 13.00.01. [Текст] / Е.В. Титова – СПб., 1998. – 37 с.

316. *Толеубекова, Р. К.* Профессиональное развитие педагогов в системе непрерывного образования [Текст] / Р.К. Толеубекова // Образование через всю жизнь. Непрерывное образование для устойчивого развития: труды международного сотрудничества. – СПб., 2009. – С. 410-413.

317. *Торндайк, Э.* Психология обучения взрослых [Текст] / Э. Торндайк – Москва, 1931. – 127 с.

318. *Урбачик, Ф.* Дидактика до рослых [Text] / Ф. Урбачик. – Варшава, 1965. – 187 с.

319. *Ушинский, К. Д.* Педагогические сочинения [Текст] / К.Д. Ушинский. – Москва: «Линка», 1988. – 233 с.

320. *Фалахеева, Т. Д.* Андрагогическая модель профессионального саморазвития личности студентов заочного отделения в процессе обучения в вузе: автореф. дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.08. [Текст] / Т.Д. Фалахеева. – Комсомольск-на-Амуре, 2007. – 53 с.

321. *Филатова, А. В.* Дидактические условия реализации андрагогической поддержки взрослых в процессе обучения иностранному языку: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01. [Текст] / А.В. Филатова. – Йошкар-Ола, 2007. – 199 с.

322. *Филин, С. А.* Андрагогический подход к построению системы профессионального обучения персонала предприятия: автореф. дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.08. [Текст] / С.А. Филин. – Великий Новгород, 2005. – 37 с.

323. *Фрумина, Е. Л.* Непрерывное образование для педагогов. Непрерывное образование в политическом и экономическом контекстах: Методическое пособие [Текст] / Е.Л. Фрумина, Г.А. Ключарев. – Москва: «ИС РАН», 2008. – 278 с.

324. *Чарнолуцкий, В. И.* Центры образования взрослых [Текст] / В.И. Чарнолуцкий – Москва: «Настольная книга по внешкольному образованию», 1991. – 137 с.

325. *Чаряолуский, В. Л.* Настольная книга по внешкольному образованию [Текст] / В.Л. Чаряолуский – СПб., 1913. – 97 с.

326. *Швырёв, В. С.* Неопозитивизм и проблемы эмпирического обоснования науки [Текст] / В.С. Швырёв – Москва: «Наука», 1966. – 215 с.

327. *Швырев, В. С.* Рациональность как ценность культуры. Традиция и современность [Текст] / В.С. Швырев. – Москва: «Прогресс-Традиция», 2003. – 166 с.

328. *Шестова, Л.* Исцеление для неизлечимых: Эпистолярный диалог [Текст] / Л. Шестова, М. Эйтингона, В. Хазана, Е. Ильиной – М: «Водолей», 2014. – 280 с. – ISBN 978-5-91763-187-5.

329. *Ядов, В. А.* Стратегия социологических исследований [Текст] / В.А. Ядов. – Москва: «ИНФРА», 1998. – 16 с.

330. *Якушкина, М. С.* Инновационная деятельность педагогов в системе непрерывного образования [Текст] / М.С. Якушкина. – СПб. «НМЦ», 2002. – 170 с.

331. *Ясперс, К.* Смысл и назначение истории: Методическое пособие [Текст] / К. Ясперс – Москва: «Политиздат», 1991. – 527 с.
332. *Andragogy.net.* [mailto: jost.reischmann@uni-bamberg.de](mailto:jost.reischmann@uni-bamberg.de) [Электронный ресурс] (Дата обращения 28.08.2022).
333. *Angelo, A. T.* Classroom Assessment Techniques [Text] / A.T. Angelo, K.P. Cross: A Handbook for College Teachers – San Francisco: «Jessey-Bass Publishers», 1993. – 427 p.
334. *Bagnall, R. G.* Principles of Adult Education in the Design and Management of Instruction [Text] / R.G. Bagnall // Australian Journal of Adult Education. – Canberra, 1978. – №1. – P. 125-127.
335. *Boone, E. J.* Developing Programs in Adult Education: Englewood Cliffs [Text] / E.J. Boone – New York, 1985. – 157 p.
336. *Boot, R. L.* Open Learning: Meaning and Experience [Text] / R.L. Boot, V.E. Hodgson // In Beyond Distance Teaching Towards Open Learning. – Milton Keynes, 1991. – P. 5.-12.
337. *Brookfield, S. D.* Understanding and Facilitating Adult Learning [Text] / S.D. Brookfield – San Francisco, 1986. – 339 p.
338. *Brundage, D. H.* Adult Learning Principles and their Application to Program Planning [Text] / D.H. Brundage, D. Mackeracher – Toronto, 1980. – 201 p.
339. *Cattel, R. B.* The Scientific Analysis of Personality [Text] / R.B. Cattel – Baftmiore, 1965. – 239 p.
340. *Cawley, R.* Cognitive Styles and the Adult Learner [Text] / R. Cawley, S. Miller, J. Milligan // Adult Education. – Wash. D.C., 1976. – №2. – P. 39-41.
341. *Charnley, A. H.* Training the Educators for Adults. Leicester [Text] / S.M. Charnley – London, 1982. – 123 p.
342. *Confintea, V.* Fifth International Conference on Adult Education [Text] / V. Confintea – Hamburg, 1997. – P. 57-63.
343. *Darfcenwald, G. G.* SJB. Adult education [Text] / G.G. Darfcenwald // Foundations of Practice. – Washington, 2001. - P. 8.

344. *Dave, R. H.* Foundations of Lifelong Education; Some Methodological Aspects [Text] / R.H. Dave // In: Foundations of Lifelong Education. – Hamborag, 1976. – P. 34.
345. *Dave, R. H.* lifelong Education and School Curriculum [Text] / R.H. Dave. – Hambros, 1973. – 109 p.
346. *Daxfcenwa, G. O.* Adult Education: Foundations of Practice [Text] / G.O. Daxfcenwa // Merriam S.B. – New York, 1982. – P. 6.
347. *Ddveraux, M. S.* Use personae sur cinq [Text] / M.S. Ddveraux // Enqu6te sur l'ducation des adults am8 Canada. – Ottawa, 1984. – P. 63.
348. *Dewey, J.* Experience and Education [Text] / J. Dewey. – New York, 1948. – 213 p.
349. *Dick, E.* Kleine Didaktik der Erwachsenenbildung [Text] / E. Dick, G. Jung – Villingen-Schwenningen, 1983. – 107 p.
350. *Durko, M.* Pedagogical aspects of adult education: University textbook [Text] / M. Durko – Budapest, 1966. – 125 p.
351. *Durko, M.* Pedagogical aspects of adult education: University textbook [Text] / M. Durko. – Budapest, 1966. – 134 p.
352. *Elsdon, K. T.* Adult Education Progress and Problems [Text] / K.T. Elson // Prospects. -Paris, 1985. – №15 (3). – P. 45-49.
353. *Galbraith, M. W.* Adult learning methods [Text] / M.W. Galbraith – Malabar, 1991. – 109 p.
354. *Godd, L. H.* Preparing Teachers for Lifelong Education [Text] / L.H. Godd – Advances on Lifelong Education Oxford, 1984. – 109 p.
355. *Grabowski, S. M.* Preparing Educators of Adults [Text] / S.M. Grabowski – San Francisco, 1981. – 91 p.
356. *Griffin, C.* Curriculum Theory of Adult and Lifelong Education [Text] / C. Griffin – Sydney, 1983. – 97 p.
357. *Gross, R. T.* New Paths to Learning: College Education for Adults [Text] / R.T. Gross – New York, 1977. – 203 p.

358. *Habemtan, A. M.* Some Models of Adult Learning and Adult Change [Text] / A.M. Habemtan // Studies cm Permanent Education. – Strasbourg, 1974. – P. 15-20.
359. *Hanselmann, H.* Andragogik: Wesen, Moglichkeiten, Grenzen der Erwachsenenbildung [Text] / H. Hanselmann – Ziirich, 1951. – 95 p.
360. *Havighuist, R. J.* Developmental tasks and education [Text] / R.J. Havighuist. – New York, 1972. – P. 28-31.
361. *Hunsaker, H. C.* Creating a Climate for Adult Learning H.C. Hunsaker, R. Pierce – Lafayette, 1958. – 97 p.
362. *Jarvis, P. A.* AJJ and Cemtnromg Edncaticm [Text] / P.A. Jarvis // Theory and Practice. – London, 1983. – P. 67-73.
363. *Jones, E.* Teaching Adults: An Active Learning Approach [Text] / E. Jones – London, 1987. – 115 p.
364. *Kidd, J.* How Adults Learn [Text] / J. Kidd – New York, 1959. – 315 p.
365. *Knoll, J. W.* Motivation for Adult Education [Text] / J.W. Knoll. – Mflnchen, 1985. – 125 p.
366. *Knowles, M. S.* Andragogy in Action: Applying modern principles of adult learning [Text] / M.S. Knowles – San Francisco, 1984. – 97 p.
367. *Knowles, M. S.* The Adult Learner [Text] / M.S. Knowles // A Neglected Species. – Houston, 1973. – P. 104.
368. *Knowles, M. S.* The Adult Learner: A Neglected Species [Text] / M.S. Klowles. - Houston,1973. – 165 p.
369. *Knowles, M. S.* The Modern Practice of Adult Education [Text] / M.S. Knowles // From Pedagogy to Andragogy. – Chicago, 1980. – P. 87-91.
370. *Knowles, M. S.* The Modern Practice of Adult Education: Andragogy versus Pedagogy [Text] / M.S. Knowles – New York, 1970. – 107 p.
371. *Knowles, M. S.* The Modern Practice of Adult Education: From Pedagogy to Andragogy [Text] / M.S. Knowles – Chicago, 1980. – 93 p.
372. *Knox, A. B.* Adult Development and Learning [Text] / A.B. Knox – San Francisco, 1977. – 201 p.

373. *Knox, A. B.* Helping Adult Learn: A Guide to Planning, Implementing and Conduction Programs [Text] / A.B. Knox – San Francisco, 1987. – 159 p.
374. *Legge, C. D.* The Training and Further Training of Adult Educators [Text] / C.D. Legge. – Amersfoort, 1983. – 187 p.
375. *Lengrand, P.* Introduction Education Permanente. – Paris, 1970. – P. 50.
376. *Lesne, M.* Travail pedagogique et formation des adulltes: Eléments d'analyse [Text] / M. Lesne – Paris, 1977. – 98 p.
377. *Lewis, R.* What is Open Learning? [Text] / R. Lewis // Open Learning. – Longman, 1986. – №1 (2). – P. 169-171.
378. *Long, H. J.* Adult Learning. Research aid Practice [Text] / H.J. Long. – Cambridge, 1983. – 309 p.
379. *Lorge, I.* Attach Learning [Text] / I. Lorge // AJJI Education. – New York, 1952. – №5. – P. 157.
380. *Lynch, J.* Education Permanente et la formation du personnel de l'education [Text] / J. Lynch. – Hambourg, 1978. – 103 p.
381. *Maelcw, A. J.* Toward a Psychology of Being [Text] / A.J. Maelcw. – New York, 1999. – 67 p.
382. *Maslow, A. H.* Toward a psychology of being [Text] / A.H. Maslow. – New York, 1968. – 197 p.
383. *Maslow, A. H.* Motivation and personality [Text] / A.H. Maslow – New York, 1954. – 24 p.
384. *McKinley, J.* Creative Methods for Adult Classes [Text] / J. McKinley. – St. Louis, 1960. – 207 p.
385. *McLagan, P. A.* Helping Others Learn: Designing Programs for Adults [Text] / P.A. McLagan – Massachusets, 1985. – 159 p.
386. *Merriam, S.* Learning in Adulthood [Text] / S. Merriem, R. Caffarella – San Francisco, 1991. – 97 p.
387. *Mezirow, J.* Transformative Learning: Theory to Practice. New Directions for Adult and Continuing Education [Text] / J. Mezirov – Vednam, 1997. – №74. – P. 5-12.

388. *Miller, H. L.* Teaching and Learning in Adult Education [Text] / H.L. Miller. – New York, 1969. – 97 p.
389. *Morgan, B.* Methods in Adult [Text] / B. Morgan // Education. – Danvill, 1960. – №45. – P. 361.
390. *Muchielli, R.* Les methods actives dens la pedagogue des adults [Text] / R. Muchielli – London, 1985. – 331 p.
391. *Noye, D.* Guide pratique du formateur: Art de concevoir et d'animer une formation [Text] / D. Noye, J. Piveteau – Paris, 1981. – 267 p.
392. *Poggeler, F.* Methoden der Erwachsenenbildung [Text] / F. Poggeler. – Freiburg, 1966. – 243 p.
393. *Race, Ph.* The Open Learning Handbook: Selecting, Designing, and Supporting Open Learning Materials [Text] / Ph. Race – London, 1989. – 233 p.
394. *Rogers, A.* Freedom to Liam [Text] / A. Rogers // New York, 1969. – P. 32-33.
395. *Savicevic, D. M.* Self-directed Education for Lifelong Education [Text] / D.M. Savicevic // International Journal of Lifelong Education. – 1985. – №4. – P. 4.
396. *Savicevic, D. M.* Training Adult Educationists in Yugoslavia [Text] / D.M. Savicevic // Convergence. – Toronto, 1968. – №1. – P. 22-25.
397. *Tietgens, H.* Erwachsene im Feld des Lehrens und Lernens [Text] / H. Tietgens, J. Weinberg. – Braunschweig, 1972. – 231 p.
398. *Tough, A.* The Adult's Learning Projects: A Fresh Approach to Theory and Practice in Adult Learning [Text] / A. Tough. – Ontario, 1979. – 209 p.
399. *Turos, L.* The Position of Andragogics in the System of Pedagogical Sciences [Text] / L. Turos // Society and Leisure. – Prague, 1971. – №3. – P. 45-49.
400. *Verduin, J. R.* The Lifelong Learning Experience [Text] / J.R. Verduin, H.G. MfflGr, Ch.E. Gear – Springfield, 1986. – P. 56-59.
401. *Vermilye, D. W.* Learner-centered Reform [Text] / D.W. Vermilye – San Francisco, 1975. – 197 p.

2. ФЕҲРИСТИ ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРЁФТИ ДАРАҶАИ ИЛМӢ

а) Монографияҳои илмӣ ва воситаҳои дастурҳои таълимӣ:

[1-М]. Алимӣ Ҷ. Андрагогика (таҳсилоти идоманокӯи ғайрирасмӣ) (хаммуаллиф): Монография [Матн] / Ҷ. Алимӣ, **М.В. Сафаров** – Душанбе: «Адабиёти бачагона», 2017. – 175 с.

[2-М]. **Сафаров, М. В.** Андрагогика: ташаккул, хусусиятҳо ва асосҳои назариявӣ: Монография [Матн] / М.В. Сафаров. – Душанбе: «Матбаа», 2021. – 111 с.

[3-М]. **Сафаров, М. В.** Андрагогика: фактори соҳибадорӣ ва таҳсилоти инсон [Текст] // М.В. Сафаров. – Душанбе, «Адабиёт», 2016. – 164 с.

[4-М]. **Сафаров, М. В.** Асосҳои технологияи таълими калонсолон [Матн] / М.В. Сафаров. – Душанбе: «Матбаа», 2020. – 68 с.

[5-М]. Миралӣзода А.М. Назария ва методикаи таълими расмӣ ва ғайрирасмӣ [Матн] / А.М. Миралӣзода, Ҷ. Алимӣ, **М.В. Сафаров**. – Душанбе: «Нушбод», 2021. – 79 с.

[6-М]. **Сафаров, М. В.** Технологияи таҳсилоти ғайрирасмӣ: Монография [Текст] / М.В. Сафаров. – Душанбе: «Промэкспо», 2017. – 176 с.

[7-М]. **Сафаров, М. В.** Теоретикӣ ва амалӣ аспекти таҳсилоти инсон ва андрагогика (на таҳсилоти ғайрирасмӣ): Монография [Текст] / М.В. Сафаров. – Душанбе: «Промэкспо», 2016. – 151 с.

б) Мақолаҳои таҳсилоти инсон ва таҳсилоти инсон дар доираи таҳсилоти инсон ва таҳсилоти инсон:

[8-М]. *Миралӣзода А. М.* Андрагогика: Таҳсилоти инсон ва таҳсилоти инсон [Матн] / А.М. Миралӣзода, **М.В. Сафаров** // Паёми Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи А. Рӯдакӣ. – Душанбе, 2022. – №1 (26). – С. 95-103. – ISSN 2616-5260.

[9-М]. *Сафаров, М. В.* Амсилахои андрагогии таълим [Текст] / М.В. Сафаров // Паёми Донишгоҳи педагогии Тоҷикистон ба номи С. Айни. – Душанбе, 2018. – №2 (74). – С. 88-91. – ISSN 2219-5408.

[10-М]. *Сафаров, М. В.* Андрагогика: моҳият, ҳадаф ва мазмун [Матн] / М.В. Сафаров // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2017. – №3\5. – С. 259-262. – ISSN2074-1847.

[11-М]. *Сафаров, М. В.* Андрагогический подход к адаптационным системам образования взрослых [Текст] / М.В. Сафаров // Вестник педагогического университета имени С. Айни. – Душанбе, 2017. – №5 (72). – С. 29-33. – ISSN 2219-5408.

[12-М]. *Сафаров, М. В.* Асосҳои андрагогии рушди касбии шахсият [Матн] / М.В. Сафаров // Паёми Донишгоҳи педагогии Тоҷикистон ба номи С. Айни. – Душанбе, 2018. – №3 (75). – С. 141-145. – ISSN 2219-5408.

[13-М]. *Сафаров, М. В.* Андрагогика-педагогикаи инноватсионӣ [Текст] / М.В. Сафаров // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2017. – №3/4. – С. 295-297. – ISSN2074-1847.

[14-М]. *Сафаров, М. В.* Главные направления совершенствования образования в новых условиях [Текст] / М.В. Сафаров // Вестник Таджикского национального университета. – Душанбе, 2018. – №7. – С. 220-225. – ISSN2074-1847.

[15-М]. *Сафаров, М. В.* Дети и вопросы дополнительного образования [Текст] / М.В. Сафаров // Вестник Курган-Тюбинского государственного университета имени Носира Хусрава. – 2017. – №1/4 (49). – С. 158-162. – ISSN 2309-6764.

[16-М]. *Сафарзода, М. В.* Истифодаи технология ва усулҳои таълими ғайрирасмии калонсолон [Матн] / М.В. Сафаров // Паёми Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи А. Рӯдакӣ. – Душанбе, 2023. – №2 (31). – С. 172-182. – ISSN 2616-5260.

[17-М]. *Сафаров, М. В.* Истифодаи технологияи педагогӣ ва усулҳои гуногуни таълими ғайрирасмӣ [Матн] / М.В. Сафаров, А.М.

Мирализода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2022. – №4. – С. 161-169. – ISSN2074-1847.

[18-М]. **Сафаров, М. В.** Марҳилаҳои рушди назария ва амалияи таълими калонсолон [Матн] / М.В. Сафаров // Паёми Донишгоҳи педагогии Тоҷикистон ба номи С. Айни. – Душанбе, 2018. – №1 (73). – С. 56-63. – ISSN 2219-5408.

[19-М]. **Сафаров, М. В.** Масъалаҳои муҳимми истифодаи андрагогика дар ташкили ҷараёни таълим дар мактабҳои олии [Матн] / М.В. Сафаров // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2019. – №10 (1). – С. 303-306. – ISSN2074-1847.

[20-М]. **Сафаров, М. В.** Моделҳои андрагогии таълим [Матн] / М.В. Сафаров // Паёми Донишгоҳи педагогии Тоҷикистон ба номи С. Айни. – Душанбе, 2018. – №2 (74). – С. 88-91. – ISSN 2219-5408.

[21-М]. **Сафаров, М. В.** Назария ва методҳои таълими расмӣ, ғайрирасмӣ ва информалии калонсолон [Матн] / М.В. Сафаров, А.М. Мирализода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2022. – №2. – С. 267-274. – ISSN2074-1847.

[22-М]. **Сафаров, М. В.** Неформальное образование и Европа (в соавторстве) [Текст] / М.В. Сафаров, Дж. Алими // Вестник Курган-Тюбинского государственного университета имени Носира Хусрава. – Душанбе, 2017. – №1/4 (49). – С. 113-117. – ISSN 2309-6764.

[23-М]. **Сафаров, М. В.** Неформальное образование и образование для взрослых [Текст] / М.В. Сафаров // Вестник Таджикского национального университета. – Душанбе, 2018. – №6. – С. 203-207. – ISSN2074-1847.

[24-М]. **Сафаров, М. В.** Педагогика ва андрагогика [Матн] / М.В. Сафаров // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2018. – №2. – С. 224-226. ISSN2074-1847.

[25-М]. **Сафаров, М. В.** Педагогические аспекты социализация [Текст] / М.В. Сафаров // Вестник Таджикского национального

университета. – Душанбе, 2016. – №3/7 (214). – С. 317-319. – ISSN2074-1847.

[26-М]. **Сафаров, М. В.** Принсипҳои асосии андрагогика [Текст] / М.В. Сафаров // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2017. – №3\7. – С. 213-215. – ISSN2074-1847.

[27-М]. **Сафаров, М. В.** Рушди таълими калонсолон дар шароити нави ҷаҳонишавӣ [Матн] / М.В. Сафаров // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2019. – №6. – С. 290-293. – ISSN2074-1847.

[28-М]. **Сафаров, М. В.** Система непрерывного образования и обучение взрослых [Текст] / М.В. Сафаров // Вестник Таджикского национального университета. – Душанбе, 2018. – №1. – С. 285-290. – ISSN2074-1847.

[29-М]. **Сафаров, М. В.** Социокультурная модернизация и неформальное образование взрослых [Текст] / М.В. Сафаров // Вестник Таджикского национального университета. – Душанбе, 2018. – №4. – С. 219-224. – ISSN2074-1847.

[30-М]. **Сафаров, М. В.** Статус андрагогики в системе человекознания [Текст] / М.В. Сафаров // Вестник педагогического университета имени С. Айни. – Душанбе, 2017. – №4 (71). – С. 25-29. – ISSN 2219-5408.

[31-М]. **Сафаров, М. В.** Таълими калонсолон соҳаи пешбурди рушди таҳсилот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / М.В. Сафаров // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2021. – №7. – С. 196-203. – ISSN 2074-1847.

[32-М]. **Сафаров, М. В.** Таълими модули ҳамчун технология ва шакли таълими калонсолон [Матн] / М.В. Сафаров // Паёми Донишгоҳи давлатии Қурғон-Теппа ба номи Носири Хусрав. – Душанбе, 2018. – №1/2 (53). – С. 106-109. – ISSN 2309-6764.

[33-М]. **Сафаров, М. В.** Технология обучения взрослых [Текст] / М.В. Сафаров // Вестник Курган-Тюбинского государственного

университета имени Носира Хусрава. – Душанбе, 2018. – №1/1 (51). – С. 99-105. – ISSN 2309-6764.

[34-М]. **Сафаров, М. В.** Таълими калонсолон соҳаи пешбурди рушди таҳсилот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Текст] / М.В. Сафаров // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон). – Душанбе, 2021. – №7. – С. 196-203. – ISSN 2074-1847.

[35-М]. **Сафаров, М. В.** Усулҳои андрагогии таълим ва такмили таҳассус [Матн] / М.В. Сафаров // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2018. – №8. – С. 259-262. – ISSN 2074-1847.

[36-М]. **Сафаров, М. В.** Усулҳои анъанавӣ ва инноватсионии таҳсилот [Матн] / М.В. Сафаров // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2018. – №3. – С. 277-280. – ISSN2074-1847.

[37-М]. **Сафаров, М. В.** Ҷанбаҳои дидактикии таълими ғайрирасмӣ дар системаи такмили ихтисос [Матн] / М.В. Сафаров, А.М. Мирализода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2022. – №1. – С. 270-279. – ISSN2074-1847.

[38-М]. **Сафаров, М. В.** Шахси калонсол-субъекти таълим [Матн] / М.В. Сафаров // Паёми Донишгоҳи педагогии Тоҷикистон ба номи С. Айни. – Душанбе, 2017. – №3 (70). – С. 31-36. – ISSN 2219-5408.

в) Мақолаҳое, ки дар дигар нашрия ва пойгоҳи eLibrary.ru ба таъби расидаанд:

[39-М]. **Сафаров, М. В.** Взаимодействие формального, неформального и инфернального образования [Текст] / М.В. Сафаров // Вестник Кулябского государственного университета имени А. Рудаки. – Душанбе, 2018. – №1 (18). – С. 16-21. – ISSN 2616-5260.

[40-М]. **Сафаров, М. В.** Нақши таълими ғайрирасмӣ дар ташаккул ва рушди такмили таҳассуси калонсолон [Матн] / М.В. Сафаров // Паёми Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи А. Рӯдакӣ. – Душанбе, 2021. – №1 (25). – С. 95-103. – ISSN 2616-5260.

[41-М]. **Сафаров, М. В.** Факторы и тенденции системы неформального образования педагогических кадров [Текст] / М.В.

Сафаров // Вестник Кулябского государственного университета имени А. Рудаки. – Душанбе, 2018. – №2 (19). – С. 9-15. – ISSN 2616-5260.

[42-М]. **Сафаров, М. В.** Рушди сафати таълим ва андрагогика [Матн] / М.В. Сафаров // Паёми Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи А. Рӯдакӣ. – Душанбе, 2019. – №2 (23). – С. 11-18. – ISSN 2616-5260.

г) Мақолаҳое, ки дар маводи конференсияҳо ба таъб расидаанд:

[43-М]. **Сафаров, М.В.** Андрагогика-неформальное образования [Текст] / М.В. Сафаров // Республиканской научно-теоретической конференции на тему «Роль и значения дистанционного образования в условиях возникновения и распространения инфекционных заболеваний» посвященная 30-летию государственной независимости Республики Таджикистан. – Душанбе, 2021. – С. 108-110.

[44-М]. **Сафаров, М. В.** Андрагогика ва нақши он дар рушди сифати таълим [Текст] / М.В. Сафаров // Маводи конференсияи илмӣ-назариявии ҳайати профессорону педагогон ва донишҷӯёни Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ, бахшида ба оғози даҳсолаи байналмилалӣ амал «Об барои рушди устувор 2018-2028» ва «140-солагии сардафтари адабиёти муосири тоҷик Садриддин Айнӣ». – Душанбе, 2018. – С. 175-178.

[45-М]. **Сафаров, М. В.** Андрагогика и бизнес-школы [Текст] / М.В. Сафаров // Сборник научных статей. Формирование кластерной политики как основы инновационной ориентированности и конкурентоспособности региона. – Куляб, 2018. – С. 232-236.

[46-М]. **Сафаров, М. В.** Андрагогика-повышение квалификации [Текст] / М.В. Сафаров // Республиканского научно-практического семинара конференции на тему «управление человеческого капитала, изобретения и инновации как основа обеспечения экономического роста страны в современных условиях». – Душанбе, 2021. – С. 105-109.

[47-М]. **Сафаров, М. В.** Глобализации и развитие образования взрослых [Текст] / М.В. Сафаров // Материалы научно-теоретической конференции преподавателей и студентов по результатам научно-

исследовательской работы за 2018 год, посвящённый 2019-2021 гг. «Годы развития села, туризма и народных ремёсел». – Душанбе. 2019. – С. 15-18.

[48-М]. **Сафарзода, М. В.** Истифодаи модулоҳои таълими ва рушди таълими калонсолон [Матн] / М.В. Сафаров // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи «Талаботи замони муосир ба қобилиятҳои педагогӣ-психологии омӯзгор». – 2023. – С. 131-134.

[49-М]. **Сафаров, М. В.** Интеграция формального и неформального образования [Текст] / М.В. Сафаров // Материалы международной научно-практической конференции на тему «Рациональное использование водных ресурсов и его значение в развитии различных отраслей народного хозяйства стран» посвященному международному десятилетию действий. «Вода для устойчивого развития, 2018-2028 годы». – Душанбе, 2021. – С. 266-274.

[50-М]. **Сафаров, М. В.** Масъалаҳои методологии рушди назарияи «таълими ғайрирасмӣ» тибқи назарияи фалсафӣ-антропологӣ ва коммуникатсионӣ [Матн] / М.В. Сафаров // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Ҷояҳои таҳаввулотгароии умумичаҳонӣ дар фалсафаи илми муосир». – 2020. – С. 64-74.

[51-М]. **Сафарзода, М. В.** Обучение взрослых и повышение квалификации [Текст] / М.В. Сафаров // Материалы республиканской научно-теоретической конференция на тему «Исследование проблем дошкольного воспитания и социального обслуживания детей». – Куляб, 2023. – С. 106-109.

[52-М]. **Сафаров, М. В.** Образование и социологическая наука [Текст] / М.В. Сафаров // Материалы научно-теоретической конференции «Развитие образования Республики Таджикистан в период независимости», посвященная 70-летию д.и.н., профессора Абдуллоева М.Х. – Куляб, 2018. – С. 295-305.

[53-М]. **Сафаров, М. В.** Педагогони муассисаҳои таҳсилоти олии андрагогика [Матн] / М.В. Сафаров // Маводи конференсияи илмӣ-

амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзуи «Тарбия ва тайёр намудани муаллимони математика дар мактабҳои олии педагогии Тоҷикистон дар шароити имрӯза» бахшида ба 80-солагии доктори илмҳои педагогӣ, профессор Ислом Ғуломов. – Кӯлоб, 2019. – С. 147-150.

[54-М]. **Сафаров, М. В.** Омӯзиши усулҳои андрагогика дар шароити нави иқтисодӣ [Матн] / М.В. Сафаров // Ҳамкориҳои байналмиллалии муассисаҳои таълимӣ-омили муҳимми баланд бардоштани сифати таълим (маҷмуаи илмӣ конференсияи илмӣ байналмилалӣ). – Хучанд, 2018. – С. 367-370.

[55-М]. **Сафаров, М. В.** Развитие образования взрослых в новых условиях глобализации [Текст] / М.В. Сафаров // Материалы Республиканской научно-теоретической конференции на тему «Молодёжь и вопросы финансового развития общества». – Куляб, 2017. – С. 169-173.

[56-М]. **Сафаров, М. В.** Система непрерывного образования, андрагогика и обучение взрослых [Текст] / М.В. Сафаров // Научное обозрение: гуманитарные исследования 18-19-2017 педагогика. – Душанбе, 2017. – С. 5-7. – ISSN2226-0234.

[57-М]. **Сафаров, М. В.** Таҳсили калонсолон ва заминаҳои ҳуқуқии он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / М.В. Сафаров // Маводи онлайн видео конференсияи илмию амалии байналмилалӣ дар мавзуи «Нақши муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ дар таъмини рушди устувори минтақа дар ҳошияи саноатикунонии босуръати кишвар» 13 ноябр (2020). – Душанбе, 2020. – С. 164-170.

[58-М]. **Сафаров, М. В.** Таҳсилоти ғайрирасмӣ: манбаъ, анъана ва навгониҳо [Матн] / М.В. Сафаров // Маводи конференсияи илмӣ-назариявии олимону педагогон ва донишҷӯёни доир ба ҷамъбасти корҳои илмӣ-тадқиқотӣ дар соли 2016 (бахшида ба 20–солагии Ваҳдати миллӣ). – Кӯлоб, 2017. – С. 72-77.

[59-М]. **Сафаров, М. В.** Ташаккули хусусиятҳо ва асосҳои назариявии андрагогика [Матн] / М.В. Сафаров // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявӣ дар мавзуи «Масъалаҳои мубрами илму

маориф дар шароити ҷаҳонишавӣ» бахшида ба 75-солагии Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ (2020). – Кӯлоб, 2021. – С. 326-329.

[60-М]. **Сафаров, М. В.** Таълими анъанавӣ ва интерактивӣ [Матн] / М.В. Сафаров // Маҷаллаи илмӣ-оммавии «Илм ва технологияи асри XXI» Донишкадаи технологияи ва менеҷменти инноватсионӣ дар шаҳри Кӯлоб. – Кӯлоб, 2020. – №1 (1). – С. 21-26. – ISSN 2709-7676.

[61-М]. **Сафаров, М. В.** Таълими калонсолон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: Мушкилот ва омилҳои рушди он [Матн] / М.В. Сафаров // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Навгониҳо дар таҳсилоти олии касбии муосир» бахшида ба 30-солагии Истиклолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон (2021). – Кӯлоб, 2021. – С.107-111.